Ilustrația copertei : *Grigore Slavu*

george panu

amintiri de la „junimea" din iași

★

EDIȚIE, PREFAȚĂ ȘI TABEL CRONOLOGIC
de unul dintre
[illegible]

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1971
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

I 561108

EDITURA MINERVA
Toate drepturile rezervate

Biblioteca

PREFAȚA

Întîmplarea a vrut ca memorialistul „Junimii", cel care i-a transmis posterității fizionomia, să fie nu unul dintre fideli, ci un dezertor. Ba nici măcar unul dintre dezertorii liniștiți care, odată plecat, să se mulțumească a ocupa în tăcere un loc confortabil în „banca" adversară. G. Panu a devenit, după părăsirea „Junimii" literare, unul dintre inamicii de temut ai grupului politic junimist. Intrase, așadar, într-un conflict ireductibil cu foștii colegi de cenaclu, cu mentorii spirituali de odinioară, cu cei care, în tinerețe, îi neteziseră afirmarea în viața publică. Ca mai înainte A. D. Xenopol, G. Panu devenise, dintr-un discipol în care se investiseră speranțe, un adversar.

În ochii fruntașilor societății mutația avea semnificația unei sfidătoare nerecunoștințe. S-a apelat, drept consecință, la tratamentul prescris dezertorilor, care i-a fost aplicat cu o strictețe implacabilă. Portretul lui Panu închipuit de Maiorescu (în *Istoria contemporană a României*), de o duritate căutată, ca și cel dezlînat și lipsit de vocație portretistică, creionat de I. Negruzzi (în *Amintiri din „Junimea"*), sînt înainte de toate acte de răzbunătoare execuție morală. Accentul cade exclusiv și prea apăsat pe deficiența caracterologică, stăruindu-se asupra

„cameleonismului" și a capacității de adaptare a omului politic G. Panu. E. Lovinescu a demonstrat pe larg (în al doilea volum din *Titu Maiorescu și contemporanii lui)* nu numai răutatea celor două tablouri dar și exagerarea nedreaptă a tonului. Liniilor celor două portrete li s-a relevat deformarea, Lovinescu izbutind să restabilească echilibrul de culoare și atmosferă.

Nu vrem să reluăm aici ceea ce a spus Lovinescu în 1943. Ar trebui numai reamintit că acel cameleonism de care fusese acuzat, ca și „nerecunoștința", atît de des invocată, sînt departe de a fi trăsăturile caracterologice dominante în fizionomia lui Panu. Dincolo de unele oscilații politice (care nu erau în epocă numai ale lui, putînd fi detectate lesne chiar și la acuzatorii săi) se poate vorbi, dimpotrivă, de o consecvență de atitudine și de convingeri. Restabilirea echilibrului și a adevărului despre „tarele" sale caracterologice este — pentru noi — cu deosebire importantă. Acuzele și imputările nu au vizat numai planul exclusiv al activității politice ci au pus sub semnul îndoielii și al părtinirii chiar *Amintirile de la Junimea.* Restituind personalității lui Panu liniile originare, se limpezește implicit și atmosfera tulbure creată — nu fără intenții anume — în jurul tabloului „Junimii" lucrat de Panu cu talent și bună-credință.

Tînărul care în 1872 a intrat la „Junimea", adus de prietenii săi Lambrior și Cernescu, avea 24 de ani. Crescuse și se modelase spiritual în atmosfera culturală și politică ieșeană, în care ecourile pașoptismului (păstrate cu sfințenie de grupul lui Bărnuțiu) și ale reformelor sociale legiferate de Cuza și Kogălniceanu se făceau puternic auzite. Panu era deci prin formație un tînăr cu convingeri democratice, liberal-radicale care se simțea mai apropiat de grupul fracționist liberal ieșean decît de cel junimist, deși își dădea seama de ridicolul exacerbărilor fracționismului. A ezitat multă vreme, rezistînd puternicelor tentații de a face parte din prestigioasa „Junime", unde, ca intelectual modern, s-ar fi simțit cu siguranță bine. Motivul ezitării și al rezistențelor era, fără îndoială, incompatibilitatea politică. A acceptat să treacă pragul cenaclului numai după ce a primit asigurări că acolo domnește o riguroasă separare a sferelor, politica nefiind *oficialmente* îngăduită în dezbaterile literar-științifice. Dar și în „Junimea" fiind, a continuat multă vreme să se considere partizan politic al grupului fracționist liberal ieșean, pe ai cărui candidați în alegeri i-a votat în cîteva rînduri, deși pe listele conservatorilor figurau conducătorii foarte stimați (și de el) ai „Junimii". Opiniile sale politice erau cunoscute la „Junimea", Panu simțindu-se nu o dată stînjenit de această situație deloc agreabilă.[1] Că polemicile sale cu Hasdeu sau Tocilescu (cunoscuți pentru opiniile lor politice liberale) constituiau și implicite lovituri politice mult agreate de „Junimea" politică, aceasta e foarte adevărat. În nici un caz, cu toate polemicile angajate (toate cu obiect declarat științific), integrarea lui Panu în „Junimea" literară nu a fost niciodată și o înregimentare politică. De aceea, a fost firesc ca după reîntoarcerea de la studii (cu o bursă acor-

[1] Iată o scenă semnificativă — pentru natura acelor raporturi — relatată de Panu în *Amintiri...* „...Din această cauză generală nu prea știu detalii asupra politicei ce se făcea de membrii marcanți ai societății „Junimea". Nu eram nici în secretul acelei politici, nici nu se recurgea vreodată la mine; ba mai mult, junimiștii știau că eu aveam principii liberale. Din această cauză, situația mea devenea cîteodată cam grea, la alegeri. Fracțiunea liberală din Iași era vecinic în luptă cu „Junimea" politică și literară. Cei întîi mă numărau printre coreligionarii politici, cei de al doilea printre coreligionarii literari.

O singură dată dl. Maiorescu ne-a vorbit politică, — într-o seară cînd ieșeam de la „Junimea" care avusese loc la dl. Pogor, — mie, lui Lambrior și lui Tasu. Peste cîteva zile erau să aibe loc alegerile generale. Ieșisem deja pe

dată de Maiorescu cînd acesta era ministru al Instrucțiunii) Panu să se alăture filialei liberale ieșene, să încerce constituirea unei grupări filorosettiste, militînd împotriva conservatorilor, care — la Iași — erau întruchipați în primul rînd de junimiști. Pînă la această dată (1881—1882) e greu de aflat inconsecvența în traiectul unei activități politice, evoluată destul de rectiliniu. I s-a reproșat că prin fiul lui Rosetti (Mircea Rosetti, cu care a stabilit raporturi de amiciție la Paris) a intrat în legătură cu cercurile socialiste franceze și belgiene, afiliindu-se chiar *Internaționalei socialiste* (inexact), după ce obținuse în țară prin 1876 simpatia și protecția lui C. A. Rosetti. Faptul în sine (al colaborării cu cercurile socialiste) nu ar fi nici el din afara consecvenței politice. Radical prin con-

strada mare, cînd dl. Maiorescu, apropiindu-se de noi, ne zice :

— Ei, ei, duminecă alegeri,, veniți la vot ?

— Da, răspunserăm noi.

— Ar fi bine să votați pe Iacob Negruzzi și pe Vasile Pogor. Ei nu se pot compara cu Dimitrie Tacu și cu Alexandru Gheorghiu.

Lambrior și Tasu au făgăduit, eu însă eram foarte încurcat, căci aveam legături personale cu Alexandru Gheorghiu, fostul profesor de economie politică.

I-am răspuns d-lui Maiorescu :

— D-le Maiorescu, trebuie să-ți mărturisesc că eu nu pot sacrifica pe Alexandru Gheorghiu ; cît privește pe Dimitrie Tacu, cu care n-am așa legături, în locul lui aș putea vota pe unul din cei doi și te-aș întreba pentru cine ?

— Natural că pentru Vasile Pogor, dacă este așa.

Dl. Iacob Negruzzi era sacrificat.

Dar încurcătura mea a fost și mai mare în ziua alegerei. Am fost nevoit să-i mărturisesc d-lui Negruzzi că nu-l pot vota, lucru care natural că l-a afectat, căci nu se aștepta la una ca aceasta, din partea unui membru al „Junimei". Trebuie să adaug că dl. Negruzzi nu a luat

vingeri, de ce nu ar fi fost cucerit de justețea militantismului socialist (și alți tineri intelectuali români s-au alăturat cercurilor socialiste belgiene sau franceze : Vasile Conta, viitorul filozof materialist, Mircea Rosetti, Zamfir C. Arbore) ? Revenit în țară, nu renunță la simpatiile față de cercurile socialiste.[1] Apartenența sa la gruparea rosettistă (în care calitate este și ales deputat în 1883) e, repetăm, în perfectă consonanță cu opiniile sale politice din totdeauna. De altfel, din 1884 Panu fundează al său partid radical (avînd ca organ temuta *Lupta).* Or, se știe, partidul radical-democrat a stabilit numeroase puncte de contact cu partidul socialist, militînd adeseori și în parlament pentru obiective comune (lărgirea dreptului de vot, apărarea condiției de viață a țărănimii printr-o dreaptă reglementare a regimului învoielilor agri-

lucrul în rău și nu a părut vreodată că ține seama de această mică particularitate [...]. Peste cîteva zile era ședință a „Junimei". Am simțit un fel de jenă de a mă duce, și cu marea mea părere de rău am rămas acasă. Mi-am închipuit că în lipsa mea se va vorbi despre atitudinea mea politică. A doua zi am întrebat pe Lambrior în această privință. El mi-a spus că nici nu a fost vorba măcar de politică și că mai mulți membri din „Junimea" au întrebat de mine și cauza pentru care am fost reținut acasă.

Prin urmare politica, cum se vede, pe la 1872 nu juca un rol în „Junimea". Este drept a spune de pe acuma că mai tîrziu lucrurile luară alt caracter..." *(Amintiri de la „Junimea").*

[1] I. C. Atanasiu a relatat în a sa *Mișcarea socialistă* că în 1881, ca procuror de Iași, Panu a temporizat acțiunea de exilare a grupului de socialiști (Dr. Russel, P. Axelrod — refugiat în România — *op. cit.*, p. 180). În general, în acest an 1881 cu prilejul procesului intentat tinerilor socialiști care au organizat la Iași comemorarea Comunei din Paris, Panu, ca procuror, a ușurat mult situația celor implicați. Mai tîrziu, în perioada procesului Banghereanu-Ficșinescu, Panu este apărătorul socialiștilor.

cole, asigurarea socială a muncitorilor, legiferarea repausului duminical și a zilei de lucru de 8 ore, antidinasticismul). De altfel, în toată această perioadă (destul de lungă ; aproape un deceniu) cît a fiinţat partidul radical se poate vorbi nu numai de o cochetare a radicalilor cu socialiștii, dar și de unele puncte comune de vederi. Să amintim aici lupta pentru revendicări general-democratice. E notoriu faptul că grupările socialiste aveau — printre alte obiective majore — înscrise în programe în anii de pînă la crearea P.S.D.M.R. (1893), unele cerinţe pe care Ibrăileanu (într-un articol despre Gherea) le numea cu exagerație evidentă „o specie de democratism radical, cumpănit și cu un caracter aproape țărănesc"[1]. La urma urmei, amîndouă partidele erau sprijinite de tineri intelectuali contestatari, de mica burghezie și de meseriași. Focare de tensiune și de deschisă divergenţă aveau să cunoască raporturile dintre radicali și socialiști numai în 1888 în preajma debarcării guvernului Brătianu, cînd Panu (urmat de partidul său) era unul dintre liderii opoziției unite participînd activ la această furibundă bătălie desfășurată în Parlament ca și în stradă iar cercul socialist din Iași invita membrii și simpatizanții să se ţină departe de această dispută ce nu era a lor. Așadar, încă o dată, nimic contradictoriu, nimic cameleonic (deși incriminarea i s-a făcut) în militantismul lui Panu de pînă în 1892, cînd, părăsind direcția *Luptei*, partidul său se orientează spre conservatori.

E adevărat, din 1892 Panu și partidul său se îndreaptă spre conservatori, faptul semnificînd, la o privire repede, o spectaculoasă abjurare a convingerilor de o viață. Dar și faptul acesta e mult mai complex decît pare. Realitatea este că militantul Panu a trăit drama unora dintre oamenii politici democrat-radicali din România : imposibilitatea unei intervenţii active, eficiente în viaţa publică, lipsiţi fiind de un partid cu pondere reală, într-o ţară în care importante și recunoscute de rege pentru responsabilităţi guvernamentale nu erau decît două formaţiuni constituite : liberalii și conservatorii. Chiar dacă au apărut o vreme ca lideri ai unor grupări politice proprii, mai devreme sau mai tîrziu au trebuit să accepte oferta (cînd nu se ofereau ei înșiși) intrării într-unul din cele două mari partide. Aceasta deși adeseori urau efectiv practicile celor două partide și îi disprețuiau, cu o silă care era sinceră, pe conducătorii lor autocraţi. Se înregimentau totuși, trecînd peste sentimentele lor intime, în cadrele unuia dintre cele două partide. Sperau că dinăuntrul redutelor și apărați de fortificaţiile acestora vor putea realiza mai bine și mai repede *măcar* unele dintre revendicările care în afară nu aveau deloc sorți de izbîndă. Ajungeau destul de repede la conflicte cu cei care le făcuseră promisiuni, amenințau și treceau repede — adesea prea repede — de la un partid la altul, mereu în căutarea unei soluții, a unei ieșiri spre izbîndă, pînă renunţau resemnați la roluri active și sfîrșeau în izolare tăcută. Că vor fi intervenit și calcule personale, veleități omenești, mici (sau mai mari) arivisme, cine ar putea contesta ? Nu acestea din urmă sau nu în primul rînd ele determinau însă oscilaţiile (zbateri adesea zguduitoare) unor conștiinţe oneste, care își călcau pe inimă, se umileau în compromisuri pentru înfăptuirea unui ideal, care era de cele mai multe ori de o mare puritate interioară.

Panu a fost unul dintre aceștia. Ar fi voit, dată fiind fragilitatea partidei sale, să se îndrepte spre liberali. Nu a făcut-o pentru că, atunci, liberalii erau prea compromiși în anii îndelungatului vizirat, de 12 ani, al lui I. C. Brătianu (guvernul liberal a fost demis de-abia în martie 1888) iar Panu participase și el, cu roluri deloc mărunte, în bătălia opoziției unite împotriva liberalilor.

[1] Vezi în G. Ibrăileanu, *Scriitori români și străini*, „B.P.T.", 1968, vol. I, p. 300.

Conflictele erau încă prea proaspete și durerile loviturilor treze. Dar nici conservatorii nu-l puteau primi imediat. Se opunea grupul politic junimist care nu putea uita că în anii guvernării lui Th. Rosetti (martie 1888—martie 1889) și a lungii guvernări conservatoare în care, destulă vreme, fruntașii junimiști ocupaseră portofolii importante, G. Panu le-a fost un inamic violent. De aceea înțelegerea cu conservatorii a fost perfectată de-abia în 1895, cînd conservatorilor li s-a luat guvernarea, înlocuiți fiind cu un cabinet liberal condus de Dim. Sturdza. Grupul junimist era (ca de obicei) dizident față de majoritatea conservatoare, încît nu se mai puteau opune. Acceptul lui Panu de a intra la conservatori nu e deloc de neînțeles. Atunci, în epocă, nu se deosebeau prea mult (sub raportul compoziției sociale și a orientării generale) de liberalii conduși de Sturdza. Primiseră de curînd în rîndurile lor cîțiva tineri de mare talent, exponenți ai păturilor mijlocii (Take Ionescu, C. C. Arion), și erau acum ca și peste cîțiva ani, în general, mai onești în comportament și practica politică diurnă. Panu a evoluat destul de rapid în ierarhia partidului conservator. Funcționa în redacția *Epocii*, condusă de N. Filipescu, și, tot datorită acestuia, era în 1898 chiar în Comitetul de conducere al partidului. În 1898, cînd Carp pertracta — la sugestia regelui — cu Lascăr Catargi contopirea celor două formațiuni conservatoare, tratativele eșuează datorită unei cerințe formulată de Panu. (De aici ura statornică cu care l-au înconjurat junimiștii pe fostul director al *Luptei.)*. Panu avea promisiunea unui portofoliu ministerial, altfel spus împlinirea unui vis nutrit de orice om politic. (De ce nu l-ar fi încălzit și pe radicalul G. Panu?) Și ar fi intrat sigur în posesia portofoliului, dacă fatalitatea nu ar fi fost atît de vitregă cu Lascăr Catargi, care moare subit, în martie 1899, în chiar ziua cînd Sturdza, trebuind să fie demis, regele dispune chemarea fruntașului conservator pentru a i se încredința mandatul. Constituindu-se un guvern Cantacuzino-Nababul (care spera mereu la o înțelegere cu junimiștii), apoi unul condus de Carp, fostul fruntaș radical și-a văzut limpede zădărnicit nu numai visul portofoliului ministerial, dar și grav periclitată situația sa în partidul conservator, intrat într-o acută dispută intestină. Protectorul său, N. Filipescu, pactizează cu gruparea junimistă și, în aceste condiții, urmărit de ura junimiștilor (care aveau șanse certe să ocupe funcțiunile conducătoare în partid), neagreînd (și nefiind agreat) de aripa cantacuzinistă ca și de cea takistă, ce mai putea aștepta de la conservatori? Evident, se putea retrage pe poziții independente. A intervenit însă, probabil, și elanul războinării împotriva conservatorilor, mai ales a junimiștilor, nevoia unei poziții întrucîtva ferme în viața publică și cîte alte calcule greu de urmărit aici. S-a îndreptat deci spre liberali care în februarie 1901 preluau din nou (din mîna lui Carp) frînele puterii (guvernul D. A. Sturdza, 1901—1904). În parlamentul liberal sturdzist din 1901 e ales chiar deputat (această demnitate o mai avusese de multe ori, pe cînd cea ministeriabilă...). În parlament intrase, evident, cu sprijinul liberalilor, ca „independent". Cei avizați știau să descifreze natura reală a poziției sale „independente". Aici, la liberali, a rămas, obosit să mai peregrineze, pînă la sfîrșitul vieții, fără a se mai impune prin gesturi deosebitoare în viața politică. Doar articolele din *Săptămîna* continuau să arunce săgeți. Iar forța lor penetrantă se păstra, dincolo de unele tociri poate inevitabile, la aceeași ascuțime.

După acest lung (de fapt prea scurt) ocol prin zonele tulburate ale vieții de om politic a lui George Panu să reluăm întrebarea care ne-a și impus această incursiune. Este așadar dreaptă aprecierea maioresciană (în bună măsură păstrată și azi) care vedea în Panu expresia unei

„versatilităţi destul de caracteristică pentru vremea în care trăim" întregită în final cu această schiţă de portret dintr-o singură linie: „...lipsa de caracter l-a purtat prin toate partidele şi l-a făcut să slujească rînd pe rînd cauzele cele mai contradictorii cu acelaşi aparat de argumentare logică, *omnia pro pecunia*" ?[1] Hotărît nu. Fluctuaţiile sale din 1893 încolo înscriu numai *formal* o seismică ondulată. Dincolo de jocul oscilant de la un partid la altul, au rămas aproape nevătămate principiile de autentic spirit democratic, slujite indiferent de culoarea flamurii pe care temporar a trebuit să o fluture. Esenţialul s-a păstrat nealterat de vicisitudinile caracteristice agitaţiilor politice. Şi aceasta e mai presus de toate important. Versatilitatea aparentă (şi aceasta mult şi părtinitor exagerată) desvăluie, de fapt, la un examen obiectiv, un caracter ferm şi rectitudine în convingeri, niciodată abjurate în nucleul lor esenţial.

★

Acesta este de fapt omul (în epocă foarte cunoscut şi temut, de unii duşmănit şi de cei mai mulţi realmente respectat), care în 1901, deodată, începe să publice amintirile sale despre „Junimea". Era în 1901, în noiembrie. Părăsise, cum spuneam, la începutul anului partidul conservator (de fapt fusese practic exclus, adică silit de împrejurări să plece) şi se alătură liberalilor sturdzişti, din nou la guvern. Era din martie deputat (de astă dată liberal), şi după o lungă întrerupere în conducerea unei publicaţii, se hotărăşte brusc să fundeze una. Apare *Săptămîna* care avea sub frontispiciu menţiunea mîndră (nu de oricine realizabilă) „scrisă de George Panu". O scria într-adevăr integral, de la editorial la comentariul politic, la cronica fenomenului cultural şi artistic. Panu ştie

[1] T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, Ed. Socec, 1925, pp. 393, 395.

să facă din revista sa una din publicaţiile mult citite şi apreciate de publicul ales, animat de convingeri democratice. Interesul pentru revista lui Panu se menţine constant şi în 1906, încît *Viaţa românească*, într-unul dintre primele ei numere avea să scrie: „...Cine nu ceteşte *Săptămîna* sa (a lui Panu n.n.) se lipseşte de unica plăcere intelectuală pe care ţi-o poate da vreo publicaţie românească. Că e o revistă şi politică şi că nu te interesează politica? Dar ce-mi pasă mie de tema pe care o discută dl. Panu? Nu mă interesează mult ce face cutare partid, dar mă desfată logica şi ironia pe care, cu acest prilej, le cheltuieşte dl. Panu?" Aprecierea o regăsim şi în 1909, deşi între timp *Viaţa românească* angajase cîteva polemici deferente cu *Săptămîna*: „Cetirea revistei d-lui Panu îţi produce totdeauna un sentiment de plăcere vie, aceea a contactului unei inteligenţi pătrunzătoare şi pururi active"[1].

Comentariul politic sau editorialul erau, firească, filoliberale[2]. Număr de număr foiletonul aducea însă un nou episod din amintirile sale despre vechea „Junime" literară, acum căzută în desuetudine. Ele, aceste amintiri, care stîrniseră un mare ecou în lumea intelectuală, tînără şi matură, întreţineau în bună măsură interesul pentru revistă. Polemicile, vestitele polemici desfăşurate de Panu în articole incendiare erau, acum, şi ele de domeniul amintirii... Negreşit, comentariul incisiv, opiniile limpezi semnate de Panu erau oricînd citite şi urmărite. Dar acum,

[1] *Viaţa românească*, an. I, 1906, nr. 10, p. 658 şi an. IV 1909, nr. 5, p. 300.

[2] „La guvern, partidul liberal îşi continua opera sa de regenerare şi de însănătoşire morală" *(Cele trei partide, Săptămîna*, an. II, nr. 23, 5 aprilie 1902, p. 209), Sau „... Vădit că actualul guvern este bun. Este unul din cele mai bune pe care liberalii le-au avut şi este superior tuturor guvernelor conservatoare, afară de unul sau două" *(Situaţia opoziţiei, Săptămîna*, an. II, nr. 33, 30 martie 1903).

în *Săptămîna*, atenţia cititorului a fost cucerită cu amintirile despre „Junimea“.[1]

Amintirile lui G. Panu se referă — strict vorbind — la numai trei ani din viaţa „Junimii“ (1872—1875). Li s-ar putea deci reproşa că nu sînt suficient de concludente sau că sînt lacunare. Observaţia ar putea fi înregistrată, dacă am sta înaintea unei cronici sau a unor procese-verbale comentate. Scrierea lui Panu ţine însă de o altă încrengătură, în care climatul particular e acel al memoriilor, cu tot ceea ce semnifică şi presupune genul. Autorul operează cu material şi personaje reale, expunerea e directă iar fabulaţia păstrează (pentru perioada circumscrisă) cronologia strictă a evenimentelor. Fără îndoială, mari virtuţi stilistice şi, deci, deosebite calităţi literare nu au aceste memorii dictate, ca un articol jurnalistic oarecare. (De altminteri mare vocaţie expresivă nu dovedesc nici alte scrieri ale lui Panu.) Nici de o rigoare foarte supravegheată a faptelor narate nu poate fi vorba. Panu a evocat „Junimea“, la aproape treizeci de ani după petrecerea evenimentelor. Unele întîmplări se vor fi tulburat, cu toate ale lor amănunte, în apa memoriei rămînînd numai conturul lor general. Altele au fost cu totul uitate, invenţia asumîndu-şi şi rolul de a reînnoda firul întrerupt. Cu colecţia *Convorbirilor* la îndemînă (pentru anii 1872—1875), Panu şi-a dictat unui secretar aceste amintiri.

În intenţia lui nu exactitatea şi rigoarea intrau în discuţie, ci atmosfera. Nu s-a sfiit de aceea să improvizeze, atunci cînd intenţia nu putea fi altfel realizată, mici scene, firește inventate. Confruntate cu însemnările din procesele-verbale ale „Junimii“ redactate de Xenopol (care se referă, — coincidenţă ! — aproximativ la aceeaşi perioadă), sau cu alte documente devenite mai tîrziu publice, aceste scene ca şi alte fapte narate rămîn fără acoperire.

Dăunează această inserţie a invenţiei în recompunerea unui material care, potrivit regulii genului, trebuia să fie exclusiv concret ? Hotărît nu. Chiar închipuite, aceste scene păstrează linia reală a personajului evocat, particularităţile sale morale, psihologice sau intelectuale, iar atmosfera generală a şedinţelor „Junimii“ nu e niciunde trădată. Darul evocator al autorului a ştiut să confere acestei materii discursive palpitul autenticului, culoarea originară, farmec inimitabil.

Atmosfera „Junimii“, cu tot ce-a avut ea caracteristic, este surprinsă cu o ştiinţă a dozajului, a culorii şi a reliefului remarcabilă. Realitatea aceasta, impunătoare, a fost recunoscută de toţi cercetătorii obiectivi. Pilduitoare este opinia lui Lovinescu care nota decis, la capătul unor investigaţii ce nu ocoliseră deloc, nici amănuntul : „...«Junimea», ca societate, n-ar fi intrat în cunoştinţa publică, dacă n-ar fi existat el (Panu, n.n.). Iată realitatea (...). «Junimea» reprezintă, firește, o importantă mişcare literară care a dat cîţiva mari scriitori, V. Alecsandri, M. Eminescu, T. Maiorescu, I. Creangă, Caragiale, ce s-ar fi impus oricum istoriei literaturii române... ; în conştiinţa publică ei ar fi rămas însă, după cum am mai spus, izolaţi, ca individualităţi, şi nu strînşi într-o grupare, într-o mişcare colectivă pilotată de T. Maiorescu ; publicul nu vede organic, ci fragmentar. Serviciul adus «Junimii» ca societate şi colectivitate de «adversarul» ei este, prin urmare, inapreciabil. Putea T. Maiorescu să-l strivească sub sarcastica enumerare a avatarelor lui politice şi să-l îngroape sub piatra disprețului, a vorbei «*omnia pro pecunia*», G. Panu, a făcut pentru circulaţia

[1] O probă din multe altele. În iunie 1902, plecînd în vacanţă îşi anunţă cititorii că revista îşi întrerupe apariţia pînă în septembrie (a reapărut de-abia în martie 1903). Ce socoate Panu necesar să semnaleze în chip special, pentru a nu-şi pierde abonaţii ? Faptul că „*Amintirile de la Junimea* le voi relua atunci de unde le las acum“ (nr. 32, 7 iunie 1902, p. 337).

societății mai mult decît toți ceilalți junimiști la un loc, mici sau mari, oameni de «caracter» dar fără talent... Lăsîndu-i în planul lor ideal pe marii scriitori ce o compun, el poate fi privit ca adevăratul «creator» al «Junimii» în conștiința mulțimii ; talentul lui de animator a constituit dintrînsa o realitate." [1]

Ca în atîtea alte cazuri, diagnosticul lui Lovinescu este și de astă dată exact. Cu toate omisiunile și — mai ales — adăugirile inventate, amintirile lui Panu au meritul de a ne fi transmis imaginea „Junimii". Fără această imagine, în ochii posterității eterogena colectivitate ieșeană rămînea numai cu contururile colțuroase, solemne și pedante dăltuite cam fără vlagă și nerv de Negruzzi sau Slavici. Unele date generale le-am fi cunoscut, poate chiar și unele detalii semnificative. Dar mărturiile acestea rămîneau (și au rămas) numai ca material primar, util desigur. Pentru animarea lui era însă necesar duh și vocație constructivă. Aceste daruri au fost ale lui Panu. De aceea, în amintirile lui, „Junimea" trăiește efectiv, nu numai în solemnitatea cu care a fost înfățișată — de oficiali — celor din afară, ci cu toată agitația interioară, cu mișcarea de culise și degajarea boemă care i-a dat farmec și pecete spirituală. Glumele lui Pogor, perplexitatea, adeseori mimată, a celor 8, chinurile tăcute ale caracudei, rezistența coalizată a celor „trei români", anecdotele lui Caragiani, pudoarea lui Naum, solemnitatea respectată a lui Maiorescu, elanul intrepid al lui Negruzzi, sentințele lui Carp, ceremonialul fastidios al prelecțiunilor, spiritul zeflemist și degajat al reuniunilor, chiar și comportamentul detașat de poet abstras al lui Eminescu, ne-au rămas pentru totdeauna numai datorită lui Panu. Altfel spus, Panu a știut să fixeze pentru eternitate notele caracteristice, toate acele pete de culoare, strălucitor de vii, care,

[1] E. Lovinescu, *T. Maiorescu și contemporanii lui*, vol. II, Ed. Casa Școalelor, 1944, pp. 104—105.

pe fondul ansamblului, au creat, de fapt, tabloul tulburător al ilustrei grupări.

Memoriile constituie însă întotdeauna și un inestimabil instrument de lucru, o carte de referințe mereu în mîna cercetătorilor. Amintirile lui Panu au fost de aceea utilizate. Pînă în 1933 cînd Torouțiu a publicat caietul cu procese-verbale ale „Junimii" redactate de Xenopol, amintirile lui Panu erau utilizate ca principal mijloc de informare. O dovedește, printre altele, *Viața lui Mihai Eminescu* de G. Călinescu (1932) sau romanul (nu intră aici în discuție calitatea lui estetică) lui Cezar Petrescu despre același Eminescu. În 1933, procesele-verbale ale „Junimii", devenite publice, au dezvăluit unele inadvertențe. Torouțiu și, după el, alții le-au exagerat mult dincolo de semnificația lor reală (Călinescu totuși, considerînd că aceste inadvertențe, minore în fond, nu afectează atmosfera, bine surprinsă, a societății ieșene, a păstrat, și la reeditarea lucrării sale, în 1964, toate acele pasaje în care imaginea lui Eminescu la „Junimea" e recreată prin ocularul amintirilor lui Panu).

Dar înainte de a examina și noi valoarea acelor inadvertențe, să notăm că una din foarte pornitele acuzații aduse amintirilor lui Panu a fost... subiectivismul lor. Observație, de la un punct, absurdă. Căci care memorii sînt „curat" obiective ? Oricîtă obiectivitate și-ar impune autorul, în scrieri de acest fel nu poate fi vorba de anularea subiectivității. Și nu o dată subiectivitatea îmbracă forma părtinirii mai mult sau mai puțin apăsată. Procedeul e inevitabil, de vreme ce, confesiune directă, memoriile așează autorul în centrul relatărilor, comentînd și explicînd faptele narate, acțiunile imaginate. Opinia e mereu a autorului, aprecierea întotdeauna a sa și întrucît acesta nu e un aton secretar de consiliu, subiectivitatea e în firea lucrului. O întîlnim în orice lucrare de acest gen. De altfel, undeva Panu și-a precizat structura memo-

rialisticii sale, într-o ținută de o franchețe declarată: „Reiau — spunea la un moment dat autorul — firul atît al amintirilor cît mai cu seamă al impresiunilor mele de la societatea «Junimea». În general, cei care fac asemenea lucrare sunt observatori tăcuți, care stînd într-un colț al camerei, în care se discută și se vorbește, notează cu îngrijire tot ceea ce îi izbește; aceia sunt adevărații autori de memorii, la dînșii găsești fapte și date precise și metodă în povestirea celor dezvăluite, cu fiecare observație la locul ei. Cititorii au observat deja că eu nu fac parte din această categorie; niciodată nu m-am gîndit, fiind la «Junimea», ca să reținu ceva, pentru ca în viitor să scriu asupra celor ce am auzit și văzut. La «Junimea» nu stăteam într-un colț, nici tăceam, eram un membru dacă nu turbulent, dar desigur în veșnică mișcare. Cu mare greutate, pe cîțiva, printre care eram și eu, ne putea ținea în disciplină. Cetitorul era întrerupt de noi adesea, iar Lambrior și cu mine, cînd puteam să plasăm vreo răutate, nu ne sfiam deloc".

Preciziunea lui Panu, o dată notată, ne îngăduie să revenim la atît de des invocata chestiune a inadvertențelor. Se știe, scena vestită a lecturii *Dumbravei Roșii* de către Alecsandri la o ședință a „Junimii" e închipuită de autor după povestirile, probabil, ale participanților. Poemul a fost citit de Alecsandri la 25 februarie 1872 și a apărut în nr. VI al *Convorbirilor* din același an. Panu apare pentru prima oară menționat în procesele-verbale ale lui Xenopol la 21 aprilie 1872. Dacă mențiunile din procesele-verbale sînt exacte atunci, firește, Panu nu a fost de față la lectura poemului. Toată scena, cu ceremonialul ei de zile mari, cu emoția încercată de mai toți junimiștii, preparativele de culise, discuțiile purtate vor fi fost deci închipuite de Panu, după relatările vreunuia dintre participanți (posibil prietenul său Tasu, unul dintre „cei trei români"). Că aici ceva „nu e în regulă" o

dovedește nu numai confruntarea proceselor-verbale de ședință. Panu povestește, cu umorul care nu i-a lipsit niciodată, schimbul de replici dintre el și Alecsandri. Alecsandri, ca oaspete de seamă, a apărut mai tîrziu, cînd ședința era în toi și se discuta o traducere din Lamartine făcută de Șt. Vârgolici. Cum traducătorul își luase prea multe libertăți față de original, s-ar fi discutat, în principiu, regimul general al operației de tălmăcire. Panu ar fi intervenit în discuție, opiniind că traducerea trebuie să fie fidelă originalului, putîndu-se îngădui o toleranță de minimum 10%. La care Alecsandri, din fotoliul său, ar fi întrebat vădit amuzat: „Domnul e financiar?" Incidentul, în chiar aceiași termeni, evident fără replica lui Alecsandri, e plasat și mai tîrziu (vezi și volumul II al ediției de față) în alt context, evocîndu-se o discuție pe marginea unei traduceri din Musset datorată lui A. Naum. Cel puțin unul din aceste momente e deci închipuit și e posibil ca să fie scena lecturii *Dumbravei Roșii*. Lipsită de acoperire e, probabil, și scena lecturii poeziei *Ce poate fi va fi* de Bodnărescu. (Poezia a fost citită la 17 martie 1872, publicată în *Convorbirile* din 1 aprilie 1872 iar Panu a apărut la „Junimea" în 21 aprilie a aceluiași an). Autorul nu-și putea *aminti* lectura poemei eminesciene *Epigonii* pentru că ea a fost trimisă „Junimii" în 1870 și publicată în *Convorbiri literare* la 15 august. A notat însă — ce-i drept mai puțin insistent — observațiile „Junimii" (exaltarea unor poeți minori din trecut etc.) după amintirile lui Negruzzi care începuseră să fie — fragmentar și la mari distanțe între capitole — publicate din 1890 încolo și — mai ales — după răspunsul lui Eminescu la observațiile societății comunicate prin Iacob Negruzzi. Cum scrisoarea în chestiune fusese publicată în *Convorbiri literare* din 1891 (an. XXV, pp. 903—906), Panu a fructificat-o. Exemplele ar putea continua, neaducînd însă — dincolo de latura cantitativă a fenomenului —, alte elemente revelatoare.

Ne-am opri totuși asupra descrierii ședinței cînd Eminescu a citit *Sărmanul Dionis*. Aceasta nu numai pentru că de astă dată inadvertența ar fi mai flagrantă sau pentru că acest capitol a constituit sursa celor mai violente atacuri și contestări a *Amintirilor* lui Panu[1], dar pentru că, aici aflăm, confruntînd atent piesele dosarului, și

[1] Cu siguranță, cel mai vitriolant în ton a fost I. E. Torouțiu care, mîndru de posibilitatea publicării registrului conținînd procesele-verbale ale „Junimii", a crezut că e necesar să dezavueze vehement pe Panu. Iată comentariul lui Torouțiu : „Pentru a demonstra însă valoarea lor (a proceselor-verbale, n.n.) și a ilustra pe unii mentori, cari, fie din ură, fie din prisos al fanteziei au înlocuit adevărul istoric cu scornituri și basne, pe seama unui Eminescu spre pildă, vom conexa documentul autentic cu una din mărturiile lui Gh. Panu în *Amintirile* sale *de la «Junimea» din Iași*. Este vorba de impresia dezastruoasă ce ar fi făcut-o nuvela lui Eminescu *Sărmanul Dionis*, cetită de poet în ședința din 1 sept. 1872, acasă la Maiorescu. După Gh. Panu, subiectul nuvelei lui Eminescu ar fi produs o impresie penibilă. Pe opt pagini tipărite se întinde belteaua amintirilor lui Gh. Panu din seara în care Eminescu și-a cetit nuvela, și opt pagini în șir, afară de citațiile din textul eminescian și reflecțiile critice ale lui Gh. Panu, sînt povești din o mie și una de nopți" ... Apoi : „N. Gane ar fi șoptit ceva la urechea altuia, Iacob Negruzzi și-ar fi exprimat dezolarea : ce vor spune cetitorii, și multe asemenea malițiozități — pe de-a-ntregul inventate de Gh. Panu, pentru că : nici Mirmilic (Melik), nici Lambrior, nici Tasu, dar elementul mai probatoriu pentru netemeinicia adevărului istoric este constatarea că nici Gh. Panu n-a participat la ședința din 1 sept. 1872... Regretabil este că, reeditîndu-se recent fragmente din amintirile lui Gh. Panu, într-o colecție pentru cultura elevilor —, la capitolul Eminescu figurează tocmai aceste pagini, cari nu numai că sînt puțin instructive, ci au și scăderea de a fi un desăvîrșit neadevăr — cum ne instruiesc azi documentele vremii. Și astfel istoria pedepsește peroratia lui Gh. Panu, prăbușind-o într-un jenant ridicol" (Introducere, la vol. IV din *Studii și documente literare*, 1933, pp. XCII—XCIV).

(surpriză !) circumstanțe favorabile autorului. Întreaga contestare a acestui episod din *Amintirile* lui Panu se bazează pe procesul-verbal al ședinței care, înșiruind participanții nu-i menționa pe unii dintre cei notați de memorialist ca făcînd observații (cu voce tare sau prin gestică semnificativă). Ba, culmea, printre participanți nu figurează nici chiar memorialistul. Probă irecuzabilă, deci, a inventării întregii scene. Să admitem ca ipoteză de lucru acest punct de vedere. Nimeni dintre cei care s-au referit la această neconcordanță, s-o considerăm și noi într-adevăr flagrantă, nu a observat însă un fapt care poate răsturna întreaga acuzație. *Și anume că Xenopol, chiar secretarul tehnic al societății, nu a participat nici el la această ședință.* Informațiile le va fi cules de la unul dintre participanții menționați. Dar dacă aceste informații au fost lacunare ? E adevărat că numele lui Xenopol apare — ca semnătură — la sfîrșitul procesului-verbal. Aceasta era însă o uzanță procedurală, neputînd proba și actul participării. De altfel, procesele-verbale ale altor ședințe îl menționează pe secretar printre participanți, după care, în final, nu lipsește nici semnătura de rigoare.

Mai adăugăm că ședința aceasta în care Eminescu a citit *Sărmanul Dionis* este prima din toamna anului 1872 (ultima, în vară, avusese loc la 16 iunie și la aceasta Xenopol apare printre participanți). Or, la trei ședințe din septembrie 1872 (consecutive) Xenopol nu e menționat, prelungindu-și probabil vacanța. Numele său reapare tocmai la ședința din 22 septembrie, ca și la ultima a acestei luni (29 septembrie, ținută la V. Pogor). Lipsind trei săptămîni de-a rîndul, cu siguranță că cineva i-a relatat apoi conținutul ședințelor, participanții și intervențiile la discuții.

Argumentul privind caracterul posibil lacunar al acestor relatări se menține și astfel apare cu totul fragil întreg eșafodajul acuzațiilor aduse lui Panu. De altfel, exactitatea lui Xenopol e nu o dată surprinsă în defect și a transforma procesele-verbale în literă de evanghelie e o soluție riscantă.

Să notăm încă un exemplu care ni se pare concludent. Însemnarea despre aniversarea „Junimii" din 1872 conține preciziunea : „...au luat parte douăzeci și doi membri ai societății". Dar înșiruirea care urmează pomenește numai... 19. Ceea ce dovedește că Xenopol își făcea procesele-verbale, uneori tîrziu, după petrecerea evenimentului ; scăpările de memorie deveneau astfel fatale. De altfel, prea mult zel nici nu a depus viitorul istoric, încît Negruzzi a putut să-i aducă reproșuri : „Pentru a-mi ușura din sarcină îl numirăm pe dînsul (pe Xenopol, n.n.) secretar al societății în locul meu ; el primi, dar așa de puțin se ocupa de treaba aceasta, că în curînd am reluat eu vechea mea funcțiune."[1] Îngroșări partizane vor fi fost în acest reproș tardiv. Dar o anume neglijență și lipsă de interes pentru această îndatorire trebuie să fi existat. Să admitem ca o dovadă a acestei neglijențe faptul că însemnările pe 1872 se opresc brusc cu aceea din 28 octombrie iar anul 1873/74 nu cuprinde decît însemnările a două ședințe din luna septembrie ?

(Nici banchetul pe 1873, pomenit de Negruzzi în *Amintirile* sale, nu e consemnat.) Evident „Junimea" nu și-a suspendat activitatea un an întreg. Dar Xenopol nu i-a consemnat-o în procesele sale verbale. Acestea sînt de altminteri ultimele sale însemnări după care activitatea de secretar tehnic încetează probabil și formal. Efectuată atît de sincopat, cu atît de vădite neglijențe, se mai poate lua ca probă inatacabilă mărturia lui Xenopol consemnată în procesele-verbale ?

[1] Iacob Negruzzi, *Amintiri din „Junimea"* Scrieri alese, II, col. „Biblioteca pentru toți", Editura Minerva, București, 1970, p. 158.

Revenind la incidentul *Sărmanul Dionis*, rigoarea impune considerarea și a celeilalte ipoteze. Anume că Panu a lipsit într-adevăr de la ședința în chestiune (numele său nu e pomenit nici la cea următoare) și că toată descripția e făcută după relatările martorilor oculari la care a adăugat elemente din fondul comun al comportamentului diferiților junimiști la ședințele de cenaclu. Întrebarea — singura importantă — e dacă descripția lui Panu este, în linii generale, veridică. Dacă răspunsul e pozitiv prezintă puțină importanță modalitatea colectării informațiilor comunicate.[1] Pusă chestiunea în acești termeni e greu — pentru cine e avizat în materie — să nu răspundă afirmativ. Atmosfera „Junimii" (așa cum ne-a transmis-o Panu, Negruzzi, Slavici), habitudinile membrilor ei, opiniile diverselor grupări, aerul de superioară detașare al lui Eminescu sînt — toate — la locul lor. I s-a reproșat lui Panu (și în ce termeni !) că a acreditat versiunea unui pretins zid de neînțelegere și incompatibilitate între Eminescu și majoritatea membrilor „Junimii". Versiunea lui Panu este însă perfect exactă și e foarte posibil ca și lectura nuvelei în discuție să fi trezit dacă nu dezaprobare oricum nedumerire. Grosul „Junimii" era mult departe de condiția intelectuală a poetului,

[1] În acest fel a comentat și G. Călinescu diferendul : „De altminteri, Panu nici nu e trecut ca prezent în procesul verbal al ședinței de la 1 sept. 1872, deși aceasta n-ar fi numaidecît o dovadă că a lipsit, mai ales că nici un contimporan n-a contestat prezența lui la lectura nuvelei. Dar de a fost sau nu de față, Panu dezvăluie, prin părerile lui, atitudinea unui membru de seamă al «Junimii»." *(Viața lui Mihai Eminescu*, E.P.L., 1964, p. 234.)

iar considerațiile sale filozofice sau estetice, mai toate de structură romantică, nu puteau găsi aici audiență; Caracuda, ca și grupul celor 8, foarte degajați cînd era vorba de anecdotă și calambur, dovedeau o neîmpăcată ostilitate pentru literatura cu ideație filozofică, cultivată de un Bodnărescu sau Eminescu. Ironiile, observațiile dovedind incompetență și incomprehensiune față de scrierile sale și, în general, față de „arta sa poetică" au depus destulă drojdie în sufletul poetului. O va mărturisi franc în 1878 lui Iacob Negruzzi într-o scrisoare mult citată: „Spun drept că n-aveam de gînd a mai tipări versuri. Această cură radicală de lirism o datoream «Junimii» din Iași, căci desigur că pentru convulsiuni lirice rîsul e mijlocul cel mai bun și — cel mai rău. Atîrnă adică totdeauna de valoarea ce este-n ele și de valoarea ce le-o dă autorul. Acest din urmă punct e mai cu samă important, nu pentru deșertăciunea personală (departe de mine aceasta) dar pentru convingerea că lucrezi sau nu în zădar. Eu sunt scriitor de ocazie și dacă am crezut de cuviință a statornici pe hîrtie puținele momente ale unei vieți destul de deșerte și de ne [î]nsemnate, e un semn că le-am crezut rodnice de aceasta. Dacă forma pe care ele a-mbrăcat-o e vrednică de rîs, vei concede că nu aceasta a fost intenția mea și c-atunci e mult mai bine să nu se publice niciodată. În orice caz eu n-am vrut să le dau o formă ridiculă și dacă sunt greșeli, eu din parte-mi am cîntărit orice cuvînt." [1]

Panu a exprimat deci în *Amintirile* sale opinia grosului junimiștilor față de opera lui Eminescu pe care nu o

[1] În *Studii și documente literare*, vol. IV, pp. 134—135. E surprinzător că Torouțiu care a publicat această scrisoare în același volum cu procesele-verbale redactate de Xenopol, nu a stabilit nici un fel de raporturi între ele, continuînd să denunțe iritat pretinsa încălcare a „adevărului istoric" de către Panu. Adăugăm aici și un fragment dintr-o poezie în manuscris citată de G. Călinescu care verifică și ea adevărul opiniei lui Panu privind raporturile dintre Eminescu și grosul «Junimii»:

[Mult ați rîs de-a mele versuri]
Nici nu știu cum să vă-mpac
Orice-ncerc în urma urmei
Tot nu e pe-al vostru plac.

. . . . . .

(În *Viața lui Mihail Eminescu, ed. cit.*, p. 238.)

înțelegeau. Să adăugăm că și Panu, deși una dintre inteligențele superioare ale cenaclului, a împărtășit același punct de vedere. Ba, s-ar putea spune, a contribuit destul la împămîntenirea acelei statornice ironii cu care era întîmpinat de obicei poetul la vinerile „Junimii". (De aici inimiciția lui Eminescu față de Panu.) Spre deosebire de Caracudă a cărei aversiune zeflemistă se hrănea din ignoranță, la Panu era vorba de o incompatibilitate, să-i spunem, estetică. Panu era cîștigat de filozofia pozitivistă și de scientismul atunci în mare vogă. Lucrările literare, de orice natură, le aprecia, invariabil, prin acest ocular. Firește că aplicat să valorizeze o nuvelă prin structură ținînd de literatura fantastică, pozitivismul scientist mînuit de Panu cam otova nu putea recolta decît rezultate hilare. Acolo unde regulile genului implică vagul, indeterminarea și incertitudinea faptelor, cauzalitatea e suspendată iar temporalitatea o categorie aproape neîngăduită, Panu intervenea doctoral cu adevărul istoric, cu necesitatea precizării epocii, cu riguroasa respectare a detaliilor ei. Judecățile sale (care se asemănau, dar din motive diferite, cu cele ale Caracudei) față de poezia sau proza eminesciană sînt, de aceea, de neînregistrat, nule și mereu, cu încăpățînare, alăturea.

Deşi dictate, curgînd dezlînat şi aparent fără organizare prestabilită, amintirile lui Panu vădesc o ştiinţă a compunerii, de neignorat. Poate că nici aceasta nu era prestabilită. Intervenise hotărîtor intuiţia gazetarului care ştia că atenţia publicului trebuie captată printr-o chibzuită expunere a materialului. A începe lent şi discursiv cu introduceri prelungite şi cu nararea unor fapte terne nu era o metodă practicabilă, şi un gazetar cu experienţa directorului *Săptămînii* nu o putea îmbrăţişa. Dar nici abrogarea cronologiei nu putea fi îngăduită într-o naraţiune care voia să fie, oricum, viaţa „Junimii" de-a lungul a trei ani, sau, mai bine, istoria celor trei ani petreculi de autor în mijlocul „Junimii". Va îmbina deci modalitatea istorică (la urma urmei, pe vremuri Panu fusese la „Junimea" unul dintre istoricii ei de marcă) cu ceea ce am putea numi necesitatea legilor gazetăreşti.

Începe brusc (în nr. 4, din 13 noiembrie 1901 al *Săptămînii)* cu descrierea amuzantă a disputelor privind originea „Junimii", care căpătaseră forma unui ceremonial tradiţional la banchetele aniversare ale societăţii. Nici nu se putea un început mai bun pentru a capta interesul publicului. După o scurtă derulare a istoriei fazei sale antejunimiste din tinereţe, a ezitărilor şi a rezervelor sale, se intră destul de repede în subiect. În numărul 9 al revistei se şi povesteşte intrarea la „Junimea", după care amintirile propriu-zise curg, cumpănite, într-o cadenţă normală care ştia să ţină seama de pragmatica publicisticii. În general, materia care a fost apoi grupată în vol. I al *Amintirilor* dezvăluie, la o lectură atentă, intenţia autorului de a recrea tabloul spiritual al „Junimii", ceea ce avusese ea definitoriu, accentul căzînd pe momente caracteristice (banchete aniversare, politica la „Junimea", „Junimea" în timpul primului ministeriat Maiorescu, prelecţiunile, corespondenţa *Convorbirilor*, mici tradiţii) şi portrete celebre (Eminescu şi Creangă, Pogor,

Lambrior, Naum, Caragiani, Alecsandri, Carp). Partea a II-a reia şirul povestirii de la înfiinţarea societăţii, cu intenţia vădită de a releva, cu mijloace mai sobre (elementul anecdotic e aici liminar) rolul şi locul „Junimii" în viaţa culturală şi literară a epocii.

Foiletoanele care vor fi grupate apoi în vol. II revin din nou asupra unor chestiuni anunţate sau chiar tratate fugitiv cu alte ocazii, dar accentul cade aici pe disputele şi polemicile angajate de „Junimea" cu cercurile literare bucureştene. Polemicile acestea sînt relatate amplu, poate prea amplu, un loc nu tocmai neglijabil fiind acordat intervenţiilor sale istoriografice împotriva *Istoriei critice* a lui Hasdeu. În ciuda insistenţei documentare (se dau lungi extrase din articole, poezii, din nuvelistica lui Eminescu ş.a.), materia e aici mai rarefiată în substanţă, iar interesul — s-o spunem — e mai de minoră importanţă în comparaţie cu cel stîrnit de foiletoanele din anii precedenţi. Unitară era însă modalitatea foiletonistică, cu nesfîrşite digresiuni, anunţate, de cîte ori venea prilejul, prin menţiunea „deschid un parantez" (amintind de formula „anecdota primează", ce guvernase atotputernică şedinţele „Junimii"), cu repetările inevitabile unei istorisiri care se „organiza" hebdomadar de-a lungul a cîtorva ani buni. Farmecul e însă inalterabil, autorul ştiind, chiar în foiletoanele mai aride şi mai subţiratice, să presare elementul captivant, menit să menţină trează atenţia cititorilor.

Aşa cum au fost (sau tocmai de aceea), voit dezlînate, repudiind organizarea metodică, deloc calofile, *Amintirile* lui Panu *au rămas.* Nu numai ca un [illegible] din curtea dora de informaţii şi un tablou psiholo[illegible]a lui Bărnuţiu, al ilustrei grupări, ci ca o pagină cu[illegible]ea Iaşului, i-a răraturii noastre memorialistice.

[illegible]ză (10 febr. 1863) priferinţe publice în sala

ția autorului c
ceea ce avusese e
mente caracteristice (L
nimea", „Junimea" în ti
rescu, prelecțiunile, core
tradiții) și portrete celebre

TABEL CRONOLOGIC

1848, 9 martie. Se naște în familia unui militar de carieră, George Panu.

1860 Începe studiile liceale la Iași. Cursul superior — ca intern — la Colegiul Național și la Academia Mihăileană. A avut ca profesori pe Petre Poni, poetul N. Niculeanu, M. Buznea (la istorie), barnuțienii Th. Lateș (filozofie), frații Gheorghiu etc., Hasdeu și T. Maiorescu (o vreme chiar director al Colegiului Național, unde Panu era elev). A fost coleg de clasă cu Al. Lambrior și de liceu cu V. Conta. Pasionat de istorie și elev dotat, cu lecturi care depășeau mult preocupările obișnuite, a crescut în cultul pentru Bărnuțiu și școala sa, puternică la Iași. Pe fostul revoluționar ardelean, devenit profesor la universitatea ieșeană, l-a văzut nu o dată din curtea externatului, și figura ascetică a lui Bărnuțiu, personaj de legendă în lumea Iașului, i-a rămas neștearsă în amintire.

1863 T. Maiorescu inaugurează (10 febr. 1863) primul său ciclu de conferințe publice în sala

Băncii Moldovei. Mare ecou în lumea intelectuală ieşeană. Teme : *Familia în stat şi societate ; Educaţia pe baze ştiinţifice ; Estetica şi psihologia ca părţi ale filozofiei ; Principiile estetice ; Frumosul, sublimul şi plăcutul ; Aplicări la muzică şi literatură ; Importanţa esteticei pentru educaţie ; Realism şi materialism în psihologie* ş.a. Hasdeu comentează elogios (în ziarul *Lumina*) iniţiativa lui Maiorescu. Panu, ca licean, asistă la conferinţele lui Maiorescu : „Ca băiet curios şi studios, în fiecare duminică la orele 2 eram în sala Băncei, într-un colţişor... Cînd însă domnul Maiorescu a început a trata chestiuni de estetică, frumosul, sublimul şi plăcutul, literatura clasică şi romantică, talent şi geniu etc., aceste lucruri mi-au deşteptat un mare interes, iar publicul, ca şi mine, a început a umple sala" *(Amintiri)*.

1864 Se întemeiază la Iaşi societatea culturală „Junimea". Fondatori : T. Maiorescu, Petre P. Carp., I. Negruzzi, Vasile Pogor, Th. Rosetti.

Conferinţele („prelecţiuni populare") lui Maiorescu sînt reluate. Se adaugă conferenţiari : P. P. Carp, V. Pogor, Th. Rosetti (la unica sa prelegere, foarte emoţionat, n-a putut rosti decît apelativul introductiv, titlul conferinţei şi vocabula decisivă : „imposibil", după care a părăsit tribuna). Succesul prelecţiunilor din acest an 1864 a fost enorm. Panu le-a audiat pe toate („...Încă de prin ianuarie 1864 aşteptam cu nerăbdare sosirea timpului prelegerilor domnului Maiorescu...") În 1865 — datorită procesului cu „scandalul" de la Şcoala centrală de fete intentat lui Maiorescu — prelecţiunile sînt suspendate. Vor fi reluate în 1866 cu mai mulţi oratori (I. Negruzzi, N. Mandrea, D. Sturdza, Leon Negruzzi). Se vor desfăşura, de acum încolo, cu regularitate în fiecare an (din februarie pînă aproximativ în luna mai), avînd un rol important în viaţa culturală a Iaşilor în general şi pentru formaţia spirituală a lui George Panu, în particular.

1866 11/23 februarie. Detronarea lui Al. I. Cuza. Mare emoţie în toată ţara. Panu a aflat vestea la o lecţie de fizică cu Petre Poni. La Iaşi, mare agitaţie, taberele, ca şi la Bucureşti, împărţite. Fostele cercuri antiunioniste ieşene folosesc prilejul pentru o recrudescenţă a tendinţelor separatiste. Întruniri publice separatiste (foştii antiunionişti şi cei ce se vor organiza apoi în „fracţiunea liberă şi independentă") şi antiseparatiste (viitorii junimişti). La 3 aprilie 1866 manifestaţie separatistă (în frunte cu mitropolitul Moldovei) care cerea autonomia Moldovei şi un domn pămîntean (N. Roznovanu). Faptul a avut semnificaţia unei revolte, stăvilită de armată (s-au înregistrat morţi şi răniţi). Elevii liceului printre care şi Panu, dominaţi politic de gruparea bărnuţiană, iau parte la aceste agitaţii, fiind ferm partizani ai ideii domniei pămîntene. (Junimiştii pledau pentru domn străin.)

1867 Apar *Convorbirile literare*. Panu devine lector atent al publicaţiei.

1867 (1868) Absolvă liceul. Devine student al universității ieșene (evident, la litere). Profesori : Maiorescu, Iacob Negruzzi, N. Ionescu, Gh. Mîrzescu ș.a. Citește mult, cu oarecare sistemă.

Maiorescu publică studiul *O cercetare critică a poeziei române.*

1868 Apar în *Convorbiri* studiile maioresciene *În contra școalei Bărnuțiu* și *În contra direcției de astăzi în cultura română.* Mari reacții în cercurile politice liberale și în lumea intelectuală tradiționalistă. La Iași, grupul „belferilor" bărnuțieni și „fracțiunea liberă..." consideră studiile maioresciene din 1868 ca o efectivă declarație de război. Ostilitatea față de „Junimea" și *Convorbiri literare* atinge paroxismul. Panu, bărnuțian și liberal în convingerile politice, e și el pornit împotriva opiniilor programatice exprimate în aceste două studii.

1869 Se căsătorește cu Ecat. Caramfil.

1870 2 martie. La București, Hasdeu face să apară publicația Columna lui Traian. Prin program și direcție, antijunimistă.

1870 Termină universitatea. Cunoscut, probabil, ca filobărnuțist, e ajutat de gruparea fracționistă liberală să capete un post de profesor la un gimnaziu ieșean. E considerat ca adept al belferilor și, deși recunoștea superioritatea intelectuală a „Junimii", este ostil junimismului. Debutul publicistic al lui G. Panu. Un articol care combătea opiniile

lui Maiorescu dezvoltate în conferința *Formă și fond* (7 febr.). A încredințat inițial articolul ziarului local *Patria*, condus de fracționistul A. D. Holban. I-a fost refuzat pentru că ar conține „paradoxe estetice" și a apărut „la una din ciupercile-gazete" filofracționiste. Important e că aici Panu l-a utilizat pentru prima oară pe Hippolyte Taine *(Filozofia artei)* în afirmarea unor convingeri estetice scientiste. În valoarea acestora va crede toată viața. Articolul a avut ecou numai în cercul fracționiștilor. Urmează alte trei articole din aceeași sferă de preocupări antijunimiste (unul despre *Rienzi* a lui Samson Bodnărescu, și celălalt pe marginea schiței lui Iacob Negruzzi *Electorale*. Schița lui Panu se numea, firește, *Boericale*). În sfîrșit, cel de al patrulea articol comenta critic studiul lui Maiorescu, *Direcția nouă* (partea III). Deține (prin cumul) și postul de director al unei școli de meserii din Iași. Postul îi fusese încredințat tot datorită protectorilor săi fracționiști, foarte puternici în administrație locală.

11 martie. Este adus la putere guvernul conservator Lascăr Catargiu.

Maiorescu începe să publice în *Convorbiri literare* celebrul studiu *Direcția nouă în poezie și proză* (prima parte, *Convorbiri literare*, 1871, nr. 6). Va continua în 1872.

1872 Devine membru al „Junimii" literare, adus aici de prietenii săi Lambrior, Tasu, Cernescu și Xenopol. Continuă să rămînă, pe plan politic, partizanul grupării fracționiștilor liberali. În procesele-verbale ale „Junimii" re-

dactate de Xenopol, numele lui Panu, ca participant la ședințe, apare la întîlnirea din 21 aprilie 1872. Discuțiile și atmosfera de aici — pe care le cunoștea din relatările prietenilor săi junimiști cu stagiu — îl cuceresc.

Debut în *Convorbiri literare*. În numărul din 1 iulie 1872 începe să-și publice *Introducerea* la lucrarea mai amplă *Studii asupra neatîrnării politice a românilor în deosebite secole*. Din studii au apărut numai cinci capitole (cinci articole ?). Studiul a rămas neterminat. Necunoașterea limbilor slave îi crea un handicap de netrecut în exegeza unor asemenea dificile probleme istoriografice. Cum în studiu era denunțat spiritul romantic al școlii istorice bucureștene (Hasdeu) și se aplica, în acest domeniu, valorile principiului maiorescian „adevărul înainte de toate", lucrarea a avut mare ecou la „Junimea" și în cercurile adversare. În *Direcția nouă* (cap. proză) Maiorescu a relevat valoarea studiilor lui Panu. Este unul dintre tinerii apreciați la „Junimea", ia parte la discuții și e temut pentru umorul și spiritul său acid („răutatea").

Debutul oratoric la prelecțiunile organizate de „Junimea". Tema primei conferințe, în ciclul *Omul și natura : Corabia*.

Apare la 10 aprilie prima fasciculă din *Istoria critică a românilor* de B. P. Hasdeu. Interes acut la „Junimea" unde lucrarea lui Hasdeu este citită atent (din septembrie chiar în fiecare ședință), analizată și comentată critic.

La București apare publicația *Tranzacțiuni literare și științifice*, condusă de Șt. Michăilescu și D. A. Laurian. O nouă tribună antijunimistă.

1873 Panu publică studiul său despre *Istoria critică a românilor*, în care contestă unele erori, neînsemnate, din opera lui Hasdeu. Îi răspunde — la îndemnul lui Hasdeu — Gr. Tocilescu. Polemică zgomotoasă Panu-Tocilescu (în 1873—1874).

1874 Polemică încrîncenată între *Convorbiri* și revistele conduse de Hasdeu.

Maiorescu publică *Beția de cuvinte*.

Panu publică noul ciclu istoriografic *Studiul istoriei la români :* o nouă contribuție în lupta împotriva școlii romantice condusă de Hasdeu, în istoriografie.

În aprilie, Maiorescu este numit ministru al instrucțiunii în guvernul conservator Lascăr Catargi. Junimiștii primesc însărcinări oficiale (Panu nu a fost nici el ocolit) sau posturi.

Panu și Lambrior, din tabăra junimistă, Dem. Teodorescu și G. Tocilescu, din cea hasdeiană, primesc — fără concurs — burse de studii în străinătate. Panu pleacă la Paris la sfîrșitul anului 1874.

1875 Studiază la Institutul Sainte-Barbe în vederea obținerii unui doctorat în litere. Se împrietenește cu fiii lui C. A. Rosetti (Mircea și Vintilă), care îl vor recomanda călduros tatălui lor.

1876 La 30 ianuarie Maiorescu își încetează funcțiunile ministeriale. Bursa lui Panu e în pericol. (În procesul intentat lui Maiorescu unul din capetele de acuzare era tocmai acordarea „părtinitoare" a acestor burse.)

Începe lunga guvernare liberală (12 ani) sub președinția lui I. C. Brătianu (așa-numita epocă a „viziratului Brătianu").

Impacientata călătorie a lui Panu la București. Audiență la C. A. Rosetti (înlesnită de recomandările fiilor săi) în chestiunea bursei. I se dau depline asigurări. Abandonează studiile clasice necesare specializării în istoriografie. Îl preocupă sociologia. Se îndepărtează de spiritul esteticii junimiste.

1877, 9 mai. Proclamarea independenței de stat a României. Războiul de independență.

1878—1879 Panu renunță la obținerea unei licențe în litere. Își pregătește un doctorat în drept pe care-l va obține la universitatea din Bruxelles.
Prin mijlocirea lui Mircea Rosetti intră în contact cu unii fruntași socialiști din Franța și Belgia.
Se reîntoarce în țară cu doctoratul în drept, apt deci, de acum încolo, să practice bănoasa și independenta îndeletnicire de avocat.

1880, iunie. I se încredințează funcțiunea de șef de cabinet al Ministerului de interne (ministru : C. A. Rosetti).

1881 Intră în magistratură. E numit prim-procuror la Iași.

Ultima participare (28 martie) la ședințele „Junimii". Maiorescu, sosit la Iași, a citit *Scrisoarea a III-a* de Eminescu. Panu, violent, a cerut eliminarea pasajului în care e stigmatizat C. A. Rosetti, amenințînd că părăsește „Junimea" dacă poema e publicată în *Convorbiri*. Ruptură definitivă de „Junimea" literară.

La Iași, din inițiativa cercului socialist local care luase o mare dezvoltare, apare *Contemporanul*.

Cercul socialist din Iași — în frunte cu Dr. Russel, I. Nădejde și Const. Mille, organizează, în martie, sărbătorirea unui deceniu de la constituirea Comunei din Paris. Manifestația e interzisă și organizatorii arestați. Panu e nevoit să conducă operațiunile arestării. Va temporiza instrucția procesului ca și dispoziția expulzării unor socialiști stabiliți la Iași.
Desfășoară o vie activitate în gruparea liberală de sub conducerea lui C. A. Rosetti.
Grupul T. Maiorescu — P. P. Carp părăsește partidul conservator. Se constituie gruparea politică (dizident conservatoare) junimistă.

1882 Organizează la Iași un ciclu de conferințe (care înlocuiau abandonatele, acum, prelecțiuni ale „Junimii"). Conferențiari : Panu, Xenopol, C. Dimitrescu-Iași (profesorul de sociologie, viitorul rector al universității din București).

1883 Panu e pentru prima oară deputat în gruparea liberală rosettistă (în așa-numitele Camere de revizuire).

Noiembrie. Interpelare parlamentară a lui Panu. Discursul — ascultat — foarte critic la adresa grupării majoritare brătieniste, ascute conflictul între cele două fracțiuni liberale. Panu, ca și fruntașii grupării C. A. Rosetti, pledează pentru crearea — prin stipularea acestei prevederi în noua Constituție revizuită — a unui singur colegiu electoral (în locul celor 4 existente) ; grupul I. C. Brătianu cerea 3 colegii iar junimiștii erau potrivnici oricărei revizuiri a Constituției. Învinge majoritatea liberalilor brătieniști.

1884 Grav conflict între gruparea rosettistă și cea brătienistă, prilejuit de aducerea în discuția Camerei deputaților a proiectului de constituire a domeniului Coroanei. Grupul rosettist, potrivnic proiectului, demisionează din parlament, și sciziunea în partidul liberal se oficializează.

Românul (din totdeauna condus de C. A. Rosetti) încetează să mai fie organul politic al partidului liberal ; majoritarii brătieniști întemeiază *Voința națională* (1 iulie 1884).

Gruparea liberală de stînga creează Partidul radical, de sub conducerea lui C. A. Rosetti. G. Panu este cea mai importantă personalitate a acestui partid.

Începe să apară la Iași, din inițiativa și sub direcția lui G. Panu, publicația democrat-radicală *Lupta* (19 iulie 1884). Din perspectiva radicalismului burghez de stînga, *Lupta* se impune drept una dintre cele mai importante publicații democrate ale vremii. După pu-

ține vreme publicația e mutată la București. Cronicarul literar al publicației : Const. Mille. Prim-redactor : Const. Bacalbașa. Printre alții, aici a debutat — cu articole de critică literară —, Nicolae Iorga.

1885 Gherea publică în *Revista socială* studiul *Ce vor socialiștii români.*

1885 Moare C. A. Rosetti. Panu devine liderul partidului radical-democrat.

1886 Gherea publică în *Contemporanul* studiul *Către dl. Maiorescu*, piesă de început în polemica dintre cele două orientări estetice. Panu este partizanul direcției tainiene (pozitivist-scientiste), inaugurată la noi de Gherea.

1887 Panu publică celebrul pamflet antidinastic, *Omul periculos*. Mare ecou și rumoare. Este dat în judecată pentru *lèse-majesté* și condamnat (în mai) la doi ani închisoare și 5.000 lei amendă. Se sustrage de pedeapsă fugind în străinătate (la Viena).

1888 În ianuarie este ales deputat — în lipsă — de opoziția unită. Se reîntoarce. După un scurt arest, e grațiat (în februarie).

În martie izbucnesc răscoalele țărănești.
În aceeași lună (la 22 martie) este silit să demisioneze guvernul atotputernicului (pînă acum) I. C. Brătianu. Ia deci sfîrșit „viziratul", guvernarea de 12 ani a lui I. C. Brătianu. Lupta furibundă (întruniri, sîngeroase manifestații de stradă, violente ciocniri parlamentare) a opoziției unite (dizidenții liberali și conservatorii) e încununată, în sfîrșit,

cu victorie. Panu fusese unul dintre fruntaşii *Opoziţiei unite*. Este instalat guvernul conservator junimist (şi nu conservatorii de sub conducerea lui Lascăr Catargiu) Th. Rosetti. Carp devine ministru de externe şi T. Maiorescu ministru la culte şi instrucţiune.

Panu, în *Lupta* şi în Cameră, neîmpăcat adversar al grupării politice junimiste, nu e de acord cu soluţia dată de rege crizei guvernamentale din februarie-martie 1888 (voia un guvern al opoziţiei unite, dominat de liberalii de stînga). Critici acide la adresa junimismului. Guvernul Th. Rosetti-Carp e considerat un guvern personal.

În septembrie publică în *Lupta* programul partidului democrat-radical. Atrag atenţia revendicările în problema ţărănească, în aceea a dezvoltării industriale, a reglementării raporturilor dintre muncitori şi patroni, a asigurărilor sociale, votul universal etc.

Este ales deputat din partea partidului radical.

Neîmpăcata ostilitate faţă de gruparea politică junimistă atinge acum notele de sus ale posibilului. Articolele din *Lupta* şi discursurile din parlament sînt dovezi elocvente.

1891, februarie. Titu Maiorescu este silit să demisioneze din guvern. Se constituie un guvern conservator — fără junimişti.
Mai. Decesul lui I. C. Brătianu. Liberalii îşi întregesc partidul (disidenţele încetează), uniţi sub şefia — efemeră — a lui Dimitrie Brătianu.
Iunie. Încetează din viaţă Mihail Kogălniceanu.
Decembrie. Un nou cabinet conservator sub preşedinţia lui Lascăr Catargi („adevăratul şi definitivul guvern conservator". Maiorescu). Din guvern

fac parte şi junimiştii. La culte şi instrucţie publică — Take Ionescu.

1891 Acţiuni comune ale minorităţii parlamentare (radicalii şi socialiştii) pentru apărarea unor revendicări de interes social-politic general (problema ţărănească, organizarea magistraturii, buget, vot universal, învăţămînt ş.a.).

1892 La Iaşi fuzionează Comitetul electoral radical cu cel liberal (Mîrzescu). Partidul radical intră în conul de umbră. Panu se reorganizează politic. Părăseşte direcţia *Luptei* (în ianuarie).

1893 Dim. Sturdza devine şef al partidului liberal. Crearea Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.).

1893 Panu se delimitează — programatic — de socialişti.
Publică volumul *Portrete şi tipuri parlamentare.*

1894 La Cluj are loc (la 15 mai) procesul memorandiştilor şi condamnarea semnatarilor vestitului *Memorandum al românilor din Transilvania* depus curţii imperiale din Viena în 1892. Mare emoţie şi dezaprobare în România.
Septembrie. Regretabilul discurs al lui Dim. Sturdza care, pentru a forţa guvernarea, concede să aducă indirecte prejudicii luptei de eliberare a românilor din Transilvania.

1895 La 3 octombrie guvernul conservator îşi prezintă demisia. Se formează un guvern liberal sub preşedinţia lui Dim. Sturdza. 13 oct. — La Iaşi mult discutatul discurs al lui Dim. Sturdza în care retractează mai tot ceea ce afirmase în opoziţie în chestiunea transilvană. Unanimă dezaprobare, în cercurile intelectuale, faţă de atitudinea oficială a liberalilor în problema transilvăneană.

Conservatorii junimiști, organizați în grupare autonomă, se mențin departe de partidul conservator majoritar. Vechile animozități sînt reluate.

1895 G. Panu poate oficializa acum apropierea de conservatori, care, fără junimiști, îl pot primi.

1896 Publică în *Epoca literară* (aprilie-mai), ciclul de articole *Critica și literatura*. Îi răspunde Gherea, în *Lumea nouă*, cu studiul *Dl. Panu asupra criticii și literaturii*.

1897 Panu devine membru al Comitetului partidului conservator de sub președinția lui Lascăr Catargi.
Colaborează ca redactor la conservatorul *Epoca*, ziarul întemeiat de Nicolae Filipescu.

1898 Datorită unei revendicări a lui Panu e împiedicată unificarea grupărilor conservatoare (Catargiu-Carp) într-un partid conservator.

1899 Vremelnica dezorganizare a P.S.D.M.R.
La sfîrșitul lui martie e demis guvernul Sturdza. Lascăr Catargi, care trebuia să ia conducerea guvernului conservator moare subit în ziua cînd regele semnase mandatul prin care fruntașul conservator avea misiunea de a forma guvernul. George Panu ratează astfel posibilitatea — unică — de a deveni ministru. Urmează — în aprilie — un guvern conservator, G. Gr. Cantacuzino-Nababul.

1900 februarie. E avocat (al statului român) în mult comentatul, atunci, proces Hallier (fostul antreprenor al lucrărilor portului Constanța).

Aprilie. Nicolae Filipescu (sprijinitor al lui George Panu în conducerea partidului conservator) se în-

depărtează de grupul Cantacuzino-Nababul și începe tratativele de intrare în gruparea politică junimistă.
Iulie. Se formează guvernul junimist Petre P. Carp. (Maiorescu la justiție și N. Filipescu la Domenii.)

1901 Nevoit să părăsească partidul conservator, se îndreaptă spre liberali.

Februarie. Demisionează guvernul P. P. Carp. Din nou un guvern liberal Dim. Sturdza.

Martie. Deputat „independent", ales prin protecția lui Dim. Sturdza.
În noiembrie face să apară revista *Săptămîna*, integral scrisă de director. În nr. 4 al revistei încep să apară, număr de număr, *Amintirile de la „Junimea" din Iași*.

Decembrie. Apare primul număr al noii reviste, care avea să facă apoi epocă, *Semănătorul*.
1903, mai. Iorga devine *spiritus rector* la *Sămănătorul*. Curentul sămănătorist urcă spre zenit.

1904 Guvernul Sturdza demisionează.

1906, martie. Apare, la Iași, *Viața românească*.

1906 Se încheie în *Săptămîna*, *Amintirile de la „Junimea"* (an VI, nr. 48, 24 iunie 1906).

1907, martie. Răscoala țăranilor.
Din nou un guvern liberal. Represiunea sîngeroasă a răscoalei. Panu a fost rezervat față de răscoală, neaprobînd-o.

1908 Apare în Editura „Adevărul" primul volum din *Amintiri de la „Junimea"*.

1909 Publică în *Săptămîna* studiul *Încotro e viitorul poeziei?*

1910 Pregătește pentru tipar vol. II din *Amintiri...* Noiembrie. Moare George Panu. Evenimentul e comentat de întreaga presă. Un mișcător și drept articol semnează, în *Viața românească*, G. Ibrăileanu.

Z. O.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția noastră reia textul celei dintîi, apărută în 1908 (volumul I) și 1910 (volumul II). O opinie curentă în istoria literară și bibliologică a acreditat versiunea după care cele două volume reproduc aidoma textul foiletoanelor din revista *Săptămîna* (1901—1906). Ba chiar că volumele abundă în erori de lecțiune și transcriere. De aceea se credea că o bună ediție a *Amintirilor de la Junimea* ar trebui să pornească de la textul apărut în *Săptămîna.*

Împărtășind și noi acest punct de vedere, am început prin a confrunta cele două texte. Nu mică ne-a fost mirarea cînd am constatat că autorul și-a revăzut textul pentru volum, aducîndu-i numeroase modificări (completări, eliminări, preciziuni). Așadar, textul volumelor prezintă unele deosebiri (firește neesențiale) față de cel al foiletoanelor din *Săptămîna.* Dar acestea nu sînt, cum s-a crezut, erori sau neglijențe de transcriere, ci voința deliberată a autorului — ultima — care a ținut să-și revadă, pentru volum, textul inițial.

Firește aceste remanieri nu au afectat caracteristica principală a memoriilor lui Panu, *oralitatea lor prea acuzată*, determinată și de faptul că nu au fost scrise ci dictate. Oricum însă, revederea foiletoanelor (probabil pe

șpalte, păstrate anume în acest scop) a eliminat unele pasaje (adeseori cu pronunțată funcție ligamentală între un foileton și altul), a corectat altele. În acest fel stridența registrului foiletonistic a fost atenuată.

În consecință, ediția noastră a păstrat ca text de bază cele două volume princeps ale *Amintirilor*. Ori de cîte ori a fost nevoie, am apelat și la foiletoanele din *Săptămîna*, pentru confruntarea și corectarea unor neclarități.

Transcrierea s-a făcut potrivit regulilor ortografice actuale, menținînd însă unele forme de limbă, expresie a unei realități fonetice știute — a epocii sau a autorului. Am păstrat astfel forme ca : *tutulor, pimniță, obicinuit* (și nu *obișnuit), vecinic* (nu *veșnic), sunt, complect* (nu *complet), comerciu* (pentru *comerț).*

De asemenea am păstrat, fără a le unifica, formele de genetiv-dativ în *ei/ii*. Apoi alte alternanțe, ca, de pildă, *trimite* și *trimete, ceti* și *citi, adăogi, adăoga* și *adăuga, musteață* și *mustață, fantazie* și *fantezie.*

Am unificat unele nume atît de frecvente într-o carte de memorii. Am optat (nu fără îndelungi ezitări) pentru *Negruzzi* (în întreg volumul întîi întîlnim forma *Negruți*, pentru ca în cea mai mare parte a volumului al doilea numele directorului *Convorbirilor* să fie transcris *Negrutzi).* Întrucît însă factotumul „Junimii" și-a grafiat, în epocă, numele *Negruzzi*, așa fiind întîlnit și în alte documente ale vremii, am optat pentru această formă. De asemenea am optat pentru forma *Hasdeu* (în cele două volume autorul lui *Răzvan și Vidra* e notat cînd *Hăjdău*, cînd *Hăjdeu*, cînd *Hășdeu*, cînd *Hășdău).* Am păstrat însă alternanța *Ganea* (majoritară — cu rare excepții — în cele două volume) și *Gane.*

Am verificat citatele din opera unor scriitori, corectînd erorile de transcriere sau omisiunile. Alte greșeli au fost, de asemenea, corectate tacit.

Notele de subsol ale autorului au fost lăsate aidoma, purtînd mențiunea de rigoare : (n.a.). Notele noastre nu poartă nici o mențiune.

Nu închei înainte de a mulțumi călduros redactorilor editurii, Tiberiu Avramescu și Corneliu Simionescu, pentru competența și grija cu care s-au ocupat de această ediție.

AMINTIRI DE LA „JUNIMEA“ DIN IAŞI

PARTEA I

I

PRIMA MEA SCRIERE CRITICĂ

La fiecare banchet de aniversară a înfiinţării societăţei „Junimea", domnul Iacob Negruzzi avea specialitatea ca să stabilească în mod exact data întemeierei „Junimei" şi totuşi curs de vreo 14 ani nu a reuşit complect să o stabilească ! De ce ? Fiindcă îndată ce oratorul — bineînţeles într-un discurs umoristic — determina o dată oarecare, o droaie de întrerupători, vociferînd, îi aruncau cele mai energice dezminţiri. Oratorul, obosit şi dominat de un tumult asurzitor, era nevoit să se aşeze şi să renunţe la restul cuvîntărei.

Atunci, ca un mijloc de conciliare, se scula domnul Vasile Pogor şi striga : „Domnilor, nu vă mai certaţi degeaba de la data înfiinţărei societăţei noastre, căci părerile sunt aşa de împărţite încît pentru o societate atît de disciplinată ca a noastră (la cuvîntul *disciplinat,* un ura ! colosal ieşea din piepturile tuturor), acest lucru este mărul de discordie ; de aceea eu propun să votaţi următoarea dată asupra căreia cred că avem să convenim cu toţi... Să convenim, domnilor, că originile „Junimei" se pierd în noaptea timpurilor..."

În toţi anii această propunere este aclamată şi consacrată.

Soluțiunea însă nu mulțumea pe toți. Domnul Iacob Negruzzi, cel mai recalcitrant, protesta *in petto* și urma cu investigațiunile mai departe, — așa că, în cursul acelor mulți ani, a ajuns la oarecari descoperiri destul de însemnate asupra originei „*Junimei*", însă nu de tot complecte.

Așa, domnul Negruzzi a stabilit deocamdată anul înființării : acela de 1863. A ajuns domnia-sa, de asemenea, să stabilească și luna, luna februarie — mi se pare ; a ajuns să stabilească și locul unde s-a zămislit ideea, anume în dreptul unui fînar de lîngă poarta bisericei Trei-Sfetitelor. Ca să se stabilească acest fînar, contraversa a durat mai mulți ani. Domnul Maiorescu pretindea că ieșind din curtea Școalei normale, unde era director, împreună cu domnul Pogor, într-o seară, s-au oprit amîndoi în dreptul fînarului amintit și acolo le-a venit ideea înființării unei societăți ; domnul Pogor însă pretindea că a mers împreună cu domnul Maiorescu pînă la un alt fînar, acel din dreptul bisericei catolice și că acolo le-a venit geniala idee. După multe apeluri la memorie și după lungi discuții, domnul Pogor a sfîrșit prin a se ralia la părerea domnului Maiorescu.

Prin urmare, anul, luna și fînarul erau determinate. Asupra însă a zilei acestei memorabile date, societatea „Junimea" n-a putut să se învoiască niciodată, ea era împărțită în două tabere, absolut ireconciliabile. Una pretindea, expresia de astăzi, că fericitul eveniment a avut loc într-o miercuri, cealaltă, într-o vineri. Unii se intitulau miercurești, ceilalți venerești. Vă puteți închipui la cîte glume și jocuri de cuvinte dedeau loc aceste două denumiri.

Și, în urma multor și multor discuții furtunoase, tot părerea domnului Vasile Pogor fu găsită mai

bună, că de vreme ce societății „Junimea" nu i se putea determina ziua de naștere, atunci e mai preferabil ca să se declare că originele ei se pierd în noaptea timpurilor !...

Acestea le-am aflat eu după ce am intrat la „Junimea", prin anul 1872. Am susținut și eu una din aceste păreri, măcar că nu aveam — intrat tîrziu — nici un element sigur de discuție...

*

Drept vorbind, amintirile mele personale nu pot să se ridice dincolo de 1872, prin urmare ar trebui să încep cu memorarea lor de la această dată. Ar fi o lacună.

De altmintrelea, crescut în școalele de la Iași, „Junimea" nu-mi era necunoscută, așa că îmi amintesc de ea încă de cînd eram copil. Așa că, cu suvenirurile mele personale și cu faptele pe care mi le-am explicat pe urmă, voi putea reconstitui trecutul.

Eram de 13 ani, în clasa a treia a liceului, cînd am auzit și am citit pe mici afișuri, că : în sala Băncei României din strada Goliei — astăzi casele lui Weisengrün — un tînăr învățat, nou sosit, Tit Liviu Maiorescu, va ține o serie de *prelecțiuni populare*. Nu-mi aduc aminte bine dacă domnul Maiorescu era tot director la Școala normală, sau dacă devenise directorul liceului, căci l-am avut după aceea cîțiva ani director.

Ca băiet curios și studios, în fiecare duminică la orele 2 eram în sala Băncei, într-un colțișor. Mi-aduc aminte de domnul Maiorescu : același de astăzi, se înțelege tînăr, aceeași dicțiune elegantă și rece ; aceleași maniere corecte ; aceeași sobrietate de gest. Cele două sau trei prelecțiuni n-au

făcut impresii asupra mea : era vorba de familia în stat și în societate, educația pe baze științifice etc., lucruri cari nu-mi vorbeau prea mult. Cînd însă domnul Maiorescu a început a trata chestiuni de estetică, frumosul, sublimul și plăcutul, literatura clasică și romantică, talent și geniu etc., aceste lucruri mi-au deșteptat un mare interes, iar publicul, ca și mine, a început a umplea sala.

Deși prelecțiunile aceste erau numite populare, ele n-aveau nimic popular, nici ca subiect, nici ca expunere, nici ca public. Ele erau frecventate de tot ce societatea ieșană avea mai ales și mai distins ; jumătatea sălei era ocupată de damele cele mai elegante, restul din personagiile principale ; prințul bezedea Grigore Sturdza se așeza în fața oratorului, stînd foarte des în picioare. Oratorul de multe ori se dedea, cînd trata chestii de psihologie, la demonstrații foarte subtile ; de multe ori un sfert de oră nu prea pricepeam ce voiește să spună. Ca public, pe lîngă cel arătat mai sus, restul era format din profesori, preoți, elevi de la universitate și de la liceu.

Și fiindcă vorbesc de prelecțiuni, să spun ceva despre ceremonialul pe care l-a întrodus domnul Maiorescu în asemenea conferinți și care a rămas și după ce conferințele au fost strămutate în sala universității — și au rămas și pînă astăzi în uz.

Domnul Maiorescu venea îmbrăcat în mare gală. Nu sosea decît cu două-trei minute înainte de ora fixată ; venind, căuta ca publicul să nu-l vadă, sau cît de puțin să-l vadă ; la scară sărea iute din trăsură — care în genere era cu coșul ridicat, — se furișa incognito prin coridoare lăturalnice pentru a nu fi văzut de public și se întroducea în camera ale cărei uși dădeau în salon. La un moment dat — ora fix 2 — un servitor deschidea brusc amîndouă canaturile ușei, iar oratorul își făcea subit intrarea. Conferința începea cu cuvintele : „Onorat auditor".

Acest procedeu personal al domnului Maiorescu a devenit, cum am spus, mai tîrziu, nu numai un uz, dar chiar o dogmă, — dogmă care a dat loc la mari discuții iubitorilor de inovațiuni, dar dogma a rezistat la toate atacurile.

Așa, de multe ori, unii îndrăzneți au cercat să înlocuiască fracul prin redingotă ; această pretenție a fost considerată ca sediționsă ; iar dacă vreun încăpățînat ar fi încercat să pună în practică această reformă radicală, ar fi găsit înaintea sa, în momentul intrării în sală, zece mîni junimiste care l-ar fi împins înapoi.

Nu se glumește cu asemenea lucruri.

Mari discuții au înveninat spiritul „Junimei" apropo de dogma care consista ca oratorul să rămînă invizibil, în tot cazul să nu se pună în contact cu publicul pînă în momentul conferinței. Unii zeflemiști — printre care eram și eu, dar asta mult mai tîrziu — susțineau că aparițiunea bruscă a oratorului în sală, ca un *Deus ex machina*, era cam burlească, în tot cazul prea teatrală ; că șederea oratorului într-o cameră izolată pînă la sosirea exactă a minutei cînd conferința trebuia să înceapă, n-avea nici un sens ; în tot cazul sămăna cu un fel de preveghere de arme a cavalerilor din Evul Mediu ; că furișarea oratorului prin culuare obscure și nu tocmai igienice, avea ceva ridicol în ea.

Toate aceste obiecțiuni, însă, nici nu erau băgate în seamă ; nimic din formularul-dogmă nu trebuia să se știrbeze.

Ba chiar o dată a avut loc o viuă discuție apropo de următorul fapt.

După regulă, nimenea n-avea dreptul să viziteze pe oratorul care aștepta în sala izolată, decît numai unul dintre șefi : domnul Maiorescu, domnul Negruzzi sau un altul. Această vizită se impunea, probabil, pentru ca conducătorul conferințelor să vadă în ce stare sufletească se află oratorul. I se adresau — mai ales dacă era debutant — cuvinte afectuoase de încurajare, i se ridica moralul spunîndu-i că este foarte multă lume și aleasă în sală și că-l așteaptă cu nerăbdare etc. Rolul conducătorului în asemenea ocazie semăna cu acela al preotului pe lîngă condamnatul la ghilotină, cu cîteva minute înainte de execuție. În adevăr, încurajatorul, înainte de a părăsi pe conferențiar, scoțînd ceasornicul, zicea :

— Ei, acum te las, peste trei minute te așteptăm, n-ai să ai emoție, nu-i așa ?

Mi-aduc aminte că mie, ca debutant, domnul Iacob Negruzzi mi-a servit de preot asistent.

Incidentul de care voiesc să vorbesc este următorul : la o prelegere, mai mulți amici ai conferențiarului și-au permis să intre în sala secretă ca să-l întreție.

Seara, mare scandal la „Junimea". Cum și-au permis unii ca să înfrîngă regulele inflexibile ale protocolului ? Iar dl. Iacob Negruzzi — mai marele peste protocol la „Junimea" și păstrătorul tradițiilor imutabile — striga :

— Este un adevărat scandal ! Oratorul trebuie să rămînă singur, absolut singur ; el trebuie să-și reculeagă ideile și să și le puie în ordine.

Un zeflemist :

— Dar bine, el își are ideile puse în ordine de acasă, de vreme ce și-a învățat discursul pe de rost !

— Nu face nimic, răspundea domnul Negruzzi, el poate să-l uite prin distracție...

— Poate omul are nevoie să vorbească cu cineva un moment !

— Sunt eu, Maiorescu sau un altul, și e destul. Și discuția se închidea.

*

Reiau șirul.

Cu aceste prelegeri ale domnului Maiorescu din 1863, societatea „Junimea" este quasi formată. O legătură începe a strînge pe mai mulți tineri distinși.

În adevăr, conferințele acestea ținîndu-se în postul cel mare, pînă în ziua de Paști (cum sunt concertele simfonice din București), încă de prin ianuarie 1864 așteptam cu nerăbdare sosirea timpului prelegerilor domnului Maiorescu, cînd văzui că de astă dată pe lîngă domnul Maiorescu se mai anunță încă doi conferențiari : P. P. Carp și Vasile Pogor. „Junimea" era fondată, după proverbul : „tres faciunt collegium".

Se vede că domnul Carp, de pe atunci avea apucături autoritare și dispoziții la șefie — căci mi-aduc aminte că una din conferințele sale era intitulată *Trei Cezari*, vorbea de Cezar, Carol cel mare și Napoleon întîi. Și mi-aduc aminte că nu eram tocmai în unele privinți de părerile conferențiarului — căci începusem, chipurile, a avea și eu păreri — eram în clasa a patra și aveam 14 ani. De atunci numărul conferențiarilor s-a tot mărit.

Așa, în anii următori vedem printre conferențiari pe domnul Nicolai Mandrea, unul din actualii președinți de la Curtea de Casație, pe domnii I. Caragiani, Iacob Negruzzi și Leon Negruzzi.

O particularitate asupra prelecțiunilor populare din 1865. S-a introdus o inovație, care a rămas mult timp în vigoare la „Junimea", anume : ca toate conferințele ținute de diferiți oratori să aibă o idee fundamentală, iar subiectele să fie legate între dînsele printr-o legătură generică.

De exemplu : se alegea un subiect mare, căruia i se da un titlu, precum : *epidemii morale,* sau *cărțile omenirei,* sau *elementele de viață ale popoarelor,* așa ceva. O dată aleasă tema, diferiții conferențiari trebuiau să găsească subiecte speciale, care să dezvolte ideea și să o ilustreze, fără a se depărta de dînsa.

Vă puteți închipui cîtă greutate și ce discuții furtunoase de mai multe seri urmau, pentru stabilirea subiectelor de conferințe ! Vă puteți închipui cum fantazia juca foare mare rol în găsirea de motive pentru a vîrî o conferință sub titlul generic admis...

Conferințele acestea erau cele mai nostime, căci ele dădeau loc la tot felul de discuții subtile și la tot felul de glume.

În general se făceau cu asemenea ocazii oarecare trageri pe sfoară. D-nul Maiorescu, avînd în vedere conferințele pe care își propunea să țină, venea la „Junimea" și emitea, ca idee fundamentală a întregului ciclu, o idee în care intrau perfect conferințele sale speciale. Ideea propusă de domnul Maiorescu era primită ; cînd însă venea chestia la ilustrarea ei prin subiecte speciale, necontestat că domnul Maiorescu era la largul său, ca să-și ia două subiecte. Nenorociți erau însă ceilalți conferențiari, care fiindcă nu aprofundaseră ideea fundamentală, erau foarte încurcați ca să aleagă subiecte în consecvență.

Aceasta a mers odată, de două ori, pînă cînd domnul Pogor, observînd șiretenia, a declarat că domnul Maiorescu trebuie recuzat cînd e vorba a da părerea fundamentală.

Cu aceasta n-au cîștigat nimic bieții conferențiari de mîna a doua, căci la ședința viitoare domnul Pogor care studiase în timpul săptămînei o idee fundamentală, a venit el să o propună, făcîndu-și și el la rîndul lui partea leului. De aici protestări energice din partea tuturor, susținîndu-se că e mai bine ca fiecare conferențiar să-și aleagă subiectul, părăsindu-se ideea fundamentală.

Însă fiindcă și această unitate de idee devenise clasică, bătrînii (?) nu cedară în principiu. De fapt, însă, fiecare își alegea subiectul care voia. Așa, la conferințele cu tema *epidemii morale,* dl. Maiorescu își alesese *revoluția franceză.* Este și acesta un mijloc de a explica acea revoluțiune.

Unul din conferențiari, nu mi-aduc aminte cine, propusese ca subiect *epoca lui Mihai Viteazul.* Mare discuție dacă acest subiect este în raport cu *epidemiile morale.* Conferențiarul susținea energic că și epoca lui Mihai Bravul presupune o epidemie morală, cu toate protestările celorlalți. Un altul, — mi se pare răposatul Lambrior — propuse ca subiect *epoca fanarioților.* În definitiv propunerile fură admise, așa că în realitate *ideea fundamentală* de conferințe rămase și fu respectată numai de formă, în realitate nu.

Scriind acestea, mi-a venit curiozitatea să văd dacă conferințele aveau la început mai multă legătură cu ideea fundamentală. Și am constatat că nu. Așa, în anul 1866 văd că dl. Maiorescu ține trei conferințe pe o idee fundamentală, și anume : *Practica filosofiei elene ; viața romană* și *Mahomed.* Cine știe sub ce idee subiectivă a momentu-

lui dl. Maiorescu a găsit legătură între aceste trei conferinți. Iar în 1867 văd pe *Faust al lui Goethe* alăturea cu *Pentateucul* și cu *Dramele lui Shakespeare.*

*

Voiesc să sfîrșesc pentru data aceasta cu ceva, de sigur foarte de puțini știut.

În 1866, pe la orele 2, într-o sîmbătă, eram cu elevii clasei a șasea de liceu în cabinetul de fizică, așteptînd pe dl. Poni, profesorul. Iată că sosesc externii și ne comunică că Cuza a fost detronat. O mare mîhnire ne cuprinde ; lecțiunea s-a ținut mai mult de formă, vădit că elevii, ca și profesorul, erau preocupați de acest mare eveniment. Prelecțiunile populare care coincideau, cum s-a văzut, cu luna februarie, deja începuseră. Mai erau încă nouă conferințe de ținut ; fură ținute numai șapte. Două, cele din urmă, nu avură loc, din cauza acestor evenimente. Ghiciți cine erau acei doi conferențiari ? Unul era dl. Leon Negruzzi, care fu numit, mi se pare, prefect ; cel de-al doilea era dl. *Dimitrie Sturdza,* care fu numit ministru de lucrări publice, în ziua în care trebui să țină conferința.

Iată-l deci pe domnul Dimitrie Sturdza printre junimiști ; îmi pare rău că nu-mi aduc aminte de titlul conferinței ce trebuia să țină.

Ce înseamnă jocul evenimentelor !

Dacă căderea lui Cuza nu ar fi avut loc atunci, dacă conferințele s-ar fi ținut toate, prin urmare și domnul Sturdza ar fi ținut-o pe a sa, cine știe ce s-ar mai fi întîmplat ! Poate legătura literară ce era pe cale a se stabili între domnii Dimitrie

Sturdza, Carp și Maiorescu, s-ar fi întărit, pînă a face din acești trei oameni un trio politic !

Dar iarăși se pare că evenimentele, oricît sunt ele de puternice, nu pot înlătura cele ce trebuie să se întîmple, fatalitatea ! Așa îmi explic (vorbă să fie) cum după atîția ani și întîmplări, interesele politice au făcut o apropiere între cei doi conferențiari : Petre Carp și Dimitrie Sturdza.

II

Eram în clasa a șaptea, cînd, în 1867, apar *Convorbirile literare.* Societatea era deja formată de patru ani și, fără ca să fi avut încă un organ, ea deja contractase cele mai violente animozități în Iași. Prin apariția *Convorbirilor,* aceste animozități se întind nu numai în toată țara, dar și peste frontieră, în Transilvania și în Bucovina.

De aceea cred că este bine să fac o ochire asupra stării literare, artistice și politice în momentul apariției *Convorbirilor,* pentru a explica animozitățile.

Prelecțiunile populare, deși se continuau de patru ani, nu făcuseră mulți adepți în Iași. Mai întîi, aveau aerul de a trata cam peste picior pe un public, mai dinainte considerat ca ignorant. După aceea, deși subiectele erau filosofice cele mai multe, estetice și istorice, totuși conferențiarii nu scăpau nici o ocazie de a adresa răutăți stării politice de atunci de la Iași.

În întrunirile de la „Junimea" se făceau tot felul de zeflemele asupra oamenilor politici din localitate, asupra spiritului exagerat de naționalism, asupra autorilor cu reputație de pe atunci. A doua

zi, în Iași, se știa cît s-a rîs și pe ce temă s-a rîs la „Junimea". Aceasta irita spiritele.

Dar ceea ce mai cu seamă a făcut de la început o separațiune spinoasă între micul grup de la „Junimea" și restul orașului, a fost chestia domnitorului străin sau pămîntean pusă la 1866 după detronarea lui Cuza.

Cuza nu avea partizani prin stratul politic ieșan de toate nuanțele, dar era foarte iubit de gloate. Mai ales militarii îl adorau și puțin a lipsit, a doua zi după detronarea lui Cuza, ca armata să se miște. Șeful garnizoanei era, mi se pare, colonelul Duca, un cuzist înfocat, dar un spirit timid și moderat ; ofițerii inferiori erau gata să mobilizeze regimentul ; tatăl meu, care era maior, luase chiar toate măsurile. Colonelul Duca însă nu a crezut de cuviință să răspundă acțiunei de detronare de la București printr-o alta, tot militară, de reintegrare la Iași.

Răsturnarea însă a lui Cuza a adus o mare turburare în spirite. Iașul, care începea deja a fi părăsit și neglijat, își pierdu cu totul cumpătul cînd văzu că singura speranță a Moldovei, Cuza, dispărea.. O propagandă teribilă începu : „De acum muntenii au să ne înghită, avem să ajungem robi muntenilor, ne trebuie un domn al nostru".

Astfel de elemente au putut să însceneze sîngeroasa comedie de la 3 aprilie 1866, care deja avea în frunte pe un pretendent la domnie, pe Niculai Roznovan.

Aceste evenimente, cum zic, puseră pe tapet chestiunea domnului pămîntean sau străin.

Se știe că atît guvernul provizor cît și toate spiritele cuminte și luminate, erau pentru un domn străin. Membrii societății literare „Junimea", se

puseră cu energie în fruntea acestei propagande, făcînd întruniri particulare, umblînd în toate părțile, pentru a convinge lumea de necesitatea unui domn străin.

Domnii Maiorescu, Pogor, Carp etc. înființară o gazetă — i-am uitat numele [1] — în care se susținea cu mare căldură această idee.

Zadarnică încercare. Iașul, prin tradiția lui, prin starea spiritelor și prin ideile politice dominante, era pentru domn român. De la elevi pînă la profesori, această idee era susținută cu înverșunare.

Mi-aduc aminte că noi, elevii în liceu, nu aveam altă treabă toată ziua și toată noaptea decît a lucra pentru un domn pămîntean. Ziua fabricam afișe mari pe pînză sau pe hîrtie, scrise cu caractere mari caligrafice, cu inscripțiile următoare : „domn român voiesc românii", „Nu ne trebuie domn străin", „Românul stăpîn în casă la dînsul". Apoi, noaptea, cîte douăzeci-treizeci săream gardurile internatului, ne împrăștiam pe toate străzile orașului și, păzindu-ne de sergenții de oraș și de patrule, lipeam acele proclamații.

Nu știu dacă erau douăzeci de elevi în liceu, cari să fie partizanii domnului străin ; printre aceia era George Negruzzi, fratele mai mic al d-lor Leon și Iacob Negruzzi de la „Junimea", George Pavlov și alții. Discuții interminabile zădărniceau recreațiile și oarele de lucru. Bietul George Negruzzi se lupta ca un leu în contra noastră. Din cînd în cînd el ne lua pe cîte unul în parte, doară ne-ar putea convinge, în patru ochi. O dată el mă luă într-un colț al clasei și îmi ținu următorul limbaj :

[1] Ziarul purta denumirea *Vocea națională*. Au apărut 8 numere. Cf. T. Maiorescu, *Insemnări zilnice*, vol. I, p. 124.

— Bine, Panule, tu eşti băiet deştept, cum se poate să fii de aceeaşi părere cu gogomanii ceia ?

Deja cuvîntul de *gogoman* era introdus la „Junimea". Căci G. Negruzzi îl auzise, desigur, de la fraţii săi.

— Ei, scumpul meu, îi răspund, or fi proşti, dar vorba tatăt-o, proşti dar mulţi ! Pe urmă, nu înţeleg cum un domn străin ar putea să se asimileze etc., etc.

Adică i-am repetat toate clişeurile care atunci erau în curs.

— Cum ? Crezi tu că poţi gîndi mai bine decît Maiorescu şi decît Carp ?

Deja cultul şi admiraţia începuseră a se întemeia în „Junimea".

*

Reprezentanţii ideei de prinţ român erau în gruparea numită *Fracţiunea liberă şi independentă*, ai cărei fruntaşi erau fraţii Tacu, A. D. Holban, Alexandru Gheorghiu, fraţii Corjescu, Theodor Lateş şi alţii, toţi elevii şi discipolii lui Simion Bărnuţiu.

Cu această ocazie s-a început o luptă de moarte între fracţionişti şi junimişti, luptă care s-a întins pe toate tărîmurile şi a degenerat chiar pînă în lupte cu caracter personal.

Junimiştii, în această luptă, erau reprezentaţi prin domnii Maiorescu, Carp, Iacob Negruzzi, Leon Negruzzi, Vasile Pogor, Nicu Ganea, Ianov, Mişu Cornea etc.

Ideea de domn român pornise din şcoala *fracţionistă*, care era inspirată, cum am zis, de Simion Bărnuţiu.

L-am zărit şi eu de mai multe ori pe Bărnuţiu. Bărnuţiu era profesor de filosofie, originar din Transilvania, jucase un rol însemnat în mişcarea de acolo de la 1848 şi ţinuse un discurs rămas celebru în cîmpia Turdei, la o mare întrunire românească. Cursurile universitare la început se făceau la liceu, cum se zicea mai înainte Şcoala Mihăileană. Jucîndu-mă prin curtea externatului, vedeam pe la orele două pe un bătrîn slab, cu o figură blîndă, cu un aer foarte modest, în spate cu o pelerină cenuşie, furişîndu-se printre elevi şi intrînd în cancelarie. Noi, cînd îl vedeam, suspendam jocurile, rămîneam aproape neclintiţi şi-l urmăream cu ochii pînă cînd dispărea.

Vreun nou venit întreba :

— Cine este aista, măi ?

— Cum, nu-l cunoşti ? Aista e Bărnuţiu, cel mai învăţat om, care ştie toate tainele lumei...

Aveam un fel de respect religios noi, elevii cei mici, pentru dînsul, respect pe care desigur îl căpătasem prin tot felul de istorisiri extraordinare ce ajunseseră pînă la noi despre acest mare învăţat, atît prin Transilvania, cît şi de la noi din ţară.

Această teroare respectuoasă la nişte copii s-ar mai fi înţeles. Lucru însă extraordinar este că Simion Bărnuţiu avea o influenţă aşa de irezistibilă asupra studenţilor şi elevilor lui, încît îi hipnotizase, le inculcase în cap fanatismul ideilor lui ; vorbeau ca dînsul, se îmbrăcau ca dînsul, mergeau ca dînsul, nici mai încape îndoială că gîndeau ca dînsul. Fraţii Tacu şi Theodor Lateş erau expresiunea acestei şcoale. Trebuie să te duci cu mintea în timpurile vechi pînă la Socrat sau la filosofii stoici, cum a fost Epictet, sau la Isus Christos, pentru ca să întîlneşti un devotament

așa nemărginit și necondiționat al învățăceilor pentru învățător — căci în limbagiul lui Bărnuțiu nu există cuvîntul de elev sau student, ci acela de învățăcel.

*

Bărnuțiu era profesor de filosofie, însă în același timp era profesor de dreptul public, sau mai bine, cum zicea el, de dereptul public. În această calitate, în cursul lui, atingea chestiile de organizarea statului. Prin urmare, cînd se ivește la 1866 chestia domniei vacante, deja de mult Bărnuțiu se pronunțase în cursul său în contra prințului străin, în pagini foarte caracteristice și foarte curioase.

Își poate cineva închipui cu cîtă furie *fracțiunea liberă și independentă*, discipolă a lui Bărnuțiu, intră în luptă pentru prințul pămîntean, în contra junimiștilor partizani ai prințului străin!

Bărnuțiu, în dreptul public, era un simplu utopist; el punea la început niște premise, din care trăgea concluziuni riguroase, independent de timp, împrejurări, popor etc. Cartea lui nu e nevoie de citit, este destul să citești cele cinci cuvinte cu care începe, iată-le: „Dereptul românilor este dereptul roman". Scurt și cuprinzător; pe urmă vin deducțiile.

În chestia prințului străin, Bărnuțiu susținea că alegerea de domn român ține de dreptul natural, iar nu de cel public, și că, prin urmare, este destul ca un singur român să fie contra prințului străin, pentru ca prinț străin să nu se așează pe tron.

Vă puteți închipui ce raporturi înveninate de luptă s-au stabilit între junimiști și fracționiști.

De atunci epitetele de: vînduți străinilor, cosmopoliți, trădători de țară, au fost aplicate junimiștilor, în special domnului Maiorescu. Partidul naționalist era așa de tare, încît a izbutit să trimeată în Constituantă pe Dimitrie Tacu și pe Teodor Lateș, cari, conform preceptelor magistrului lor, Bărnuțiu, votară singuri din toată Constituanta, în contra prințului străin.

*

Să vedem acuma care este starea literară în genere în țară. Ideea fundamentală de la care purcedau toți care se ocupau pe chestiuni de literatură, filologie, istorie, era că noi, fiind popor de rasă latină, trebuie să ne apropiem de acele origini prin tendința culturei noastre, ținîndu-ne departe de orice amestec străin. A doua idee era că toți lucrătorii de pe toate cîmpiile diferite ale culturei noastre, fiind buni români, operile lor nu pot să fie decît bune; aceste opere în prima linie trebuie să tindă a înălța trecutul poporului nostru și a-l arăta demn de un rol politic însemnat.

Plecînd de la aceste două idei fundamentale, înțelegerea era perfectă mai între toți scriitorii de toate genurile de pe atunci. Așa, toți cari scriau versuri erau cu bună voință primiți și considerați nu atîta ca valoare poetică, cît ca oameni care taie și ei o brazdă în ogorul poeziei românești. Aproape nu se cunoștea ce este o critică literară, în sensul strict al cuvîntului. Toate poeziile erau bune, unele bineînțeles mai bune, altele bune — poezii rele nu existau, toți poeții compunînd un fel de confrăție în care se menajau reciproc.

În istorie, ceea ce [se] lucrase era mai serios; multe obscurități ale istoriei române fuseseră în parte elucidate. Deja dl. Hasdeu începuse a tipări *Arhiva istorică*, Papiu Ilarian: *Tezaur de monu-*

mente istorice. Nu mai vorbesc, bineînțeles, de Șincai, Bălcescu etc.

Cu toate aceste și în istorie o idee domina, aceea de a ascunde adevărul istoric, cînd el nu ne este favorabil, a denatura ușurel evenimentele în favoarea noastră și a înălța cu orice preț neamul. De aici, bineînțeles că, în consecvență, istoria nu mai era o specialitate, ci mai mult o vocațiune. Oricine avea de zis ceva de bine despre români, își lua un subiect ca să-l trateze. Așa se explică cum, de exemplu, Bolintineanu, poetul, a scris o serie de mici opuscule istorice, precum și biografii, între altele și a lui Ștefan cel Mare ; cum Misail a scris pe aceea a lui Vasile Lupu și a lui Matei Basarab ; cum Aricescu, Filimon etc., s-au ocupat de asemenea chestiuni, fără să fie absolut preparați pentru aceasta.

Așa am învățat noi în liceu, în acel spirit am fost crescuți ; iar în politică am fost adăpați de preceptele școalei fracționiste.

Mi-aduc aminte că profesorul meu de istorie, Mihai Buznea, un om foarte cumsecade, era încurcat în explicații, cînd venea la vreo înfrîngere a românilor sau la vreun act umilitor din istoria noastră. Iată unul :

Este un moment cînd Ștefan cel Mare, avînd nevoie de ajutorul polonilor în contra turcilor, se duce în lagărul regelui Poloniei și acolo reînoiește jurămîntul de vasalitate, pe care îl neglijase mulți ani. Profesorul meu adăugea, spunînd aceste, că Ștefan cel Mare a pus ca condiție ca să presteze acest jurămînt în cortul regelui, față numai cu demnitarii principali ai regatului. Regele acceptă,

însă nelealitatea poloneză recurse la o șiretenie. Ei întocmiră un cort a cărei pînză se putea desface prin tragerea unei sfori, întocmai ca o cortină. În momentul cînd Ștefan cel Mare pune genunchiul la pămînt ca să jure fidelitate leșilor, un polon trase sfoara, pînzele cortului se abătură în toate laturile, iar armata polonă întreagă văzu pe Ștefan la picioarele regelui...

N-am controlat niciodată de atunci faptul, ca să văd ce adevăr conține în el. Îl recomand istoricilor. Dar mai că m-aș prinde că este o invențiune patriotică, pentru a explica jurămîntul de supunere de care este vorba.

În filologie, — zic filologie, ea însă nu exista — latinismul domina și, prin urmare, etimologismul.

Fonetismul, reprezentat foarte curios de Aron Pumnul din Bucovina, nu avea trecere. Școala transilvăneană reprezentată prin Cipar, Laurian etc. era în plină tărie. Derivații ca Slatina de la Stelatina, Bistrița de la Bistercea, Tîrgoviștea de la Tîrgu-Vestei etc. erau generalmente admise.

★

Am zis la început că *Convorbirile* apar în 1867 ; tot în acel an am ieșit din liceu cu ideile ambiante, prin urmare dușman al „Junimei".

Nu simțeam nici o atracție pentru „Junimea", din cauza spiritului disprețuitor și al aerilor superioare ale membrilor acelei societăți. Cel care pe atunci îmi era mai antipatic era domnul Iacob Negruzzi, cu mersul său țanțoș și cu modul de a trânsa scurt lucrurile. Această idee mi-am schimbat-o îndată ce l-am cunoscut mai de aproape.

Conferințele domnului Maiorescu mă atrăgeau ca subiect, ca mod de expunere și ca doctrină, ele însă nu-mi plăceau ca tendință. Tendința care reieșea din conferințele sale cele mai obiective, era o desconsiderare a adversarilor, a acelor care nu gîndeau ca domnia-sa.

De altmintrelea, deși era profesor la Universitate, însă manierile sale reci făceau ca cel mult să ai numai stimă intelectuală pentru talentul și cunoștințele sale.

În fine, trăind în lumea profesorală — căci m-am făcut imediat profesor — lume cu idei dușmane mișcării literare de la „Junimea", evident că nu puteam să am simpatii pentru această societate, mai ales auzind zilnic tot felul de declamații pe tema străinismului, a cosmopolitismului în contra membrilor ei.

Simțeam însă ceva curios în mine : aveam porniri contra acestei societăți, aveam dorințe ca să combat teoriile lor, dar nu aveam posibilitate, neștiind cum să combat și neavînd o bază oarecare.

Tovarășii mei fracționiști, în mijlocul cărora trăiam, nu-mi puteau da nici un ajutor. Fără supărare, ei erau ignoranți, foarte ignoranți. În filosofie erau încă la filosofia lui Krug — cam aceasta ne-a predat-o și Theodor Lateș în liceu ; iar în materie de artă, estetică și literatură, aproape nici o cunoștință.

Superioritatea junimiștilor era zdrobitoare din acest punct de vedere. Inferiori pe tărîmul politic, unde fracționiștii erau foarte tari, ei își luau revanșa pe terenul literar și pe acela al cunoștințelor culturale. În afară de domnul Maiorescu, care era *hors concours*, se aflau acolo spirite delicate și culte, precum era al lui Vasile Pogor, spirite cu

fundament serios cum era a domnului Carp, cultură literară ca a domnului Iacob Negruzzi etc.

★

Am simțit în mod instinctiv că deprinzîndu-mă cu lipsa de studii a tovarășilor mei fracționiști, voi rămîne un simplu fracționist toată viața, și atunci am început a mă pune pe studiu și a ceti în toate ramurile cărțile cele noi apărute.

Era la Iași, și este încă, un librar, Dimitrie Daniil, care ne furniza nouă, adică lui Lambrior, Conta, Alexandru Xenopol, mie etc., toate cărțile în vogă în știință sau din cele mai vechi cu reputație.

Am început a-mi procura și a sorbe pe Guizot, Thierry, Thiers și pe deasupra *Istoria civilizației* de Bukle, Macaulay, Carlyle etc. ; în filologie, știința limbagiului de Max Müller, gramatica limbelor romane de Diez, gramatica comparată de Bopp etc. În filosofie și artă, Herbert Spencer, Darwin, mai cu seamă Auguste Comte și pe deasupra Taine.

Am început însă serios a mă ocupa de istoria românilor, adunîndu-mi tot materialul care pe atunci se putea aduna.

Taine cu uvrajele sale estetice, filosofia artei în Italia, în Olanda etc., mi-a deschis cel întîi orizontul în materie de estetică, dîndu-mi un criteriu de critică.

Începeam în fine a mă dezgheța și a simți oarecare idei formîndu-mi-se în creier, începeam a mă înarma, a putea lupta și combate teoriile junimiste. Puteam și eu cita autori. Cercul belferesc văzînd

aceasta, începu a mă cultiva mai de aproape, destinîndu-mă ca un viitor luptător în contra „Junimei".

Cum am simțit că am puține aripi, m-am și aruncat, eu, tînăr și obscur, în bătălie. Erau pe atunci un fel de gazete săptămînale de ale căror titluri nici nu-mi mai aduc aminte. Domnul Maiorescu ținuse o conferință intitulată, *Formă și fond*, conferință absolut întemeiată, dar cu ocazia căreia domnia-sa a îndreptat mai multe săgeți politice adversarilor din localitate.

Ajutat de teoriile estetice ale lui Taine, am și întocmit o critică, în care punînd la contribuție arta Renașterei în Italia, arta flamandă etc., căutam să răstorn conferința în chestie.

Un amic fracționist îmi ia manuscriptul și se duce la gazeta fracționistă — mi se pare *Patria* — al cărei director era acerbul domn A. D. Holban.

Domnul Holban era un neîmpăcat dușman al junimiștilor... pe atunci, dar era un om foarte curios și atunci — ca și acum. Nu știu de ce, măcar că articolul meu era îndreptat în contra domnului Maiorescu, totuși l-a refuzat, zicînd că el conține paradoxe estetice. Domnul Holban nu s-a ocupat niciodată de asemenea chestii, dar probabil că în cazul meu avea dreptate.

Atunci m-am adresat imediat la una din ciupercile-gazete de care am vorbit, și într-o duminică mi-am văzut prima mea lucrare tipărită : *Despre formă și fond*, critica conferinței d-lui Maiorescu. Trebuie să spun că am păstrat în acel articol un discret anonimat, de altmintrelea nici nu era nevoie, fiind cunoscut numai de cîțiva amici.

III

Cercul fracționisto-bărnuțian în care trăiam, a fost entuziasmat. Pentru prima oară, probabil, Taine era pus la contribuție în Iași, pentru prima oară dl. Maiorescu era combătut pe alt teren de cît pe cel politic.

Dar, bucurie complectă nu se poate. Cîțiva fracționiști, precum Alexandru Gheorghiu și alții, veniră să mă felicite, însă adauseră :

— D-le Panu, articolul e minunat, păcat însă că nu ai adoptat ortografia d-lui Barnuțiu.

— Apoi, d-le Gheorghiu, eu încă n-am nici un sistem ortografic, dar vădit că înclin către fonetism.

— Rău, rău, căci fonetismul face că nu se poate observa legătura dintre limba latină și cea română.

— Pardon, i-am obiectat — tare pe știința limbagiului de Max Müller și pe gramatica limbilor romanice de Diez — îndată ce cineva cunoaște legile fonetice, după care cuvintele originale se transformă, atunci e tot așa de sigură derivația unei limbi dintr-o alta inițială, după cum 2 și cu 2 fac 4.

— Poate să fie așa, dar tot e mai lămurit pentru public ca să scrii *acua* de cît *apă*.

Această conversație a fost pentru avînturile mele științifice un duș foarte rece.

Un alt fracționist, felicitîndu-mă, mi-a zis :

— Evident că în critica d-tale erai legat de titlul pe care dl. Maiorescu îl dase coferinței sale : *Formă și fond ;* cît mai corect însă ar fi fost, dacă-ți intitulai critica d-tale cu cuvintele mai latinizate de : *Partea formativă și fundamentul.*

Am înțeles iarăși că are să-mi vie foarte greu lupta în contra „Junimei", făcîndu-mă campionul

unei mișcări literare cu principii ca cele arătate mai sus, căci în realitate ea se reducea la cîteva formule latiniste și barnuțiane.

A DOUA MEA SCRIERE CRITICĂ

De la începutul apariției *Convorbirilor*, fusesem un cititor asiduu. Eram în clasa a șaptea și, prin urmare, în stare ca să judec lucrurile. Întîiul număr al *Convorbirilor* începuse cu un studiu critic a d-lui Maiorescu ; *Despre poezia română*. Criteriile pe care dl. Maiorescu le dedea acolo, după care erau să se judece valoarea poetică a unei lucrări, evident că erau nouă și bune pentru mine. Cu toate acestea, lucrarea m-a izbit în mod defavorabil. Dl. Maiorescu lua la răfuială estetică pe toți poeții în vază, vechi și noi, din țară și din părțile locuite de români.

Mai toți poeții noștri, vechi și noi, precum : Sion, Tăutu, Bolliac, Baronzi, Pelimon, Asachi, Aricescu, Orășanu, Văcărescu, apoi cei din Transilvania : Mumuleanu, Mureșanu etc., aveau în critica d-lui Maiorescu bucăți pe care le dedea ca rele exemple în poezie.

Acest lucru evident că mă nemulțumea ; dar de altă parte nu puteam să nu recunosc că criticul avea în cea mai mare parte dreptate. Bieții poeți patrioți și lucrători asidui ai literaturei române își găsiră un criticator, pe care nici sentimentul patriotic, nici acel de solidaritate față cu străinul nu-l mișcau. Ceea ce nu-mi plăcea mai cu seamă în criticile d-lui Maiorescu era mai ales acea satisfacție involuntară, care răsărea de cîte ori avea norocul ca să poată semnala o bucată literară mediocră pe fond patriotic și național.

Însă dl. Maiorescu era destul de imparțial și în același timp destul de abil pentru ca să nu îmbrățoșeze, în critica sa acerbă, absolut pe toți poeții. El a exceptat și s-a grăbit să excepteze pe fruntașii noștri poeți de atunci : pe Alecsandri, Bolintineanu — pînă la o dată oarecare din faza sa literară — și pe Alexandrescu. Acest lucru mă tulbura, căci în liceu noi cu toții citeam și admiram pe Alecsandri, pe Alexandrescu și mai cu seamă pe Bolintineanu. Nu știu pentru ce, dar chiar și acuma cred că Bolintineanu a fost mai mare poet decît Alecsandri. Poate aceasta se explică prin persistența unei idei căpătate în tinerețe. Nu mai puțin adevărat că, deși nu am controlat-o din nou, totuși parcă inspirațiile lui Bolintineanu aveau aripi mai mari de cît acele ale lui Alecsandri.

Prin urmare, cînd dl. Maiorescu se punea pe asemenea teren, criticînd pe poeții de ocazie sau pe cei secundari și citînd ca exemple de regulă de estetică versuri din Alecsandri, Bolintineanu și Alexandrescu, dl. Maiorescu devenea greu de combătut și vrînd-nevrînd trebuia să recunoști că are dreptate. Recunoșteam aceasta, dar cu oarecare ciudă, îmi părea rău că dl. Maiorescu are dreptate.

*

Un lucru era pus în evidență în contra școalei *Convorbirilor*, de toți cei atacați — și cei atacați cum s-a văzut erau numeroși. Toate foile politice și literare din țară și din Transilvania ridicaseră mănușa aruncată de dl. Maiorescu ; iar polemicele începură a se angaja în mod foarte violent, de la cele dintîi luni ale apariținei *Convorbirilor lite-*

rare. Trompeta Carpaților, Arhiva filologică, Columna lui Traian a d-lui Hasdeu, *Federațiunea, Familia, Transilvania,* gazete de peste munți, ripostară.

Partea cea slabă a *Convorbirilor* erau producțiile literare originale poetice. O literatură străină publicului era dată ca exemplu : traducții din Heine, Uhland, Lessing etc., erau de o factură nouă și de un spirit care nici astăzi nu a reușit să stăpînească poezia noastră. Publicul le-a luat nu atîta ca modele de poezie, ci mai mult ca o provocare a sentimentului național și poetic al românului.

De altă parte, poeții care scriau la *Convorbiri* și, prin urmare, aveau aprobarea d-lui Maiorescu nu erau de o reală valoare. Cel mai fecund era dl. Iacob Negruzzi, care și-a recunoscut, singur neaptitudinea, prin faptul că a renunțat la această carieră beletristică. Astăzi poeziile domnului Negruzzi pot fi considerate ca niște *păcate ale tinereților,* în deosebire însă de *păcatele tinereților* ale tatălui său, Constantin Negruzzi, care au rămas.

Ce să mai zic de poeziile lui Ștefan Vârgolici, de ale lui Vasile Pogor, Pruncu, Ianov, Leon Negruzzi, Bodnărescu, Miron Pompiliu, Brociner.

Din toată acea pleiadă numai Șerbănescu a rămas în literatura română.

Eminescu nu apare decît în al patrulea an al *Convorbirilor literare.*

Despre toți poeții de mai sus, voi vorbi pe larg cînd voi ajunge cu aceste amintiri la intrarea mea în „Junimea".

De altmintrelea, în ceea ce privește pe Vasile Alecsandri — a cărui apariție la „Junimea", din cînd în cînd, o voi descrie la timpul anumit —

bucățile pe care le dă acest poet la începutul *Convorbirilor* nu sunt de prima calitate. Așa în anul întîi și al doilea al *Convorbirilor* producțiile lui Alecsandri sunt slabe de tot ; această slăbiciune nu este relevată de dl. Maiorescu, cum ar fi fost relevată dacă s-ar fi remarcat la alt poet.

Mi-aduc aminte că am fost izbit de o poezie a d-lui Alecsandri, un fel de imitație după genul lui Bolintineanu, foarte slabă, care ne servea nouă profesorașilor, ca să criticăm spiritul de partialitate al d-lui Maiorescu. Uitasem cum era intitulată și care era conținutul acelei poezii. Într-adins am căutat în *Convorbiri* și am găsit-o în anul al doilea : *Calul cardinalului Batori, 1599.* Este pur și simplu o copilărie.

Toate acestea mă încurcau, și faptul că aveam păreri politice deosebite de acele ale „Junimei" întreținea în mine resentimentele contra *Convorbirilor.*

O ocazie se ivi pentru ca aceste dispoziții să se manifeste din nou.

În 1868, cînd eram la Universitate, iată că apare în *Convorbiri* o lucrare capitală : *Rienzi,* tragedie în 5 acte, de dl. Bodnărescu, în versuri albe. Era întîia lucrare fundamentală a *Convorbirilor.* Cînd am citit-o, am rămas decepționat complect, lucrarea nu avea nici o valoare.

Dar, să intru în oarecare detalii. În materie de tragedie eram, pe cît e cu putință unui tînăr, la largul meu. În liceu studiasem toată literatura dramatică din antichitate pînă în timpurile moderne : Sofocle, Euripide, Terențiu, Racine, Corneille, Molière, Shakespeare, Lope de Vega, Schiller, Goethe etc., pe toți aceștia în traducție franceză, împreună cu Dante, Ariosto, Torquato Tasso

în limba italiană, plus dramatici francezi contimporani. Pe toți îi înghițisem — în mod indigest bine înțeles — în cei trei ani ai cursului superior. Nu mai rămîne îndoială că Voltaire, Diderot, Volney și Jean-Jacques Rousseau nu fuseseră uitați.

Citeam seara, citeam în vacanțe, citeam în orele de recreații, citeam în timpul cursurilor care nu mă interesau sau pentru care puteam să mă prepar în ultimele luni ale semestrului. Discuțiile teoriei tragediei clasice asupra celor trei unități, a unității locului, a timpului și a acțiunei, îmi erau familiare. Revoluția pe care o făcuse Shakespeare în această privință o cunoșteam și o aprobam.

Prin urmare, cînd apare tragedia d-lui Bodnărescu, *Rienzi,* toată ființa mea a vibrat de nevoia unei critici.

Dl. Bodnărescu, alegînd ca subiect *Rienzi,* se hotîra de mai înainte la o încercare dezastruoasă ; era o operă peste puterile sale, căci ea fatalmente trebuia să fie pusă în comparație cu alte tragedii asupra aceluiași subiect, comparație pe care nu putea să o suporte *Rienzi* a domniei-sale. În adevăr, un autor francez, Drouineau, a făcut pe la 1826 o tragedie, *Rienzi,* ale cărei calități sunt recunoscute, și vestitul autor englez, Sir Bulwer Lytton, mai în urmă a compus un roman istoric *Rienzi.* Înainte de Bulwer, Ricard Wagner, ilustrul compozitor german, făcuse și el un libret, *Rienzi.*

Cînd a apărut *Rienzi* de dl. Bodnărescu, întîmplarea făcuse că eu cetisem cu cîteva săptămîni înainte romanul istoric al lui Bulwer. Și măcar că acest roman are multe defecte, dar e foarte mișcător, iar acțiunea foarte dramatică.

Era un noroc mare pentru mine.

În prefața traducerei franceze a romanului lui Bulwer, se vorbea și de tragedia franceză a lui Drouineau.

Imediat alerg la Dimitrie Daniil, librarul, și comand această tragedie.

Despre libretul lui Wagner și chiar despre Wagner însuși n-aveam nici o cunoștință, numai mai tîrziu am aflat lucrul.

Pînă cînd a apărut actul al doilea în *Convorbiri literare,* mi-a și sosit tragedia *Rienzi* a autorului francez. Am așteptat ca să apară cele 5 acte ale d-lui Bodnărescu, pentru ca să fac critica.

Nu-mi aduc aminte în ce jurnal am tipărit această critică, nici n-o am — după cum n-am nimic din ce am scris, neavînd obiceiul de a colecționa, fie scrierile mele, fie ale altuia, cînd apar în gazete — dar mi-aduc aminte foarte bine fondul criticei mele și mai că aș putea să spun că și astăzi aș iscăli-o.

Iată în ce consista critica mea.

Mai întîi căutam să stabilesc care este partea originală a poetului și, comparînd lucrarea cu acea a lui Bulwer și a lui Drouineau, constatasem că dl. Bodnărescu nu pusese aproape nimic de la sine, și puținul pe care-l pusese era nenorocit. Așa, țin minte bine deznodămîntul.

În romanul lui Bulwer, copilul lui Montréal, pentru a răzbuna moartea tatălui său — o figură eroică și melancolică a unui cavaler semiaventurier, semibandit din evul mediu — ucide pe Rienzi, binefăcătorul său.

În Drouineau, Montréal-fiul joacă un rol nobil și cavaleresc, provocînd pe Rienzi în duel.

În tragedia d-lui Bodnărescu, Montréal, cavalerul aventurier, se furișează în piața Capitoliu-

lui printre public, și cînd Rienzi se apropie, îl ucide mișelește, lucru care se depărtează și de la adevărul istoric, cît și mai cu seamă de la logica dramatică și caracterul personajului.

Nu știu dacă la „Junimea" s-a citit critica mea, știu însă un lucru, că fracționiștii au admirat-o de politeță, fără să-i dea altă importanță. Iar un profesoraș mititel și veninos, mi-a spus :

— Panule, lasă pe Bodnărescu deoparte cu tragediile lui, dă-i la cap lui Maiorescu pentru ideile lui antinaționale.

A TREIA SCRIERE

O SATIRĂ ÎN VERSURI

Cei ce au citit *Convorbirile* poate știu un lucru foarte nostim, anume : că eu am publicat cîteva traducții din *Sonetele* lui Petrarca. Da, nici mai mult, nici mai puțin, decît sonete din Petrarca. Eram un mare admirator al lui Petrarca, pe care îl citisem în original. Se înțelege că preferam din el mai mult *in vita di Laura* de cît *in morte di Laura.*

Nu cred însă să știe mulți că am compus și o satiră politică în versuri, intitulată *Boericale*, satiră la adresa tot a „Junimei". Iată acest curios incident din tinerețele mele. Este cea dintîi manifestare politică a mea ; cu dînsa am început a face politică.

Cel mai neobosit scriitor de la *Convorbiri* era însuși redactorul lor, dl. Iacob Negruzzi. De la cel întîi număr d-sa începe a publica *poezii lirice* — inferioare fie zis în treacăt —, traduceri din

dramele lui Schiller, copii de pe natură, idile în versuri și sub formă de dialog de teatru, *romane, călătorii* etc.

Genul în care a reușit real este, desigur, al *copiilor de pe natură,* în care zugrăvea un caracter, dezvelea un colț social comic, își bătea joc de un prejudițiu sau reprezenta o scenă reală ridicolă.

Trebuie să spun că dl. Jacques Negruzzi avea pasiunea politică dezvoltată mai mult decît oricare, și că rar făcea sau scria ceva, fără ca în dos să nu fie preocuparea de a lovi în adversar.

Era dușmanul neîmpăcat al fracționiștilor, iar fracționiștii îi plăteau înapoi cu aceeași monedă.

Era conservator adînc, conservator ruginit chiar. Așa, mi-aduc aminte teoria pe care o dezvolta de multe ori la „Junimea" : superiorul are totdeauna dreptate față de inferiorul. „Exemple : Cînd mitropolitul e în ceartă cu un episcop, mitropolitul are dreptate ; cînd episcopul se sfădește cu protopopul, episcopul are dreptate ; cînd protopopul se ia de păr cu un popă, protopopul are dreptate ; cînd prefectul se sfădește cu subprefectul, prefectul are dreptate ; cînd caporalul bate pe soldat, caporalul are dreptate."

Acest spirit, natural că-l aducea și în politică.

În 1866 se știe că începe regimul nostru reprezentativ serios în țară. Liberalii din Iași intră cu energie în mișcarea constituțională, ei încep agitația electorală cunoscută : vizitează pe alegători pe acasă, le cer voturile, fac întruniri publice, combat pe adversari, mai cu seamă pe reacționari; cu alte cuvinte bucătăria regimului constituțional începe a funcționa.

Pe atunci era un obicei foarte nostim la Iași, în chestie de întruniri politice : ele erau contradictorii. Ambele partide, sau toate partidele veneau, oratorii se succedau la tribună întocmai ca la Cameră, unul pentru, altul contra ; discuțiile erau violente, dar foarte interesante. Publicul își manifesta simpatiile pentru un partid sau o persoană, fără însă să înăduşe glasul adversarului. Acest obicei s-a continuat pînă în 1884. De cîte ori nu am avut combateri de această natură cu dl. Mârzescu, cu dl. Aslan etc. Aceste întruniri se țineau în sala mare a primăriei.

Junimiștii, adică d-nii Maiorescu, Carp, Negruzzi, Pogor etc., nu veneau la asemenea întruniri pe cari le despreţuiau ; ca conservatori, împreună cu ceilalți conservatori, ei făceau întrunirile lor în case particulare, precum în saloanele d-lui Mavrocordat, Pașcanu etc.

Dl. Iacob Negruzzi mai cu seamă își exercita verva, ridiculizînd practica electorală, cu toate că în realitate era pasionat de politică, cum am spus, și era cel mai înfocat agent electoral conservator (în sensul bun al cuvîntului), și acel care știa să se insinueze mai mult printre alegători. De aceea foarte multe din copiile sale de pe natură vizează politica, ridiculizînd pe cetățenii militanți liberali, pe profesori care erau în fruntea mișcării fracționiste și pe căpetenii.

Noi ceștilalți din cîmpul opus, deveneam furioși la asemenea atacuri, în care literatura era numai un pretext.

În 1871 dl. Iacob Negruzzi publică o copie de pe natură intitulată *Electorale*, care era o adevărată ridiculizare și, trebuie să o spun, — cu mult spirit și umor — a vieţei politice a liberalilor din Iași,

imitînd genul satiric eroic al lui Boileau în *Le Lutrin* și a altor satiriști celebri. Dl. Iacob Negruzzi începea cu o descriere majestuoasă și serioasă a locului unde acțiunea eroico-comică avea a se petrece și apoi continua povestind o întrunire la primărie : alegerea președintelui, cererea de cuvînt a diferiților oratori, exagerațiunea în limbagiu și în idei, oratori vehemenți și furioși etc., etc. Printre oratori figura, de exemplu, d-l *Sugilă*, al cărui nume denota apucăturile, *Tiberiu Lehăescu* profesor de la liceu, un agent electoral cu ciomagul în mînă, numit *Ciobănică*, un cetățean turmentat *Năstase Pătlăgică* etc.

Se înțelege că această satiră a avut mare efect în Iași. Bezedea Grigorie Sturdza făcea mare haz. Fracționiștii și liberalii erau plouați. Fiecare designa pe *Sugilă*, pe *Tiberiu Lehăescu*, pe *Năstase Pătlăgică* și pe alții.

M-am hotărît să răzbun onoarea instituțiilor constituționale batjocorite de această satiră și am răspuns printr-o alta, tot în versuri, numită *Boericale*.

IV

Nu-mi aduc aminte decît vag de aceste *Boericale*. Își poate închipui cineva că mare lucru nu a putut să fie de ele, mai ales în comparație cu *Electoralele* d-lui Negruzzi ! Mai întîi, fiindcă un răspuns pe aceeași temă și cu aceleași procedeuri are totdeauna mai puțină valoare decît atacul ; de altă parte fiindcă dl. Negruzzi avea deprinderea maniărei versurilor. Cu toate acestea, *Boericalele* au avut succes în lumea interesată. *Tiberiu Lehă-*

escu, profesorul de la liceu, mi-a strîns mîna scuturîndu-mi-o așa de tare, încît era să mi-o demită din umăr. Onorabilul *Pătlăgică* mi-a făgăduit votul său, cînd îmi voi pune candidatura, „căci văd că ești băiat bun și că ai viitor". *Ciobănică* m-a întrebat dacă n-ar fi nimerit să-și exercite ciomagul pe spetele d-lui Negruzzi. Iar *Sugilă* (căci, o mai repet, toată lumea a înțeles la cine făcea aluzie dl. Negruzzi), fiind într-o stare anormală, adică nefiind în starea lui obicinuită, mi-a zis :

— Domnule Panu, să-l păzească Dumnezeu pe țiganul acela (țiganul acela era dl. Iacob Negruzzi) ca să mă întîlnească cînd voi fi în bune dispoziții...

Tiberiu Lehăescu, strîngîndu-mi mîna, cum am spus mai sus, mi-a zis următoarele :

— Înfierînd *Electoralele,* ți-ai făcut datoria de bun român și de cetățean ; eu voi răspunde vîndutului aceluia la străini de la tribună. De la tribună eu polemizez cu adversarii mei ; la cea întîi ocazie îl voi provoca de la înălțimea tribunei, iar dacă nu va ridica mînușa, îl voi trata ca laș.

Aceste *Boericale* m-au făcut să încep a mă interesa de politică și a urmări mai de aproape politica societății „Junimea", căci vădit că de la 1870 „Junimea" începe a face politică. Deja, cum am spus, junimiștii luaseră o atitudine franc dușmănească în contra mișcării literare și politice dominante. Ei purcedeau în estetica lor aproape de la principiul că sentimentul național nu poate să fie un element emoțional într-o lucrare poetică, și că, din contră, este un sentiment de nevaloare.

Acest lucru se poate înțelege că lovea în însuși baza activității literare de pe atunci ; era un fel de estetică internaționalistă, care voia a se introduce

și a înlocui pe cea în favoare, eminamente națională.

Apoi se mai introduceau și alte principii de critică : Lessing intra în arenă, precum și tot criticismul clasic modern.

Un acerb și neînduplecat critic în contra mișcării literare de atunci, desigur era dl. Carp. În adevăr, dl. Maiorescu, în criticele sale, păstra acel ton rece, deși incisiv, iar critica sa, deși amară, răutăcioasă, însă avea politeța în aparență. Pe urmă, trebuie s-o zic, dl. Maiorescu în criticele sale totdeauna își rezerva și asigura o mică portiță de retragere.

Din contră, dl. Carp un critic impetuos, care se năpustea asupra adversarului și-l lovea drept, fără să-și reție întru nimic mîna. La dl. Carp o operă era sau o capodoperă sau o nulitate, mijlocie nu exista ; ori Shakespeare sau La Fontaine, ori neantul.

Așa, chiar din anul întîi al *Convorbirilor,* dl. Carp publică o critică a dramei d-lui Hasdeu, *Răzvan-Vodă,* atunci apărută. D-sa începea critica prin un atac violent în contra autorului dramei. Această dramă era numită o elucubrațiune, zicea d-sa ; motivul aparițiunei acestei drame atribuit *unei boale.* Dl. Carp se înfuria de la început în contra succesului piesei ; publicul, care gustase drama, era maltratat și considerat ca complicele d-lui Hasdeu. Aristot era pus la contribuțiune, iar dl. Hasdeu era acuzat că s-a abătut de la regulele dramatice ale lui Aristot.

Ceva mai mult, pentru prima oară Schopenhauer apărea, și dl. Carp cita din celebrul filosof care

este țelul unei drame ; iar ca final, criticul sfătuia în mod disprețuitor pe dl. Hasdeu că ar fi mai bine să se întoarcă la redacția lui *Aghiuță*.

Aghiuță fusese un jurnal umoristic, redactat de dl. Hasdeu.

Evident că dl. Carp se înșela. Se înșela asupra valorei lui Răzvan, dramă care a rămas și care, pe lîngă defectele ei, are calități de prima ordine. pe care criticul era dator să le pună în evidență ca și defectele.

Evident că apreciarea pe care o făcea despre dl. Hasdeu, era absolut nedreaptă și pasionată. Locul enorm pe care dl. Hasdeu l-a ocupat și-l ocupă și astăzi în literatură și știință este o dovadă. Și dl. Carp nu putea să aibă în tot cazul scuza, cum că dl. Hasdeu nu se manifestase în destul pînă atunci. *Răzvan-Vodă* era cu mult superioară tuturor lucrărilor de pe atunci, iar activitatea începută de dl. Hasdeu în *Columna lui Traian* etc., erau semne vădite de ceea ce omul era în stare să facă.

Dar pe bietul Gheorghe Sion poetul, ce crud l-a maltratat dl. Carp ! Aici, bineînțeles, cu dreptate.

Sion, ca un bun român ce era, publică *Una sută și una fabule*, ca vai de capul lor, fie zis în treacăt. Dl. Carp ia condeiul și-i administrează o teribilă critică. Bietul poet e pus în comparație cu La Fontaine și puteți să vă închipuiți ce pățește. Apoi dezastrul aceluia este și mai desăvîrșit cînd îi discută opera din punct de vedere al definiției fabulei dată de Lessing.

Ceea ce revolta mai cu seamă pe dl. Carp era prefața autorului, în care nenorocitul îndrăznise

să spună că, scriind acele fabule, s-a gîndit că printr-însele poate însufla patriotism, liberalism și religiozitate. Dl. Carp sfîrșea prin a spune că fabulistul publicînd opera sa și-a bătut joc de public.

*

Ei bine, aceste lucruri revoltau opinia publică în contra „Junimei" ; tonul casant, disprețul suveran, în afară de dreptatea sau nedreptatea cauzei, acestea supărau. Mai supăra faptul că se căuta a se scoate, cum am zis, din literatură sentimentul patriotic, preocuparea morală de a produce un bine. Acuma, cînd mă uit înapoi, pot să definesc lămurit lupta între tendința junimistă în literatură și cea națională de pe atunci.

Literatura de atunci avea ca principiu arta pentru un scop oarecare, social, politic și național ; pe cînd junimiștii voiau să introducă *arta pentru artă*.

Cine avea dreptate ? Avea dreptate în parte „Junimea", fiindcă prea se făcea din literatură un simplu mijloc de propagandă ; și avea mai cu seamă dreptate, fiindcă cea mai mare parte din literații de atunci nu erau oameni de talent. Dacă ar fi fost oameni de talent, mișcarea „Junimei" ar fi fost nimicită de la început, sau poate nici nu ar fi luat naștere.

Avea dreptate și partida națională, fiindcă junimiștii prea voiau să facă din literatură un fel de sport intelectual, din care scoteau cu precugetare oarecare sentimente, precum este cel al naționalismului etc., desigur foarte emoționale și ele și capabile de a da naștere unei literaturi.

*

Cît timp „Junimea" atacase poeții inofensivi, precum Sion, poeții morți, precum Văcărescu, literatura din Transilvania, care nu inspira mare interes la noi, pe atît i-a mers bine și nu a deșteptat furtuni.

Cînd însă *Convorbirile* încep a ataca oameni de valoare ca dl. Hasdeu, ca V. A. Ureche etc., atunci lupta se angajează serios și două tabere adverse se formează.

Dl. Hasdeu, polemist emerit și lucrător neobosit, intră în luptă înconjurat de o pleiadă de tineri, din care mulți de talent. Școalei junimiste din Iași i se ridică o altă școală literară în București ; între cele două capitale începe un război literar în regulă. Mai pune și faptul că sentimentul de separatism era în aer, ceea ce făcea ca cei din Iași să caute a compensa inferioritatea situației lor politice prin superioritatea lor literară.

În această luptă ce se angajează, „Junimea" reușise să atragă în partea ei pe cel mai ilustru dintre poeți, pe Alecsandri, care aproape la fiecare pas era lingușit la „Junimea" și în *Convorbirile literare*. „Junimei" îi trebuia un literat însemnat, care să-i servească de pavilion ; lui Alecsandri, omul cel mai îngîmfat din lume, îi trebuia un cerc de oameni de valoare care să fie în același timp și adulatorii săi. Este drept că Alecsandri nu neglija nici pe cei din București. În același timp, pe lîngă lucrurile care le dă *Convorbirilor*, nu uita a întreține, cel puțin din cînd în cînd, cu colaborarea sa și revistele din București, precum *Revista contimporană*.

Gruparea de la București începe a se agita febril ; pe lîngă *Columna lui Traian* a d-lui Hasdeu,

gazetă politică, dar care avea o mare parte rezervată literaturei și istoriei, apar mai multe foi ale căror titluri denotau spiritul deosebit de acela al *Convorbirilor literare*.

Așa, *Columna lui Traian* era un program întreg ; apare mai tîrziu foaia *Societatea pentru învățătura poporului român*, mai apare apoi *Foaia societății românismului*. Mai în toate aceste reviste, dl. Hasdeu își are locul întîi. În *Foaia societății românismului* încep întîiași dată a scrie d-nii G. D. Teodorescu și Grigore Tocilescu.

*

Eu urmăream toată această mișcare din fundul unei catedre de la gimnaziul Alexandru cel Bun din Iași. Foarte curioasă și nedefinită era starea mea sufletească. Toate simpatiile mele politice erau pentru partidul naționalist, însă o parte din simpatiile mele literare le avea necontestat „Junimea". Dar le avea în mod foarte straniu. Ceea ce îmi plăcea la „Junimea" erau teoriile estetice și preceptele ; exemplele prin care însă voiau să ilustreze acele teorii și comentariile ce se făceau asupra operilor criticate îmi displăceau.

Pe urmă, eram izbit de o lacună vădită în mișcarea „Junimei". *Convorbirile* erau o revistă pur literară. Numai dl. Maiorescu mai lărgea cercul, introducînd și chestiuni de filologie și învățămînt, încolo numai poezie, numai traduceri, bucăți literare și critici, foarte puține studii.

Pe cînd dincolo, în lagărul opus, platforma era mult mai largă, toate chestiunile erau abordate, în toate ramurile. Cele de mai multe ori rău, cîte o dată bine, dar erau tratate.

Mișcarea naționalistă avea o vădită superioritate asupra celei junimiste dintr-un punct de vedere istoric. *Convorbirile literare* n-aveau un istoric, nu se ocupau deloc de această chestiune, așa de importantă pentru un popor și, mai ales, așa de importantă atunci, Ba chiar la „Junimea" se trata cu dispreț istoria românilor. Ce istorie a românilor este ? Care este istoria românilor ? ziceau unii membri. Iar dl. Pogor, în ironie, repeta foarte des cuvintele : *Les peuples heureux n'ont pas d'histoire* [1], și explica astfel pentru ce nu avem istorie.

Dincolo, afară de domnul Ureche și alții, era un gigant, era dl. Hasdeu, admirabil preparat pentru răsfoirea și întocmirea istoriei noastre naționale. Pe lîngă cunoștința altor limbi, poseda cunoștința limbelor slavice, indispensabile pentru studiarea trecutului nostru. Nu mai vorbesc de cunoștințele generale pe care le poseda.

Era un adversar redutabil pentru „Junimea". În lupta încinsă, și pe care treptat o voi arăta-o. ambele tabere au avut învinși și învingători, victoria însă a fost mai mult în favoarea junimiștilor. Căci evident că d-nii Ureche, Misail etc., au fost bătuți în această luptă, bătuți cum zice francezul : *à la plate couture* [2].

Cu dl. Hasdeu însă lucrurile n-au stat tot așa. Cu dl. Hasdeu a fost un adevărat duel în felul timpurilor medievale : un om luptînd într-o încăierare generală, în contra mai multor războinici deodată. Cine a citit *La Gerusalemme liberata* de Tasso sau *Orlando furioso* de Ariosto, își poate face idee despre ceea ce voiesc să spun. Dl. Hasdeu

[1] Popoarele fericite n-au istorie (fr.).
[2] Bătut măr (fr.).

era față cu „Junimea" un fel de Rinaldo sau de Orlando față cu sarrasinii.

Cum s-a văzut, dl. Carp a fost cel întîi care a provocat pe dl. Hasdeu în critica lui *Răzvan-Vodă*, trimețindu-l la *Aghiuță*.

Dl. Hasdeu replică cu atacuri continue la adresa „Junimei". Acest duel este ilustrat, între altele, prin trei păcăleli a d-lui Hasdeu și prin una pățită de dl. Hasdeu.

★

Le voi povesti la rîndul lor pe toate.

Păcăleala d-lui Hasdeu.

Acesta, ca mai toți de pe atunci, era dușmanul dinastiei străine ; pe de altă parte Alecsandri își înstrăinase simpatiile bucureștenilor prin faptul că scria la *Convorbiri*, prin urmare avea aerul a se solidariza cu acea mișcare, mai ales de cînd dl. Maiorescu îl puse în *Direcția nouă*, de care voi vorbi în curînd. În *Convorbirile* în 1870, (căci de atunci lupta serioasă începe), Alecsandri publică un fel de pastel intitulat *Bărăganul*. Alecsandri dedică *Bărăganul : Măriei sale domnitorului*. Acest act a fost tălmăcit ca o lingușire către domnitor din partea ilustrului poet, prin urmare a displăcut școalei naționaliste.

Columna lui Traian relevă lucrul și caută să găsească în poezie urme de lingușire. În poezia *Bărăganul*, după ce descria stepa întinsă cu iarba-i mohorîtă, singuratică și lipsită de viață, apoi erau ca concluzie următoarele versuri :

> Ah ! dulce, glorioasă și mult strălucitoare
> Va fi ziua de viață cînd pe sub mîndrul soare,
> Trecînd în repegiune, *un zmeu* cu-aripi de foc
> Goni-va trista moarte ce zace-n acest loc !

Mult vesel va fi cîmpul cînd vecinica-i tăcere
Va dispărea d-o dată la *glasul de-nviere*
Ce scoate zmeul falnic din gura lui de fer
Vestind noua răpire a focului din cer.

Oricine a putut înțelege imediat că poetul vorbește în aceste versuri de drumul de fier ce era vorba să se introducă, comparînd mașina cu un zmeu cu aripi de foc, care din gura lui de fier scoate flacări și servește de glas de înviere prin locurile pustii.

Ei bine, în focul și precipitarea luptei, dl. Hasdeu crede că poetul vorbește de însuși domnitorul sub forma unui zmeu cu aripi de foc și că versurile sunt o platitudine dinastică.

Convorbirile se grăbesc cu multă fală a rîde de greșala de înțeles a criticului de la *Columna lui Traian*, sfîrșind cu următoarele cuvinte : „Un copil ar fi pătruns îndată că poetul a gîndit la drumul de fier. Asemenea inteligențe critică pe Alecsandri."

Aveți să vedeți mai tîrziu în ce mod strălucit dl. Hasdeu își ia revanșa.

V

Iată-mă în anul 1871, un an numai mă desparte de intrarea mea în *Junimea*. Dar pînă atunci trebuie să mai istorisesc cum am mai rupt încă o lance în contra *Convorbirilor literare*.

În cei patru ani dintîi de existență a *Convorbirilor*, acestea nu se deosebiseră prin vreo publicație poetică mai marcantă ; abia în al patrulea an Eminescu apare cu *Venere și Madona* și *Epigonii ;* căci Vasile Alecsandri este la început de o sărăcie de invenție disperătoare. Ca poeți, nimeni, o mai repet, nu se distinsese. Șerbănescu publicase multe poezii, dar de o valoare potrivită ; iar Matilda Cugler, ale cărei versuri erau frumușele, prea simțea de departe școala și pastișul poeziei nemțești.

În 1871 Alecsandri începe să publice pastelurile sale, între care și vestitul *Pohod na Sibir*.

Dl. Maiorescu crede că, după ce dărîmase prin criticele sale literare, filologia etc. națională, a venit timpul să clădească și să dea țării modeluri literare. Și atunci ne trezim într-o bună dimineață cu o publicație în *Convorbiri*, sub titlul : *Direcția nouă*, faimoasa direcție nouă, așa de mult criticată pe atunci și criticată cu un fond de mare dreptate.

Din cine se compunea, pe terenul poeziei, *Direcția nouă* a d-lui Maiorescu ? Din *Alecsandri, Eminescu, Bodnărescu,* iar în parantez — căci era un parantez — din *Matilda Cugler, Șerbănescu* și *Petrino*.

Avea dreptate dl. Maiorescu să dea studiului său titlul de *Direcția nouă ?* Avea dreptate ca, cu d-nii Bodnărescu, Șerbănescu, Petrino și Matilda Cugler, să înfrunte din nou școala națională, dîndu-i pe aceia ca model ? Avea dreptate să pună ca poet pe Hasdeu alături cu Tăutu și *tutti quanti* (expresia domniei-sale) ? Avea dreptate ca lui Bolliac și d-lui Hasdeu să binevoiască a le recunoaște numai meritul de bunișori prozatori ? Evident că nu.

Direcția nouă a fost o greșală, a fost cea mai slabă lucrare a d-lui Maiorescu și cea mai parțială apreciere a criticului.

De la *Direcția nouă*, „Junimea" a căpătat definiția de *societate de admirație mutuală*.

În adevăr, a vîrî pe Vasile Alecsandri în *direcţia nouă a Convorbirilor,* era ceva care nu se putea justifica. Alecsandri era în deplină maturitate a talentului său şi cercul literar de la „Junimea" nu avusese şi nu a avut asupra poetului nici o influenţă. *Pastelurile,* genul nou al lui Alecsandri, care parcă au determinat pe dl. Maiorescu a-l îngloba în *direcţia nouă,* pe lîngă că sunt un gen literar de al doilea rang, consistînd în simple descrieri de natură moartă aproape, — gen aparţinînd mai mult picturei —, dar apoi nu puneau talentul lui Alecsandri subt o lumină nouă. În pasteluri cu Rodica cu cofiţa pe cap, cu ciobanul cu turma de oi etc., ca puncte pentru însufleţirea naturei moarte şi a întreruperei monotoniei descrierei, găsim tot pe Alecsandri din *doine şi lăcrămioare, din balade, din poezii poporale.*

Prin urmare, vădit că introducerea în *Direcţia nouă* a lui Alecsandri era forţată, din cauza sărăciei materialului poetic de valoare a *nouei direcţii.*

Ce să mai spun de Bodnărescu cu *Rienzi* şi cu alte poezii, dat ca un adevărat talent şi ca model! Ce să mai zic de gingaşele poezii ale Matildei Cugler şi Şerbănescu, care în definitiv nu aveau nimic în ele ca să indice o şcoală, o direcţie nouă! Ce să mai zic de Petrino, poet bucovinean, a cărei producţie era redusă la cîteva versuri!...

Încă o dată, e vădit că dl. Maiorescu încerca să clădească cu material foarte puţin şi cu împrumuturi de material străin o clădire artificială.

Singurul poet pe care l-a dat în adevăr „Junimea" era Eminescu. Dar Eminescu al *Venerei şi Madonei* şi al *Epigonilor* era încă un poet cu o formă foarte contestabilă, cu antiteze căutate într-adins, cu un pesimism nedrept, care l-a întovărăşit toată viaţa — dar în sfîrşit poet.

Trebuie să spun un lucru, pe care l-am recunoscut totdeauna: dl. Maiorescu a avut marele merit de a vedea de la început în Eminescu un poet, lucru ce era foarte greu pentru multă lume citind confuza sa poezie: *Venere şi Madonă,* precum curioşii şi paradoxalii săi *Epigonii.*

Această constatare a d-lui Maiorescu, opinia publică a venit mai tîrziu să o consacreze, şi să o consacreze cu laude şi exagerări de acele de care dl. Maiorescu nu ar fi fost capabil. În adevăr, d-lui Maiorescu în *Direcţia nouă* îi vine greu, şi atunci avea dreptate ca să puie pe Eminescu imediat după Alecsandri; era în aceasta şi tămîiere către ilustrul oaspe de la „Junimea". Pe cînd admiratorii fanatici de mai tîrziu ai lui Eminescu nu găsesc laude pentru a diviniza *Venere şi Madonă* şi *Epigonii.*

A PATRA CRITICĂ A MEA CONTRA *CONVORBIRILOR*

Direcţia nouă m-a revoltat prin spiritul ei nedrept. Nu, mi-am zis, este imposibil ca un critic să maltrateze pe un Hasdeu, pe un Bolliac, pe un Mureşanu, pe un Văcărescu, pe un Alexandrescu (nepomenindu-l), pe toţi aceştia, precum şi pe alţii, pentru: Bodnărescu, Şerbănescu, Petrino, Matilda Cugler şi Eminescu.

Căci trebuie să spun că Eminescu la început nu-mi plăcuse de loc; nu-mi plăcuse, fiindcă fondul poeziilor lui era falş, nedrept, pretenţios; pentru că şi mai tîrziu Eminescu, dacă are inspiraţiunea admirabilă şi forma frumoasă, însă ca gînditor,

dacă nu este mediocru, cele de mai multe ori însă este absurd.

Şi dacă pe un poet ca Alecsandri îl poţi judeca fără a-i analiza gîndirea, pe Eminescu nu.

Eminescu a avut totdeauna pretenţia de a fi întîi gînditor şi pe urmă poet. De multe ori am discutat cu dînsul în această privinţă. Eminescu, temperament pasionat, nu se gîndea atîta cînd scria la efectul poetic, ci mai mult la susţinerea unei idei sau la lovirea unui duşman. Între *Epigonii* şi *Satira*, mi se pare a IV-a, dirijată contra liberalilor şi contra lui C. A. Rosetti, este cea mai perfectă asemănare ; între articolele politice din *Timpul* contra fanarioţilor şi între fondul întregei sale poezii nu este nici o deosebire. Eminescu era un reacţionar care ar fi voit să trăiască cel puţin cu două sau trei sute de ani în urmă, şi, fiindcă aceasta nu poate s-o facă, recurge în *Sărmanul Dionis* la expedientul ca să trăiască măcar în vis în timpul lui Alexandru cel Bun.

Eminescu a fost un poet strălucit, dar straniu ; el trebuie să rămîie unic, fiindcă unică şi stranie a fost personalitatea sa ; el nu poate, nici nu trebuie să creeze o şcoală. De aceea am considerat întotdeauna ca o absurditate şi ca o lipsă de talent real silinţa din partea tuturor acelora care au căutat să-l imiteze. Eminescu nu a fost un poet al timpului nou, el nu a avut aproape nici o legătură cu contimporanii săi, mai cu seamă cu românii.

*

Desigur că n-am gîndit toate aceste la 1871, cînd m-am hotărît să răspund la *Direcţia nouă* a d-lui Maiorescu.

Iată un lucru pe care îl regret, acela că nu am păstrat foiţa în care a apărut şi această a mea critică. Mi-aduc aminte însă de un lucru : că reluam la răfuială din nou tragedia *Rienzi* şi constatam cu satisfacere că critica mea în contra lui *Rienzi* fusese justă, de vreme ce şi dl. Maiorescu în *Direcţia nouă* făcea multe din rezervele pe care le făcusem şi eu cu privire la acea piesă. Aşa, dl. Maiorescu zicea : „În ceea ce priveşte tragedia *Rienzi*, trebuie să admitem că planul său este greşit în privinţa catastrofei. Rienzi cade ucis de Montréal, fără nici o motivare a acestei uciderі, chiar prin faptele lui Rienzi.“ Aceeaşi critică făcusem şi eu.

*

În *Direcţia nouă*, dl. Maiorescu are o idee nefericită. Chiar de la început d-sa se întreabă dacă România va avea un viitor. Întrebare imprudentă şi provocătoare.

La 1871, în starea spiritelor de atunci, un om de talia d-lui Maiorescu nu trebuia măcar să-şi pună asemenea întrebări, şi notaţi că nici măcar nu răspundea la întrebare. Întrebarea era lăsată fără un răspuns afirmativ.

Acest lucru, evident că provoca violente protestări din partea tuturor ceştilalţi care aveau convingerea adîncă că România are un viitor.

Iată deci o imprudenţă gratuită. A doua greşală era cînd dl Maiorescu adaugă : „Va putea (România), *părăsind exclusivismul în contra străinilor*, să păşească în emulaţie pacinică pe aceeaşi cale, pe care civilizaţia apuseană a adus atîta bine omenirei ?“

Curioasă coincidență.

Atunci se făcea apel la literatura străinilor. Azi se face apel la capitalurile străine.

Și într-un caz și într-altul, eroare ! Și atunci nimeni nu era sistematic contra literaturei străine, dovadă că toți poeții și literatorii naționaliști împrumutaseră cu amîndouă mîinile din literatura franceză, italiană, rusască etc. Și dacă ei nu deschiseseră porțile literaturei germane, acea literatură de mare valoare, este că nu o cunoșteau, neposedînd limba. Era o simplă lacună în cunoștințele lor, nu un sistem.

Iar dl. Maiorescu, exagerînd, avea aerul să cadă în cealaltă extremitate, adică să pretindă — zic avea aerul — că fără cunoașterea și imitațiunea literaturei germane, este cu neputință înființarea unei literaturi românești înfloritoare.

Această pretenție, deși nu era formulată, însă, reieșea, poate chiar fără voia d-lui Maiorescu ; ea era nedreaptă, și nu era de mirare că a provocat violente protestări precum și acuzări de străinism la adresa d-lui Maiorescu.

Aceste lucruri au dat d-lui Hasdeu ocazia ca să-și răzbune printr-o păcăleală de *Direcția nouă* de la *Convorbiri* și de mania imitației poeților germani.

În adevăr, două numere după primul articol din *Direcția nouă*, *Convorbirile* publică următoarea poezie :

EU ȘI EA

(din Gablitz)

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet,

Ca un rîu fără murmur,
Ca o pasăre tăcută,
Ca o casă, ce stă mută
Și pustie împrejur ;

Astfel sunt și eu, vai mie !
Formă fără melodie,
Pur spectacol făr'idei,
De cînd dînsa nu-i sub soare
Și puterea-mi cîntătoare
A pierit cu moartea ei !

M. I. Iliașu [1]

Aceasta era o farsă a d-lui Hasdeu, ca răspuns la *Direcția nouă*. Gablitz era un nume nemțesc de poet imaginar.

M. I. Iliașu era un nume evreiesc într-adins pus.

Dl. Hasdeu pariase cu mai mulți amici că *Convorbirile literare* îi vor publica orice elucubrație, cu două condițiuni : întîia, ca ea să se pretindă tradusă dintr-un autor german (Gablitz), și a doua, ca traducătorul ei să fie un evreu (M. I. Iliașu).

Cum vedeți dl. Hasdeu cîștiga pariul. Era un admirabil răspuns la criticele d-lui Maiorescu.

Trebuie să spun însă un lucru : A fost ușor *Convorbirilor* să cadă în această cursă, căci *Eu și Ea* a d-lui Hasdeu era o absurditate poetică. Cîte poezii pe tema de liră fără sunet, de casă ce stă mută, de fulger fără tunet, nu am citit eu de la poeți serioși, poezii care au rămas serioase !

Poezia *Eu și Ea* devine ridiculă prin comentariile pe care le face după farsă dl. Hasdeu ; comentariile au ridiculizat *Convorbirile literare*, iar nu poezia, căci o repet, acest gen de poezie este foarte

[1] În *Convorbiri literare*, la sumar : M. I. Elias.

răspîndit. Un lucru a dovedit însă dl. Hasdeu, în ciuda d-lui Maiorescu : că este și poet cînd voiește. Și dacă cu această farsă nu-și răzbuna pe dl. Maiorescu personal de primirea ei la *Convorbiri*, fiindcă nu dl. Maiorescu era redactorul *Convorbirilor*, totuși își răzbuna de criticele pe care i le adusese ca prost poet.

În adevăr, cum s-a văzut, dl. Maiorescu îl punea pe autorul lui *Răzvan-Vodă* alături cu poetul Tăutu.

Cu *Eu și Ea*, dl. Hasdeu dovedește că e și poet de talent, capabil ca să strecoare o simplă glumă rimată în revista pontificelui criticei române.

VI

Farsa d-lui Hasdeu cu Gablitz a avut un răsunet foarte mare ; ea a fost exploatată luni întregi în București, iar în Iași printre fracționiști a fost un rîs general. În fond ea nu proba nimic serios, dar ea lovea într-o tendință a unei direcții noi, care în definitiv încă nu era.

Dl. Maiorescu în zadar publică la *Convorbiri* o scrisoare prin care își declină orice răspundere în ceea ce privește redacția *Convorbirilor literare*. În zadar arată că chiar redactorul *Convorbirilor*, dl. Jacques Negruzzi, lipsea din Iași în acel timp. Efectul este produs și, lucru foarte caracteristic, publicarea studiului *Direcția nouă* este suspendată pentru un an. Iar cînd peste un an dl. Maiorescu reîncepe continuarea studiului, vedem că el este făcut în condiții mai bune.

În adevăr, dl. Maiorescu simțește că trebuie să lărgească sfera, care la început cuprindea numai lucrările din *Convorbirile literare*, și să îmbrățoșeze cu privirea-i mișcarea literară din întreaga țară. De aceea, la al doilea capitol, *„proza“*, vedem figurînd în *Direcția nouă* pe dl. Odobescu cu nuvelele sale istorice, pe răposatul Marțian cu analele statistice și... mai ghiciți pe cine ? pe d-nii Hasdeu și Bolliac, a căror proză „pînă la oarecare punct“ merită a fi trecută în juna direcție. Ceea ce e mai curios, într-o notiță a părței de „proză“ din direcția nouă, dl. Maiorescu binevoiește să mai prenumere încă pe cineva, pe cineva care la început tocmai combătuse *Direcția nouă* cu privire la poeți : *acel cineva eram eu.*

Nu este așa că această particularitate este nostimă ?

Ce se întîmplase ? Se întîmplase că de vreo șase luni intrasem și eu la „Junimea“ și începusem a fi colaboratorul *Convorbirilor literare.*

VII

CUM AM INTRAT LA „JUNIMEA“

Îndată ce am început a mă ocupa serios, după ieșirea mea din liceu și pe cînd eram la Universitate, cu studiul a tot felul de chestiuni, am simțit starea mea de izolare în mijlocul *fracțiunei liberale naționaliste.* Nu era un om cu care să mă pot înțelege ; nu era o societate literară afară de „Junimea“. Peste tot locul se făcea politică și numai

politică și, lucru curios, nu simțeam absolut nici o atracție pentru politică și pentru viața ei ; din contra, simțeam dacă nu dezgust, dar desigur indiferență, măcar că aveam convingeri cari erau liberale și naționaliste.

Aveam un singur coleg de școală și prieten, cu care să pot schimba idei și impresii ; era bietul Alexandru Lambrior, mort așa de tînăr. Cu dînsul am început a prinde gustul studiului istoriei, de care se ocupa și el ; lui îi comunicam așa numitele mele descoperiri în istoria română, care descoperiri, știți la ce se reduceau ? Se reduceau la faptul că la fiecare pas prindeam pe istoricii noștri în flagrant delict de denaturări de fapte sau de explicări fanteziste a faptelor, toate în purul interes național al măririi cu orice preț a neamului nostru.

Acest lucru mă indigna și foarte adesea vorbeam cu Lambrior, care și el împărtășea asemenea indignare.

Iată-mă deci adus prin preocuparea mea de a restabili în istoria noastră adevărurile ascunse sau denaturate de școala naționalistă, în direcția spiritului societății „Junimea", și în special a d-lui Maiorescu, care în definitiv nu tindea la altceva, decît la recunoașterea reală, fie a valorei literare, fie a unui adevăr oarecare.

Așa că situația mea devenea foarte curioasă. Pe de o parte combăteam partea exagerată în direcția tendinței noi ; iar pe de altă parte, cînd am început să mă ocup cu studiul istoriei, oroarea de minciună și de prejudecăți mă făcea să mă depărtez de amicii mei politici, pentru a mă apropia de cei fără prejudecăți în materie de aflarea adevărului.

a) *O societate istorică*

În determinarea predilecției mele pentru studiile mele istorice, dl. Hasdeu a fost factorul principal. Ziarul său, *Columna lui Traian,* care avea o parte rezervată publicației documentelor vechi și mai cu seamă *Arhiva* sa istorică, mi-au deschis un cîmp cu totul nou. Ajutat și de celelalte colecții și publicații mai vechi, am început a studia cu ardoare istoria trecutului nostru.

Pe lîngă Lambrior, mai era Alexandru Xenopol, care se ocupa cu chestiuni de istorie mai mult generală.

Mai era un biet tînăr, Cernescu, care peste doi ani a și murit, bucovinean de origină, care și el era amator în ale istoriei române.

Tustrei aceștia făceau parte din „Junimea".

Mai era și regretatul Vasile Tasu, care, deși magistrat, însă frecventa „Junimea". O apropiere naturală s-a făcut între Lambrior, Xenopol, Cernescu și cu mine pe terenul cercetării istoriei naționale. Într-o seară, Alexandru Xenopol ne poftește la dînsul acasă „ca să mai vorbim" ; ședea atunci aproape de piața Sf. Spiridon. Ne-am dus, adică Lambrior, Cernescu și cu mine, și am înființat și noi la rîndul nostru o *societate istorică,* nici mai mult nici mai puțin. Era oarecum un teren neutru. Eu mai cu seamă nu voiam să mă duc la „Junimea" — de altmintrelea era și un rezon la mijloc : pînă mai ieri combătusem „Junimea", iar ideile politice ale mele nu cadrau deloc cu acele ale membrilor acelei societăți. Lambrior ar fi fost înclinat să se ducă la „Junimea", cum s-a și dus puțin după aceea, fondul ideilor lui fiind, independent de politică, conservator. La

acești patru s-a asociat și Vasile Tasu, măcar că nu tindea la specialism, însă ca simplu amator. Iată deci o societate, din care numai eu nu eram junimist. Ea a durat aproape un an, adică pînă cînd am intrat și eu la „Junimea". Această societate a servit ca punte de trecere la cealaltă mai mare, „Junimea", în care ea s-a contopit.

Ce frumoase amintiri mi-au rămas de la dînsa ! Ne întruneam regulat în fiecare sîmbătă, cele de mai multe ori la Alexandru Xenopol. Nu era chestie de istorie generală sau națională pe care să nu o abordăm cu o îndrăzneală de tot senină ; discuții interminabile aveau loc.

Pe atunci ieșise o nouă lucrare a lui Rössler, scriitor german care, ocupîndu-se de români, lua, în polemica dintre români și unguri cu privire la locurile ocupate istorice de români, apărarea ungurilor ; el, servindu-se de izvoarele și de ideile istoricilor unguri, emitea chipurile o nouă teorie, care a căpătat mai tîrziu numele de teoria lui Rössler. După acea teorie, noi, românii, cu toții am locuit pînă în veacul al XII-lea dincolo de Dunăre, fie împreună cu bulgarii, fie prin munții Pindului, și că numai prin veacul al XII-lea am emigrat încetul cu încetul în Transilvania, Valahia și Moldova, unde am constituit state și ne-am închegat ca popor. Această teorie a lui Rössler a fost obiectul a lungi discuții și cercetări în sînul societății. Toți eram contra ei [...].

Cu ocazia acelor discuții am constatat insuficiența cunoștințelor noastre, și iată cum : În lipsa de documente privitoare la români, între veacul al IV-lea și al XI-lea, cu privire la șederea noastră

dincolo de Dunăre, numai studiarea limbei noastre din punct de vedere filologic ar fi putut aduce o lumină oarecare. Rössler înțelesese acest lucru, de aceea se aventurase puțin și pe acest teren. Noi însă, membrii societății istorice, aveam numai cunoștinți generale de filologie, nu cunoșteam limba slavonă, nici cea albaneză, prin urmare neputința noastră de a aprofunda mai departe lucrul era vădită.

Atunci, cu acea ocazie, a germinat în capul lui Lambrior și în al meu de a studia filologia și de a învăța limba slavonă.

Detaliu caracteristic și de actualitate : Alexandru Xenopol a combătut mult mai tîrziu pe Rössler, adus mai tîrziu la această necesitate din cauza profesiunei sale. Fără a lua întru nimic meritul lui Alexandru Xenopol, dar pot să spun că multe din argumentele elaborate în comun, au fost utilizate mai tîrziu de distinsul nostru istoric.

b) *Apropierea începe*

Alexandru Xenopol, Cernescu, Tasu și Lambrior, se duceau vinerea la „Junimea", iar sîmbătă ne întruneam noi în societate. Evident că un fel de legătură se stabilește între mine, singurul care nu eram din „Junimea", și această societate.

Alexandru Xenopol și Cernescu întrețineau, bineînțeles întîmplător, pe dl. Maiorescu și pe junimiști de lucrările noastre și de spiritul în care ele erau făcute.

De mai multe ori Alexandru Xenopol sau Cernescu mă întrebau :

— Panule, de ce nu vii și tu la „Junimea" ?

— Cum să vin ? Nu știți că eu am combătut „Junimea“ și, mai cu seamă, am alte idei în politică !

— Ce face aceasta, răspundea Xenopol, în „Junimea“ nu se face politică ! Este mai cu seamă Pogor, care cum aude pe Jacques Negruzzi sau pe Nicu Ganea că iau vorbă de politică, imediat ia cîte o pernă și le-o aruncă în cap ; iar Maiorescu niciodată nu vorbește politică.

— Bine, adăugeam, dar eu am atacat pe acești oameni, pe Maiorescu și pe Iacob Negruzzi în special ?

— Nu te îngriji nici de asta. Mai întîi Maiorescu nu se uită la asemenea nimicuri, poate nici nu știe că l-ai atacat...

— Așa e, dar știu eu...

— Cît despre Jacques Negruzzi, continua Xenopol, este drept că-i mai pătimaș, însă are și el o patimă, mai mare decît toate, aceea de a avea cît se poate mai mulți colaboratori la *Convorbirile literare*. E destul să-i dai un articol la *Convorbiri*, ca să se împace cu tine pentru tot restul vieței.

Eu rezistam la toate acestea și obiectam :

— În tot cazul, mă simt jenat. De altmintrelea, dacă ei voiesc să vin la *„Junimea“*, pentru ce nu mă invită ?

— A, aici n-ai dreptate, nimeni nu este poftit la „Junimea“, ci numai la aniversările „Junimei“. Principiul pe care este fundată această societate este următorul : *Entre qui veut, reste qui peut* [1].

— Principiu comod, dar cam pretențios, ziceam.

— Așa-i, însă ai să vezi cînd vei veni la *Junimea*.

Am rezistat încă cîteva luni ; în timpul acesta acumulasem mai mult material istoric, pe care nu

[1] Intră cine vrea, rămîne cine poate (fr.).

aveam unde să-l public, căci nici putea fi vorba să public prin gazetele cotidiane : *Influența polonă asupra istoriei române sau rolul limbei slavone în cultura noastră.*

Dar mărturisesc că începusem a avea o mare dorință de a intra la „Junimea“. Sîmbetele des-de-dimineață mă duceam la Lambrior sau Cernescu ca să aflu în detail ce se petrecuse la „Junimea“ cu o seară înainte ; iar aceștia îmi povesteau tot felul de scene comice sau de discuții interesante care avuseseră loc.

De altă parte, evident că „Junimea“ ar fi dorit nu intrarea mea personală — căci vă puteți figura că nu eram așa de naiv să-mi închipui că acea intrare ar fi avut oarecare valoare — însă cu intrarea noastră a tuturor membrilor societății istorice, se umplea un gol, golul publicațiilor istorice, care lipsea mai cu desăvîrșire pînă atunci. Este drept că această lipsă nu o simțeau toți membrii fruntași ai „Junimei“. Dl. Pogor etc. nu se interesau deloc de asemenea chestiuni, iar dl. Iacob Negruzzi se interesa mai mult ca redactor al *Convorbirilor literare*. Dl. Carp se arăta foarte rar pe la „Junimea“ și, cu spiritul său tranșant, regula istoria românilor în cîteva cuvinte.

Numai dl. Maiorescu înțelegea importanța acestor studii. De altmintrelea, și atunci ca și acuma, sub aparența rece și argumentația didactică, dl. Maiorescu, cu toate criticele și diatribele pe care le-a stîrnit, era și a rămas în fond un naționalist cald, în felul său însă.

De altă parte, aveam și un fel de scrupule politice : cum să justific eu către prietenii mei politici

intrarea mea la „Junimea“ ? „Junimea“ era considerată ca un loc de perdițiune, ca un infern, unde intrînd cineva putea să zică pentru toate ideile mari și generoase : adio și *lasciate ogni speranza* [1]. Nu făceam politică militantă, o mai repet, dar aveam legături cu oameni politici militanți din *fracțiunea liberă*.

Pe lîngă aceasta, știam că dacă nu se face politică la „Junimea“ pînă se adunau membrii, se făcea politică între trei-patru corifei înainte de ședință și după. Timpul și ocazia de a se vorbi politică față cu novicii era mai cu seamă la ieșirea de la „Junimea“ pe la ora unu de noapte. Auzeam că dl. Maiorescu lua binișor pe cîte unul sau doi din tineri și întîmplător îi punea în curent de situația politică a momentului.

M-am consultat cu cîțiva prieteni, între care și un profesor de istorie, care acum este pensionar — era spiritul poate cel mai conciliant ; acela a recunoscut că am dreptate pentru studiile mele ca să intru la „Junimea“, dar a recunoscut-o cu regret.

Nu mult după aceea, mă întîlnesc pe stradă cu răposatul Scarlat Pastia, un liberal original, care a rămas toată viața sa dușman al „Junimei“ și al junimiștilor.

— D-le Panu, am auzit că te-ai făcut junimist ?

— Nu este adevărat, i-am răspuns.

Dar m-am păzit de a-i spune că gîndesc să mă fac.

— Mi-ai luat o piatră de pe inimă, altmintrelea aș fi pierdut toate iluziile ce am despre dumneata.

[1] Lăsați orice speranță (it.).

LA „JUNIMEA“

Într-o vineri seară, Cernescu vine la mine zicîndu-mi :

— Am venit să te iau la „Junimea“. Haide !

Era prin februarie sau martie 1872.

— Cu atît mai mult, a adaus Cernescu, cu cît am să citesc și eu o lucrare, la care vreau să fii : Despre *Stenografie și necesitatea ei.*

— Ce, ai înebunit ? i-am zis. Ce legătură este între tine și stenografie ?

— Apoi să vezi ; și fiindcă articolul nu este lung, am să ți-l citesc chiar acuma.

Și imediat scoase manuscriptul din buzunar și-i dădu cetire.

Stenografia și necesitatea ei, era numai un pretext ca bietul băiet să-și arate erudiția. Începea cu teoria limbelor, ne ducea la scrierea cuneiformă din Niniva, la hieroglificele egiptene, arăta transformarea hieroglifelor în alfabetul fenicienilor, de la fenicieni trecea la greci, pe urmă la etrusci etc., etc. Apoi o lua din capăt cu scrisoarea de funii și noduri din Peru și Guiana. Venea pe la români și la nodurile pe care babele le fac în năframă ; cu mare ce, ajungea la romani și, în sfîrșit, la francezi și englezi din timpurile moderne.

Am plecat la „Junimea“, însă am pus o condiție : să mergem mai devreme, pentru ca să fiu mai puțin jenat, găsindu-mă acolo alții pe mine, decît eu pe alții.

În acea seară, „Junimea“ era la dl. Pogor, care stătea în niște case mari părintești, cu imensă curte și grădină — mi se pare strada se zice Patruzeci de Sfinți ; ferestrele toate luminate, ușile toate deschise. Ne suim sus. Erau doi tineri : unul bine fă-

cut, frumos, cu musteață mică, subțire și cu plete mari ; altul mai înalt, slăbănog, cu ochii lipsiți de vioiciune și cam gîrbovit. Cel dintîi era Eminescu, cel al doilea Bodnărescu.

Cernescu mă recomandă. O salutare rece din ambele părți și atîta. Eminescu continuă a explica lui Bodnărescu — ființă blîndă și pasivă — o teorie stranie, teoria antinomiilor în istoria universală, după teoria lui Kant a antinomiilor, pentru a ajunge să dovedească lui Bodnărescu că Napoleon I a fost contrariul unui om mare.

În acest moment intră și gazda, dl. Pogor, care văzîndu-mă, fără să mă cunoască, strigă : A, iaca unul nou, are să se bucure gogomanul de Iacob Negruzzi.

Căci eu pretind, deși mai deunăzi am avut această discuție cu dl. Carp, că cel ce dădea și a dat la „Junimea" porecle și epitete a fost dl. Pogor ; și chiar cuvîntul de gogoman, adresat junimiștilor, tot lui îi revine. Dl. Carp însă și azi pretinde a avea paternitatea cuvîntului.

Dl. Bodnărescu se ridicase la intrarea d-lui Pogor ; Eminescu deloc, ba avea aerul chiar că-l găsește pe Pogor în propria lui casă inoportun, fiindcă îi întrerupsese argumentarea cu antinomiile. Un grup de trei domni intră.

— Iată și Mirmilic cu negustorul de porci și cu André Chénier, strigă Pogor. Bravo ! Mirmilic, ai ceva ?

Erau : Melik, profesor de matematici, Ștefan Vârgolici, care fiind mic și gras căpătase de la Pogor porecla de negustor de porci și dl. Naum, a cărui figură blîndă și tristă și, mai cu seamă, ale cărui traduceri din poeții francezi îi atrăseseră numele de André Chénier.

Melik era un curios tip. Mic, cu musteața roșie, pe care și-o mînca tot timpul, el venea la „Junimea" regulat, foarte regulat, se așeza într-un fotoliu și nu zicea o vorbă toată seara.

— Este ceva de citit în astă seară ? întrebă Vârgolici ?

— Nu știu, răspunse Pogor, pînă n-o veni Jacques sau Maiorescu.

Chiar în momentul acela intră și dl. Iacob Negruzzi. Cum intră, strigă :

— Știți o noutate ? Neculai Ionescu s-a certat cu fracționiștii !

— Afară, dați-l afară, strigă Pogor, al dracului e Jacques aista, nu poate vorbi două minute, fără să nu vorbească politică... Și luînd un colțar de pernă, îl aruncă după Jacques, zicîndu-i :

— Măi, gogomane, nu înțelegi că aici nu se face politică ?

Dar dl. Maiorescu nu se arată, toată lumea îl aștepta.

— Dar ce, Maiorescu n-a venit încă ? întrebă un tînăr frumos, cu fața palidă, intrînd : era Nicu Ganea. Curios, adăugi el, am fost pe acasă pe la dînsul și mi s-a spus că de un ceas a plecat la „Junimea".

Un rîs general izbucnește, iar dl. Pogor, adresîndu-se d-lui Nicu Ganea, îi zice :

— Bine, Drăgănescule, tot prostii ai să faci tu ? Apoi cine caută pe Maiorescu acasă, în seara cînd toată lumea crede că e la „Junimea" ?

În timpul acesta Lambrior și Tasu intrară, furișîndu-se de după scaune și luînd niște locuri modeste, cam în partea unde eram și eu.

— Cine are de scos ceva, să scoată !

Aceasta era expresia sacramentală, cu care se invita cei care aveau bucăți literare în buzunar, să le scoată.

Tăcere.

Dl. Pogor, adresîndu-se lui Eminescu :

— Ai ceva ?

Eminescu făcu cu capul, nu, foarte dezgustat.

— Bodnărescu, Vârgolici, Cernescu, nimenea nimic ? Melik, scoate tu manuscriptul, trebuie să ai vreun manuscript de aritmetică sau de geometrie !

Atunci observai că Bodnărescu, foarte sfios, pune mîna în buzunarul redingotei căutînd ceva. Cernescu nu îndrăznește să scoată manuscriptul cu stenografia, iar Ștefan Vârgolici pune pe masă niște traduceri din Lamartine.

D-l Maiorescu își face apariția.

În timpul acesta dl. Bodnărescu reușise să scoată din buzunarul redingotei cîteva file de hîrtie, pe care dl. Jacques Negruzzi i le-și înșfacă.

— D-lor, să începem, zise Jacques Negruzzi, și tușind de vreo trei ori, pentru a începe cetirea poeziei d-lui Bodnărescu.

— Ce, ești nebun ? îi strigă d. Pogor, cu glasul tău oribil vrei să citești ? Și-i smulge hîrtiile din mînă.

— Atunci lăsați-mă să le citesc eu, zise autorul.

— Pardon, intervine dl. Maiorescu, poetul nu-și citește singur lucrarea.

Bodnărescu se înclină și se așează pe scaun.

— De ce nu citești d-ta poezia ? îndrăznii să-l întreb încet.

— Fiindcă Maiorescu zice că poetul nu trebuie să-și citească singur lucrarea, îmi răspunde tot încet Bodnărescu.

La „Junimea" erau numai doi cititori care citeau bine : dl. Maiorescu și Eminescu. Dl. Jacques Negruzzi, deși cetea rău, avea pretenții că citește bine. Această pretenție ridica totdeauna protestări, mai ales din partea d-lui Pogor. Cînd venea — după cum se va vedea — cîteodată dl. Carp la „Junimea", voia să citească și el, însă dl. Pogor îl împiedeca cu sila de a ceti, spunîndu-i că glasul lui seamănă cu zornăitul de stricare de geamuri. Dl. Pogor cetea bine, însă avea un păcat, se emoționa îndată, peste o minută glasul i se tăia. Din cauza aceasta, d-sa n-a fost niciodată bun conferențiar. Alții nici nu se încercau măcar ca să cetească.

Dl. Maiorescu cetea frumos, subliniind nuanțele cu acel glas plăcut, care a făcut totdeauna farmecul conferințelor sale. Iar Eminescu punea acea melancolie adîncă în glas, care ridica valoarea — chiar mediocră — a lucrării pe care o cetea.

Dar revin. Dl. Maiorescu luă manuscriptul poetului și începu : *Ce poate fi va fi.* Acesta era titlul poeziei.

Dl. Bodnărescu era cunoscut de poet profund și obscur — mai mult obscur decît profund. Cînd se auzi acest titlu de : *Ce poate fi va fi,* o nedumerire generală se zugrăvi pe fața tuturor. Dl. Pogor își puse arătătorul de la mîna dreaptă pe frunte, se strîmbă oribil, făcînd o buză mare, dînd semnele unei vii nedumeriri.

Din contră, dl. Maiorescu, ca să pună capăt acestui început de glumă pe teme serioase, repetă accentuat și cam emfatic din nou cuvintele : *Ce*

poate fi va fi. Auditorul simţise că trebuie cel puţin să se facă că înţelege. Cetitorul începe :

Sub gîrboave ziduri de vremi mucezite
etc. etc.

Despre ce era vorba ? Poetul îşi închipuia o ruină impozantă de castel în Carpaţi ; în mijlocul ruinei, un bătrîn cu figură sinistră şedea cu un condei în mînă, gînditor ; dinaintea lui era de veacuri o mare carte deschisă, însă cu toate paginile nescrise ; de sute de veacuri bătrînul gîndeşte să scrie ceva şi nu scrie nimic.

Şi atunci poetul se întreabă : Oare de ce bătrînul nu scrie nimic ? El care a văzut formaţiunea lumei, aruncarea stelelor în haos şi zdrobirea lor, el care a văzut lumea născînd şi murind, el care văzuse neantul, el care va vedea noaptea adîncă la dispariţiunea universului ! Bătrînul nu răspunde. Deodată însă ruinele încep a se mişca şi a trosni, condeiul pe care-l ţinea de sute de veacuri îi cade din mînă. Şi atunci, în vreo 13 versuri, bătrînul răspunde în definitiv : că toate aceste cataclisme sunt nimicuri, este acelaş lucru pe care îl schimbă numai forma... Şi... ruinele dispar cu munte cu tot ; în urmă rămîne un stîlp negru de fum. Bătrînul şi castelul nu se mai ştie ce devin.

După cetire, dl. Maiorescu făcu o pauză. O tăcere de gheaţă cuprinsese întreaga societate. Dl. Pogor devenise oribil de văzut, atît i se strîmbase figura. Dl. Jacques Negruzzi tuşea ca să-şi dea o continenţă şi să aibă aerul că a înţeles ceva. Membrii societăţei îşi dădeau încet, unul altuia, cu cotul şi se întrebau încet :

— Ai înţeles ceva ?
— Nimic.
— Dar tu ?
— Nici eu.
— Dar tu ?
— Nici eu.

Regretatul Melik se făcuse mic în colţul lui şi nici sufla. Nimeni nu îndrăznea să întrerupă această tăcere, pînă cînd maistrul nu va vorbi — maistrul era dl. Maiorescu.

Alexandru Xenopol, care intrase la cele întîi versuri în sală, cu aerul lui de *enfant terrible* şi cu acea sinceritate naivă, care face fondul caracterului lui, rupse tăcerea şi strigă :

— Nu ştiu, domnilor, dacă d-stră aţi înţeles, eu însă n-am înţeles nimic.

Un murmur de aprobare sublinie cuvintele lui Xenopol.

Dl. Maiorescu gîndea, căuta formula.

— Fiindcă, zise dl. Pogor, văd că nimeni n-a înţeles, apoi să rugăm pe autor ca să ne spună ce a voit să exprime şi la ce concluzii a voit să ajungă.

Bietul d. Bodnărescu se făcu roşu ca sfecla — căci era — acum e mort — o natură foarte senzitivă şi delicată — văzînd că toate privirile se aţintesc asupra lui. Tuşi de vreo trei ori şi apoi zise :

— Eu, eu... cu ochii ţintiţi la dl. Maiorescu.

— Pardon, zise dl. Maiorescu, poetul nu are dreptul să-şi explice lucrarea, aceasta ne aparţine nouă. Poetul, o dată ce creează bucata sa, ea devine indiferentă pentru dînsul ; poetul chiar ne poate rătăci căutînd să dea rezoanele sale su-

biective. Noi trebuie să privim lucrarea sa din punct de vedere obiectiv.

De astă dată, eu am început a da semne de impacienţă şi, măcar că întîiaşi dată venisem la „Junimea", cît pe ce eram să iau cuvîntul ca să susţin contrariul. M-am mulţumit ca, plecîndu-mă iarăşi la urechea d-lui Bodnărescu, să-i zic :

— Spune măcar încet, ce-ai voit să înţelegi ?

— Nu pot, Maiorescu spune că poetul nu trebuie să vorbească de lucrarea sa.

Din această încurcătură un eveniment plăcut ne scoate pentru moment. Un servitor vine şi deschide uşile unei mari sale din fund ; acolo erau servite din abondenţă ceaiuri, cafele cu lapte, şocolate, prăjituri, cozonaci etc. Mai toată lumea se ridică, îndreptîndu-se spre bufet, lăsînd în suspens problema, *Ce poate fi va fi,* cu sinistrul ei bătrîn.

Căci trebuie să ştiţi că erau cîţiva membri, a căror nume le tac, care nu aveau nici o legătură intelectuală cu „Junimea" şi care se pretindea că vin mai mult pentru ceaiurile şi şocolatele de la „Junimea", decît pentru literatură. Şi lucrul se cam potrivea, fiindcă nu ştiu cum făceau, dar potriveau totdeauna să vină cu un sfert de oră înainte de servirea ceaiului şi plecau imediat după aceea.

În timpul ceaiului, Alexandru Xenopol îl întreabă pe Eminescu :

— Dar tu înţelegi poezia lui Bodnărescu ?

— Dar pe mine nu mă preocupă înţelesul, nu poţi să ceri aceasta de la toată lumea — eu-s nemulţumit fiindcă versurile sunt proaste.

VIII

După ce luarăm ceaiul, ne întoarserăm în sala şedinţei. Discuţia trebuia să se facă asupra : *Ce poate fi va fi.* Instinctual, toţi care nu înţeleseră sensul acestei poezii, sau care nu voiau să ia parte la discuţie, nefiind siguri de ce înţeleseră, se retraseseră prin fundul sălei. Aşa că, într-un moment dat, văzui că în jurul mesei nu erau decît d-nii Maiorescu şi Eminescu, pe canapea răsturnat şedea dl. Pogor, iar dl. Negruzzi pe un fotoliu ceva mai departe. Dl. Bodnărescu se aşezase în dosul d-lui Maiorescu, cu o figură senină dar şi resignată în acelaşi timp ; ştia că dl. Maiorescu îl va scăpa din orice încurcătură şi că va ieşi teafăr din atacurile şi ironiile ce le presimţea şi cu care era de mult obicinuit.

— Cine e bătrînul din *Ce poate fi va fi ?* Pentru ce el nu scrie şi ce înseamnă prăbuşirea castelului cu bătrîn cu tot ? întrebă dl. Negruzzi.

Tăcere.

— Atunci să mai dăm încă o dată cetire poeziei, îndrăzneşte a întîmpina dl. Xenopol.

— Să se recitească, să se recitească, repetă mai multe glasuri.

Era ultima scăpare pentru cei ce nu o înţeleseseră ; ei credeau că ascultînd încă o dată poezia, poate vor prinde ceva din înţelesul ei.

— Pardon, dictă dl. Maiorescu, o poezie nu se citeşte de cît o dată, înţelesul ei reiese sau nu reiese. Dacă nu reiese pentru nimenea, atunci e neînţeleasă. Este destul ca unul s-o înţeleagă, ca să nu mai fie din nou recitită. Numai după ce discuţia are loc asupra înţelesului ei general, numai după aceea să pot face observaţii de detailiu ; şi în

acest caz, cînd detailiul este contestat, se recitește partea asupra căreia se contestă exactitatea. Poți să recitești două versuri ce exprimă o comparație, pentru a vedea dacă este justă, de vreme ce ea poate scăpa la prima cetire ; nu poți să recitești întreaga poezie.

În timpul acesta dl. Bodnărescu făcea semne vădite de aprobare, Eminescu fixa un punct imaginar în plafond. Iar noi din galerie ne împărțisem în două părți : unii, sectarii d-lui Maiorescu, făceau semne că maistrul are dreptate ; ceilalți în frunte cu dl. Nicu Ganea, dădeam semne vădite că nu aprobăm teoria d-lui Maiorescu.

— Cine este bătrînul ? Ce voiește bătrînul ? Și de ce dispare după mii de ani de viețuire contemplativă ? întrebă dl. Pogor.

— Bătrînul este indiferent, rolul lui este indiferent, poetul a găsit ocazie prin acest bătrîn să facă niște versuri și să pună într-însele o parte a imaginației sale. Ce voiți mai mult ? spune Eminescu. O poezie nu trebuie înțeleasă în totul, continuu, căci dacă toți bucherii de la școală o înțeleg, atunci nu mai este poezie.

La aceste cuvinte galeria începu a da semne de dezaprobare.

Eu, noul venit, cu spiritul meu limpede și logic, am sărit de pe scaun. Mai ales că de la început figura lui Eminescu, cu pletele lui lungi, cu aerul lui de suveran dispreț pentru omenire și pentru ceea ce-l înconjura, nu mă dispusese de loc în favoare-i.

M-am așezat la loc, gîndindu-mă că sunt nou venit.

În timp cît vorbise Eminescu, dl. Bodnărescu continuase a-l aproba ca și pe dl. Maiorescu.

— Bătrînul este Hronos, întîmpină dl. Negruzzi.

— Hronos ? replică dl. Pogor, nu cred. Hronos este o idee a noastră, Hronos nu spune nimic, Hronos nu are el cartea veacurilor, Hronos nu discutează ; pe cînd bătrînul lui Bodnărescu, după ce mai multe mii de veacuri nu vorbește, apoi la urmă ține un discurs.

Scăparea era numai la dl. Maiorescu.

— Pogor are dreptate — zise în fine dl. Maiorescu — bătrînul nu e Hronos, căci Hronos e o concepțiune a noastră, o concepțiune a antichității grece restrînse și înguste. Bătrînul reprezintă neantul cosmic, care nu piere niciodată, chiar cînd el dispare pentru ochii noștri.

O respirare de ușurare se simți în auditor, iar dl. Nicu Ganea, încîntat că am scăpat cu toții din încurcătură, strigă :

— Al dracului e Maiorescu, i-a găsit și aici capac ! Numai aș voi să știu, dacă Bodnărescu, cînd a scris această poezie, s-a gîndit la asta ? Așa-i Bodnărescule ?

— Nu pot spune, Maiorescu zice că poetul nu trebuie să intervină în discuția operei sale.

*

Am rămas gînditor, văzînd și auzind toate aceste, și îmi ziceam în mine : Ce însemnează subtilitățile unui om, care voiește să domineze ? E elementar că cel care scrie ceva, fie chiar o poezie, să știe ce scrie. Dacă acest lucru l-ai contesta unui om de știință, unui istoric, unui psiholog, spunîndu-i că el nu trebuie să-și dea seama de ce scrie, apoi aceasta ar constitui cea mai mare injurie. Cînd e vorba însă de poezie — după dl. Maiorescu — îmi ziceam, lucrul se schimbă. Poetul în-

tr-un moment dat, are un fel de lovitură de fulger în cap, o inspirație aproape supra-omenească îi vine, ea-i vine sub o formă nebuloasă ; poetul nu trebuie să o analizeze și să o clarifice, el trebuie să ia iute condeiul și să o aștearnă pe hîrtie. Apoi să o dea imediat comentatorului, adică criticului, ca el să o definească.

Înțelege oricine că, în acest sistem, rolul poetului este nul și acela al maistrului critic tot. Poeții sunt făcuți, nu pentru a crea pentru public opere, ci pentru a ilustra pe criticul care se va ocupa cu ele.

Dl. Maiorescu își făcea prin urmare în „Junimea", în calitate de critic, partea leului ; poeții îi fabricau materialul, pe care d-sa își stabilea și își înălța valoarea sa intelectuală și estetică.

Cu acest sistem dl. Maiorescu împingea la obscurantism și la non sens. Căci poetul ca să scape de o analiză luminoasă și clară, care i-ar fi găsit absurditatea concepțiunei, era încurajat a se arunca în fabricațiuni confuze a unei imaginații laborioase, care scapă analizei, pentru motivul că criticul înțelege în definitiv ce a voit poetul să spună, substituind sau atribuind lucrărei o concepțiune, mai la urmă acceptabilă, dar care avea numai un singur defect — cele de mai multe ori — că ea nu era a poetului, ci a comentatorului !...

Aceste gîndiri ale mele, pe care în seara cetirei poeziei *Ce poate fi va fi* nu le-am exprimat, fiindcă eram nou venit, aceste gîndiri le-am expus mai tîrziu de multe ori și am avut mari discuții în această privință în „Junimea".

Cum gîndeam eu, gîndea majoritatea celor din „Junimea" în forul judecății lor, și dacă admiteau

în aparență teoria contrară, era numai fiindcă dl. Maiorescu o susținea.

*

Și fiindcă este vorba de acest lucru, e bine să fac o analiză a stării sufletești și estetice a membrilor „Junimei".

În „Junimea", cînd am intrat eu, erau două curente perfect definite : era curentul german și cel francez. Era felul de a înțelege poezia, după ultimele teorii filosofice în favoare în Germania ; era curentul literaturei franceze, mai cu seamă de la începutul veacului al XIX-lea. *Convorbirile literare* trădau vădit aceste două curente.

Curentul german era reprezentat în „Junimea" prin dl. Maiorescu ; iar metafizica era în cea mai mare favoare, și mai cu seamă metafizica sub forma nouă pe atunci, schopenhaueriană. Căci în anul cînd am intrat la „Junimea", dl. Maiorescu începe a face cursuri la Universitate pe baza celor două opere ale lui Schopenhauer, anume : *Parerga und Paralipomena* și *Die Welt als Wille und Vorstellung.*

Aceste cursuri, care au adus o revoluție în spirite, au dat naștere și la violente critici și acuzări. Mai ales după ce dl. Maiorescu a publicat în *Convorbiri* aforismele lui Schopenhauer, mai ales de atunci, numele lui Schopenhauer fu amestecat în discuțiile politice, iar junimiștii fură acuzați de cosmopoliți, de iubitori de străini și de propagatori de idei imorale.

Dl. A. D. Holban în Iași, am zis, era dușmanul neîmpăcat, iar întreaga școală literară naționalistă din București, făcea cor cu mare violență. Era destul ca la o întrunire publică sau într-o gazetă

să pronunți, apropo de junimiști și în special de dl. Maiorescu, numele de Schopenhauer, pentru ca mahalagii inculți din sala de întrunire să izbucnească în huiduieli, iar oamenii ceva mai culți să dezaprobe pe dl. Maiorescu și să-l condamne în efigie.

Metafizica budaistă a lui Schopenhauer, care evident că lovea în sentimentul creștinesc general, dar care în fond reprezintă cea mai înaltă concepțiune de idei morale, întocmai ca și vechea credință budistă, era tîrîtă prin toate cafenelele, pe la toate întrunirile de mahala — fără ca, bineînțeles, să fie discutată.

Acestei școale aparțineau toți cei care își făcuseră studiile în Germania, anume : dnii Bodnărescu și Eminescu. *Sărmanul Dionis* a lui Eminescu era clădit pe o concepție metafizică cu un amestec de kantism.

Dl. Pogor care își făcuse studiile în Franța, spirit fin și limpede, nu aparținea prin cultura sa acestei școale, însă într-un moment dat devenise budist, nu budist schopenhauerian, ci budist adept al lui Sakya-Muni.

De cîte ori la „Junimea" cîtva timp se năștea discuția cu tema religioasă sau filozofică, dl. Pogor striga cu dispreț :

— Ce mai umblați, gogomanilor, cu glume de aceste ; Buda, budismul, asta-i singura credință și filozofie !

Mai tîrziu dl. Pogor a părăsit budismul ; într-un timp era creștin în sensul lui Chateaubriand, altă dată era înamorat de concepția religioasă a lui Bossuet ; un moment dat a fost mi se pare pozitivist à la Auguste Comte, pe urmă adeptul lui

Ernest Renan, pe urmă materialist, pe urmă, pe urmă...

Noi ne deprinsesem cu aceste schimbări dese de sistem filozofic ale d-lui Pogor. Mai la fiecare două săptămîni, dl. Pogor venea să susțină alte idei și teorii și era așa de preocupat de noua teorie, încît, intrînd la „Junimea", de la ușă începea :

— Mă, nu umblați cu fleacurile voastre. Omenirea nu este menită să facă plăcere lui Jacques Negruzzi !...

Acesta era semnul că dl. Pogor venea cu o idee nouă, pe care căuta să o introducă în discuție, fără nici o provocare din partea noastră.

Aceste schimbări dese l-au făcut pe dl. Negruzzi într-o seară ca să strige :

— A, Pogor a citit o nouă carte !

Cuvîntul a rămas, anume : că dl. Pogor avea părerea celei din urmă cărți care citise :

De școala nemțească se mai țineau : domnișoara Matilda Cugler și Schelleti în poeziile lor.

Grupul francez era mult mai numeros. Unii din acest grup erau : Ștefan Vârgolici, Naum, Șerbănescu etc. Aceștia erau traducătorii asidui ai lui Lamartine, Victor Hugo, André Chénier etc.

Mai era un grup, aș putea să-l numesc latinist, grupul transilvănenilor și al bucovinenilor, care avusese la bază cultura limbei latine. El cuprindea pe Miron Pompiliu, transilvănean, pe d-nii Strajan, Burlă și Pavel Paicu, acești doi din urmă bucovineni.

Un singur grup lipsea la început, grupul studiilor istoriei și al culturei române — bineînțeles în mod mai sistematic.

Cu intrarea lui Lambrior și a lui Tasu, aceste studii începură a fi puse în evidență. Intrînd și

eu la „Junimea" și începînd a publica studii asupra istoriei românilor, se complectă și acest grup, iar dl. Pogor, care dădea porecle la toată lumea în „Junimea", văzîndu-ne într-o seară intrînd împreună, pe Lambrior, Tasu și pe mine, strigă :

— Iată și cei trei români.

De atunci cuvîntul a rămas, toți ne designau sub numele de : *cei trei români.*

Această poreclă de *cei trei români,* denota o stare oarecare a spiritului „Junimei".

Junimea nu era — cum se zice — străinofilă și dușmană a neamului, dar este drept să spun că nu era nici cald iubitoare de trecutul poporului nostru. Orice om, care era ceva prost, era apostrofat cu numele de *roman.*

— Ce faci, mă romane ? se zicea în deriziune.

— Am întîlnit mai mulți romani, începea dl. Negruzzi o povestire oarecare.

Se ridiculiza cuvîntul de roman, ridiculizînd pe fracționiști și în special pe bărnuțești, care la fiecare pas vorbeau de origina noastră romană. În rîs sau nu, o indiferență — dacă nu chiar un mic dispreț — învăluia toate chestiunile privitoare la origina și cultura poporului român.

Noi, cei trei, am avut foarte multe discuții în „Junimea", în special Lambrior și cu mine, pentru a scoate din eroare pe dl. Pogor și pe alți zeflemiști, căci ei își închipuiau că trecutul poporului nostru era trecutul unui popor barbar, fără nici o cultură. Dl. Negruzzi, mai mult din spirit de zeflemea, abonda în acest sens, însă fără convingere, mai mult ca un fel de modă.

Dl. Maiorescu însă totdeauna a căutat, cînd nu știa, să-și dea seama în mod exact de chestiunile în discuție.

Acest spirit cam zurbagiu în materie de trecutul nostru istoric s-a manifestat chiar în cele întîi săptămîni a intrării mele la „Junimea", cu ocazia trimiterei de către dl. Dimitrie A. Sturdza, *actualul președinte al consiliului,* a unui manuscript în versuri al mitropolitului Dosoftei.

De pe atunci dl. Dimitrie A. Sturdza era un adunător pasionat de cărți vechi românești. Manuscriptul pe care îl trimesese dl. Sturdza era o *psaltire* în versuri a mitropolitului Dosoftei, foarte interesantă din punct de vedere istoric și filologic.

Mi-aduc aminte că Eminescu dînd citire unui psalm cunoscut :

La apa Vavilionului
Jelind de țara Domnului
etc.

d-nul Pogor cu toți zeflemiștii începură a rîde, spre marea indignare a noastră, a *românilor,* care luam lucrul foarte în serios.

În fine, ca să sfîrșesc cu grupările din „Junimea", era grupul Alecsandri, grup poetic național ; pe lîngă Alecsandri care era sus, sus de tot, apoi venea răposatul Beldiceanu și alții.

IX

Într-o vineri, Vasile Tasu veni la mine și îmi zise :

— Deseară să vii numaidecît la „Junimea" ; vine Vasile Alecsandri.

Era un eveniment. Alecsandri venea foarte rar la „Junimea", însă cînd venea, atunci ședința lua o solemnitate deosebită. Mai întîi, glumele și arun-

căturile de pernă din partea d-lui Pogor încetau ; fiecare avea un aer serios și constrîns, tocmai fiindcă la „Junimea“ nu era absolut nici o etichetă și nici un formalism. Nu se știa de statute, de prezident și secretar, fiecare vorbea cînd credea de cuviință, fără să ceară cuvîntul cuiva ; cîte o dată vorbeau trei deodată cînd era discuție, și poate atunci era discuția cea mai regulată și mai fructuoasă.

„Junimea“ întreținea cîțiva tineri în străinătate ; așa dl. Bodnărescu și, mai cu seamă, Eminescu au stat la Berlin pe spezele „Junimei“. Mi se pare că în parte și Alexandru Xenopol. Pentru aceasta junimiștii care dispuneau de mijloace se cotizau lunar.

O dezordine plăcută și spirituală domnea totdeauna la ședințele „Junimei“, fiecare vorbea ce-i plăcea și tonul dogmatic nu era uzat decît în discuțiile și chestiile de critică și estetică, încolo libertate complectă.

De aceea, cînd cineva venea pentru prima oară la „Junimea“, era displăcut surprins, fiindcă se aștepta la ceva și găsea altceva. Se aștepta ca să vadă o societate literară gravă, cu statute, prezident și viceprezidenți, fiecare luînd cuvîntul după numărul înscrierei. Și cînd colo, ce vedea ! Vedea la prima ochire o societate aproape de nebuni, fiindcă veselia, glumele și rîsul erau aproape în permanență, iar membrii se tratau între ei cu cea mai mare familiaritate.

Această impresiune a avut-o și răposatul Păucescu, cînd întîmplător a venit într-o seară la „Junimea“. Păucescu, luînd cuvîntul serios și gînditor, cu mare ce, zeflemiștii au putut să păstreze o figură cuviincioasă. Acest lucru l-a cam simțit

Păucescu, și mai tîrziu mi-a exprimat mie mirarea.

Îndată însă ce cineva frecventa „Junimea“ și se deprindea cu acest gen liber și fără rezervă al societății, se convingea că sub forma ușoară și glumeață se spuneau lucruri foarte serioase și că nu știu dacă a existat în țară vreo societate literară cu un fond mai serios.

Dar să revin la Vasile Alecsandri.

ALECSANDRI LA „JUNIMEA“

Cînd m-am dus în seara aceea la dl. Maiorescu unde era „Junimea“, deja la orele 8 și jumătate biroul era plin. Pe lîngă membrii obicinuiți ai „Junimei“, mai veniseră și membrii care numai rar, din cînd în cînd, se arătau la ședințele „Junimei“. Așa, printre acești membri, era răposatul Ciupercescu, pe care nu știu dacă l-am văzut de trei ori la „Junimea“, era dl. Gheorghieș Racoviță.

Locurile erau toate ocupate, a trebuit să se aducă scaune și din alte odăi. Gogomanii, romanii, românii, caracudele cu prezidentul lor, dl. Nicu Ganea, toți erau în rînduri dese așezați. Dl. Culianu — căruia încă de pe atunci toată lumea îi zicea Papa Culianu — se așezase lîngă dl. Melik. Alături se afla dl. Pavel Paicu, care avea mania să facă calambururi oribile, încît, de cîte ori făcea vreunul, toată „Junimea“ striga : „Prost îi Paicu, dați-l afară !“ Era Miron Pompiliu, căruia Pogor îi zicea *Mirune*, din cauza originei lui transilvănene. Nu mai vorbesc de cei obicinuiți ai „Junimei“. Toată această lume era cu urechea și cu

ochiul înspre ușa de intrare, așteptînd pe bardul Moldovei.

Bardul însă nu venea, bardul se făcea așteptat.

Dl. Maiorescu, ca să producă o diversiune în spirite, propuse ca pînă atunci să se citească ceva.

Deja membrii știau că Alecsandri aduce cu sine, pentru citire, o lucrare nouă, o epopee istorică : *Dumbrava roșie*. Și mai dinainte fiecare își lingea — ca să zic așa — buzele, la ideea plăcerei ce are să guste.

Păcatul căzu pe Ștefan Vârgolici. O traducere a lui din Lamartine, nu-mi mai aduc aminte care, trebuia să servească de intermez, sau cum zice franțuzul de „lever de rideau".

— Iar ai venit cu Lamartine ? strigă dl. Pogor. Nu înțelegi că Lamartine este poetul cel mai fad și mai plîngător din lume ?

Eminescu începe a citi traducerea. După vreo 10 versuri, o mișcare se face ; un bărbat scurt de statură, ras, cu mustăți groase și tăiete la capăt, cu un aer mîndru, foarte mîndru, și cu o căutătură rece, intră în sală. Era Vasile Alecsandri, îl vedeam pentru prima oară. Toată lumea se scoală în picioare. Alecsandri se îndreaptă înspre dl. Maiorescu, cărui îi strînge mîna, apoi dă mîna cu dl. Negruzzi și dl. Pogor, iar pe rest îl salută cu o mică clătinare din cap și se așează pe un fotoliu, pe care dl. Maiorescu și dl. Negruzzi i-l pun la dispoziție cu grăbire.

— Vă rog, prezența mea să nu vă întrerupă lectura și ocupația obicinuită, zice dl. Alecsandri cu glasul său cunoscut, glas al cărui timbru era cam întunecat, cam răgușit.

Eminescu continuă citirea traducerei lui Ștefan Vârgolici pînă în capăt.

Se fac cîteva critici de text asupra acestei traduceri. Se întîmplase că eu să cunosc bine acea traducere din Lamartine — mi se pare *l'Isolement*. Și atunci iau cuvîntul ca să spun că o traducere, ca să fie bună, trebuie să păstreze atît forma versului, cît și numărul posibil de cuvinte corespunzătoare, fără amplificație, fără ca să se adaoge versuri, pentru a se putea explica ideea.

Și mi-aduc aminte că sfîrșeam astfel :

— Bine, evident că traducătorul are voie să amplifice cîte odată textul original, dar nu trebuie să se depărteze prea mult de imitația lui servilă. Eu în această privință aș admite o toleranță de 5, cel mult 10 la sută.

Aceste cuvinte făcură să rîdă pe junimiști. Iar Alecsandri, întorcîndu-se către mine, cu acel aer ironic și fin pe care-l avea, îmi zise :

— Domnul este financiar ?

Vă puteți închipui ce rîs a produs această glumă a lui Alecsandri ! Mai întîi fiindcă era bună, și apoi era făcută de Alecsandri. Toți junimiștii își lărgiră gura pînă la urechi, dînd semne de admirație nemărginită. Iar Alecsandri, care era simțitor la lingușire, deveni vesel și începu a spune cîteva anecdote care i se întîmplaseră în călătoriile sale.

Alecsandri era un admirabil *causeur* și un povestitor fermecător. Avea o mare suficiență pentru a susține toate, un spirit fin de observație, care-l făcea să întoarcă mai toate lucrurile în glumă și la haz. Cu verva și cu spiritul lui ne subjugase. Dl. Maiorescu cel întîi dădea semnalul hazului și al rîsului.

Nu știu cine a atins chestia cafelei ; îndată

Alecsandri a şi început a povesti o anecdotă cu cafeaua.

— Eram o dată la Constantinopol, unde făcusem cunoştinţă cu un turc, care îmi vorbea de nişte ruine vechi, ce se aflau prin Asia minoră. Fiindcă eram hotărît să fac voiajul în acea parte, l-am întrebat cum se cheamă satul sau localitatea. Turcul mi-a răspuns că nu-şi aduce aminte, dar poate să-mi dea o singură indicaţiune numai. El mi-a zis : în voiajul d-tale ai să dormi în multe hanuri şi ai să bei multe cafele. Unde vei bea cafeaua cea mai bună, să ştii că acolo sunt ruinele, fiindcă acolo este un cafegiu, care face cafele cum n-am băut în tot cuprinsul Islamului.

Avînd la îndemînă numai simplu această indicaţiune, am plecat în voiaj. Cum ajungeam într-un sat — căci despre sat era vorba — ceream o cafea ; o gustam, era bună — căci în Turcia cafeaua este peste tot locul bună — dar nu mi se părea ceva extraordinar, prin urmare plecam înainte. Din cafele în cafele, ajung în sfîrşit la un sat, întreb unde-i hanul, mă duc într-acolo şi văd afară pe un turc stînd turceşte cu un ciubuc în mînă şi cu o cafea alături. Îndată ce înţelege că are a face cu un musafir, bate din palme şi ordonă unei slugi să-mi aducă o cafea. Mi-o aduse ; cum gustai dintr-însa am înţeles că aista-i turcul, aşa de bună era. Imediat am întrebat în turceasca mea dacă nu cumva în satul acesta sunt nişte dărămături vechi. Iar turcul, foarte mulţumit, mi-a răspuns, dîndu-mi a înţelege că-i aşa.

Apoi, Alecsandri sfîrşi zicînd : „Vedeţi cum se călătoreşte în Turcia. În loc de guizi sau alte informaţii, cafeaua ţine loc la toate".

Auditorul a rîs cu ostentaţie de această anecdotă — de altmintrelea nostimă.

— Acum, zise Alecsandri, să trecem la lucruri mai serioase, şi băgînd mîna în buzunarul redingotei scoase un teanc de hîrtie în patru : era poemul *Dumbrava roşie*.

Cine nu cunoaşte *Dumbrava roşie* ? Alecsandri îi dădu cetire într-un mod admirabil. Cetea foarte frumos, punea în evidenţă nuanţele, glasul lui cam întunecat de bas aproape profund, lua toate intonaţiile, făcea să trăiască personagiile din poem şi punea în evidenţă strofele frumoase.

Am ascultat-o cu toţii cu o adevărată plăcere. *Dumbrava roşie* este o adevărată epopee, după toate regulele artei, adică făcută după calupul vechei epopei homerice. Totul este după program. Capitolul întîi se începe cu un vis, visul lui Albert. Regele Poloniei, Albert, primeşte în vis îndemnul ca să cucerească lumea răsăriteană, se trezeşte din vis şi atunci se întreabă cu mîndrie : Încotro să se arunce cu armatele sale ? Şi îşi zice :

Moldova este pragul întîiului meu pas !

Mi-au plăcut foarte mult două frumoase versuri din această parte. Cînd Albert spune că după ce va birui pe marele Ştefan, apoi :

Iar lumea îngrozită, privind spre răsărit,
Vede-va-n loc de soare al meu chip strălucit !

Vădit că Alecsandri în *Dumbrava roşie* nu are o mare concepţiune, genul epopean nemaicomportînd avînturi ridicate. Dar nu-i mai puţin adevărat că Alecsandri în *Dumbrava roşie* s-a ridicat la valoarea de mare poet descriptiv, făurind ver-

suri și găsind comparații de o mărime neobicinuită.

După cum în Homer, apoi în Ariosto, apoi în Tasso, apoi în Voltaire etc., se face revista trupelor cu eroii lor în frunte, Alecsandri nu lipsește de a se conforma în *Dumbrava roșie* acestei cerințe clasice. Toporski, Grodeck, Cziusko, Zablotowski, toți eroii poloni înlocuiesc în poema lui pe eroii epopeilor trecute.

Al doilea capitol, intitulat *Țara în picioare*, a produs un mare entuziasm la „Junimea". Descrierea armatei moldovenești cu voinicii săi în frunte, a mișcat inimile celor *trei români*, chiar și d-lui Pogor îi dispăruse rîsul sarcastic de pe buze. Coman de la Comana, un uriaș de munte, Balaurul de la Galu, Cioplan din Pipirig, Velcea bastardul etc., înfierbîntau adunarea.

Ne-a venit tuturor surîsul pe buze, cînd bardul de la Mircești n-a uitat să-și facă localității sale și strămoșilor săi partea leului, scriind următoarele versuri :

> *Scheianul și Mircescul*, vecini de pe Siret
> Ce s-au bătut cu Hroiot, s-au prins cu jurămînt
> Nici chiar sub brațul morței să nu dea îndărît
> Pîn' n-or intra cu leahul pe al leahului pămînt.
> Și *Zimbrul de la Scheia* și *Zimbrul din Mircești*
> Se duc să ia în coarne pe vulturii leșești.

Asemenea parfumuri, pe care artiștii își trec ei înșuși pe la nasul lor, sunt permise. Oare Mozart în *Don Juan*, în ultima scenă, nu face pe Don Juan să întrebe : „de cine este făcută acea muzică divină" ? Și nu i se răspunde : „Că de sigur de Mozart, căci un altul nu poate să se ridice la asemenea muzică sublimă ?" De ce Alecsandri, într-o

epopee națională, să nu vorbească de zimbrul din Mircești, care ia în coarne pe vulturul leșesc ? Eroii noștri naționali poartă toți în *Dumbrava roșie* un calificativ ca și eroii antici.

Pe cînd Homer are pe înțeleptul Nestor, pe Achile cel iute de picior, pe Minerva cu ochii de bou etc., în *Dumbrava roșie* găsim pe Tăut cu mintea coaptă, pe Costea cu ochii sumeți, pe Boldur cu suflet îndrăzneț etc.

După această introducere poetul trebuia să pună față în față ambele tabere : tabăra leșească cu cea română.

Evident că, voind să ai stilul eroic și să izbești imaginația cu comparații îndrăznețe și grandioase, nu poți să te ții la aceeași înălțime. Sunt foarte multe umpluturi în aceste două capitole, dar sunt și multe frumuseți. Totul însă este o amintire din viața eroică clasică. Sunt pasaje care amintesc pe Termopile.

> — Grozane ! ce o fi ziua de mîni ?
> — O fi la unii mumă, o fi la alții ciumă !

amintește dialogul spartanilor și cuvintele lui Leonidas cînd zice : „deseară cinăm în infern."

Partea care li s-a părut tuturor cea mai slabă, a fost capitolul intitulat : *Ștefan cel Mare*. Cuvîntarea eroului e prea lungă, este un adevărat discurs, în care eroul face politică, își laudă bărbăția, este un fel de faimosul monolog lung și fastidios al lui Carol Quintul din *Ernani*. Dar pe de altă parte cîte lucruri frumoase ! Așa, vorbind de Ștefan, Alecsandri spune :

> Timpul i-au pus coroană de argint, țara, de aur,
> Și gloria măreață i-au pus cununi de laur.

Sfîrșitul — aratul — ne-a lăsat într-o adîncă și eroică zguduire sufletească :

Trecut-au patru seculi din acea zi fatală !

Pe locurile arate și semănate cu ghindă de stejar, astăzi este sombra pădure de stejar, *Dumbrava roșie ;* lîngă ea o tabără de care, cu flăcăi români au poposit. Ei se mirară, stînd în jurul unui foc mare, pentru ce vreascurile aruncate se mișcă ca șerpii și șuieră. Iar un român mai bătrîn le răspunde :

Știți voi de ce stejarul arzînd, plînge și geme ?
(Întreabă-un român ager, pe care-a nins de vreme)
Colea-n astă Dumbravă copacii urieși
Sunt locuiți, se spune, cu suflete de leși.

Necontestat că dacă Alecsandri în *Dumbrava roșie* n-a găsit inspirația cea mare, genul literar fiind demodat și cam banalizat, dar desigur că a găsit inspirații de detail, s-a ridicat la o limbă eroică, pe care nu a maniat-o încă nimeni așa frumos ca dînsul, cu toate umflăturile și fanfaronadele inerente acestor fel de producții.

Eu, care nu-l gustam întreg pe Alecsandri, după ce a citit, cum știa el să citească, *Dumbrava roșie,* am rămas sub un sentiment de admirație, pe care numai timpul și alte incidente l-au șters.

După ce Alecsandri sfîrși de citit, se înțelege că nu mai fu vorbă de critică, ci numai de laude ; fiecare se grăbea ca să reciteze un vers frumos, fiecare căuta să semnaleze o comparație frumoasă. Dl. Negruzzi se repezi ca un leu la manuscrisul *Dumbrăvei roșii,* iar figura lui Alecsandri era complect luminată.

Încălzit și el, măgulit în vanitatea lui, bardul binevoi ca să se apropie de grupul nostru. Dl. Jacques Negruzzi se grăbi a ne prezinta pe rînd, întocmai ca unui suveran, iar bardul merse cu amabilitatea pînă a întinde cîtorva dintre noi chiar mîna. Papa Culianu se făcuse roș ca sfecla de emoție, el vedea probabil înaintea sa în acel moment toate stelele pe care cu telescopul le vedea din observatorul de la Universitate. Dl. Melik cît pe ce era să rămîie fără musteață, într-atîta o rodea și o trăgea. Iar Ștefan Vârgolici se făcuse așa de roș, încît noi toți ne-am temut de o congestie.

Numai grupul poeților neînțeleși și nepătrunși păstra o demnitate care putea să treacă drept o adevărată răceală. Eminescu avea aerul plictisit, desigur că nu gusta poema, era prea simplă și prea ușoară, imaginele erau prea străvezii, comparațiile prea drepte, nimic transcedental. Cu toate acestea era o parte, una singură, pentru care ierta lui Alecsandri lucrarea : era fondul poemului, fond național, punînd în lumină faptele strămoșilor. Aceasta era coarda simțitoare a lui Eminescu, pe care de cîte ori o atingeai, el vibra în toată ființa sa.

Noi, *cei trei români,* ieșeam triumfători.

— Ei, vezi că se pot scrie lucruri admirabile, pe tema eroilor noștri naționali ? apostrofez pe dl. Pogor.

Dl. Pogor nu-mi răspunde, fiindcă era Alecsandri de față. Ca oricare suveran — căci și poeții poartă coroană — Alecsandri se retrase înainte de sfîrșitul ședinței. Abia el scoborîse scările și dl. Pogor, torturat că trebuise timp de două ceasuri să aibă o poză decentă, luă un coltuc de pernă și-l aruncă

în capul lui Jacques Negruzzi, apoi întinzîndu-se pe canapea, își puse picioarele pe masă. Toți junimiștii de ocazie se strecurară încet, unul cîte unul, iar pe la miezul nopței „Junimea" își luase fizionomia ei obicinuită.

Pe Alecsandri l-am mai văzut de vreo două ori la „Junimea". La fiecare dată i-am fost recomandat și niciodată n-a putut să mă recunoască.

Mult după aceea, pe la 1882, mîncam într-o seară la otel Boulevard, aici în Capitală, cu mai mulți, cînd Alecsandri intră în sală întovărășit, mi se pare, de dl. Ianov. Se așează la o masă alături de noi și pentru a patra oară am făcut cunoștință. De atunci nu l-am mai revăzut.

X

La *Junimea* erau mai multe porecle care denotau oarecare stare sufletească. Așa, cei care nu luau parte niciodată la discuție și nu aveau nici o însemnătate literară, intrau cu denumirea de *caracudă*. Președintele caracudei era Miron Pompiliu ; din ea făcea parte : Beldiceanu, Pavel Paicu, cîțiva pedagogi de la Institutele Unite etc. Aceștia se așezau totdeauna prin fundul sălei, nu deschideau decît foarte rar gura, în genere se mulțumeau să rîdă de glumele celorlalți.

Mai erau apoi *cei opt care nu pricepeau și nu înțelegeau niciodată nimic*. Președintele acestora era dl. Nicu Gane. Printre aceștia figurau Ștefan Vârgolici, dl. Naum, Papa Culianu etc.

Să nu se creadă că acestora li se zicea : *cei care nu înțeleg niciodată nimic*, fiindcă erau considerați ca proști. Nu, nu am nevoie să zic că d-nii Nicu

Gane, Ștefan Vârgolici etc. nu erau niște proști, din contră. Acești opt nu rămîneau veșnic aceiași, ei se schimbau adesea. Între acești opt, era de multe ori dl. Iacob Negruzzi, chiar și dl. Pogor, dar oricum se schimbau cadrele, președintele rămînea același, dl. Nicu Gane.

Ce erau acești opt ? Erau, în definitiv, niște oameni cu bun simț, care se refuzau cu orice preț de a se preta la toate subtilitățile metafizice, la toate teoriile incoherente, la toate elucubrațiile filosofiei germane, și avînd conștiință de sănătatea minței lor, recunoșteau cu francheță că nu pricep de cîte ori d-nii Bodnărescu, Eminescu, Slavici sau chiar Maiorescu, veneau cu bucăți literare care se bazau pe doctrinele confuze și difuze ale acestui fel de cultură germană.

Era bunul simț protestînd în contra introducerei în literatura noastră a unui gen neasimilabil cu natura și felul nostru cultural.

Și fiindcă dl. Nicu Gane, autor plăcut al mai multor nuvele pe temă românească, avea totdeauna curajul ca să spună la vreo elucubrație literară a d-lui Bodnărescu sau Eminescu, că nu înțelege, germaniștii au căutat să-și răzbune pe el și pe ceilalți calificîndu-i de *cei opt care nu înțeleg nimic*.

Efectiv, de multe ori nu era nimic de înțeles. Pe atunci la „Junimea", era la modă toată filosofia germană, începînd cu Fichte, Hegel, Kant și, mai cu seamă, Schopenhauer. Raționalismul pur, budaismul, migrațiunea sufletelor cu doctrina metempsihosei, hegelianismul, cu toate deducțiile lui logice, toate se încrucișau în capul adepților, producînd confuzii uimitoare. Ideea supranaturalului științific — dacă pot să mă exprim așa, — precum

și toate concepțiunile vechi și noi despre spațiu, despre timp, cercetarea omului, considerat ca o jucărie a simțurilor lui, deosebit de *eul* său, dădea loc la lungi discuții.

Dl. Maiorescu cu spiritul său clar, știa să pună ordine în toate acestea, dar încuraja școala prin exemplul său. Așa, de multe ori, în lecțiile d-sale de la Universitate aborda chestiuni de psihologie adîncă, în care individul străbătînd prin puterea lui spațiul și timpul vedea în viitor, printr-o silință a mentalității sale, ce se va întîmpla mai tîrziu cu dînsul. Așa-mi aduc aminte că într-una din lecțiunile sale, dl. Maiorescu, vorbind de acest fel de devinațiune, — explicabilă după d-sa în psihologie, — dădea de exemplu pe Goethe, care s-a văzut el însuși, fiind încă tînăr, în uniformă de ministru de la Weimar, cum a fost peste 40 de ani.

Dar dacă dl. Maiorescu știa să pună o ordine în toate aceste concepțiuni, vă puteți închipui ce deveneau toate aceste credințe în capete mai puțin sistematice și cu o preparație mai insuficientă precum erau acelea ale d-lor Bodnărescu și Eminescu.

„Junimea" suporta filosofia d-lui Maiorescu, ea însă se revolta la elucubrațiunile poetice ale d-lui Bodnărescu și la teoriile extravagante ale lui Eminescu.

Grupul celor *opt*, cu prezidentul lor, dl. Nicu Gane, a luat naștere cu asemenea ocazie. Pentru a protesta în contra poeziilor și nuvelelor d-lui Bodnărescu, precum și a propagandei lui Eminescu, s-a format grupul acesta. Și au fost ocazii, de pildă la cetirea unor *epigrame* de dl. Bodnărescu, în care întreaga „Junime", afară de dl. Maiorescu,

devenise grupul *celor care nu înțelegeau nimic și nu pricepeau nimic.*

Dl. Maiorescu însă singur persista a înțelege și a da explicații — unde nu era în realitate nici una — și să pună un sens, acolo unde el nu se afla.

Dar grupul lui Nicu Gane nu dezarma, el era, veșnic în deșteptare și de multe ori avea chiar succese. În adevăr cîteodată se citeau elucubrații de așa natură, încît toată lumea începea să rîdă, iar grupul striga în unison, adresîndu-se către cei care se prefăceau că pricep :

— Ei, voi pricepuților, spuneți care este înțelesul ?

SĂRMANUL DIONIS

Succesul însă cel mare, pe care l-a avut grupul, al cărui președinte era dl. Nicu Gane, a fost cu ocazia cetirei faimoasei nuvele a lui Eminescu, *Sărmanul Dionis*. Această nuvelă a întrecut ca elucubrație filosofică, tot ce se producse pînă atunci la „Junimea". Și dacă ea nu ar fi limba, acea limbă frumoasă a lui Eminescu, — însă limbă cu pretenție și emfatică în *Sărmanul Dionis*, — nuvela ar fi fost considerată ca o extravaganță a unui ascet, torturat de foame, de sete și de abstinență și slăbit prin flagelațiuni zilnice.

Într-o seară mă duc la „Junimea", dl. Pogor ne spune :

— Astă seară avem *lectură*, Eminescu citește o nuvelă ; Maiorescu, care a cetit-o, spune că-i o capodoperă.

Eminescu, răsturnat într-un fotoliu, ședea plictisit și indiferent la ce se petrecea în juru-i. Dl. Maiorescu soseşte.

— Ei, Eminescule, zice dl. Iacob Negruzzi, haide vino și începe.

Eminescu își trage un scaun lîngă masă, scoate manuscrisul din buzunar și începe a citi :

„...și tot astfel dacă închid un ochi văd mîna mea mai mică decît cu amîndoi. De aș avè trei ochi, aș vedè-o și mai mare, și cu cît mai mulți ochi aș avè, cu atîta lucrurile toate dimprejurul meu ar părè mai mari. Cu toate astea, *născut* cu mii de ochi, în mijlocul unor arătări colosale, ele toate, în raport cu mine, păstrîndu-și proporțiunea, nu mi-ar părè nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne-nchipuim lumea..."

Și pe această temă, Eminescu continuă, continuă a ceti.

Noi ne uitam unii la alții, *cei opt* deveniseră treizeci, neștiind ce este aceasta și unde are să ajungă. Tocmai tîrziu, Eminescu începe a ne da explicația acestei metafizice, cetind că eroul lui, Dionis, era un copil orfan, îmbuibat de teorii metafizico-astrologice, locuind într-o casă ruinată și avînd de la părinți o singură suvenire, un portret al unei figuri, semibărbătească, semifemeiască, dar mai mult bărbat decît femeie, de vreme ce era portretul tatălui său mort tînăr.

Am respirat cu toții. Iată-ne, ne ziceam noi, readuși pe pămînt ; de acum nuvela are să fie nuvelă, să ne așteptăm la intriga ei, căci pe erou îl cunoșteam.

Cei treizeci deveniră iarăși *opt*, dezarmînd : chiar dl. Nicu Gane, prezidentul, își mai descreți sprîncenile. Iar *caracuda*, care fusese cu desăvîrșire

intimidat de filosofia lui Eminescu, începu a tuși, mișcîndu-și imperceptibil scaunele ca să se apropie. Mirmilik uită ca să-și smulgă musteața.

Ași, era o simplă acalmie. Cei opt trebuiau să aibă în seara aceea mult de furcă.

Eminescu reîncepu citirea. Sărmanul Dionis intrînd în odaia lui săracă, ia o carte de astrologie și începe, citind, a medita, uitîndu-se la constelațiunile zugrăvite : „Cine știe dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te duce în lumi care se formează aievea, așa cum dorești" etc.

— Na, iarăși filosofie, zise încet dl. Nicu Gane.

Noroc că imediat Eminescu începe a citi : „că în fața casei sale era o locuință frumoasă și că pe fereastra deschisă se aude sunetul unui piano, un glas fraged și plăcut și se zărește chiar silueta unei fete gingașe".

Aici, din nou ușurarea ne ridică grija ; evident că o intrigă amoroasă era să se lege între sărmanul Dionis și fata bogată și frumoasă.

Ași, eroare ! Cum dispare fata de la fereastră, sărmanul Dionis se înfundă în privirea liniilor roșii zodiace, liniile încep a se mișca și a se învîrti cu mare repeziciune, mintea lui Dionis este tîrîtă cu dînsele, o mînă nevăzută îl atrage în trecut sub vîrtejul liniilor zodiace și deodată sărmanul Dionis vede domni în haine de aur, și samur, stînd pe tronurile lor vechi, vede divanuri de oameni bătrîni, popor de oameni creștini intrînd în curtea domniei. Liniile roșii se opresc din mișcarea lor și atunci un glas misterios întrebă pe Dionis :

— Unde voiești să stăm ?

— Sub domnia lui Alexandru cel Bun, răspunse Dionis.

Imediat Dionis se vede transformat într-un călugăr numit Dan, răsturnat pe un fîn cosit proaspăt, pe un apus de soare.

Eminescu se opri de citit. Dl. Pogor făcu o strîmbătură puternică, noi ceştilalţi aveam o figură plictisită. În această transformare à la Faust — căci vădit că cartea de astrologie avea o înrudire oarecare cu cărţile vechi în care Faust, în actul întîi, caută să găsească secretul lumei — nu ni se părea de un interes palpitant. Cu toată osteneala care şi-o dăduse Eminescu de a adopta un stil fantastic şi diabolic, de circonstanţă, nu izbutise.

Un lucru recunoscuserăm cu toţii. Recunoscuserăm pe Eminescu cu cultul lui pentru domnii vechi, cu entuziasmul pentru curţile vechi domneşti, cu iubirea lui pentru boierii bătrîni, sfetnicii domnului, cu dragostea lui pentru poporul românesc, pe care şi-l figura ca creştin, ca iubind pe domn şi tronul fără margini. Eminescu putea, în vîrtejul liniilor roşii din cartea de astrologie, să-l ducă pe sărmanul Dionis în cine ştie ce mare imperiu şi cine ştie sub ce străluciţi împăraţi. Nu, el se mulţumeşte a-l duce în trecut numai cu 400 de ani şi alege din toţi domnii pe cel mai cuminte şi mai aşezat, pe Alexandru cel Bun. Putea să facă din Dionis un cavaler strălucit, el îl face călugărul Dan, avînd pentru ideea creştină dragoste, nu din cauza credinţei, ci fiindcă acea credinţă a fost în trecut credinţa poporului român.

— Bine, ia să ne lămurim ? întreabă dl. Pogor. Cele ce se petrec cu Dionis, de sigur că Dionis le visează ?

— Da şi nu, răspunde Eminescu cu convingere. Asta-i o teorie care-i greu de înţeles.

Cei opt, cari deveniseră *treizeci şi cinci*, începură a rîde cu indulgenţă.

Eminescu continuă cu citirea. Glasul care-l întrebase unde să se oprească, era al meşterului Ruben, autorul cărţei, cu care Dionis începe, în calitate de călugărul Dan de subt Alexandru cel Bun, o foarte ciudată conversaţie asupra metempsihozei şi a tuturor cauzelor oculte. Şi atunci aflarăm, că adevăratul erou nu era Dionis din veacul al XIX-lea, ci era Dan, călugărul de la începutul veacului al XV-lea, şi că el visase numai că este sărmanul Dionis şi că trăieşte în veacul al XIX-lea ; că în sufletul omului, timpul şi spaţiul nemărginit existînd, destul o simplă vargă magică pentru ca el să se transporte în orice veac şi în orice localitate.

Cum vedeţi nuvela lua o întorsătură mai mult decît stranie. D-nul Iacob Negruzzi, care de obicei, deşi cu zîmbetul pe buze, aproba teoriile lui Eminescu, începu a tuşi tare şi repetat, făcînd din ochi şi din mîini semne disperate, că nu este chip de înţeles ceva, şi, aplecîndu-se spre Xenopol, care era lîngă d-sa, zise :

— Ce fac eu cu cititorii *Convorbirilor*, cînd voi publica nuvela aceasta ? Au să-mi întoarcă toţi înapoi revista.

Eminescu însă, senin, foarte senin, îşi continuă lectura :

Călugărul Dan intră în oraş, dar abia pătrunse într-o casă împreună cu Ruben şi deodată casa se prefăcu într-o peşteră cu pereţi negri, Ruben se zbîrci, barba se făcu în furculiţă, ca două bărbi de ţap, nasul i se strîmbă, el deveni diavolul cu o mulţime de draci împrejur.

De astă dată, protestările luară un caracter mai pronunțat ; aceasta nu mai era fantezie, era pură copilărie. Erau amintirile poveștilor cu draci, cu moara cu draci etc.

Eminescu însă părea că nici nu observă ce se petrecea în jurul lui, el continua : „Călugărul Dan pleacă pe o uliță strîmtă"...

Aici, o dificultate. Nuvelistul era nevoit să descrie un oraș, așa cum orașul exista în timpul lui Alexandru cel Bun ; prin urmare, nefiind chestie de metafizică, Eminescu trebuia să dovedească cunoștințe arhitectonice din veacurile trecute, precum și a moravurilor și a costumelor acelor veacuri. Căci de... este ușor să transporți cu mintea pe cineva în veacul lui Alexandru cel Bun, dar e foarte greu să-l faci să trăiască în acel veac. Și meșterul Ruben cu toată astrologia sa, nu putea să-i dea aceste cunoștinți pozitive, de care chiar un nuvelist are nevoie.

De aceea, *noi, cei trei români*, adică Tasu, Lambrior și cu mine, ne-am deschis bine urechile să vedem cum Eminescu are să ne descrie casele, costumele etc., din timpul lui Alexandru cel Bun.

Îl auzirăm continuînd astfel : „El își grăbi pașii pînă ce intră în tîrg. O uliță strîmtă, cu case vechi și hîrbuite, a căror caturi de sus erau mai largi decît cele de jos, așa încît jumătatea catului de sus se rezima pe stîlpi de lemn și numai jumătate pe cea de jos, ceardacuri înalte înaintate sub șandramale lungi, apăsate, pline de mușchi negru-verde ; iar în ceardacuri șed bătrînii etc., etc."

— Apoi, stăi, că nu-i așa, întrerupse Lambrior, dumneata descrii un oraș turcesc, arhitectura din veacul trecut. Sub Alexandru cel Bun, românii nici nu veniseră încă în contact cu turcii.

Eminescu dădu din umere și-și continuă citirea. Ce-i păsa lui de adevărurile istorice ! Niciodată el nu s-a interesat de aceasta ; totdeauna el a avut credința că omenirea și românii au trăit așa, după cum el și i-a închipuit, iar nu după cum ei au trăit în realitate. Mintea lui Eminescu a fost incapabilă de a înțelege vreodată un adevăr care nu ar fi intrat în sistemul credințelor sale, care nu i-ar fi gîdilat o manie a lui, fie filosofică, fie istorică.

Mai departe, Eminescu ne vorbește de case cu acoperămînt țuguiet, de cavaleri purtînd căciula turcănească — amintire a costumului de pe portretul lui Mihai Viteazul, — învăliți în mantale, lucru care ne provoacă rîsul nostru al cunoscătorilor în istorie, și vă puteți închipui ce mai cunoscători eram chiar noi !

Eminescu continuă, continuă în mijlocul unei mari plictiseli. Călugărul Dan se uită la umbra sa, umbra se transformă într-o fată, Maria ; un dialog drăgăstos urmează între dînșii. Dar vede clar cum ființa lui se desparte într-o parte eternă și una trecătoare, brațele lui încep a pieri în aer și cu toate aceste ele capătă puteri uriașe. Deodată călugărului Dan îi vine plăcerea ca să știe toate și să afle toate, în sfîrșit îi vine gustul să devie chiar însuși Dumnezeu, și atunci se întrebă : Oare fără s-o știu nu sunt însuși *Dumne*... În acea secundă totul se prăbuși împrejurul lui, ca în *Ce poate fi, va fi* a d-lui Bodnărescu.

Dionis, căci Dan dispăruse o dată cu prăbușirea, deschide ochii.

Visase ? Nu.

Era Dan și visase că-i Dionis ? Iar nu. Ce fusese ? Ruben era jidanul anticvar Riven, de la care cumpărase cartea de astrologie, umbra fusese

portretul cu ochi albaştri ; însă nu visase. Dionis, conform migraţiunei sufletelor, probabil că trăise în trupul lui Dan călugărul, în timpul lui Alexandru cel Bun, prin urmare subt o emoţiune puternică şi printr-un fel de luciditate retrospectivă şi-a adus aminte de traiul lui, acum 400 de ani în urmă...

Păcat că nu-şi adusese aminte şi de felul cum erau casele făcute în timpul lui Alexandru cel Bun ; aceasta ar fi fost mai interesant.

Necontestat că *Sărmanul Dionis* are o concepţiune puternică şi că este ieşită dintr-un cap numai ca acela al lui Eminescu, dar e numai concepţiune. Ca nuvelă, adică ca descriere, ca intrare în detail, ca punere în relief de caractere, ca viaţă trăitoare, ea este slabă de tot. Se vede de departe că Eminescu nu mistuise bine ceea ce citise şi că nu izbutise să dea *Sărmanului Dionis*, măcar caracterul unei nuvele fantastice.

Citirea durase lung timp. A trebuit să luăm ceaiul pe la douăsprezece jumătate.

Nu-mi aduc aminte bine critica d-lui Maiorescu asupra nuvelei, dar ştiu că a făcut o critică. Cît despre ceilalţi, era unanim admis că, aparte teoria metempsihozei, nuvela era de o extravaganţă neiertată.

Dl. Iacob Negruzzi repetă necontenit :

— Ce au să zică cititorii *Convorbirilor* ?

Asta nu l-a împiedicat însă, să ia din mînele lui Eminescu manuscriptul şi să-l puie în buzunar.

Eminescu nu a discutat cu noi, rămăsese istovit după citire, se vedea că citind nuvela trăise viaţa sărmanului Dionis şi avea aerul că chiar la „Junimea“ nu era în elementul lui, părîndu-i rău că

nu s-a născut aievea, în timpul bătrînului Alexandru cel Bun.

*

Ne-am despărţit tîrziu. Grupuri, grupuri, am continuat discuţia asupra *Sărmanului Dionis*.

Eminescu s-a separat devreme de noi, ducîndu-se singur. Rar mergea în tovărăşia noastră, mai ales tovărăşia mea nu-i plăcea, din cauza spiritului meu zeflemist. Eminescu era şi el în momentele lui bune vorbăreţ şi glumeţ, deşi întotdeauna cu o umbră de melancolie, însă nu admitea glumă asupra credinţelor şi convingerilor sale. Şi fiindcă tocmai acele credinţi şi convingeri puneau în mişcare verva mea, de aceea mă evita, cu toate că reciproc ne stimam. Niciodată n-am avut vreo discuţie displăcută cu dînsul, şi cînd era bine dispus, chiar consimţea să ia o consumaţie cu noi.

Dar nu pot spune acelaş lucru şi despre alţii. Eminescu trata cu mare asprime pe mulţi din „Junimea“, iar cuvîntul de *proşti şi ignoranţi* era la fiecare pas pe buzele sale. Toată lumea însă îl menaja.

Nu ştiu, dar parcă era o presimţire în noi toţi, că o mare nenorocire era să i se întîmple.

XI

COLABORAREA MEA LA „CONVORBIRILE LITERARE“

Nu trecuseră decît vreo două-trei luni de cînd intrasem în „Junimea“ şi *Convorbirile* şi începură a publica scrieri istorice de ale mele.

Intrînd la „Junimea" aveam deja un mare material adunat pentru publicare, prin urmare nu mi-a fost greu să coordonez o parte din acel material. [...]

Deşi foarte tînăr şi cu studii istorice căpătate numai în cursul a cîtorva ani, eram totuşi în poziţie să apreciez şi să critic pe istoricii curenţi de atunci. Afară de dl. Hasdeu, încolo lipsă totală de spirit critic şi de apel la izvoarele şi documentele originale ; totul era compilaţiune, începînd cu Heliade Rădulescu şi sfîrşind cu V. A. Ureche. [...]

Ar fi fost deci natural ca să încep, luînd rînd pe rînd diferite fapte, să restabilesc adevărul, aşa cum el rezultă în istorie ; dar această lucrare simţeam că cuprinde într-însa ceva arid şi ingrat. Tînăr, cu aspiraţiuni de generalizare, cu ambiţia de a scoate legi din faptele istorice, aşa cum pe atunci era curentul ca istoria să devie o ştiinţă, nu m-am mulţumit de loc cu asemenea sarcină şi m-am hotărît ca să încep cu ceva mai mare, cu un studiu de generalizare, în care faptele particulare să-mi servească mai mult a ilustra tema.

Din acest punct de vedere plecînd, am scris un studiu, pe care l-am intitulat cu un titlu foarte lung : *Studii asupra atîrnării sau neatîrnării politice a românilor în diferite secole.* Titlu pretenţios şi care arată prin el o aglomeraţie de tot felul de idei, care se îngrămădeau într-un moment dat în capul meu.

În acel studiu tratam (?) toate marele influenţe străine, istorice, culturale, religioase, juridice, influenţe de datine şi moravuri, pe care le divizam în două părţi. Întîia, partea ce o păstrasem de la romani ; a doua, influenţa slavonă ; apoi, ca părţi

secundare, influenţa instituţiilor germane din evul mediu asupra noastră etc., etc.

Mărturisesc şi acuma că concepţiunea acelui studiu nu era rea şi că această lucrare încă nu e făcută pînă astăzi şi că ar fi de mare însemnătate să se facă. Astăzi însă îmi dau perfect seama cît e de grea, cîte cunoştinţe variate, cîtă putere de muncă, cîtă vigoare de spirit trebuie pentru o asemenea lucrare, care ar fi mai importantă, sau tot atît de importantă, ca istoria poporului român.

Dar, chiar astăzi, eu nu văd încă omul pregătit pentru o aşa mare sarcină. Unul singur ar fi fost şi este încă dl. Hasdeu, dar d-lui Hasdeu i-a lipsit ceva de care voi vorbi cu ocazia polemicei mele cu d-sa, apropo de *Istoria critică a românilor,* sau, poate mai drept, d-lui Hasdeu i-au prisosit calităţi de imaginaţie şi de dialectică, care nu sunt compatibile cu rigoarea raţionamentului sobru, necesar în orice cercetare şi, prin urmare, şi în istorie.

De sigur că pleiada istoricilor noştri tineri, d-nii Bogdan, Onciul etc., sunt mult mai în măsură a face această lucrare şi chiar o fac în parte.

Vă puteţi închipui îndrăzneala unei asemenea încercări, făcută de mine acum 30 de ani. Că eram un tînăr studios ? Necontestat. Că citisem tot ce putusem să adun şi să înţeleg în limba latină (vechile documente polone şi ungare) în limba italiană şi franceză, că nu-mi scăpase din vedere ce era tradus din slavoneşte, este neîndoios. Dar cu aceste elemente era posibil să tratez în condiţiuni bune influenţa slavonă, polonă, medievală etc., şi să sintetizez rezultatul cercetărilor mele ? Evident că nu. Astăzi cînd recitesc acel studiu, zîmbesc la seriozitatea afirmărilor mele de atunci, pe care

le credeam dovedite și care și astăzi, vai, au rămas tot nedovedite !

Ceea ce m-a izbit recitind studiul, nu este superficialitatea observațiilor, acele în genere sunt juste, dar insuficiența de a le dovedi și prezumpțiunea cum că cu cunoștințele pe care atunci le posedam, eu aș fi putut aborda cu modestie orice chestiune !

Dar prin recitirea acelui studiu, pot să afirm că sunt în drept a avea un fel de mîndrie retrospectivă ; mă mir chiar astăzi, cîtă muncă mi-am dat atunci ca să clădesc o lucrare, care să aibă aerul de ceva — măcar că în realitate nu era. Din el se vede cum am cercetat, pentru partea medievală, cărțile pe atunci în renume cu privire la economia politică (Cibrario), instituțiile medievale (Du Cange), izvoare privitoare la instituția juratorului, adică a juriului german în materie de probă etc., etc.

Dar numai cu bunele mele intenții și cu serioasele mele silințe pot să mă laud, cu altă ceva nu.

*

Iată cum s-a petrecut lucrul în această privință la *Junimea*.

Dl. Alexandru Xenopol îi vorbise d-lui Negruzzi că eu aș poseda un studiu bun de publicat în *Convorbiri*. Un manuscript este totdeauna un lucru prețios pentru un redactor de reviste, prin urmare dl. Negruzzi s-a grăbit să mă îndemne ca să aduc manuscriptul la „Junimea".

În seara cea întîi de „Junime", dl. Negruzzi mă întreabă :

— Ei, unde-i, unde-i ? scoate-l !

Era expresia consacrată. Și cu această ocazie, discuția devenind generală, dl. Pogor și ceilalți mă îndemnară să aduc studiul, ca să se producă în publicitate și *al doilea român*, de vreme ce *unul*, Lambrior, deja făcuse începutul în *Convorbiri*.

Trebuie să spun că bietul Lambrior publicase un studiu asupra unei cărți a lui Oxenstiern, mare cancelar al Suediei, carte care era în manuscript în toate mîinile boerilor moldoveni în veacul al XVIII-lea.

Am făgăduit că pentru vinerea viitoare voi aduce studiul. Cum m-am dus acasă, m-am și pus să fac o introducere care să intre în vederile *direcției noi* a d-lui Maiorescu, care să fie pe placul „Junimei" în ceea ce privește zeflemeaua la adresa istoricilor noștri naționali, dar care în același timp să afirme importanța studiilor istoriei noastre naționale și seriozitatea pe care această chestie o comportă. Cu alte cuvinte sacrificam în aparență gustului de zeflemea, față cu scriitorii noștri — ce era în favoare la „Junimea" — dar afirmam în același timp că istoria românilor se poate trata în alt mod, serios, și că nimănui nu-i este permis ca să confunde istoria românilor cu istoricii români. Mărturisesc că acele concesiuni le-am făcut mai mult ca să scap de ironiile eventuale ale d-lui Pogor, pe care, nou venit, nu mă simțeam încă destul de tare să le înfruntez ; iar pe sprijinul lui Lambrior, Tasu, nu prea puteam conta, — Alexandru Lambrior și Vasile Tasu, fiind de natura lor timizi, cel întîi mai puțin decît cel al doilea ; numai Alexandru Xenopol putea să mă sprijine.

Sosind seara de „Junime", aveam cu mine manuscriptul. Cînd am scos din buzunarul paltonului

și am intrat în sală cu un manuscript voluminos, foarte voluminos, căci adusesem întreg studiul, o mare îngrijire am observat pe figura junimiștilor.

Unii s-au mulțumit a zîmbi; alții, cum era Ștefan Vârgolici, care era foarte îndrăzneț cînd nu era vorba de traducerile lui din Lamartine, îmi ziseră :

— Panule, ai de gînd să ne citești tot manuscriptul ?

Această reflecțiune îmi dădu ideea realității. Drept e că venisem de acasă cu această intenție ; și cu prezumptiunea oricărui autor cu privire la opera lui, credeam că chiar „Junimea" zeflemistă va avea răbdarea ca să asculte un studiu, unde abordam atîtea chestii însemnate. Nu-i vorbă, eu credeam că și le rezolvam în același timp.

Întrebarea lui Ștefan Vârgolici, cum am spus, mă deșteptă, prin urmare îi răspunsei :

— Nu, am să citesc numai introducerea. Dacă am adus întreg manuscriptul, este ca să-l dau d-lui Negruzzi, care mi l-a cerut pentru *Convorbiri.*

— Așa se poate, adăugi dl. Pogor. În *Convorbiri* se poate publica ; asemenea studii sunt mai interesante de citit publicate decît în manuscript.

I-am ținut seamă d-lui Pogor de această observație delicată, de vreme ce, cu francheța care domina la „Junimea", d-sa putea să-mi spună lucrul verde. Putea să-mi zică :

— D-le, asemenea lucruri nu ne interesează pe toți și pe mine mai puțin în special. În *Convorbiri* vor fi citite sau necitite, treaba fiecăruia.

Alexandru Xenopol, care citea foarte rău, s-a însărcinat să citească introducerea de la studiul meu. Noroc că era scurtă.

În timpul acesta a sosit și dl. Maiorescu.

După citire, s-a încins o discuție relativ la istoria românilor. Dl. Pogor, revenind la tema sa favorită, a început a striga :

— Ce umblați cu istoria românilor ? Nu vedeți că nu avem istorie ? Un popor care nu are o literatură, artă, o civilizație trecută, acela nu merită ca istoricii să se ocupe de el.

Zgomotoase protestări din partea mea, a lui Lambrior, Tasu, Xenopol și alții.

— Te înșeli, strigă Lambrior, dacă îți închipui că românii nu au avut o artă, căci ce este altceva Curtea-de-Argeș, Trei-Sfetitele, monăstirea Putna, Bistrița etc. ? Ce este Cetatea Neamțului și urmele de cetăți de lîngă Roman, Suceava ?

— Aceasta numiți voi arhitectură ? replică dl. Pogor, care mărturisi mai tîrziu că nu văzuse încă Curtea-de-Argeș. Pe urmă, chiar Panu în introducerea sa spune că Cetatea Neamțului este un fort, un castel întărit, făcut de cavalerii teutoni, cînd ocupau acele locuri.

— Un popor trebuie să-și cunoască trecutul lui, strigă Al. Xenopol, oricare ar fi acel trecut.

— Ce umblați cu mofturi, ripostă dl. Pogor ; pe cînd Franța produsese deja pe Molière și pe Racine, românii erau într-o barbarie complectă.

Își poate închipui cineva cum discuția se înveninâ tot mai mult. Atunci Eminescu, care ședea într-un colț, se ridică și cu un ton violent, neobișnuit lui, zise :

— Ceea ce numești d-ta barbarie, eu numesc așezarea și cumințenia unui popor, care se dezvoltă conform propriului său geniu, ferindu-se de amestecul străinului. După d-voastră, atunci, Statele-Unite sunt idealul unui popor, iar epoca cea

mai glorioasă a poporului nostru este a fanarioților ?

Intervenția d-lui Maiorescu devenea necesară. D-sa, cu acel spirit rezervat și metodic, puse capăt discuției, dîndu-ne nouă, celor *trei români*, dreptate. Dl. Negruzzi abondă tot în același sens.

Trebuie să spun, că dl. Pogor rămase singur de opinia sa.

Manuscriptul fu luat de dl. Negruzzi, fără ca restul să mai fi fost citit la „Junimea". El apăru în vreo trei sau patru numere consecutive din *Convorbirile literare*.

În acest studiu se afla începutul polemicei mele cu dl. Hasdeu asupra *Istoriei critice a românilor*, polemică care a dat mai tîrziu loc la o mulțime de incidente, unele mai picante decît altele.

XII

Viața în societatea literară „Junimea" era foarte liberă. Propriu-zis, fiecare își păstra părerile sale, mai cu seamă în politică. Așa, erau membri foarte independenți de viața și legăturile acestei societăți, — printre aceștia eram eu. Eu mă vedeam cu d-nii Maiorescu, Negruzzi, Pogor, precum și cu ceilalți membri ai societății, numai o dată pe săptămînă, vinerile ; în tot restul timpului nici nu-i zăream, decît doară pe stradă. Niciodată eu n-am fost în timpul zilei sau cu altă împrejurare la dl. Maiorescu sau la dl. Pogor. Singura legătură era cea literară.

Nu era tot așa cu toți membrii. „Junimea" se baza pe două grupări : Era gruparea de profesori care înființaseră *Institutele-Unite*, grupare care

mai întreagă participa la „Junimea", precum d-nii Maiorescu, Melik, Culianu, A. D. Xenopol, Ștefan Vârgolici, Burlă, Caragiani, Paicu etc. Pe lîngă aceasta mai era o grupare, care începuse a face politică, avînd în frunte pe d-nii Maiorescu, frații Negruzzi, P. P. Carp și Theodor Rosetti, grupare ai căreia membri nu erau în acelaș timp și membri asidui ai societății „Junimea". Așa dl. Leon Negruzzi venea rar la „Junimea", pe dl. Theodor Rosetti nu știu dacă l-am văzut de trei ori (voi spune mai la vale în aceste amintiri cu ce ocazie) ; dar pe dl. Carp de vreo zece ori.

Propriu-zis, membrii societății „Junimea", fără alte legături decît cele literare, erau Lambrior, Tasu, Beldiceanu, Cernescu, eu, și încă vreo șase-șapte.

Eminescu și Bodnărescu aveau și ei legături mai particulare cu corifeii junimiști. Eminescu fusese trimes la studii de „Junimea" și dl. Bodnărescu era, mi se pare, profesor sau așa ceva la Institutele-Unite.

Din această cauză generală nu prea știu detalii asupra politicei ce se făcea de membrii marcanți ai societății „Junimea". Nu eram nici în secretul acelei politici, nici nu se recurgea vreodată la mine ; ba mai mult, junimiștii știau că eu aveam principii liberale. Din această cauză, situația mea devenea cîteodată cam grea, la alegeri. Fracțiunea liberală din Iași era vecinic în luptă cu „Junimea" politică și literară. Cei întîi mă numărau printre coreligionarii politici, cei de al doilea printre coreligionarii literari.

O singură dată dl. Maiorescu ne-a vorbit politică, — într-o seară cînd ieșeam de la „Junimea", care avusese loc la dl. Pogor, — mie, lui Lambrior

și lui Tasu. Peste cîteva zile erau să aibă loc alegerile generale. Ieșisem deja pe strada mare, cînd dl. Maiorescu apropiindu-se de noi, ne zice :

— Ei, ei, duminecă alegeri, veniți la vot ?

— Da, răspunserăm noi.

— Ar fi bine să votați pe Iacob Negruzzi și pe Vasile Pogor. Ei nu se pot compara cu Dimitrie Tacu și cu Alexandru Gheorghiu.

Lambrior și Tasu au făgăduit, eu însă eram foarte încurcat, căci aveam legături personale cu Alexandru Gheorghiu, fostul profesor de economie politică.

I-am răspuns d-lui Maiorescu :

— D-le Maiorescu, trebuie să-ți mărturisesc că eu nu pot sacrifica pe Alexandru Gheorghiu ; cît privește pe Dimitrie Tacu, cu care n-am așa legături, în locul lui aș putea vota pe unul din cei doi și te-aș întreba pentru cine ?

— Natural că pentru Vasile Pogor, dacă este așa.

Dl. Iacob Negruzzi era sacrificat.

Dar încurcătura mea a fost și mai mare în ziua alegerei. Am fost nevoit să-i mărturisesc d-lui Negruzzi că nu-l pot vota, lucru care natural că l-a afectat, căci nu se aștepta la una ca aceasta din partea unui membru al „Junimei". Trebuie să adaug că dl. Negruzzi nu a luat lucrul în rău și nu a părut vreodată că ține seamă de această mică particularitate.

Ba ceva mai mult. Nu-mi aduc aminte de procedura electorală de pe atunci, dar știu că urna rămase deschisă toată noaptea, prin urmare, pe acele vremi, partidele numeau fiecare cîte o gardă ca să păzească urna, mai ales cele din opoziție. Printre păzitorii urnei, fracționiștii mă designară și pe mine. Am stat toată noaptea în sala cea mare

a Curței cu jurați din palatul administrativ ; ba chiar mi-aduc aminte că bietul Alexandru Gheorghiu ne trimesese un supeu și cîteva sticle de vin vechi excelent ; colegii mei de la „Junimea", mai toți adversari *fracțiunei,* se uitau cam curios la mine. Iar dl. Iacob Negruzzi nu s-a putut stăpîni să caute să mă convertească.

Peste cîteva zile era ședință a „Junimei". Am simțit un fel de jenă de a mă duce, și cu marea mea părere de rău am rămas acasă. Mi-am închipuit că în lipsa mea se va vorbi despre atitudinea mea politică. A doua zi am întrebat pe Lambrior în această privință. El mi-a spus că nici nu a fost vorba măcar de politică și că mai mulți membri din „Junimea" au întrebat de mine și cauza pentru care am fost reținut acasă.

Prin urmare politica, cum se vede, pe la 1872, nu juca un rol în „Junimea". Este drept a spune de pe acuma că mai tîrziu lucrurile luară alt caracter și că cel mai înfocat junimist după dl. Negruzzi, era dl. Nicu Ganea, pe care mult mai tîrziu Ioan Brătianu îl convertește la liberalism.

La „Junimea" era oarecum intrare liberă.

De aceea foarte adeseori vedeai cîte o figură necunoscută de belfer (profesor). Asemenea apariții nu lăsau însă urme ; venea o seară, venea două, observa că nimenea nu face atenție la dînsul, belferașul se simțea că nu este la locul lui, neavînd nici o preparațiune pentru cercul „Junimei", și dispărea.

Asemenea membri sporadici s-au înmulțit mai ales de pe la 1872—1873 cînd d-nii Maiorescu, Pogor, Iacob Negruzzi, se aleseră deputați. Atunci ca și acum, aceleași moravuri. Cum se simți că dl. Maiorescu poate ajunge ministru, îndată se ob-

servă din partea multora o mare dragoste pentru ședințele „Junimei". Iar cînd dl. Maiorescu deveni chiar ministru mai tîrziu, erau seri în care la „Junimea" domnea o adevărată îmbulzeală. Parcă lucrurile se petrec ieri.

A fost însă un membru obscur și mut, care a frecventat „Junimea" regulat vreo zece ani în condiții foarte curioase. Intrarea lui la „Junimea" a fost rezultatul unei confuzii. Anecdota e nostimă, de aceea o spun. La Iași erau doi profesori numiți Gheorghiu. Un Gheorghiu profesor la Institutele-Unite (a nu se confunda cu Xenofon Gheorghiu) și un alt Gheorghiu profesor la pensionul central de fete. Cu ocazia unui banchet de aniversare a „Junimei", Gheorghiul de la școala de fete — mi se pare Neculai Gheorghiu — primește invitație din greșeală în locul celuilalt Gheorghiu de la Institutele-Unite. În seara banchetului eram cu toții întruniți în sala fostului Jockey-Club, cînd vedem cu mirare intrînd pe modestul profesor Neculai Gheorghiu, în frac, cu cravată albă, mînuși și ras proaspăt. Dl. Iacob Negruzzi, care era impresariul pentru tot ce privea „Junimea", se uită curios la dînsul; pe urmă începură încetul cu încetul a se întreba unul pe altul din cei intimi, cine făcuse acea invitație. Nimeni nu putu să dezlege enigma. Fiindcă omul venise, evident că nu i s-a făcut nici o observație; Neculai Gheorghiu a petrecut pînă la vreo 2 noaptea împreună cu junimiștii.

Tocmai a doua zi se lămuri lucrul. Dl. Xenopol ducîndu-se la Institutele-Unite găsi pe adevăratul Gheorghiu supărat că nu a primit invitație pentru banchet. Totul se explică. Poșta în loc să trimită invitația lui Gheorghiu de la Institutele-Unite, o înmînă lui Gheorghiu de la școala de fete.

Fiindcă nimănui nu-i convenea să spună lui Neculai Gheorghiu că fusese o confuzie, acesta se crezu în drept, în urma invitației de la banchet, să frecventeze regulat și ședințele „Junimei". De aceea, din acel moment, acel profesor venea în fiecare vineri foarte regulat la „Junimea", se așeza într-un colț pe un scaun, își ștergea necontenit fruntea, căci transpira mult, și nu zicea absolut nici o vorbă. Mai la urmă noi ne deprinsesem cu dînsul și cu mutismul lui. De atunci el fu invitat sub adevăratul său nume la toate aniversările „Junimei" și timp de zece ani, pînă cînd a murit, a fost poate cel mai fidel frecventator al „Junimei", dar de sigur cel care a făcut mai puțină gălăgie. Tăcea, tăcea, tăcea. Cînd intra dl. Negruzzi sau dl. Maiorescu, îl întreba :

— Ce faci, d-le Gheorghiu ?

Bietul om se făcea roș ca racul fiert, mormăia două cuvinte neînțelese și se grăbea ca să-și ocupe locul. Căci acest junimist își avea locul lui obicinuit, pe care noi cu toții îl cunoșteam și îl respectam. Era într-un colț și îl designam sub numele de : locul lui Gheorghiu.

Avea însă cîteodată supărări bietul Gheorghiu. Cînd veneau, întîmplător, persoane neobicinuite, vreuna din acestea se așeza pe scaunul lui Gheorghiu; atunci noi cîțiva zeflemiști și iubitori de lucruri comice așteptam cu nerăbdare sosirea, ca să vedem ce figură are să facă. Gheorghiu intra, mi-aduc aminte că totdeauna avea o pălărie *haute-forme* cu margini foarte largi, el saluta foarte adînc pe amfitrion și se îndrepta repede și instinctual spre locul său. Cînd după cîțiva pași ridica ochii și vedea că locul său era ocupat, atunci se oprea brusc, se înroșea ca focul și începea a

arunca căutături disperate în toate direcțiile, căutînd un alt scaun.

Noi, iubitorii de farse începeam a-i striga :

— Poftim aici, d-le Gheorghiu, este un loc liber.

— Ba poftim aici.

— Ba dincoace.

Acest lucru îl ameţea complet pe bietul om, sudori începeau a-i curge de pe frunte, şi după cîteva momente de îngăimeală, se repezea în spre scaunul cel mai apropiat de locul său.

Din acel moment, noi — Lambrior, Tasu, Xenopol, eu — nu mai pretam nici o atenţie la tot ce se citea, aveam altă ocupaţie, aceea de a observa pe Gheorghiu şi abia a ne stăpîni să nu rîdem ostentativ.

În adevăr, spectacolul era comic. Gheorghiu arunca căutături disperate spre locul său ocupat, faţa lui luînd pe rînd toate culorile curcubeului. Picături groase de sudoare se vedeau pe fruntea lui, batista funcţiona continuu. Cînd persoana care-i ocupa locul făcea o mişcare, care putea să semene cu acea a unui om care vrea să se scoale, Gheorghiu tresărea şi deja făcea şi el aceeaşi mişcare ! Noi rîdeam înăduşit, lucru care jena şi pe cel ce citea în momentul acela şi pe cei dimprejurul nostru, care nu ştiau de ce rîdem. Cîteodată dl. Negruzzi — cel mai curios din toţi — ne întreba încet :

— Dar ce aveţi de rîdeţi ?

Noi rîdeam şi mai tare, pînă ce l-am pus şi pe d-sa în curent.

În genere, vizitatorii de natura celor care ocupau locul lui Gheorghiu nu şedeau pînă la sfîrşitul şedinţei ; pe la 10—11, persoana se scula şi pleca.

Atunci Gheorghiu se scula încetişor şi el de la locul lui şi cu paşi mari, dar tăcuţi, se ducea de-şi ocupa mult doritul său scaun ; aşezîndu-se, un suspin de uşurare ieşea din pieptul lui, se mai ştergea o dată cu batista pe frunte şi cădea în liniştea lui obicinuită.

O dată nu m-am putut stăpîni şi ducîndu-mă în spre dînsul, i-am zis :

— Ei dle, Gheorghiu, te-ai aşezat iarăşi la locul d-tale !

Gheorghiu surîse cu satisfacere şi mormăi ceva. Am înţeles că-mi spunea cum că este deprins cu acest loc.

DL. MAIORESCU SE DESEMNEAZĂ PENTRU MINISTERUL DE INSTRUCŢIE PUBLICĂ

Mulţi îşi închipuiesc pe dl. Maiorescu că a fost de la început un fel de reacţionar încăpăţînat. Este eroare. Citească cineva discursurile d-lui Maiorescu din cei dintîi ani ai politicei sale şi va vedea că dl. Maiorescu a fost mai mult un doctrinar şi încă un doctrinar luminat. Crescut şi educat pentru profesorat, cu cultură distinsă în materie de învăţămînt, nu este de mirare că dl. Maiorescu să se fi interesat de la început de chestiile relativ la instrucţie, mai cu seamă fiind şi d-sa profesor şi mai ales profesor în o şcoală de unde ieşeau învăţători. Căci dl. Maiorescu a fost întîiaşi dată profesorul şi directorul şcoalei preparandale Vasile Lupu de la Iaşi, adică a şcoalei normale de învăţători.

Acum 30 de ani, lasă că învăţămîntul lăsa în genere mult de dorit, dar miniştri de instrucţie

propriu-zis nici nu existau. Ministerul de instrucție servea ca un om politic oarecare să poată intra în cabinet, fără nici o preocupare de specialitatea acelui ministru. De altmintrelea, pe atunci el nu avea nici o însemnătate — poate din această cauză. Era și în România, ceea ce de altmintrelea fusese și în Franța, lucru pe care Scribe l-a caracterizat în una din piesele sale — nu-mi aduc bine aminte în care. Scena se petrece între un postulant de minister și între un om puternic al zilei. Omul puternic al zilei îl întreabă pe postulant :

— Cam ce minister ai pofti ?

Personagiul îi răspunse :

— *C'est seulement pour commencer, un petit ministère, un ministère de rien du tout... le ministère de l'Instruction publique.* [1]

Pentru a-și face cineva o idee, că nu era altă preocupație decît cea politică, să dau cîteva nume de miniștri de instrucție, care au fost în cei dintîi ani după suirea regelui Carol pe tron. Iată : Dimitrie Cariagdi, Ioan Strat, Dimitrie Brătianu, Dimitrie Gustea, Alexandru Papadopol-Calimach, Alexandru Crețescu, Gh. Vernescu etc.

Dar să mă întorc la dl. Maiorescu.

În 1870 era ministru de instrucție adversarul de moarte al d-lui Maiorescu, regretatul Mîrzescu, pe care M. Kogălniceanu îl băgase în ministerul lui Dimitrie Ghica, și care a rămas și după retragerea lui Kogălniceanu, sub Golescu. Cel fel de politică se făcea atunci nu știu, nici nu are interes, dar atîta pot spune, că generalul Florescu, care era conservator, dădea sprijin ministerului Golescu, probabil fiindcă în acel minister figura și

[1] Pentru început, un mic minister, un minister de nimic... Ministerul instrucției publice (fr.).

colonelul Gheorghe Mânu precum și I. Cantacuzino, conservatori.

Vădit că „Junimea" din Iași și dl. Maiorescu în special nu puteau să fie partizanii unui guvern din care dl. Mârzescu făcea parte.

Dl. Maiorescu caută cel dintîi o ocazie ca să-și arate părerea și vedem pentru prima oară, după al patrulea an al *Convorbirilor lierare,* politica introducîndu-se în această revistă, sub forma de chestie de învățămînt. *Învățămîntul primar amenințat,* era titlul unui articol scris de dl. Maiorescu și care era o critică în contra guvernului de atunci, a majorității Camerei, a generalului Florescu și, bineînțeles, a ministrului de instrucție, Mârzescu, căruia însă autorul nu-i făcea onoarea ca să-i amintească numele.

Ocazia i-a fost dată d-lui Maiorescu. Iată de ce împrejurări : După propunerea generalului Florescu, Camera a admis ca preoții de sat să țină loc și de învățători, prin urmare era un fel de suprimare indirectă a învățămîntului laic la sate.

Dl. Maiorescu se ridică — și cu drept cuvînt — cu putere în contra acestei măsuri ; dar nu aici este interesul. Interesul este în ceea ce voiam să spun, adică cu privire la credințele politice ale d-lui Maiorescu și la pasiunea politică care transpiră în articolul *Învățămîntul primar amenințat.* Din acest punct de vedere, acest articol este cea dintîi manifestație politică a *Convorbirilor literare.* Nu pot să mă opresc a nu cita un pasaj din acel articol al d-lui Maiorescu :

„Cu dl. general Florescu și cu partizanii d-sale naturali, nu avem de discutat în această privință. *Argumentele d-lor sunt argumentele partidelor reacționare și pietiste din toate satele.* Față cu

ele ne mărginim a accentua în *opoziţiune radicală principiile liberale ale statului modern,* şi la ideea «că religiunea este pe linia cea mai dintîi şi apoi vine celelalte» răspundem, *că în stat religiunea nu este pe nici o linie, ci trebuie să rămînă afacere comunală sau privată.*

Mai curînd am fi dispuşi a exprima pe larg *admiraţiunea noastră pentru inocenţa acelor deputaţi şi reprezentanţi ai guvernului,* care, crezîndu-se progresişti liberali în principiile d-lor, *s-au înrolat totuşi în majoritatea recrutată de dl. general pentru propunerea sa.* Însă coloanele acestei reviste au buna deprindere *de a nu admite politică militantă* şi ne opresc astfel a aduce un tribut de recunoştinţă publică acelor bărbaţi plini de merite şi de cunoştinţe".

XIII

În adevăr, în *Invăţămîntul primar ameninţat,* dl. Maiorescu declară că este incompatibilitate între ştiinţă şi supranaturalul din religie, care trebuie exclus din şcoli. D-sa în zadar încearcă să împace puţin lucrurile, mărginind religia la simple dogme şi lăsînd explicaţiunile lumei şi a lucrurilor numai ştiinţei ; de fapt, dl. Maiorescu se punea în adversar al supranaturalului religios şi tocmai în acest supranatural consistă religia şi sistemul ei filozofic.

Îşi poate închipui cineva cîte şiroaie de cerneală şi valuri de declamaţie a stîrnit acel articol !

Imediat întreaga societate „Junimea" a fost taxată de ateistă, în realitate lucrul n-a fost aşa. „Junimea" a fost departe de o societate compusă

din atei, aş putea zice că numai dl. Maiorescu era ateu, ceilalţi nu. Aşa dl. Pogor în vremurile lui cele bune era panteist. Membrii care-şi făcuseră studiile în Germania, sau erau teişti în sensul filosofiei pure germane, sau panteişti moderni. Cei care-şi făcuseră studiile în Franţa erau spiritualişti, prin urmare teişti ca sistem filosofic. Lambrior şi cu mine eram pozitivişti. Pozitivismul este drept că exclude orice explicaţiune supranaturală, precum şi ideea de Dumnezeu, dar el nu o combate sistematic, ideea de Dumnezeu este indiferentă acestui sistem, pe cîtă vreme nu intră în cercul preocupaţiilor sale pozitive ; unii erau chiar religioşi practicanţi.

Însă a fost destul ca cel mai principal membru, dl. Maiorescu, să profeseze ateismul, fie chiar sub forma de speculaţie filosofică, pentru ca şi această temă să fie exploatată şi reexploatată în contra „Junimei".

Dar să urmez firul tendinţelor politice a d-lui Maiorescu. La 1871 dl. Lascăr Catargiu formează primul guvern conservator. D-nii Maiorescu şi Iacob Negruzzi sunt aleşi deputaţi ai majorităţei. Iată cariera politică a d-lui Maiorescu deschisă.

La instrucţie este numit ministru generalul Tell, un om foarte cumsecade, un caracter, dar care numai la instrucţie nu era locul său.

Evident că toată pătura cultă conservatoare şi, mai ales, clasa profesorală este jignită de asemenea numire. Generalul Tell se pune a conduce ministerul de instrucţie milităreşte : legi, regulamente, nu existau pentru d-sa. Om cu voinţă de fier, lipsit de orice deprindere de procedeuri de detail, el taie în dreapta şi în stînga la ministerul de instrucţie, după cum îi convine.

Un fapt între altele. Pe atunci era foarte la ordine chestiunea ortografiei ; erau mai multe sisteme : sistemul etimologic cu mai multe variante, cu variantă pur latinistă, cu alta mai îndulcită de cursul vremilor ; era sistemul fonetico-etimologic ; în puţină favoare se afla cel fonetic curat. De aici o babilonie întreagă în ceea ce priveşte ortografia cărţilor de şcoală şi a gramaticelor. Academia începuse elaborarea unui dicţionar pur etimologic, care însă n-avea nici o trecere în opinia publică.

Ministrul Tell avea în consiliul permanent pe d-nii Alexandru Orescu, Aron Florian, A. Marin şi D. Petrescu. Într-o bună dimineaţă generalul se hotărăşte ca să dea un ordin de zi pe şcoli pentru a fixa ortografia şi, ajutat de consiliul permanent, încheie un proces-verbal, din care nu mă pot opri a reproduce o parte din el :

„Modificarea unor forme ale zicerelor.

Substantivele derivate de a treia declinaţiune latină fac nominativul în limba română ca ablativul în cea latină, precum : *professore, revisore, pontifice, carnifice, ş.c.l.*

Adjectivele participiale, derivate de la a 2-a şi a 3-a conjugare latină, fac după regula precedinte, nominativul ca ablativul latin ; dar după analogie se scriu şi se pronunţă *iute*, precum : *presinte, absinte, putinte, existente, dependinte, descendinţe ş.c.l.* Asemenea, se scriu şi se pronunţă şi substantivele formate din acele adjective participiale, precum : *presinţă, absinţă, existinţă, ş.c.l.*“

Evident că lucrul se preta la ridicol, dar pe atunci nu era o enormitate. În adevăr, cînd nu existau nici savanţi, nici filologi serioşi, nici o academie competentă în acea materie, mi se pare că ministrul

de instrucţie publică putea în legea lui să stabilească pentru şcoli o ortografie oficială, fără nici o pagubă pentru cineva.

Dar de, dl. Maiorescu simţea cu drept cuvînt că d-sa ar fi fost de o mie de ori mai competinte la instrucţie decît generalul Tell, de aceea în *Convorbiri literare* sub titlul : *Direcţia nouă* îşi bate joc în mod foarte plăcut de generalul Tell şi colaboratorii săi, spunînd cu această ocazie lucruri foarte rezonabile.

Şi fiindcă vorbesc de generalul Tell ca ministru, să complectez tabloul cu oarecare amintiri personale.

Eram numit profesor de istorie la gimnaziul Alexandru cel Bun din Iaşi. În cancelarie făceam mult haz de circulările generalului şi de ordinele sale. O dată generalul vine la Iaşi în inspecţie şi *ordonă* ca toţi profesorii să se prezinte la d-sa, la otelul *Glantz*, unde descinsese. Directorul ne pune în vedere acel ordin şi ne adaugă oral : că va fi pedepsit aspru cel ce nu se va supune. M-am revoltat de această măsură militărească şi nu m-am dus cu ceilalţi profesori la otelul Glantz. Ministrul întrebă pe director pentru ce profesorul de istorie nu este acolo ; bietul director ca să mă menajeze i-a răspuns că sunt bolnav.

— Bolnav ? a întrebat ministrul, bolnav aşa încît să nu poată veni ?

— Nu, d-le ministru, dar destul de indispus.

— Să i se dea un avertisment, devreme ce nu este pe patul de moarte.

Şi am primit avertismentul. Dacă generalul Tell afla de refuzul meu de a veni, desigur că mă destituia, măcar că căpătasem catedra prin concurs.

Căci bravul general nu se jena de a călca sau în tot cazul de a interpreta foarte autoritar legea instrucției de la 1864. Așa, generalul Tell a dat afară de la liceul din Botoșani pe Lambrior și pe Constantin Dimitrescu — mi se pare — actualul rector al Universității din București ; nu-mi aduc aminte din ce cauză i-a destituit, dar știu că din motive cu totul arbitrare.

Exasperarea în contra procedeurilor generalului Tell era foarte mare în corpul profesoral, iar pe atunci profesorii erau foarte puternici ca influență politică. Cînd noi profesorii din Iași am auzit de darea afară a lui Lambrior, ne-am întrunit cu toții ca să protestăm. Această agitație era condusă de regretatul Mârzescu, cu care am făcut atunci pentru prima oară cunoștință și cu care am avut de la început un incident.

Mârzescu, bineînțeles, prezida și trona cu autoritatea unui superior (era profesor la Universitate) față cu modeștii belferași de gimnaziu. Era în discuție forma pe care s-o dăm protestului, și atunci am luat cuvîntul și mi-am arătat părerea mea, care era contrară aceleia a lui Mârzescu.

Mârzescu se uită la mine cu oarecare dispreț și-mi zice :

— D-ta ești prea tînăr ca să te amesteci în discuție.

La care îi răspund — îmi aduc perfect aminte :

— Ei și dacă d-ta ești mai în vîrstă, urmează că ai dreptate ?

Mârzescu se plecă către un alt profesor și întrebă :

— Mă rog, cine este băietul ăsta îndrăzneț ?

Am făcut ministrului Tell un protest monstru, iscălit de profesorii liceului și gimnaziului din Iași, liceului din Botoșani și liceului din Bîrlad.

Generalul Tell în furia sa voia să ne destituie pe toți ; dar i s-a observat că aceasta ar însemna închiderea școalelor din Moldova. Atunci s-a hotărît ca să ne dea cîte un avertisment, în care ne înjura aproape.

Mârzescu căută ca să ne adune pentru a protesta din nou și în contra avertismentului ; agitația ar fi luat un caracter pur politic, am refuzat de a-l urma pe această cale.

Dar ceea ce preta la anecdote pe socoteala ministrului, era faptul că acest om foarte cumsecade și cu un spirit reacționar, dar în fond drept, era dus prea departe de zelul de a îndrepta școalele. Așa, asista pe la cursuri, punea întrebări la diferite materii speciale, se înțelege că întrebările nu erau nimerite, iar reflecțiile pe care le făcea erau departe de a fi conform științei.

Toate aceste lucruri creau în jurul generalului Tell la instrucție o atmosferă din ce în ce mai intolerabilă.

În schimb, dl. Maiorescu, prin studiile sale, prin cunoștințele sale, prin scrierile sale, se designa tot mai mult ca înlocuitorul generalului Tell. Membru al majorității conservatoare, dușman al liberalilor și, mai cu seamă, al fracțiunei liberale din Iași, dl. Maiorescu duce în Cameră animozitățile sale locale și dovedește de pe atunci acel spirit de partialitate, care a întunecat totdeauna, în mare parte, această frumoasă inteligență. Așa, ajuns în Cameră, cu ocazia discuției budgetului, propune îm-

preună cu dl. Negruzzi desființarea catedrei de economie politică și de drept public de la Universitatea din Iași și înlocuirea lor prin alte două catedre, de istoria națională și de limba română. Evident că propunerea nu era rea în fond, ea avea însă un defect capital, ea tindea să lovească în doi adversari politici : în Alexandru Gheorghiu și Gheorghe Ureche, fracționiști.

Și lucru curios, această idee de a suprima catedrele adversarilor politici nu este părăsită, și îndată ce d-sa ajunge în 1874 ministru, o execută. De acolo o mare agitație în contra d-lui Maiorescu în corpul profesoral, mai ales liberal ; de acolo i se trage în mare parte și căderea d-sale de la minister prin un vot de blam.

SEMNE DE LUPTĂ ÎNTRE IAȘI ȘI BUCUREȘTI

Pînă în 1872 am arătat că lupta deja se încinsese între cele două curente literare din cele două capitale ale țărei, ciocniri deja avuseseră loc, dar nu luaseră un caracter permanent. Pe terenul pur literar și filologic lupta era deja încleștată bine. Se întîmplă însă ca eu, un neînsemnat tînăr, să pun paie pe foc, să înveninez și să generalizez bătălia — și aceasta cu critica mea în contra *Istoriei românilor* de Hasdeu.

Dl. Hasdeu nu era menajat nici pînă atunci pe terenul literar, dar era menajat pe acel istoric ; nimeni nu se atinsese încă de istoricul Hasdeu. Cînd apar cele întîi fascicole din *Istoria critică*, toată lumea consideră, și cu drept cuvînt, acest lucru ca un mare eveniment. Dl. Hasdeu este meș-

ter neîntrecut în a prezenta chiar o idee greșită, ascunsă sub citațiile vastei sale erudiții, împodobită cu tot felul de resurse ale unei impozante biblioteci și pusă sub forma seducătoare a dialecticei sale demonstrative.

Cînd am citit întîi cele două-trei fascicole ale *Istoriei critice*, am rămas pentru moment amețit — atîta și atîta erudiție atîtea apropouri din istoricii tuturor națiunelor și a tuturor timpurilor. Nu m-am putut dezmetici cîtva timp. Citind și recitind succesiv fascicolele care apăreau, am început a vedea clar și am pus degetul — după părerea mea — pe defectul cuirasei acestei strălucite lucrări.

Am stat cîtva timp în îndoială dacă să fac o critică : mai întîi fiindcă aveam admirație pentru dl. Hasdeu, după cum am și astăzi, și al doilea fiindcă personajul era prea mare în raport cu puterile mele ; dar am îndrăznit și, într-o seară, m-am dus la „Junimea" cu un studiu intitulat : *Despre istoria critică a românilor de B. P. Hasdeu.* Trebuie să spun că, cînd am anunțat acest lucru la „Junimea", toate figurile au devenit grave, iar unele cam neîncrezătoare. Iar dl. Maiorescu foarte serios a zis : Hai să ascultăm și să vedem critica.

Punctul pe care îl criticam de la început era o chestie de delimitare între Moldova și Muntenia, precum și de sistemul vamal din veacul al XIV-lea. Domnul Hasdeu susținea că Muntenia în veacul al XIV-lea se întindea pînă la Bacău și Bîrlad, eu eram de altă părere. Am dat citire criticei mele, ascultată cu mare atenție din cauza gravității lucrului. Căci se înțelege bine, că nici dl. Maiorescu, nici *Convorbirile literare* nu erau dispuse ca să angajeze sub numele unui debutant o luptă cu

acel înfricoşat adversar — de la care păţise multe — şi mai ales o luptă pe terenul istoric, pe care dl. Hasdeu, cu drept cuvînt, trecea drept invincibil.

„Junimei" îi era mai la urmă indiferent dacă eu mă voi face de rîs, dar nu-i era indiferent ca gazetele bucureştene să-şi bată joc de mişcarea de la *Convorbiri* şi să arate ignoranţa celor care colaborează acolo.

Cînd am sfîrşit citirea criticei mele, atunci dl. Maiorescu, cu un gest de convingere, zise :

— Evident că Panu are dreptate.

— Evident că are dreptate, adăugă dl. Pogor.

— Demonstraţia este complectă, adăugă dl. Negruzzi.

În asemenea condiţii se hotărî publicarea în *Convorbiri* a criticei mele. Frontul de bătălie, pe care se angajase de cîtva timp lupta între ieşeni şi bucureşteni, se întinse şi mai mult, cuprinzînd pe el şi combatanţi istorici.

Dl. Maiorescu îşi dădea perfect seama că tot asupra d-sale va cădea greul, căci toate atacurile adversarilor erau îndreptate asupra d-sale, şi cel care rezista şi riposta la atacuri era iarăşi d-sa.

Dar de astădată numai semnala viitoarea bătălie şi preciza adversarii faţă în faţă.

Gazetele din Bucureşti, care duceau şi erau să după lupta contra *Convorbirilor literare*, erau : *Columna lui Traian* a d-lui B. P. Hasdeu, *Trompeta Carpaţilor* a d-lui Bolliac, *Românul*, *Telegraful*, aceste gazete politice ; iar ca revistă literară : *Revista contimporană*, la care colaborau d-nii : Petru Grădişteanu, Vasile Alexandrescu-Ureche, Dimitrie Aug. Laurian, Pantazi Ghica, Sion. Apoi

ca debutanţi : Grigore Tocilescu şi G. Dem. Teodorescu etc.

Din Transilvania gazetele duşmănoase erau : *Federaţiunea*, mi se pare, *Transilvania*, *Albina*, *Curierul*, în frunte cu d-nii Bariţ, Babeş, Roman, Vulcan etc.

Din Iaşi *Uniunea liberală*, în afară de alte mici gazete umoristice, *Uniunea liberală* era redactată de dl. A. D. Holban.

Pe lîngă acestea *Academia română*, care era în mîna transilvănenilor.

Cum se vede o coaliţie puternică în contra *Convorbirilor*, sau mai drept vorbind în contra unui singur om, a d-lui Maiorescu.

Marele merit al d-lui Maiorescu a fost că a dus lupta în contra tuturor, mai totdeauna cu succes, în tot cazul fără să-şi piardă vreodată sîngele rece şi fără a ieşi din acel spirit foarte incisiv şi amar, dar în definitiv de strictă urbanitate.

Şi acest merit este cu atît mai mare, cu cît adversarii de multe ori alunecau pe povîrnişul injuriilor, al insinuărilor şi, mai cu seamă, al acuzaţiilor nedrepte.

XIV

Lupta literară între mişcarea din Iaşi şi cea din Bucureşti s-a concentrat mai în urmă într-un duel teribil între două reviste : *Revista contimporană* din Bucureşti, unde toate forţele literare şi ştiinţifice se adunaseră, şi *Convorbiri literare*.

Dar să reviu la oarecare amănunte cu caracter pur al societăţei „Junimea".

D-NII PAICU ŞI GR. BUICLIU

Curioase tipuri mai erau şi la „Junimea" ! Toate specimenele de români, din toate ţările locuite de aceştia, făceau parte din societate. Aşa, transilvăneni erau slavă domnului, destui : Miron Pompiliu, Straja, Slavici, Pop Florantin etc., bucovineni : Bodnărescu, Petrino, Cernescu şi Pavel Paicu. Basarabean era unul, Popovici. Macedonean, I. Caragiani, actualul profesor de limba elenă la Universitatea din Iaşi. Numai munteni nu erau ; ba era şi un muntean, regretatul poet N. Niculeanu, un talent deosebit, mort în floarea vîrstei, sărmanul, poet care avea o vervă neîntrecută pe teme semisatirice, semipesimiste.

Mai era şi dl. Grigore Buicliu, actual membru la Înalta curte de casaţie.

Să vorbesc mai în special de d-nii Paicu şi Grigore Buicliu.

Paicu era un tip foarte original, subţire şi înalt, cu un gît lung, pe care era aşezat un cap mic cît pumnul. Paicu, deşi era filolog, dar era vecinic dispus la glume — foarte nesărate de altmintrelea — iubind *viţurile* şi calambururile.

Cînd intra la „Junimea", un cor puternic striga :

— Iacă Paicu !

Paicu imediat riposta printr-un calambur. Atunci corul, în frunte cu dl. Pogor, adăoga :

— Prost îi Paicu !

Paicu nu se intimida şi mai adăoga încă o prostie şi atunci corul striga :

— Afară Paicu !

Ca să-şi facă cetitorii o idee de calambururile şi de felul de spirit al lui Paicu, să dau un exemplu.

Într-o seară intră Paicu la „Junimea" şi după ce-i salutat prin inevitabilul : *Iacă Paicu !* — uitîndu-se la mine îmi zice :

— Bună seara, Panule, tu eşti totdeauna afirmativ.

Mirare din partea tuturor.

— Ştiţi de ce Panu îi totdeauna afirmativ ? continuă Paicu. Fiindcă numele lui e compus din două negaţiuni : din *pas* franţuzeşte şi din *nu* românește ; iar două negaţiuni ştiţi că fac o afirmaţiune.

La acestea un formidabil strigăt de : *Prost îi Paicu !* răsună în sală.

Paicu, foarte încîntat de cuvîntul său de spirit, se duse rîzînd şi se aşeză într-un colţ.

*

Altceva era domnul Grigore Buicliu. Din seara întîia cînd am venit la „Junimea" mi-a făcut o foarte bună impresie şi mi-a deşteptat simpatia. Dl. Buicliu fusese înainte procuror general la Curtea de apel şi lăsase cele mai excelente amintiri. Drept pînă la severitate, neabătîndu-se de o linie de la datoria sa, inteligent, cu studii şi cu talent de vorbire, el realiza tipul procurorului general de rasă, care a fost o dată în Franţa mult timp ; astăzi chiar, cînd se vorbeşte de procurorii generali în Iaşi, dl. Buicliu este dat ca unicul model.

Devenit avocat, el îşi căpătă un loc însemnat, poate primul, în barou, şi nu ştiu prin ce împrejurări devine membru al societăţei „Junimea".

Dl. Buicliu nu era un discutător lung şi gălăgios ; era un spirit fin, drept şi incisiv, care fără a avea o cultură literară întinsă, avea însă acel spirit măsurat şi acea intuiţie estetică care ghicea

totdeauna defectele unei lucrări precum și meritele ei. Era inimicul exagerărilor, platitudinelor și umflăturilor stilistice.

Lua parte la discuție, însă mai mult printr-o întrerupere sau prin exprimarea unei observații, care mai totdeauna erau juste. Farmecul d-lui Buicliu consista însă mai cu seamă în observații fine și picante, pe care le comunica vecinilor, pe cînd autorul sau un altul cetea o lucrare ; nimic nu-i scăpa acestui fin observator. Eu totdeauna căutam să mă pun în vecinătatea lui.

Dl. Buicliu a dat și d-sa un articol la *Convorbiri*, participînd la lupta care se încinsese între *Revista contimporană* și *Convorbiri literare*, articol despre care voi vorbi altă dată. Era o critică fină, plină de umor, asupra unui studiu juridic de Dl. George Schina.

TRADUCERILE MELE DIN PETRARCA

Am spus în șirul acestor amintiri, cum am fost cetitor și amator asiduu al literaturei franceze, spaniole și italiene din veacurile trecute.

În clasa 7-a a liceului ajunsesem să recitez pe de rost scene întregi din Racine, Corneille, Molière și cîntece întregi din Petrarca, Dante, Ariosto și Tasso. Mi-aduc aminte cît îmi plăcea cîntecul al 36-lea din *Infernul* lui Dante, în care contele Ugolino povestește cum și-a mîncat copiii în închisoare.

La bocca sollevo dal fiero pasto etc.

Petrarca mă atrăsese de îndată prin dulceața limbei sale și prin efeminarea sentimentelor pe care le exprimă. Este ceva unic poate în istoria

literaturei lumei, ca un poet în trei volume mici să se ocupe numai de un singur subiect și acel subiect să fie numai o singură femeie. *In vita di Laura, In morte di Laura.* Acei care n-au cetit pe Petrarca n-au idee sub cîte forme, infinit de variate, poetul cîntă un singur sentiment, amorul său pentru acea singură femeie, Laura. Toate sonetele lui se aseamănă din această cauză și tot ce se poate zice ca gentil, ca gingaș și ca dureros relativ la amor pentru o femeie, le spune Petrarca în versuri armonice, plăcute și efeminate, și toate aceste, o mai repet, pentru femeia care avea vreo opt copii, dacă îmi aduc bine aminte.

Pentru mine Petrarca a fost interesant din următorul punct de vedere. Cetindu-l, am văzut că toate plîngerile, stelele, văile, adierea, luna, văitările poeților moderni și în special a poeților noștri, toate se găsesc în Petrarca acuma șase sute de ani. Aș putea zice că Petrarca este părintele tuturor banalităților pe care poeții le-au utilizat și răsutilizat și le utilizează și astăzi.

Într-o seară venind la „Junimea", am spus că am trei sonete traduse din Petrarca. Mare scandal. Iar dl. Pogor strigă :

— Ce Petrarca ? Ce ne dezmormîntezi morții ?

— Apoi tocmai pentru aceasta doresc să se publice aceste trei sonete, pentru ca să se vadă că poezia lirică de actualitate n-a făcut nici un progres, nici asupra formei chiar, a exprimărei sentimentului — care rămîne același bineînțeles — și că mai cu seamă de la Petrarca acest gen de poezie a rămas staționar.

Vădit că era o exagerație în ceea ce spuneam ; dar cînd voiești să probezi un lucru, de cîte ori nu exagerezi !

În fond, însă, aveam dreptate. Şi ca să judece şi cetitorii, reproduc aceste sonete.

TRADUCERI DIN F. PETRARCA

CAUTĂ SINGURĂTATEA, DAR AMORUL ÎL URMEAZĂ

Sonet

Gîndind şi singuratic cîmpia părăsită
Cu paşi înceţi şi leneşi măsor necontenit,
Privirea mea spre fugă e vecinic aţintită
Îndată ce vreo urmă de om eu am zărit.

Alt mijloc nu găseşte iubirea-mi nesfîrşită
Să scape de al lumei ochi treaz, neadormit
Căci cruda desperare pe faţă-mi zugrăvită
Arată cum înăuntru eu ard nemărginit.

Acuma numai munte, vîlcele şi cîmpie
Şi fluviu şi pădure, a mele lungi suspine
Aud, necunoscute de oricine fiind.

Dar nu-i potecă aspră, nici aşa de pustie
În care să nu vină amorul după mine
De dînsa împreună neîncetat vorbind.

DEPĂRTÎNDU-SE LAURA

Sonet

Mergînd tot înainte al meu ochi rătăceşte
În urmă, căci cu totul trupu-mi e obosit

Numai aşa, sărmanul, putere mai primeşte
Să meargă înainte de chinuri amărît.

Apoi gîndind la dulcea comoară ce-mi lipseşte
La scurta mea viaţă, la drumul nesfîrşit,
Pătruns de grea durere al meu pas se opreşte
Şi ochii plini de lacrimi îi plec necontenit

Ş-o îndoială-mi vine în plînsul meu fierbinte :
Aceste membre-uscate, lipsite de putere,
Departe de-a lor suflet cum pot a vieţui ?

Amorul îmi răspunde : dar nu-ţi aduci aminte
Că pe pămînt amanţii au dulcea mîngîiere
De piedecile lumei a nu se-nlănţui ?

DUPĂ MOARTEA LAUREI VĂZÎND VALCHUISA

Sonet

Valea adesa plină de plîngeri mult duioase
Părîu, a cărui unde cu lacrimi le-am sporit
Peşti, fiare din pădure şi voi paseri frumoase
Ce în a mea iubire m-aţi întovărăşit.

Boare, fierbinte încă de oftări lungi amoroase
Dulce potică-n care am fost prea fericit
Colină înflorită cu amintiri voioase
Unde ş-acum amorul mă duce obicinuit.

Văzîndu-vă, şi astăzi vă recunosc pe toate
Dar numai eu sărmanul nu mă cunosc pe mine
Din bucurii în jale viaţa-mi s-a schimbat.

Căci o vedeam, ş-aice tot în astă parte
Mă-ntorc, să văd de unde spre regiuni senine
Lăsînd frumoasa haină, încet s-au înălţat.

O DISCUŢIE ASUPRA ALEGEREI DE SUBIECT PENTRU PRELEGERI POPULARE

Eram de vreo 8 luni la „Junimea", cînd dl. Jacques Negruzzi într-o seară ne spune :

— Ştiţi că trebuie să ne gîndim pentru prelegerile din ianuar viitor.

Era prin decembrie 1872.

Domnul Negruzzi avea grija tuturor chestiilor care priveau pe „Junimea", el se gîndea la aniversările „Junimei", el la prelegerile populare, el la totul.

— Vrea să zică, strigă dl. Pogor, trebuie să ne gîndim la subiect şi cu mîna făcu la frunte semnul de cugetare.

— Daţi-mi voie, domnilor, zice Alexandru Xenopol, chestia prealabilă va fi şi anul acesta unitate de subiect, sau fiecare conferenţiar îşi va alege subiectul preferit ?

— Unitate de subiect, strigă d-nii Pogor, Negruzzi.

— Varietate de subiect, replică Xenopol, Lambrior şi cu mine.

Se începe o discuţie, discuţie inevitabilă la fiecare an, care se termina totdeauna prin prevalarea ideei de unitate de subiect.

De ce ? Mai întîi fiindcă pentru această idee era dl. Maiorescu ; al doilea fiindcă majoritatea membrilor „Junimei" era dintre aceia care nu ţineau

conferinţi. Şi fiindcă nu ţineau conferinţe, le plăcea mai bine unitatea de subiect, ei neavînd să sufere de ea, sarcina fiind a conferenţiarilor.

Din contra, membrii conferenţiari de mîna a doua, cărora li se impuneau subiectele, nu erau de loc mulţumiţi ca să fie puşi sub teascul unităţei de subiect, care le lua iniţiativa individuală şi-i făcea să ţină o conferinţă despre un subiect pe care de multe ori trebuiau să-l prepare ad-hoc. Iată de ce Alexandru Xenopol era totdeauna contra, iar noi, Lambrior şi cu mine, veniţi de curînd, ne uniserăm cu ideea lui Xenopol :

Domnul Maiorescu ia cuvîntul :

— Unitatea subiectului trebuie menţinută, ea este folositoare pentru public, căci i se prezintă într-un sistem bine coordonat un ciclu în care aceeaşi idee reapare sub multiplele forme ale activităţei omeneşti, imprimînd creierului noţiuni exacte asupra fenomenelor sociale, morale şi fizice dintr-o direcţie dată.

Pontiful vorbise.

— Vrea să zică, d-lor, să ne gîndim pînă în săptămîna viitoare, fiecare la cîte un subiect, repetă domnul Pogor şi şedinţa fu ridicată.

*

Vinerea următoare, „Junimea" era în complect. Totdeauna şedinţele în care se fixau subiectul prelegerilor populare, erau interesante.

În cursul săptămînei mă încercasem ca să mă gîndesc şi eu la vreun subiect de prelegeri ; combinasem mai multe teme pe cicluri luate din istorie sau din literatură, dar pe urmă m-am gîndit că asemenea cicluri nu vor fi primite în „Junimea", din cauză că nu erau destui specialişti, fie pentru tratarea chestiunilor de istorie, fie pentru

tratarea chestiunilor de literatura lumei. Am renunţat la ele şi m-am dus la „Junimea“ ca să aud propunerile celorlalţi.

Propunerea subiectelor era totdeauna întovărăşită de scene foarte hazlii. Te trezeai că vine cîte unul cu subiecte aşa de curioase, încît întreaga societate sau protesta, sau izbucnea în rîsete. Aşa, nu ştiu cine a propus de subiect : *Piscurile înalte ale pămîntului şi marii gheţari.*

Dl. Maiorescu a propus ceva de care nu mi-aduc aminte. Lucrurile se încurcau rău şi se prevedea că nu vom putea ajunge la un rezultat satisfăcător, cînd dl. Pogor strigă :

— D-lor, am găsit, subiectul va fi : *Omul şi natura.*

Se face tăcere.

— Bine, bine, *omul şi natura* zice dl. Negruzzi, dar cum, dar ce ? *Omul şi natura* e vag.

— Nu înţelegi, gogomanule, ripostează atunci dl. Pogor, *lupta omului cu natura.*

— Atunci, adăugă dl. Nicu Ganea, titlul să fie ; *Lupta omului cu natura.*

— Ganea ista va fi totdeauna un burghez, replică dl. Pogor. Nu înţelegi, omule, că *lupta omului cu natura* ar fi burghezesc, ceva de băcălie, pe cînd *omul şi natura* este ceva mai înalt, mai literar.

Un mic parantez. Din cauza spiritului său aşezat, dl. Nicu Ganea era numit Drăgănescu. Drăgănescu era un bacal român din Iaşi.

De aceea cînd intra dl. Nicu Ganea la „Junimea“, dl. Pogor uitîndu-se la dînsul striga :

— Icre moi sunt ?

— Este, răspundeam noi.

Închid parantezul.

Dl. Maiorescu găsi propunerea d-lui Pogor de *omul şi natura* bună şi subiectul pentru prelegerile viitoare fu adoptat.

Dl. Negruzzi, care totdeauna se înţepa cu dl. Pogor, făcu reflecţia :

— Subiectul e bun, trebuie să fi cetit Pogor o carte nouă.

— Am cetit pe Darwin, gogomanule.

— Atunci lucrul se explică.

Oarecare detaliuri. Pe atunci „Junimea“ şi noi cîţiva în special eram sub imperiul cetirei a patru autori : Herbert Spencer, Darwin, Drapper şi Buckle. Iar eu în special mai aveam şi pe Auguste Comte, al cărui adept filosofic mă declarasem. Consideram pe Spencer inferior lui Auguste Comte şi făceam mare haz de osteneala zadarnică ce-şi dădea Spencer, ca să dovedească că el nu a luat nimic de la Auguste Comte şi că clasificaţia ştiinţelor făcută de dînsul se deosibeşte de clasificaţia lui Auguste Comte. Buckle şi Drapper ne făcuseră să întrevedem oarecare legi fatale ale dezvoltărei omenirei.

Despre *Origina speciei* a lui Darwin şi revoluţia care a făcut în ideea de dezvoltare fizică a omului nu mai vorbesc, lucrurile fiind cunoscute.

— Pogor are cuvîntul ca să explice subiectul, zice dl. Maiorescu.

Dl. Pogor se îngălbeni şi vocea începu a-i tremura, căci această particularitate o avea — am mai spus-o deja — ca să se emoţioneze îndată ce trebuia să vorbească, ascultat de cîţiva oameni.

— Ideea mea este următoarea : Omul a fost la început un animal ca toate animalele, prin urmare a trebuit să aibă o mare luptă cu natura ca să

ajungă ceea ce este. Cred că în aceste prelegeri trebuie fiecare să se ocupe de una din victoriile sau descoperirile omului, care l-au ajutat să ajungă unde este. Prin urmare este vorba de primele descoperiri ale omului.

— Care ? întrebă unul.

— Apoi *focul*, de exemplu.

— *Arma de silex*, adăugă altul.

Se încinse o discuție generală, fiecare propunînd cîte o descoperire din timpurile primitive ale omului.

La urmă căzurăm de acord asupra următoarelor subiecte : *Focul, arma și unealta, luntrea, plugul și locuința.* Erau puține. Mai adaugă la acestea *Privirea teoretică* cu care se începeaù prelegerile, care era făcută totdeauna de dl. Maiorescu, făceau în totul șase prelegeri. Aceste subiecte fiind foarte speciale, nu atrăgeau pe nimenea. După multă discuție se mai adause încă trei : *Scrierea, arta, morala și știința. Morala și știința,* fu propusă de dl. Maiorescu ca concluzie la seria prelegerilor.

Vine rîndul ca să se designeze conferențiarii. Toată lumea fugea de subiectele *focul, arma primitivă, luntrea și locuința.* Ștefan Vârgolici care nu era un obicinuit conferențiar, se grăbi să-și ia *scrierea.* Dl. Pogor, care propusese cu toate acestea subiectul, își alese *arta.* Noi cu toții protestarăm, căci *arta* nu arată lupta cu natura, ci din contra o imitație a naturei. Dl. Maiorescu — cum am spus — își luă *morala și știința* sub care putea să spună orice. În lipsă de altceva, dl. Negruzzi luă *plugul.* Rămăseseră deci cele patru subiecte, pe care nu le luase nimeni. Dl. Maiorescu, uitîndu-se la noi, zice :

— Ei, ei, cine ia *focul, arma, corabia,* (pentru a îndemna pe amatori, dl. Maiorescu prefăcuse *luntrea în corabie), locuința ?*

— Eu iau *focul* se hotărî dl. Xenopol, care era omul de bunăvoință și gata de a lua orice subiect ce i se oferea.

— D-le Lambrior, d-le Panu, nu luați vreo conferință ? „Junimea" trebuie să prezinte în fiecare an debutanți, trebuie să debutați.

Lambrior se scărpină puțin în cap — căci avea acest obicei, — eu stăteam pe gînduri.

— Dacă e nevoie, iau eu *arma,* zice Lambrior.

— Ce să fac, am zis, trebuie să iau și eu atunci *corabia.*

Rămînea *locuința.* Pentru locuință nu mai erau amatori, toți insistară pe lîngă dl. Burlă, ca să o ia el ; acesta refuza, i se dădură tot felul de motive pentru a-l decide s-o primească.

— Tu ești filolog, i-am zis, și limba sanscrită are să te ajute foarte mult după etimologia cuvîntului primitiv de *locuință,* ca să găsești ceva de spus.

Dl. Burlă primi, dar fără chef, dovadă că nici nu ținu conferința, pe care tot omul de bunăvoință pentru asemenea treburi, dl. Xenopol, o ținu în locu-i

XV

Am plecat de la „Junimea" foarte preocupat, și tot drumul precum și toată noaptea m-am gîndit la subiectul conferinței, pe care trebuia să o țin ca debut.

Ce era să vorbesc eu despre luntrea primitivă, despre descoperirea luntrei ? Era uşor de zis că descoperirea luntrei s-a făcut cu ocazia observării din partea omului a celui întîi trunchi de copac plutind pe apă ; era uşor de adăogit că omul primitiv a trebuit întîi să se acaţe de un trunchi şi mai tîrziu să scobească acel trunchi, prefăcîndu-l în luntre ; iată luntrea deci inventată. Dar pe urmă ? Cu aceste ipoteze simple nu poţi face o conferinţă, nici să ţii pe auditor o oră sub efectul vorbirei tale. Trebuia un subiect de o oră şi nu-l găseam.

Luînd de conferinţă *luntrea,* intrasem după expresia lui Molière : într-o adevărată galeră.

A doua zi des-de-dimineaţă m-am dus la Lambrior pe care l-am găsit asemenea tot aşa de preocupat de conferinţa ce trebuia să ţie : *arma şi unelta primitivă.* După ce ne-am plîns unul altuia, Lambrior mă întrebă : ce-i de făcut ?

— Hai să comandăm oarecare cărţi.

— Care ?

Aici era greutatea.

Cu cîteva luni înainte citisem relaţiuni despre voiajurile lui Livingstone în Africa, care pasiona pe atunci lumea, după cum mai tîrziu au pasionat explorăţiile succesorilor săi Stanley şi alţii. Mi-am zis că de vreme ce Livingstone a vizitat triburi africane în cea mai primitivă stare, din relaţiile lui voi căpăta idee despre *luntrea* primitivă, iar Lambrior despre *arma şi unealta,* şi ne-am grăbit amîndoi, ca să comandăm : *Voyage et recherches d'un missionaire dans l'Afrique méridionale* precum şi uvraje mai noi pe atunci : *Relations de l'exploration du Zambèze et de ses affluents.*

Dar acest lucru nu era suficient ; ne trebuiau cercetări asupra omului primitiv, asupra omului preistoric din care am fi putut trage foloase pentru conferinţele noastre. Aveam idee vagă despre cercetările preistorice, care erau în mare favoare pe atunci ; citeam prin reviste şi dări de seamă descoperiri ce se făceau asupra animalelor preistorice şi asupra omului preistoric. Mi-aduc aminte că mă pasionam şi eu asupra discuţiilor ce aveau loc asupra unui schelet găsit în straturi preistorice la Menton. Antropologiştii se împărţiseră în două : unii susţinînd că scheletul este omul preistoric, pe cînd alţii contestau acest lucru. Trebuia deci să comand cu orice preţ vreun uvraj de asemenea natură, în interesul prelegerei mele. M-am dus la librarul Daniel şi am cerut cataloage şi m-am pus a le foileta, cînd spre marea mea bucurie dau de un uvraj proaspăt numai de cîţiva ani apărut : *L'homme avant l'histoire* de Lubbok ; eram scăpat !

Comandez telegrafic la Paris, mai comandez încă vreo 3—4 cărţi relative la corabia în antichitate, în evul mediu etc. Îmi soseşte Lubbock şi constat cu durere, că mare lucru nu cuprinde cu privire la subiectul meu. Despre armă erau multe : arma de silex, arma de fier, epoca bronzului ; despre locuinţă de asemenea : locuinţele lacustre şi altele. Despre luntre nimic sau aproape nimic, căci ce urme putea să fi lăsat după zeci de mii de ani un copac scobit sau aşa ceva ?

Iată-mă deci nevoit să-mi fac conferinţa despre luntre şi corabie pe simple ipoteze ale mele, ipoteze care nu se pretau la mari dezvoltări, căci trebuia jumătate de ceas să vorbesc de luntrea primitivă ca să ajung pe urmă la timpurile istorice.

Acum vedeam cu toţii ce subiect sec şi ingrat servea de temă la prelegerile noastre. În adevăr, pînă atunci şi după aceea chiar, precum şi astăzi, în conferinţele de la Ateneu, subiectele se aleg asupra lucrurilor cunoscute, sau asupra cărora se pot face cercetări pozitive ; dar să ai curajul ca să te hotărăşti a întreţine un auditor ales şi cult despre lucruri ca : inventarea focului sau utilizarea lui, de unealta primitivă, de luntrea preistorică etc., evident că era o aberaţiune.

Era uşor de zis pentru cei care ne încurajau că n-avem decît să ne punem noi, conferenţiarii, în mintea omului primitiv, pentru a găsi cum acel om a putut să ajungă la aceste descoperiri. Lucrarea fiind numai de ipoteză şi de ipoteză de pur raţionament, fără nici o bază de observaţiune reală, fiecare poate înţelege că asemenea ipoteze puteau să fie copilăreşti sau chiar ridicole.

Cam acest lucru s-a întîmplat. Au fost poate prelegerile cele mai slabe din cursul şirului de ani al prelegerilor „Junimei", slabe şi seci. Ele ar fi putut să aibă succes dacă conferenţiarii ar fi alunecat pe tema imaginaţiei şi a poeziei, sau ar fi avut darul elocvenţei şi al oratoriei. Ce era însă să facem noi, Lambrior şi cu mine, care nici nu eram oratori, nici nu credeam de demnitatea noastră ca să ne aruncăm în dezvoltări poetice ?

De aceea rezultatul a fost, cum am spus, mediocru. Toţi, noi cei cu grelele subiecte de mai sus, nu am avut succes şi ori cîtă silinţă ne-am dat n-am putut să ne dezbrăcăm de actualitate ca să ne punem în pielea omului primitiv. Aşa, Alexandru Xenopol a susţinut în conferinţa sa : „că descoperirea *focului* a fost pentru om cu atît mai preţioasă, cu cît el nu avea ca celelalte animale

pătrunderea ageră a vederei şi că omul primitiv devenea orb odată cu sosirea nopţei." Idee absolut greşită, căci omul primitiv, simplu animal, a trebuit să aibă vederea tot aşa de dezvoltată ca orice animal sălbatec. Lambrior a susţinut ideea că : „armele s-au schimbat în raport cu puterea fizică a omului, iar dispariţiunea scutului şi a pilului roman se datoreşte slăbirei fizice a corpului" — idee foarte contestabilă dacă o coroborezi cu alte împrejurări. Iar eu am susţinut enormitatea : „că omul primitiv neputînd bine înota, era împiedecat ca să treacă rîurile mai mari pînă ce nu şi-a descoperit luntrea primitivă". Zic enormitate, căci toate animalele în stare naturală ştiu să înoate, prin urmare şi omul.

DEBUTUL MEU DE CONFERENŢIAR

Dar să povestesc debutul meu ca conferenţiar. Am mai vorbit deja în aceste amintiri despre formalismul prelegerilor populare ; să mai adaug ceva, Erau lucruri sacramentale de la care un conferenţiar nu trebuia să se abată, chiar în întocmirea conferinţei sale. Aşa, în orice prelegere oratorul trebuia să întrebuinţeze două comparaţii mari şi frumoase. Oratorul trebuia să o lanseze pe cea dintîi cum intra în subiect, pentru a încălzi sala : aceasta, în definitiv, nu era absolut indispensabil, dar era bine pentru cine putea să o găsească ; prelegerea însă trebuia să sfîrşească printr-o comparaţiune pusă în termeni aleşi, fără de care nu era prelegere. Publicul deprins cu asemenea proceduri, aproape ştia momentul în care oratorul are să lanseze comparaţia. El aştepta pe orator la acest

moment, întocmai cum așteaptă publicul pe un tenor ca să lanseze pe do din piept.

Eu care nu sunt prea tare în comparații, acest lucru mă chinuia, și de cîte ori veneam la „Junimea", ceilalți mă întrebau :

— Panule, ai găsit comparațiile ?

Iar eu plecam capul în jos și suspinam, nu găsisem încă nimic.

În schimb îi întrebam și eu pe ceilalți, pe Lambrior și Xenopol, dacă au găsit comparațiile lor. Pe Xenopol îl credeam cînd zicea că nu ; despre Lambrior care avea o fire cam ascunsă, mă cam îndoiam, cu toate denegațiile lui ; eram sigur că el deja își găsise comparațiile.

În sfîrșit, într-o zi găsesc și eu comparația mea. Nu-mi aduc aminte în ce consista precis, știu că era pe tema rotunjirei pămîntului și a faptului cum omul poate pleca de la același punct într-o direcție ca să se întoarcă tot acolo pe direcția opusă.

Eu trebuiam să țin a 5-a prelegere. Pînă atunci nu vorbisem încă în public și era să fie foarte greu, căci tradiția mai cerea un lucru : ca oratorul să nu se servească de nici un fel de note, tradiție maioresciană. Conferențiarul, după o asemenea concepție, era o ființă mai presus de toți ceilalți muritori ; după cum am spus, el trebuia să apară brusc ca ieșit din pămînt înaintea publicului, ca un fel de Mefistofel. Era îmbrăcat în mare gală, în deosebire de asistenți, el n-avea note, prin urmare, senin, stăpîn pe dînsul și pe subiect, plutind în regiuni științifice înalte, el trebuia să lase să curgă cuvintele din gură fără nici un efort, și o dată cu vorbele valuri de știință, de învățătură și de mărime ! Un orator care vorbește după note

poate să fie un avocat, un parlamentar, un profesor ; conferențiarul însă e mai presus de avocat, de parlamentar, de profesor, el trebuie să se inspire de subiectul lui, iar izvorul să curgă, să curgă.

Acest lucru aducea ca consecvență obligația pentru orator ca să știe prelegerea pe de rost. De cît și acest lucru nu înlătura orice pericol, căci dacă într-un moment dat uiți șirul, ce faci ? De acest pericol nu au scăpat cîțiva. Am văzut conferențiari care într-un moment dat s-au oprit în loc și au stat 2 sau 3 minute fără a putea continua, pentru marea confuziune a lor și a sălei. La ce se gîndeau în acele momente ? La subiect ? Nu, ci la fraza cu care trebuia să continue.

S-au văzut alții, cum a fost dl. Theodor Rosetti, căruia de la început memoria i-a lipsit, și care după cîteva minute de mare trudă sufletească n-a putut articula decît vorbele : „Imposibil" și s-a retras spre marea mirare, amestecată de compătimire, a publicului, iar dl. Carp, care tocmai atunci tradusese pe *Macbeth*, din *englezește* și care avea traducerea cu sine, s-a grăbit a ceti publicului cîteva scene din *Macbeth*, comentîndu-le.

Mai putea fi un mijloc de preparare și anume : a-ți prepara conferința pe despărțituri mari și a avea materii de vorbit pentru cel puțin un ceas jumătate. Dacă din întîmplare memoria te trăda asupra unei părți, nu făcea nimic, o săreai pur și simplu și treceai la o alta de care-ți aduceai aminte ; conferința se cam simțea ca legătură, dar scăpai de rușine.

În acest mod mi-am preparat conferința mea, dar și aici era o dificultate. După dogmă conferențiarul trebuia să înceapă just la 2 ore și să isprăvească

just la 3 ore fără 5 minute ; cele 5 minute erau de toleranță. Un orator care ar fi sfîrșit la 3 și 5 era descalificat. Și să se noteze că oratorul n-avea voie să scoată ceasornicul ca să se uite la oră, nici să pună ceasornicul pe masă. Cînd oratorul învăța conferința pe de rost, era ușor ca să se conformeze dogmei, căci el o prepara acasă cu ochii pe ceasornic. Și probabil că de aici a provenit fixitatea timpului conferinței.

Dar cînd oratorul intra în dezvoltări conform unei schițe generale ? Cum putea el să nu treacă peste o oră sau să ție pînă la 3 fără 5 ? Iată dificultatea. Această dificultate o înlătură dl. Negruzzi și iată cum.

În vinerea care preceda prelegerea, el se adresa viitorului conferențiar în următorii termeni :

— Ascultă, să știi că am să stau în picioare drept în fața d-tale ; d-ta, din cînd în cînd, să te uiți la mine, mai ales în spre sfîrșitul conferinței și cînd vei vedea că eu mișc din picior și tușesc încet, să știi că trebuie să închei. Apropo, să nu uiți comparația...

Mai era o tradiție, aceasta o mărturisesc, detestabilă. Oratorul nu avea dreptul să aibă paharul de apă pe masă. Această tradiție pleca din aceeași idee că conferențiarul este un om aproape supranatural, el vorbește fără efort, el nu obosește, glasul lui nu slăbește, gîtlejul nu i se usucă ca la ceilalți muritori. Și atunci se întîmpla un lucru, ca pe la sfîrșit glasul să trădeze pe orator, cum mi s-a întîmplat și mie la întîia prelegere.

În dimineața duminicei în care trebuiam să țin prelegerea eram destul de emoționat ; mi se părea timpul lung pînă la 2 ore fără un sfert, căci îmi calculasem că zece minute voi face pînă la

Universitate cu trăsura și 5 minute înainte de începerea conferinței.

Conferențiarul trebuia să se ducă cu trăsura, era o regulă absolută, și cu coșul ridicat dacă se poate, o altă regulă. De ce ? Pentru ca să nu vină în contact mai înainte cu publicul, și al doilea pentru ca apariția lui în public să fie neașteptată. Dacă s-ar fi putut găsi un mijloc ca conferențiarul să se scoboare într-un hîrzob de sus drept în mijlocul sălei și apoi să dispară pe aceeași cale, o dată conferința ținută, de sigur că junimiștii l-ar fi adoptat.

Regulasem cu Vasile Tasu să vie cu o trăsură la 1 și trei sferturi la mine spre a mă lua la Universitate.

Uitasem să spun că cu o zi înainte făcusem un fel de repetiție generală, adică mă dusesem la Universitate că să mi se arate pe ce căi și culoare ascunse trebuia să mă sui pentru ca să nu fiu văzut de public și să ajung în fața ușei pe care trebuia să o deschid ca să intru în aula cea mare. Căci trebuie să adaug că era oprit ca cineva să întovărășească pe conferențiar în acele culoare destinate numai oratorului. Oratorul avea dreptul ca pe urmă să primească un amic, cel mult doi, în ultimul moment.

Birjarul ridică coșul și mă sui în trăsură cu Tasu. Deja pe strada Universității ultimii auditori se grăbeau. Ajung la scară, sar repede din trăsură, intrarea în aulă era pe scara din stînga, eu dispar ca un vinovat pe culoarele din dreapta. Cu toată iuțeala ce pun, am fost zărit de vreo cîțiva studenți, lucru pe care dl. Iacob Negruzzi mi l-a reproșat toată viața, trebuia să fac așa ca să nu fiu văzut de nimeni. Ajung în anticamera aulei —

era cabinetul de fizică al profesorului Miclea. Mă uit pe borta cheiei în sală și o văd plină, acest lucru mă bucură pe de o parte, dar pe de alta mă cam intimidează. Aud pe cineva că intră : era dl. Iacob Negruzzi.

— Ai o sală splendidă, toți așteaptă de la d-ta un debut frumos.

— Ce debut frumos cu *luntrea ?*

— Ei, ei, repetă dl. Negruzzi cu încurajare, nu mă tem de asta. Acum iată : calculează cît timp am să fac eu pînă voi ajunge în sala de prelegeri și cînd vei crede că am ajuns, atunci intră.

Și dispăru răzînd.

Am stat vreo jumătate de minută, deschid ușa și iată-mă înaintea unui public numeros, a publicului celui mai elegant și mai cult din Iași de acum 30 de ani : mare parte din vechea aristocrație și toată lumea frecventa în toalete splendide conferințele inaugurate de dl. Maiorescu. Erau totdeauna cel puțin 70—80 de dame. Beizedea Grigore Sturdza nu lipsea niciodată, afară de aceasta magistrați, profesori etc.

Oratorul trebuia să înceapă prin : „onorat auditoriu" invenție a d-lui Maiorescu pentru a înlătura franțuzescul : „doamnele mele, domnii mei".

Încep. Se înțelege că această conferință n-a fost strălucită, departe chiar, dar ea m-a clasat printre conferențiarii *cu stofă*. Junimiștii din sală, așezați în fața mea, îmi făceau figură dulce, ba chiar și din cînd în cînd cîte o mică clacă pentru a fi încurajat. Peste 5 minute intrasem în posesiunea firei mele, așa că am spus ce aveam de spus, cu siguranță, fără pretenție și fără fraze de efect. Peste 20 minute, am simțit că se degajează din sală o atmosferă de simpatie. Mi-am recăpătat

complect posesiunea, mai ales după ce am observat că am în fața mea figura unui bătrîn necunoscut, plină de simpatie și care părea că gustă vorbele mele. Din acest moment n-am mai părăsit decît rar acea figură simpatică, pe care cu cît o vedeam că simțea mai multă plăcere, cu atît eu căpătam mai multă vervă.

Această observație cred că e cunoscută tuturor celor care vorbesc în public. Greul, mai ales pentru neexperimentați, este să-și găsească persoana în public cu care să-și stabilească acea influență sugestivă de la om la om ; după ce o găsește, restul sălei îi este aproape indiferent, el are pentru cine vorbi și știe că este cineva care-l ascultă.

Ajung la comparație, o preparasem cu o introducție asupra marilor navigatori, care au transformat relațiile lumei, și, cînd sfîrșesc zugrăvind cum : „luntrea primitivă transformată în cursul veacurilor distruge credințe și erori, ridică la viață popoare necunoscute și face să cadă pe al doilea rînd popoare cu viață milenară, întocmai" etc. atunci sala izbucnește în aplauze.

Cu 2 minute înainte dl. Iacob Negruzzi tușise, era și timpul, gîtul îmi era absolut uscat, atît de vorbire cît și, mai cu seamă, de emoție.

Am dispărut pe ușa pe unde intrasem, iar pe scările întunecoase am întîlnit prieteni, care veneau să mă felicitеze. M-am scoborît cu dînșii. Regula era, că după conferință oratorul putea să rămîe vizibil, poate chiar schimba oarecare saluturi, dar nu trebuia să se amestece cu publicul, căci chiar după conferință el trebuie să-și păstreze caracterul de semizeu față de ceilalți muritori.

De obicei, noi, conferențiarii aceștia mai tineri, ne dădeam *rendez-vous* după conferință la o ca-

fenea sau berărie, unde și alți prieteni veneau pentru a schimba ideile.

Particularitatea prelegerilor populare din 1873 a fost că dl. Maiorescu a ținut pentru ultima oară prelegerea înainte de a se face ministru. În adevăr, în anul viitor, în 1874, prelegerile populare nu l-au mai avut. Ele au rămas pe socoteala noastră, a celor mai tineri și mai mititei ; veteranii se retrăsese. D-nii Maiorescu și Pogor erau împreună cu dl. Negruzzi vîrîți pînă în gît în politică. Și particularitate curioasă ; tocmai în ziua în care dl. Maiorescu ar fi trebuit să țină ultima conferință a anului 1874, ca încheiere a celorlalte prelegeri, adică la 7 aprilie, tocmai în acea zi d-sa a intrat în ministerul Lascar Catargiu.

Și fiindcă este vorba de prelegeri, să vorbesc și de cele din 1874, care au prezentat un interes deosebit.

Am spus că vechii junimiști erau absorbiți de politică. Se prepara încă din 1873 intrarea d-lui Maiorescu în minister. Dacă nu ar fi fost dl. Pogor, care deși deputat, — politica totuși nu-l pasiona, n-am fi avut în cursul anului 1873 unde să ne adunăm la „Junimea", căci atît dl. Maiorescu cît și dl. Negruzzi erau mai totdeauna la Cameră în București. Dl. Pogor însă nu voia să strice tradiția, de aceea chiar cînd lipsea din Iași se grăbea ca vinerea să fie înapoi pentru ca Junimea să aibă unde ține întrunirea.

Și apropo de aceasta, să semnalez o tradiție. Tradiția veche — veche, era ca ședințele „Junimei" să se țină sau la dl. Maiorescu sau la dl. Pogor, nici nu era vorba să ne întrunim la altcineva. Cu timpul întîmplîndu-se ca amîndoi aceia să fie împiedicați, dl. Negruzzi a insinuat propunerea în-

drăzneață de a se ține la d-sa „Junimea", în lipsa celor doi corifei. Bătrînii junimiști, ca d-nii Buicliu, Naum, Vârgolici etc. primiră cu oarecare răceală această propunere, ei o credeau ca o derogație, ca o decădere. De ce ? Fiindcă tradiția consacrase numai pe dl. Maiorescu și pe dl. Pogor.

Cu toate aceste, fiindcă dl. Negruzzi era al treilea corifeu în „Junimea", fiindcă era și redactorul *Convorbirilor literare,* bătrînii se resignară a se obicinui cu ideea că „Junimea" se poate ține și la dl. Negruzzi. Totuși au fost junimiști recalcitranți, care cîtva timp nu au voit să meargă la dl. Negruzzi, preferînd să rămînă acasă.

Aceste, le repet încă o dată, ca să se vadă cum „Junimea" era o societate în care tradiția și ceea ce se apucase mai înainte țineau principalul rol.

În 1873 se întîmplă ceva mai grav. De vreo două ori atît dl. Maiorescu cît și dl. Pogor, precum și dl. Negruzzi, fură reținuți la București, și atunci o gravă chestiune se ivi, o problemă de cea mai mare însemnătate : unde să se țină „Junimea" ?

Dl. Nicu Ganea care, ca vechime și ca ierarhie, venea al patrulea corifeu al „Junimei", propuse ca „Junimea" să aibă loc la d-sa. O tăcere de gheață fu singurul răspuns la această îndrăzneață invitație ; junimiștii plecară ochii în jos, luară o atitudine echivocă.

Un îndrăzneț — acela era totdeauna Alexandru Xenopol — aprobă părerea, și întorcîndu-se către noi, ne zise :

— Vrea să zică vinerea viitoare la Nicu Ganea ?

Nici un răspuns, ci cîteva bîlbîituri neînțelese. Bodnărescu și Eminescu, cît pe ce să izbucnească. Îi trăgeam de mînecă pe furiș și le ziceam să se liniștească.

Ieşirăm în stradă. Atunci indignarea izbucni în toată puterea ei.

— Cum ? ziceau unii, am ajuns să mergem la Nicu Ganea ? Am căzut de la Maiorescu şi Pogor la Nicu Ganea ?

— Credeam, strigă Eminescu, că am scoborît ultima treaptă cînd ne-am adunat la Negruzzi. Iată că din cauza mizerabilei politice suntem nevoiţi ca să ajungem la Nicu, mîine-poimîine poate vom fi obligaţi să ne adunăm la Burlă sau la Gheorghiu.

Bodnărescu nu zicea nimic, decît ca o babă bătrînă clătina din cap şi ofta.

— Ce ai Bodnărescule ? îl întrebai.

— Ce să am ? Nu vezi că se duc tradiţiile, nu vezi că le pierdem ! Maiorescu era o idee, Nicu Ganea nu este o idee, cum să mergem la dînsul ? Ne-a părăsit Maiorescu, ce avem să devenim !

Atunci un complot se urzi în mijlocul străzei : cei mai mulţi junimişti se hotărîră ca vinerea viitoare să nu se ducă la Nicu Ganea, ca o protestare în contra acestei necalificabile inovaţiuni. Conjuraţii se împrăştiară, iar în urma lor se auzea ca un ecou :

— Auzi, *„Junimea“* la Nicu Ganea !

— Este un scandal.

— Eu nu mai viu la „Junimea“.

Sosește vineri. Noi, Lambrior, Tasu şi cu mine, care nu eram adoratorii tradiţiei — fiindcă eram noi intraţi poate — ne duserăm la dl. Nicu Ganea.

Dar vai, rîndurile erau rare de tot ; lipsea Eminescu, lipsea Bodnărescu, lipsea Ştefan Vârgolici,

lipsea dl. Culianu, lipsea dl. Naum, lipsea dl. Buicliu, eram numai cîţiva.

*

Reiau firul istorisirei. Cînd sosi timpul ca să se fixeze prelegerile populare pentru anul 1874, atît dl. Maiorescu cît şi dl. Pogor lipseau, singur dl. Negruzzi era de faţă. Înţelegeţi bine, că noi tinerii eram astfel stăpînii situaţiei.

— Ei, ce vorbim la Universitate anul acesta ? întrebă dl. Negruzzi.

— Mai întîi, zic eu, trebuie să încetăm cu subiecte străine şi cu absurditatea unităţei de subiect. Trebuie să luăm subiecte naţionale, iar în ele să domine diversitatea.

Cei doi români, Lambrior şi Tasu îmi veniră în ajutor, iar Alexandru Xenopol primi cu bucurie propunerea.

Vechii junimişti însă, în frunte cu dl. Negruzzi, protestară şi ne somară ca să arătăm opt subiecte pe tema naţională cu privire la cultură şi la arte. Mi-aduc aminte că între alţii dl. Grigore Buicliu ne persifla agreabil de mania noastră de naţionalism.

— În tot cazul, adause dl. Negruzzi, dacă ţineţi numaidecît la aceasta căutaţi o legătură cît de vagă între subiecte. Însă să ştiţi un lucru : trebuie să găsiţi printre d-voastră 7—8 conferenţiari, căci dintre noi ceştilalţi n-avem să putem ţinea nimenea prelegere, necunoscînd lucrurile cu privire la români.

— Aveţi şapte conferenţiari ? ne întrebă un bătrîn junimist.

— Avem, răspunse Lambrior.

— Numără-i.

— Să vi-i număr, adăogii eu... Este Lambrior, este Burlă, este Vârgolici (acesta făcu un semn de denegare), este Xenopol, este Verussi, sunt eu.

— Ei și mai cine ?

— Și dl. Negruzzi, adăogii eu, pentru *Privirea teoretică*.

Acest lucru păru că satisface pe dl. Negruzzi. Deja pentru conferențiarii noi, d-sa lua rolul pe care-l avusese dl. Maiorescu. Prelegerea de *Privire teoretică* totdeauna fusese făcută sau de dl. Maiorescu sau de dl. Pogor ; rîndul d-lui Negruzzi sosise, se suia pe treapta cea mai de sus.

— Haide fie, zise dl. Negruzzi, dar cum să intitulăm conferințele ?

— *Elemente naționale*, spusei.

— Bun, subiectul e bun, strigară cu toții în cor.

Eu care mă gîndisem de acasă la subiectul prelegerilor, le și cam întocmisem puțin, de aceea nu mi-a fost greu ca să am aerul că sunt inspirat mai bine decît ceilalți. Și m-am exprimat astfel :

— Iată, Burlă ca filolog poate să vorbească despre *origina limbei române ;* tu Lambrior ce-i putea ține ?

— Limba cronicarilor și limba de astăzi, răspunse Lambrior.

— Unul ar putea vorbi despre studiul istoriei, replică dl. Negruzzi. Cui să o dăm ?

Apoi uitîndu-se împrejur vede pe dl. Roiu și adăogi :

— Iacă Roiu poate vorbi despre aceasta în calitate de fost profesor de istorie.

Trei conferințe erau deja găsite, mai trebuiau patru.

D-lor, zise dl. Naum, lipsește arta în conferințele d-voastră, nu se poate conferințe populare ale „Junimei" fără să se vorbească de artă.

— Avem să avem și prelegere despre artă, mă grăbii a adăogi.

Și întorcîndu-mă către Verussi, pictor, îl întrebai :

— Verussi, nu iei o conferință ?

— Da, despre *artele plastice.*

— Bravo, strigarăm noi.

— Xenopol, tu ai putea să vorbești ceva despre muzică, fiindcă ești muzicant ?

— Primesc să vorbesc despre *muzică populară.*

— Dar tu, mă întrebară ceilalți ?

Aici o mică șiretenie. Eu mă ocupasem de vreo două luni cu poezia populară, aveam deja poezia populară de la mai toate popoarele, mai cu seamă în traducție poeziile populare sîrbești și bulgărești, în care ca comparație cu a noastră găsisem lucruri foarte interesante.

De aceea, cu aerul cel mai nevinovat din lume răspunsei :

— Dacă voiți, eu vorbesc despre *poezia populară.*

— Minunat.

Mai rămînea o conferință de ales, pentru ca ciclul să fie complect. Ne adresarăm cu toții la Ștefan Vârgolici și-l rugarăm să ție și el o conferință.

— Bine, să țin, dar ce ? n-am nici un subiect.

Atunci o inspirație veni lui Lambrior.

Ți-am găsit un subiect admirabil : *teatru de păpuși.* Tu ești profesor de literatură și ești familiar cu autorii dramatici.

Vârgolici stătu puțin la îndoială, în fine primi.

Dl. Buicliu nu se stăpîni să spună încet o răutate : De, zise el, de la Shakespeare pînă la *Vasile ţiganul, care a mîncat curcanul, de la păpuşi,* este oarecare drum !...

În urma acestora se stabili pentru prima oară la „Junimea" un program pur naţionalist de prelegeri, cu conferenţiari aproape noi, afară de dl. Negruzzi, program formulat în modul următor :

PRELECŢIUNI POPULARE

Elemente naţionale

1.	duminică	10 februarie	Privirea teoretică .	*I. Negruzzi*
2.	„	17 „	Originea şi caracterul limbei române . .	*V. Burlă*
3.	duminică	24 februarie	Artele plastice . .	*P. Verussi*
4.	„	3 martie	Limba cronicarilor şi limba de astăzi	*A. Lambrior*
5.	duminică	10 martie	Poezia populară . .	*G. Panu*
6.	„	17 martie	Studiul istoriei . .	*G. Roiu*
7.	„	24 „	Teatru	*Şt. Vârgolici*
8.	„	7 aprilie	Muzică populară	*A. Xenopol*

Acest program constituia triumful junimiştilor noi asupra celor vechi, izbînda ideilor naţionale faţă cu cele vechi ale culturei umanitare. Noi, *românii,* reuşiserăm în fine ca să dăm o notă nouă în „Junimea".

O transformare în spiritul şi tendinţele „Junimei" se făcuse prin introducerea de elemente noi. Terenul pe care-l căpătasem am ştiut să-l apărăm şi în viitor, căci în 1875, tot după propunerea noastră, programul prelegerilor fu întocmit tot în acelaşi spirit şi cu aceleaşi elemente.

În adevăr, anul 1875, fiind an de zbuciumare politică pentru guvernul conservator, iar d-nii Maiorescu, Theodor Rosetti, Carp, Negruzzi, fiind absorbiţi cu politica, noi căpătarăm marele succes de a decide pe dl. Pogor să ţină şi d-sa o conferinţă în ciclul propus de noi. Tot în acel an, cu mare ce, hotărîsem pe Eminescu să debuteze şi el, iar *Privirea teoretică* trecu de la dl. Jacques Negruzzi la dl. Alexandru Xenopol.

Iată în adevăr programul din 1875.

PRELECŢIUNI POPULARE

Influenţe consecutive asupra poporului român

1.	duminică	9 februarie	Privire teoretică	*A. D. Xenopol*
2.	„	16 „	Bizantinii . . .	*P. Verussi*
3.	„	23 „	Slavonii . . .	*G. Panu*
4.	„	2 martie	Turcii	*A. Lambrior*
5.	„	9 „	Polonii	*Şt. Vârgolici*
6.	„	16 „	Fanarioţii . . .	*V. Pogor*
7.	„	23 „	Austriacii . . .	*A. D. Xenopol*
8.	„	30 „	Francezii . . .	*I. C. Negruzzi*
9.	„	6 aprilie	Germanii . . .	*M. Eminescu*

Este un proverb :

Cînd mîţa nu e acasă
Şoarecii joacă pe masă

Cam aşa ajunserăm şi noi, şoarecii. Noi formam majoritatea la „Junimea", noi emiteam teorii noi, noi discutam, elementul vechi era reprezentat prin dl. Pogor, care era foarte schimbător în părerile sale. Numai dl. Negruzzi păstra sfînta tradiţie, însă se hotăra din cînd în cînd să sacrifice noilor tendinţe.

Un cuvînt despre conferința lui Eminescu. Nu știu prin ce întîmplare n-am asistat la ea, dar mi s-a spus că a fost deplorabilă. Eminescu nu putea vorbi în public, pe urmă forma lui era totdeauna foarte grea, iar fraza încărcată de tot felul de propoziţiuni incidentale și de digresiuni. Fondul foarte serios, însă de multe ori impenetrabil. Mi se pare că de atunci n-a mai ținut nici o conferință ; de altmintrelea trăind într-o lume aparte, lumea capului lui, Eminescu era indiferent, ba chiar dispreţuia toate aceste manifestaţiuni, pe care el le găsea ridicole.

CORESPONDENȚA „CONVORBIRILOR"

Convorbirile literare pentru prima oară în țară au organizat, la sfîrșitul fasciculei, o corespondență între redacţie și diferiţi autori, care-și trimeteau operile spre publicare. Cel care corespundea cu toţi literaţii anonimi era și redactorul revistei, adică dl. Iacob Negruzzi. Aceste corespondenţe erau foarte reușite, toată lumea făcea haz, căci dl. Iacob Negruzzi, spirit eminamente satiric, găsea în răspunsurile sale lucruri foarte nostime. Corespondența de pe ultima pagină a *Convorbirilor* era groaza debutanţilor ; toţi cei cari trimiseseră manuscriptele lor redacţiunei așteptau să-și vadă soarta la această rubrică. Și, durere ! Pe lîngă că manuscriptele lor erau refuzate, apoi dl. Negruzzi îi și mortifica prin răspunsuri sarcastice.

Erau și ridicole cele mai multe din lucrările literare sau poetice ce se trimeteau la *Convorbiri.* Astăzi nivelul general e mult mai ridicat.

Să dau cîteva exemple :

Un student din Transilvania trimite o poezie intitulată *Euterpa giocîndu-se.* Iată cum începea această bucată poetică :

Mă duceam odinioară
La a mea dulce pipină
Și voiam să-i oferesc
O frumoasă amorină

Dl. Iacob Negruzzi îi răspunde în corespondenţă următoarele :

„Fiica lui Zeus și a Mnemosynei, chiar *giocîndu-se,* nu poate face asemenea versuri".

Un alt poet îi trimite o lucrare intitulată : *Odă la natură.* Era o elucubraţie deplorabilă.

Dl. Iacob Negruzzi îi răspunde :

Ai voit să cînți natura
Și te-ai dus, te-ai dus de-a dura.

MICI TRADIȚII

„Junimea", societate eminamente de tradiţie în apucăturile ei, avea mai multe cuvinte și apropouri, care se întrebuinţau în anume cazuri, ori de cîte ori acele cazuri se iveau. Să vorbesc de cîteva din ele.

Motto este bun. Ce însemna aceasta ? Știți că mulți autori au obiceiul de a pune un motto înainte de a începe, adică a cita o frază sau un vers din alt autor. Odată dl. Șerbănescu, poetul, trimite o poezie : *Primăvara,* care avea de *motto* următoarele :

O, primavera, gioventu del'anno,
O, gioventu, primavera della vitta !...
Metastasio.

Poezia :

Vine, vine, primăvara

era slabă. După ce i se dă lectură, dl. Negruzzi zice :

— Ei, cum o găsiţi ?

Tăcere.

După cîteva secunde dl. Pogor, cu foarte mare gravitate, rosteşte cuvintele : *Motto este bun.*

O mare ilaritate izbucneşte, poezia era judecată şi condamnată.

De atunci, de cîte ori o lucrare era slabă şi se întîmpla să aibă şi un motto, totdeauna singura critică care i se aducea, consista în a se spune : *motto este bun !*

Din această cauză, colaboratorii care erau şi membri ai societăţei se păzeau ca de foc ca să pună la lucrările lor vreun motto oarecare.

Faul. Societatea „Junimea", cu spirit eminamente la început german, nu putea să nu aibă în vocabularul ei un cuvînt german de întrebuinţare zilnică.

Cuvîntul *faul* era întrebuinţat de cîte ori o lucrare, în genere o poezie sau altceva, era slabă, greoaie sau de rău gust. Abia se începea citirea ei şi îndată auzeai din mai multe părţi : *faul, faul, faul !*

Lucrarea era condamnată şi nici chiar se mai citea pînă la urmă.

— *Anecdota primează* şi *porco.* „Junimea" era o societate foarte nedesciplinată — am mai spus-o. Fiecare vorbea cînd credea de cuviinţă. Cînd însă se citea vreo lucrare, atunci se stabilea tăcere şi se păstra pînă la urmă. Dar cînd lucrarea care se citea era prea lungă, se înţelege că răbdarea membrilor era pusă la o mare încercare, toţi fiind deprinşi a-şi exprima la moment părerea sau de a schimba glume. Cum să se împace deci aceste două necesităţi : necesitatea de a păstra tăcere, timp, de exemplu, de o oră sau mai bine, cu necesitatea impulsivă a membrilor de a întrerupe această tăcere prea îndelungată ?

După multe întreruperi intempestive în cursul citirei, chemări la ordine şi ţiştuituri, s-a constatat că este imposibil ca să nu se permită un mic repaus recreativ, un fel de supapă de siguranţă, fără de care atenţia auditorului nu mai putea fi încordată. Şi atunci s-a admis că se poate face o mică pauză în mijlocul citirei, numai pentru un singur gen de pauză, anume numai pentru istorisirea unei *anecdote* apropo de lucrarea care se citea. Această toleranţă s-a consacrat prin cuvintele : *anecdota primează.*

Bunăoară, se citea o dată o traducere din nu mai ştiu ce autor, unde era vorba de un pescar.

Deodată Lambrior strigă : *anecdota primează.*

Imediat lectura se întrerupe şi atunci Lambrior spune următoarea anecdotă :

Un pescar fu ademenit de o fată, încît se înamoră straşnic de ea. Într-o zi plecînd după peşte, fata îl rugă să meargă şi ea să-i dea şi ei o plasă ca să prindă şi ea peşte ; atunci pescarul îi zise : „Ce peşte vrei să mai prinzi, cînd ai prins pe pescar ?"

Cel mai tare în anecdote era de sigur dl. Negruzzi, care spunea cîte două anecdote de multe ori, în mijlocul citirei aceleiași lucrări. Însă și aici era o chestie delicată. Dacă anecdota reușea, întrerupătorul era iertat, cînd însă anecdota era proastă, atunci protestări energice se ridicau cu : *faul, faul !* din toate părțile.

De la anecdota unuia venea gust și altuia ca să spună o anecdotă. Așa că nu s-ar mai fi terminat cu anecdotele, dar, mai cu seamă, cu citirea poeziei.

Atunci intervenea dl. Negruzzi sau dl. Pogor și adresîndu-se cititorului, îi zicea :

— *Porco ! porco !*

Ce însemna aceasta ? Aceasta însemna să se continue cetirea ; *porco* era o degenerare a cuvîntului latinesc *porro*.

XVI

Am arătat cu altă ocazie cum „Junimea", avînd deprinderi foarte libere, membrii ei se tratau între dînșii cu mare familiaritate și întocmai ca la școală între copii își dădeau porecle unii altora. Mai toți aveau porecle. Așa, dl. Caragiani, fiindcă era gras, era numit în stil homerian : *bine hrănitul Caragiani*. Dl. Naum, am spus deja, era cunoscut sub numele de *André Chénier* și mai des de *pudicul Naum* ; Ștefan Vârgolici, scurt, roș și gras, răspundea la pronumele de *Cavenco negustor de porci* etc., etc.

Dar să fac fizionomia cîtorva membri de la „Junimea".

BINE HRĂNITUL CARAGIANI

Dl. Caragiani, profesor de literatură elină la Universitatea din Iași, este macedonean de origină. Era pe atunci — și este încă — un tip foarte simpatic și original. Crescut în plin orient, el rezuma tradițiile și anecdotele tuturor popoarelor din peninsula balcanică și din restul imperiului turcesc, plus cunoașterea clasicilor eleni, din care își făcuse o specialitate.

De aceea era cel mai bogat anecdotist de la „Junimea". Însuși dl. Iacob Negruzzi îi recunoștea superioritatea.

Cu dl. Caragiani ședințele nu s-ar mai fi isprăvit, la fiecare pas d-sa întrerupea ca să spună o anecdotă, — o anecdotă cu un sîrb, cu un bulgar, cu un grec, cu un turc, cu un țigan etc. Caragiani le istorisea cu un farmec nespus ; accentul care trăda origina sa exotică dădea istorisirei sale un gust mai mult.

„Junimea" își ținea coastele de rîs, iar anecdotele cam pipărate înebuneau de plăcere pe dl. Pogor. Ca și la teatru, de multe ori noi ceream la altă ședință ca să repete o anecdotă care ne plăcuse, iar dl. Caragiani, ca un artist binevoitor, se executa și, ca surprindere plăcută, mai adăuga încă una nouă.

Erau clasice anecdotele d-lui Caragiani. Mai ales *Țiganul și perjele* a rămas legendară. Îmi pare rău că e greu de spus.

De ce i se zicea lui Caragiani *Bine-hrănitul Caragiani ?* Din cauza traducerilor sale din Homer. După cum în Homer, Achil este denumit *Cel iute de picior*, iar Minerva, *Minerva cu ochi de bou*, tot așa dl. Pogor, prin imitație, văzîndu-l într-o

seară pe dl. Caragiani intrînd pe uşă, plin la faţă, gras şi gros, a strigat :

— Iată şi *bine hrănitul Caragiani !*

Dl. Caragiani a dat *Convorbirilor* traduceri din Theocrit (cîteva idile) din *Iliada,* din *Bathrahomyomachia.*

Acest simpatic junimist a ţinut şi o conferinţă, dacă nu două ; dar aici s-a văzut deosebirea între un povestitor drăguţ în intimitate şi între un conferenţiar.

Anecdotele sunt făcute ca să fie spuse în cerc intim, în dispoziţii de a le asculta ; spuse însă într-o sală mare cu sute de ascultători, anecdotistul fiind îmbrăcat în frac şi cu mănuşi albe, ele pierd tot farmecul lor.

PUDICUL NAUM

D-lui Naum, actual profesor de literatura franceză de la Universitatea din Iaşi, i se zicea *André Chénier,* fiindcă era un traducător pasionat al acestui delicat poet. Mai toate elegiile şi idilele lui André Chénier au fost traduse şi publicate în *Convorbiri literare.* Apoi Lamartine, Boileau, (arta poetică) etc., etc.

Cînd l-am cunoscut întîi pe dl. Naum, la 1873, barba şi mustăţile îi erau albe ca zăpada. Dacă m-aş lua după aceasta, ar trebui să-i dau d-lui Naum vreo 80 de ani, căci nu părea atunci după albitul părului mai puţin de 50 de ani.

Dar erau oameni care cunoscuseră pe dl. Naum în 1863 şi care afirmau că şi atunci era tot cu părul alb. Iată-l deci pe dl. Naum avînd aparent vreo 90 de ani, iar cu oarecare calcule şi mărturii

aş putea să-i împing vîrsta aproape pînă la acea a lui Matusalém. În realitate, dl. Naum era pe atunci un om tînăr, dar înălbit de timpuriu.

Ne întrebam rîzînd la „Junimea" : de ce dl. Naum a înălbit aşa de curînd ? Şi răspunsul era : că desigur sentimentele tandre din poeţii francezi pe care i-a tradus, i-au făcut acest serviciu rău.

Mai totdeauna dl. Naum avea o traducere cu sine. Era tipul omului delicat, rezervat şi timid. Totdeauna se înroşea cînd lua cuvîntul ca să spună ceva, iar glumele cam pipărate ale d-lui Pogor îl făceau să plece ochii în jos şi să se înroşească ca o fată mare. De aici porecla de *pudic.*

Dl. Caragiani îl punea de multe ori la grele încercări în această privinţă. Într-o seară se vorbea de Aristofan ca de Molierul antichităţei ; dl. Caragiani ne zice :

— D-voastră nu cunoaşteţi încă pe Aristofan. În toate traducerile în limbile moderne, Aristofan este ciuntit, expresiile lui pieptănate, modernizate. Textul cîte odată e îngrozitor de cruditate şi trivialitate ; am să vă aduc într-o seară traduceri textuale din oarecare scene, şi veţi vedea că verva şi spiritul său satiric îmbracă forme foarte pipărate.

Toţi aplaudarăm propunerea, iar dl. Pogor zise :

— Bine, dar cu Naum ce facem ? Cum are să auză el asemenea lucruri, căci are să se supere André Chénier ?

— E în stare să nu vie, adause dl. Xenopol.

— Asta nu se poate, replică dl. Pogor, îndată ce vom vedea că lipseşte, vom trimite cîţiva din noi acasă ca să-l aducă cu forţa.

Dl. Naum, roş la faţă, zîmbea cu sfială.

Pentru ședința viitoare dl. Caragiani se ține de cuvînt și ne aduse traducerea textuală a unor scene din nu-mi mai aduc aminte ce comedie a lui Aristofan.

Doi viguroși junimiști se așezară de amîndouă părțile lîngă dl. Naum ca să-l împiedice de a pleca ; iar dl. Caragiani începu citirea în hazul general și spre bucuria pînă la delir a d-lui Pogor.

CREANGĂ

Prin 1874—1875 vedem într-o seară că un nou venit se află la „Junimea".

Noul venit era scurt, gros și gras, cu figura și părul cam castaniu blond, cu gîtul scurt apoplectic și cu figura congestionată, purtînd cu stîngăcie hainele.

Era Creangă.

La fiecare cinci minute își ștergea sudoarea de pe frunte cu o batistă mare, colorată.

Cine era Creangă ? În istorisirele lui își spune copilăria. Să-i fac eu, pe cît mi-aduc aminte, biografia, așa cum l-am cunoscut.

Întîia dată cînd l-am văzut pe Creangă, era diacon la o biserică oarecare. Pe atunci preoții făceau multă politică ; printre aceștia diaconul Creangă excela, era pasionat de întrunirile publice, pe care nu numai că le frecventa, dar în care lua mai totdeauna cuvîntul cu mare succes.

Vorbea frumos. Înzestrat cu o vie inteligență, țăranul Creangă nu-și pierduse, prin modestele studii de seminar ce făcuse, limbagiul viu, colorat și plin de imagine, popular. Acest fond hrănit la fiecare pas cu anecdote, amintiri, învățăminte din

bătrîni, făcea din Creangă un orator de tribună adevărat original și foarte gustat. Creangă era un naționalist fanatic, un iubitor al neamului, toate discursurile sale erau pe asemenea temă și vă puteți închipui cît succes aveau.

Manierele și limbagiul său liber displăceau autorității bisericești superioare. După ce în curs de mai mulți ani a avut diferite încurcături cu Mitropolia, aplicîndu-i-se diferite pedepse disciplinare, oprindu-l de a sluji etc., Creangă luă o hotărîre extremă ; să se despopească.

Și într-o bună zi întîlnesc pe Creangă îmbrăcat civil. Despopirea lui Creangă a produs un scandal enorm la Iași — și în adevăr era și de ce — în cercurile cunoscute. Știți că este chiar un proverb : „că i s-a dus vestea ca de popă tuns". Mahalalele strigau la scandal, tagma bisericească ridică mîinele în sus. Creangă, pe lîngă diacon, era și profesor la o școală primară. Iată-l pe bietul Creangă amenințat ca să-și piardă și catedra, considerîndu-se despopirea ca un fapt imoral.

Dar Creangă avea un protector, pe dl. Maiorescu. Creangă era un fanatic al aceluia. Diacon, el făcuse școala normală de institutori, pe cînd dl. Maiorescu era directorul acelei școli. Așa se explică legătura lui Creangă cu „Junimea", căci cu ideile și sentimentele lui, „Junimea" trebuia să-i fie mai mult antipatică.

Cu mare ce Creangă își păstră catedra.

Pînă la venirea lui Creangă la „Junimea", culegătorii și povestitorii de povești erau d-nii Slavici și Pompiliu, amîndoi transilvăneni. Poveștile lor se resimțeau de această origină ; scrise într-o limbă grea, de multe ori orășenească, poveștile lor

trădau un fel de combinații literare care le stricau farmecul.

Marele merit al lui Creangă a fost că el a scris poveștile întocmai sau aproape întocmai cum ele se spun la țară.

Cînd a venit Creangă la „Junimea" și și-a citit el singur poveștile, a fost o adevărată sărbătoare. Mi se pare că a început seria sa de povești cu *Soacra cu trei nurori.*

Toți au început atunci a-l ruga pe Creangă să aducă și altele și cît mai curînd. Apoi a urmat seria cu : *Capra cu trei iezi, Punguliță cu doi bani, Dănilă prepeleac, Moș Nichifor Coțcaru* etc.

În ce consistă valoarea poveștilor lui Creangă ? Și cum reușește Creangă ca să fie povestitorul cel mai apropiat în limba poporului ? Căci trebuie să admitem că dacă este ceva de fermecător în poveștile lui Creangă, este acel aer de țară, sunt acele expresii plastice, pentru noi cu totul dintr-o altă limbă, sunt acele apropouri naive, acel dialog de o sinceritate primitivă și acele cunoștințe foarte naive și reduse ale țăranului.

Cum că Creangă era un om foarte deștept, foarte ager la minte, nu mai rămîne îndoială ; dar cunoștințele lui nu erau întinse. Creangă a rămas pînă la moarte țăranul din satul Vânători de lîngă tîrgul Neamțului, și tot ce a învățat și deprins peste fondul cu care a venit la oraș, nu s-a prins, nu s-a asimilat cu dînsul. Afară de cunoștințele căpătate în școala preparandală privitoare la profesiunea de învățător, încolo Creangă a rămas ceea ce fusese.

Aceasta explică succesul ce a avut cu poveștile sale. Dacă Creangă devenea un om cult în sensul nostru, dacă Creangă s-ar fi depărtat de la felul

deprinderilor căpătate în copilărie, el ar fi fost un povestitor ca toți surtucarii de orașe. Din contră, cultura neputînd să-l domineze și să-i schimbe ideile și vorba, Creangă, care avea în același timp și o inteligență viuă, a putut să reproducă în limbagiul în care crescuse poveștile pe care le auzise, fără ca deprinderi nouă și limbagiul nou să le defigureze.

Un povestitor de povești populare, ca să reușească, trebuie să pună pe un țăran de la țară ca să istorisească povestea, iar el să o scrie cuvînt cu cuvînt ; altmintrelea este imposibil ca un om care gîndește altfel, care vorbește altfel, să poată să reproducă un limbagiu, impresii și imagini care nu sunt din fondul cunoștințelor sale obicinuite.

De aici vine artificialitatea celor mai multe colecții de povești populare. Regretatul Ureche, care a scris și povești, este un exemplu izbitor de cele ce spun.

Creangă n-avea decît să se lase tîrît de suvenirurile vii și nepieritoare ale vieții sale de la țară, pentru ca poveștile sale să fie aproape ca cele ce se ascultă la șezătoare. Dar despre aceasta voi reveni mai pe larg ceva mai tîrziu.

PRIETENIA ÎNTRE CREANGĂ ȘI EMINESCU

Din cele întîi zile s-a stabilit mare prietenie între Creangă și Eminescu, sau mai drept Eminescu a fost cuprins deodată de o mare dragoste pentru Creangă.

Eminescu avea, cum am spus, o cultură cu totul de carte. Cu toate aceste, dacă limbagiul și ideile

erau străine, rămăsese însă la dînsul un fond aproape inconștient de aspirații și de năzuinți naționale. Creangă a trebuit, prin urmare, ca să-l captiveze imediat, căci el reprezenta pentru Eminescu tipul românului simplu, natural, nefalsificat de ideile și cultura modernă.

Eminescu, ca să poată găsi un tip de român vechi, își plimbase eroul, *Sărmanul Dionis*, prin veacul lui Alexandru cel Bun, și ca să poată avea înaintea lui case vechi cu cerdacuri largi și cu obiceiuri bătrîne, trebuia să le inventeze. Creangă, cu tipul său de țăran îmbrăcat în haine nemțești și cu toate expresiile arhaice care-i presărau vorbirea, repet, îi realiza visul lui Eminescu.

Legătura se stabili astfel, încît pe urmă mai nimenea nu mai văzu pe Eminescu fără Creangă și pe Creangă fără Eminescu ; amîndoi veneau la „Junimea", amîndoi ieșeau de la „Junimea".

Noi ceștilalți ne duceam după „Junimea", cîteodată, pe la cafenelele cele mai cu vază ale Iașului. Eminescu ne-a urmat uneori, însă nu cu mare plăcere. Îndată ce cunoscu pe Creangă, el se izolă cu totul de noi, dîndu-se în societatea aceluia numai.

Ce făceau ei ? Unde se duceau ? Ce vorbeau oare, zile, nopți întregi ?

Ce făceau și unde se duceau, știu. Plecau amîndoi și se înfundau pe la vreun crîșmar de prin Tătărași, Păcurari, sau Nicolina, adică prin părțile exterioare ale orașului. Acolo nu se puneau pe băut, cum se pretindea, sau cum se crede, — căci mulți cred că aceasta ar fi ruinat sănătatea și a lui Eminescu și a lui Creangă, — nu ; ei se puneau să trăiască o viață care le plăcea lor, viață simplă și primitivă. Era o plăcere pentru ei ca să

se așeze într-o odaie din fundul unei crîșme, pe lăviți de lemn, cu brațele rezemate de o masă murdară, serviți de un băiețel naiv.

Ce făceau ei ? Drept masă sau dejun, cereau să le frigă o bucată de pastramă, mai mîncau cîrnați cu usturoi — și vai de lume cum erau preparați, — ordonau ca să li se aducă o cană de vin, de calitatea cum s-ar fi întîmplat, și după ce mîncau pastramă, apoi, înaintea unui pahar de vin, stăteau toată noaptea dacă crîșmarul le da voie. Cînd crîșmarul voia să închidă, ei plecau în altă parte a orașului, unde știau că localul stă deschis pînă în ziuă, și vorbeau, vorbeau, vorbeau, vorbeau, dar și beau.

Ce vorbeau între ei ? Nu știu ; Eminescu și Creangă rar primeau cîte un al treilea în intimitatea lor, dar îmi închipui ce trebuiau să vorbească. Creangă istorisind povești din bătrîni și de la țară, Eminescu făcînd teorii metafizice și croind visuri cum ar trebui să fie poporul român. Se înțelegeau, cum se zice, ca gîsca cu rața ; îi uneau aceleași aspirații.

Cîteodată întrebam pe Eminescu :

— Ce vorbești tu tot timpul cu Creangă ?

El zîmbea, și cu acea privire vagă și rătăcită, care-i era caracteristică, răspundea în mod evaziv :

— Vorbim și noi ce ne trece prin minte !...

Și atîta tot.

Cîteodată Creangă și Eminescu dispăreau cîte trei-patru zile ; nu se știa ce au devenit. În timpul acesta ei ieșeau din oraș pe jos, cutreierau Galata cu tîrgușorul, treceau în spre bariera Păcurarilor, făceau înconjurul pe la Copou și Aroneanu, dor-

meau pe o laviță la vreun han sau la vreo crîșmă, mîncau ce găseau și erau fericiți.

Cînd se întorceau, erau de nerecunoscut ; hainele neîngrijite, figurile obosite de veghere, de trudă și puțin de băutură, însă foarte încîntați de asemenea escursiuni, gata să le reînoiască a doua zi.

Cîteodată noi îi îndemnam să meargă pe la crîșmele noastre boierești ; mai totdeauna refuzau.

— Nu, nu mergem, preferăm să ne ducem la chir Costache crîșmarul, de la Nicolina. Să vezi ce pastramă minunată are ! Cer, adăugă Creangă, să-mi aducă pe un hîrb de strachină vreo trei cărbuni și-mi pun eu singur pastrama pe dînșii de se frige. Apoi este băietul Ghiță, care e un drac și jumătate ! Vinu-i cam turbure și cam acrișor, dar bun. Și stăm de vorbă pînă în ziuă. Nu-i așa Eminescule ?

Eminescu cu figura plină de mulțumire, zîmbea.

Apoi amîndoi plecau ca oamenii cei mai fericiți din lume.

DL. CARP LA „JUNIMEA"

Eu n-am văzut mai mult de patru ori pe dl. Carp la „Junimea". D-sa nu era un junimist practicant, se vorbea la „Junimea" despre dl. Carp, dar d-sa nu se arăta, rămînea între culise. Nu așa a fost la întemeierea „Junimei" pe la 1863. Atunci trio era format din d-nii Maiorescu, Carp și Pogor. Dl. Carp era pe atunci conferențiar obicinuit ; erau timpurile eroice.

În epoca prozaică istorică a „Junimei", dl. Carp nu se mai arăta decît foarte rar. De ce ? Nu știu.

Toată partea activității d-lui Carp, pînă cînd intră în ministerul Catargiu, îmi este necunoscută.

Ziceam că din cînd în cînd se vorbea la „Junimea" despre dl. Carp ca de un membru principal, însă notați pe atunci nu ca de un șef. Auziam pe dl. Negruzzi vorbind cu dl. Pogor că văzuse în timpul zilei pe dl. Carp. Șeful, adevăratul șef, pe atunci, era dl. Maiorescu. El era șeful literar necontestat, dar era, de sigur, și șeful politic, influența era în jurul d-lui Maiorescu, dl. Carp era pe al doilea plan. Mai mult, dl. Maiorescu recunoștea în dl. Carp un om de merit, dar împărțea în mare parte părerea comună asupra ideilor *bizare* ale d-lui Carp. Mi-aduc aminte că o dată dl. Maiorescu ne-a vorbit nouă, celor trei *români*, despre dl. Carp și s-a exprimat cam în felul acesta : „Înțelegeți bine că Carp are multe merite, însă trebuie să-l iei cu toate curiozitățile lui".

Cînd vorbea așa, vorbea ca un superior despre un colaborator.

Dl. Maiorescu joacă încă mult timp rolul de șef nedefinit, dar șef real. Așa, în ministerul d-lui Catargiu, dl. Maiorescu intră cel întîi. Desigur că era ceva politic, de care nu-mi dau seama, între dl. Catargiu și dl. Carp, care fusese ministru în cabinetul Manolache Costache, cel pronumit *cloșca cu pui*. Mai tîrziu, pe lîngă dl. Maiorescu intră în minister dl. Theodor Rosetti și numai după ce dl. Maiorescu e nevoit să se retragă, atunci dl. Carp îl urmează la instrucție și-i ia locul ca un soldat pe al superiorului.

În adevăr, toată lumea știe că dl. Carp, devenit ministru, declară cu mare îndrăzneală la senatul

unde dl. Maiorescu căpătase votul de blam, că d-sa *este continuatorul operei predecesorului său.*

Mult timp situația a rămas nelămurită între dl. Maiorescu și dl. Carp, cu privire la șefie. Așa, se știe că cu ocazia revizuirei Constituției la 1878, dl. Maiorescu s-a despărțit de dl. Carp, acesta fiind filosemit declarat, iar celalt naționalist. Mai tîrziu s-a organizat partidul conservator, mi se pare pe la 1879, sub șefia d-lui Manolache Costache.

Mult mai tîrziu dl. Maiorescu a început a aprecia calitățile eminamente de om de stat ale d-lui Carp, recunoscîndu-l francaminte de șef. Cum vedeți dl. Carp s-a impus cu greu șef, chiar în sînul „Junimei", și cît timp „Junimea" a păstrat în principal caracterul literar, natural că șeful trebuia să fie omul cel mai de valoare pe terenul literar și critic.

Dar să mă întorc la chestie.

Într-o seară, prin septembrie, nu-mi aduc aminte în ce an, prin 1873 sau 74, eram adunați în „Junimea" la dl. Pogor. Aud pe dl. Negruzzi care spune d-lui Pogor.

— Știi că Carp mi-a spus că vine în astă-seară la „Junimea".

În adevăr, pe cînd se citea o poezie de a d-rei Matilda Cugler, iată că intră cu mare dezinvoltură un tînăr, cu o brăzdătură în obraz și cu un monoclu. Face doi pași în sală, se oprește, aruncă o căutătură în toate părțile și cu o familiaritate protectoare, zice :

— Dar ce prostii citiți acolo ? De sigur vreo satiră a lui Negruzzi, sau vreo nuvelă a lui Ganea ?

— Carp nu putea să nu spuie o obrăznicie, îi răspunde rîzînd dl. Negruzzi.

Dl. Carp se îndreptă în spre singura canapea mai lungă ce era în sală, se trînti pe dînsa, își lungi picioarele, își scoate monoclu, ștergîndu-l cu batista, apoi zise :

— Apropo, care-i Panu, cine-i Panu ?

Cititorii pot să-și închipuiască ce am simțit în mine. Știam mai de înainte că dl. Carp era un spirit caustic, neîndurat, îi văzusem intrarea, care nu păcătuise prin vreo modestie oarecare ; după ce făcuse gogomani pe d-nii Negruzzi și Ganea, iată că acuma întreba de mine, care de abia de vreo 4 sau 5 luni începusem a scrie în *Convorbiri.*

Întrebarea d-lui Carp fu primită cu tăcere, toți își îndreptară căutăturile spre mine. Dl. Carp se ridică puțin pe o mînă, își puse monoclu și zise :

— Este cel mai bun critic istoric pe care l-au avut *Convorbirile.*

Atunci situația s-a înveselit, iar eu am respirat liber.

Dl. Negruzzi, care ducea război și cu dl. Carp, îi zise :

— De unde știi tu asta ? Tu nu citești niciodată *Convorbirile.*

— Nu citesc prostiile tale, adică pe *Mihai Vereanu,* dar am citit la țară studiile și criticele lui Panu.

Cîțiva junimiști mă arătară și atunci dl. Carp, fără a face un pas în spre mine, îmi zise de departe și cu un aer protector.

— Continuă a demasca școala de șarlatani de la București și pe cel mai mare farsor pe care l-am avut noi în istorie, pe Hasdeu.

După aceea, se tologi din nou pe canapea, scoțîndu-și iarăși monoclul, ca să-l curețe.

Intrarea d-lui Carp a produs o răceală și o jenă. Afară de patru-cinci junimiști vechi, care cunoșteau pe dl. Carp și erau deprinși cu manierele sale, restul, marea majoritate, nu-l cunoșteam decît din auzite. Procedeul său cavaleresc și lipsa de orice jenă, natural că ne impresionară, așa că din ceea ce altă dată domnea veselia și familiaritatea, acestea fură înlocuite printr-un fel de constrîngere morală. Erau cîțiva cari aveau lucrări de citit, ei le băgară cu timiditate în buzunar, așa că dintr-un moment la altul nu mai era nimic de citit pentru acea seară.

Dar iată că intră dl. Maiorescu și o discuție de estetică se născu între dl. Carp și d-sa, la care nu participă decît dl. Pogor.

Nu-mi pot de loc aduce aminte despre ce s-a discutat, știu atîta că impresia lăsată de dl. Carp a fost bună, foarte bună. Se vedea un om cult, cu un spirit viu și pătrunzător. Într-un moment dat, dl. Carp se înfurie în discuție, ridică tonul, după cum și acum îi este obiceiul.

Dl. Pogor își astupă urechile cu mîinile și îi zise :

— Carp, vorbește mai încet ; cînd începi a striga parcă se strică toate geamurile de la Palatul administrativ ; nu ai coarde vocale, tu ai sfărîmături de geamuri în gît.

Un mare rîs izbucni, chiar dl. Maiorescu făcu haz — căci în genere dl. Maiorescu nu făcea totdeauna haz de glumele d-lui Pogor sau ale d-lui Negruzzi, ci își păstra un fel de gravitate profesională.

Am ieșit încîntat în seara aceea de la „Junimea", primisem complimentele de la cel mai aprig și dificil critic al „Junimei". Decît, a fost și un

decît, îmi ziceam pe drum : Oare părerea favorabilă pe care o avea Carp despre criticele mele, nu era influențată de faptul că d-sa polemizase cu dl. Hasdeu apropo de *Răzvan-Vodă,* lucrare căreia dl. Carp nu-i recunoscuse nici o valoare, trimițînd pe dl. Hasdeu la gazeta umoristică *Aghiuță,* unde zicea că-i era locul ?

Oricum, de atunci am căpătat o simpatie pentru dl. Carp, simpatie care, cu toate vicisitudinele mizerabilei politici, nu s-a dezmințit niciodată, și aș putea afirma cu oarecare mici rezerve, că nici din partea d-lui Carp simpatia ce mi-a arătat de la început nu s-a alterat prea-prea mult.

Și pentru ca să dovedesc și să confirm acest lucru, voi adăuga încă un detail petrecut cîțiva ani după aceea.

Era prin 1880 sau 1881, nu-mi aduc bine aminte, mă întorsesem din străinătate și mă întîlnesc la Iași cu dl. Carp. D-sa se întorsese de la Viena, unde fusese ministru plenipotențiar. Cît fusese acolo ministru se ocupase cu toate chestiunile economice, care începuseră a fi la ordinea zilei în Austria și Germania. Plecarăm amîndoi la plimbare pe jos la Copou și într-un moment dat se opri și îmi zise :

— Panule, vrei să faci politică cu mine ?

Și atunci îmi expuse hotărîrea ce luase de a începe să facă politică serioasă și militantă, desfășurîndu-mi aproape întreg programul economic pe care mai tîrziu a căutat să-l pună în practică. Cu foarte mare luciditate de vederi, mi-a arătat situația politică a țării și cum în țară nu este decît un singur om, Ioan Brătianu.

Dar aceasta nu intră în cadrul *amintirilor.*

DL. THEODOR ROSETTI

ORIGINA PRIMULUI D-SALE MINISTERIAT

Iată încă un alt junimist, care își făcea foarte rar apariția pe cînd eram eu.

Într-o seară dl. Maiorescu venind la „Junimea", zice :

— Mi-a citit astăzi Theodor Rosetti un studiu foarte interesant și important, sunt lucruri foarte serioase și bine gîndite, l-am angajat ca vinerea viitoare să vie cu acel studiu.

Dl. Theodor Rosetti avea o situație privilegiată în societatea ieșană. Cumnatul fostului Domn Cuza, în legătură cu cercurile înalte, bărbat serios, era un om pe care „Junimea" nu putea să nu-l cultiveze. Au voit să facă dintr-însul chiar și un conferențiar, dar în această privință n-au reușit. Am arătat în cursul acestor amintiri cum dl. Rosetti, apucat de o emoție subită, nu a putut să-și dezvolte conferința.

Vinerea viitoare, „Junimea" era la dl. Negruzzi. Dl. Rosetti veni, același de astăzi, mai puțin anii, tot așa de afabil și de politicos. Scoase manuscriptul din buzunar și începu a-i da cetire. Studiul era intitulat : *Despre direcțiunea progresului nostru.*

Ce să vă spun de acest studiu ? Dl. Theodor Rosetti își luase drept punct de plecare acela de a pune în evidență întreruperea firului istoric, prin introducerea prea pripită a ideilor și legilor noi, confuzia ce a rezultat și pericolul care ne amenință. Afară de unele observații juste asupra consecvențelor ce a rezultat, încolo lucrarea dovedea un spirit cu desăvîrșire reacționar, un fel de critică nedreaptă și foarte puține idei lămurite, relativ la ceea ce ar trebui făcut. Așa dl. Theodor Rosetti îmbrățoșa totul în studiul său, agricultură, căi de comunicație, impozit, dezvoltarea fizică a poporului, dezvoltarea morală, intra în detalii asupra mijloacelor pentru sporirea populațiunei, pentru dezvoltarea economică a țărei, pentru dezvoltarea intelectuală. Aborda chestia influenței măsurilor economice, pe care trebuie să le ia statul față de particulari ; venea la instrucție și constata orice lipsă de progres. Cu alte cuvinte era un studiu greoi, pe o temă complect pesimistă ; nimic bun nu se realizase în țara aceasta, starea din timpul Regulamentului organic era cel puțin o stare istorică, pe cînd aceasta nouă nu avea nici o bază, totul era artificial și factice, tot am copiat de la franțuzi, nimica bun.

Nu știu părerea intimă a d-lui Maiorescu și a celorlalți. De formă lucrarea a fost găsită admirabilă și chiar profundă. Eu bănuiesc astăzi că era în această apreciare și oarecare calcule politice. „Junimea" voia să-și păstreze un om de marcă cum era dl. Theodor Rosetti.

Este drept că în cursul acestui studiu, dl. Rosetti tămîia spiritul de la „Junimea", tendințele societății și chiar pe oarecare membri însemnați. Așa, se vorbea în acel studiu de *Beția de cuvinte* a d-lui Maiorescu.

Mie de pe atunci nu mi-a plăcut de loc acel studiu, tema era dacă nu falșă, dar cel puțin foarte exagerată. Dl. Theodor Rosetti voia să dovedească, că în cazul cel mai bun, societatea a rămas tot la

starea Regulamentului organic și că numai formele s-au schimbat; în locul formelor de boieri, de ciocoi etc., s-au introdus formele de deputați, senatori etc. Postulanții au rămas și sub regimul nou ca și sub cel vechi și așa mai departe.

Deja găsim în acel studiu acea apucătură de spirit care a devenit cu totul banală astăzi, precum: profesorii fără școlari, ofițerii fără soldați, risipă de bani în cheltuieli de lux, funcționarismul devenit o boală națională etc.

Ei bine, cine își închipuie că *acest articol* a fost ocazia pentru ca dl. Theodor Rosetti să se facă ministru? Zic că a fost ocazie aparentă, căci dl. Rosetti avea alte drepturi pentru a deveni ministru; dreptul de om cult din familie boierească și cumnat de fost domn. Studiul d-sale însă a dat lustru tuturor drepturilor sale reale. În adevăr, dl. Maiorescu intră în ministerul d-lui Catargiu în aprilie 1874, influența junimistă începe a se simți, iar atacurile contra guvernului conservator încep a împrumuta și caracterul atacurilor care erau îndreptate și în contra *Junimei* literare. În ianuarie 1875 vedem intrînd și pe dl. Theodor Rosetti în minister. Și la ce minister? La *lucrările publice*. Pentru ce la *lucrările publice?* Fiindcă în aprilie 1874 publicase în *Convorbiri* studiul *Despre direcțiunea progresului nostru,* în care vorbea despre căile noastre de comunicație, drum de fier, șosele.

Să nu credeți că este o simplă afirmare, am auzit cu urechile mele la „Junimea" dîndu-se acest argument. Am auzit junimiști, cari aprobînd, bineînțeles, numirea d-lui Theodor Rosetti, ziceau:

— Pe Rosetti l-au pus la locul lui la lucrări publice, fiind competent; iată-l în poziție ca să-și realizeze programul, pe care l-a dezvoltat în *Convorbiri* în studiul *Despre direcțiunea progresului nostru.*

Și o ziceau cu sinceritate. Ce timpuri fericite!...

XVII

O PRIVIRE GENERALĂ

Scriind bucăți-bucăți aceste amintiri, nu-mi scapă din vedere punctul general, și de multe ori îmbrățișînd întreaga mișcare literară și științifică de la „Junimea", constat ce mare rol au jucat *Convorbirile* și societatea în cultura românească. „Junimea" a făcut cunoscut țării — vedeți că nu zic cuvîntul a produs — oameni de întîia mînă în diferitele ramuri ale activității intelectuale. Prin „Junimea" s-a remarcat Eminescu, unul din cei mai mari poeți ce i-am avut. Dl. Alexandru D. Xenopol este istoricul cunoscut în străinătate și ale căruia lucrări sunt apreciate în toate centrele culturale din Europa. Conta, care vine mai tîrziu la „Junimea" este singurul român care a conceput un sistem filosofic cu toate dezvoltările sistemelor marilor filosofi. Nu apreciez sistemul, apreciez concepțiunea, care este mare și unitară și care dovedește puternicia creierului. Dl. Carp este unul din cei mai însemnați oameni de stat ai României moderne. „Junimea" a mai pus în iveală un specialist superior, pe regretatul Alexandru Lambrior, întemeietorul filologiei științifice la noi în țară, acel care a fixat legile fonetismului român și care,

dacă ar fi trăit, ar fi fost un filolog cu reputație europeană în limbile romanice. Dar despre acesta mă voi ocupa îndată în special.

Nu voiesc să uit pe dl. Maiorescu, care a fost sufletul acestei mari mișcări și căruia se datorește într-adevăr introducerea metodelor pozitive în critică, în literatură, în artă și în filologie. Cetiți *Convorbirile* pînă în 1875 și veți rămînea înmărmuriți de activitatea acestui om în toate direcțiile și de siguranța aprecierilor în toate materiile.

Pot zice că fără dl. Maiorescu n-ar fi fost *Convorbiri*, n-ar fi fost „Junime", fără dl. Maiorescu și fără dl. Iacob Negruzzi.

La „Junimea" erau foarte multe spirite distinse. Așa, dl. Pogor era un amator literar, care prețuia mai mult decît mulți profesioniști. Și alții. Dar în capul nimănui nu era concepțiunea întemeierei unei școli, ca în capul d-lui Maiorescu.

Dl. Maiorescu era protectorul și stimulatorul tuturor talentelor pe care le întîlnea, el aduna tinerii, el îi încuraja, el se ocupa de fiecare în parte, el da direcție, și aceasta la început fără nici o altă preocupare. Așa, cititorii acestor amintiri știu că eu criticasem niște conferințe ale d-lui Maiorescu ; aceasta nu l-a împiedecat ca îndată ce a văzut că am oarecare dispoziții pentru muncă, să nu mă îmbrățoșeze. El a trimis pe Lambrior și pe mine în străinătate, fiind ministru. El a făcut acelaș lucru cu d-nii Tocilescu și Teodorescu, reprezentanții școalei dușmane și ireconciliabile literare și științifice din București, campionii din jurul d-lor Hasdeu, Ureche, Petru Grădișteanu și alții.

Dar mă opresc asupra acestui subiect, căci aș avea de spus foarte multe.

ALEXANDRU LAMBRIOR LA „JUNIMEA"

Pe Alexandru Lambrior și astăzi îl cunosc moldovenii, chiar generațiile tinere, prin tradiție ca să zic așa. În Muntenia însă, unde n-a locuit niciodată, îl cunosc numai specialiștii filologi și îl cunosc ca pe cel mai mare filolog pe care l-a avut țara pînă în 1884, cînd a murit. Cine știe în ce hal de înaltă fantazie sau de ordinară ignoranță era filologia română prin 1872, cine își aduce aminte ce sisteme aproape ridicole filologice, ce concepții cu desăvîrșire greșite se împlîntaseră în spirite, dealtmintrelea foarte distinse, cum era școala transilvăneană și acea a Academiei române, numai acela poate să-și facă o idee de înalta operă științifică pe care Lambrior o începuse și din care au rămas, din cauza morței sale, numai începuturile, începuturi însă purtînd pecetea definitivă a lucrărilor științifice.

Dar n-am a vorbi aici de Lambrior întors din străinătate, după ce fusese elevul serios și strălucit al lui Gaston Paris și al lui Darmsteter la școala de *Hautes études* de la Paris. Trebuie să vorbesc de modestul profesoraș, care într-o seară s-a dus la „Junimea" cu mulți alții, și a rămas pînă ce „Junimea" s-a strămutat la București, împreună cu dl. Maiorescu.

Poate nimeni nu l-a cunoscut mai bine decît mine, fiindcă am fost colegi nedespărțiți de la clasa I gimnazială — Lambrior a făcut școala primară la Piatra — în liceu, la Universitate și la Paris.

Era un spirit distins și foarte original, original poate mai mult decît trebuia, fiindcă în fiecare lucru i se părea că vede o parte nouă, neobser-

vată, asupra căreia se azvîrlea cu toată ardoarea descoperirilor noi și a propagării lucrurilor inedite. Avea însă un lucru bun, revenea cu toată sinceritatea asupra erorilor de care apoi își dădea seama, fără să puie nici un amor propriu, calitate aproape exclusivă spiritelor de elită.

Se născuse la țară, trăise la țară. Copilăria sa seamănă cu a lui Creangă. De aceea lui Lambrior i-a rămas totdeauna dragostea pentru țăran, cultul limbei vorbite de țăran, entuziasmul pentru tradițiile, poveștile și literatura poporului și încrederea că pe aceste baze trebuie să ducem mai departe cultura. Acest lucru i-a determinat cariera de scotocitor al limbei vechi românești și, în consecință, acea de filolog.

Calificativul ce ne-a dat d-l Pogor la „Junimea", adică lui Lambrior, Tasu și mie, de cei *trei români*, nu este exactă ; adevărații trei români au fost la „Junimea" : Lambrior, Eminescu și Creangă ; ei aveau cultul de tot ce se apropia de țăran și de trecutul lui.

Mie mi s-a dat porecla de *român*, fiindcă mă ocupam de istoria românilor, dar eu eram departe de a judeca cu căldură și cu dragoste viața acestui popor, de vreme ce eram simplu orășan.

Aș putea face următoarea clasificație cu privire la cei trei adevărați români :

Creangă rămîne țăran povestitor toată viața.

Eminescu se înstrăinează prin spirit și cultură de viața românească, rămîne însă legat prin iubirea aproape inconștientă către trecutul acestei țări, pe care din lipsa cunoștințelor și din cauza viei sale imaginații, îl transformă așa cum îi plăcea. Eminescu iubește un popor român și trecutul acelui popor, așa cum el și-l creează, dar nu cum era în

realitate. Și aici deci o simplă concepție de poet și de imaginativ.

Adevăratul român este Lambrior. Pe un fond comun cu al lui Creangă, el se ridică prin inteligența și cultura sa la înălțimea omului de știință, care își iubește profesiunea, dar mai ales materialul asupra căruia experimentează. Lambrior a iubit mult specialitatea sa, filologia, dar a iubit-o în mare parte și fiindcă îi dădea ocazie zilnică de a se ocupa de trecutul acelui popor, de limba populară în care găsea formele cele mai curate, de limba actuală, pe care o diseca cu cruzime, voind să triumfeze în contra curentelor nesănătoase. Avea și el puțină imaginație în felul lui Eminescu — după cum am spus mai sus — se entuziasma lesne, pleca iute pe o cale, dar fiindcă spiritul său erau disciplinat de la natură și prin studii căpătase disciplina științifică, el știa să se oprească la timp ; pe cînd Eminescu se afunda tot mai mult în închipuirile fanteziei sale.

Din această corelație și afinitate între acești trei oameni, s-a stabilit îndată legătura între ei.

Eminescu niciodată n-a făcut haz de mine, nici eu de dînsul ; era prea mare deosebire de caracter, de cultură, și de concepțiuni a lucrurilor.

Cu Creangă iarăși n-am avut raporturi, fiindcă bănuia în mine un teoretic crud, căruia nu-i place sentimentalismul sau considerațiile patriotice și naționaliste.

Din contra, lui Eminescu îi plăcea societatea lui Lambrior, și lui Creangă de asemenea ; de cît simpatia acestora pentru Lambrior avea oarecare rezervă. Eminescu și Creangă n-ar fi putut expune față de Lambrior tot ce-și închipuiau și credeau despre poporul român, ei ar fi găsit în inteligența

disciplinată a lui Lambrior o stavilă. Îl iubeau însă fără a-i căuta societatea, dar cînd îl vedeau, simţeau adevărată plăcere.

Pe Eminescu probabil că-l jena mult prietenia mea cu Lambrior ; mai de cîte ori îl întîlnea pe Lambrior, mă întîlnea şi pe mine. De la cele întîi cuvinte ale lui Eminescu, care formulau în genere o teorie, eu îl contraziceam, zeflemisîndu-i părerile. Lambrior mai prudent şi natură mai ascunsă, măcar că simţea acelaşi lucru ca şi mine, ori tăcea, ori abonda cam slab în sensul lui Eminescu. Aceasta îl făcea să creadă că eu sunt un fel de intrus între amîndoi, lucru ce nu era de loc adevărat cu privire la Lambrior.

De la un timp m-am hotărît să-i fac plăcere lui bietu Eminescu, aşa că, cînd ne întîlneam, eu după cîteva minute pretextam o treabă şi plecam, lăsîndu-i pe amîndoi, adică pe un imaginativ naţionalist şi pe un complezent interlocutor.

Creangă avea un adevărat cult pentru Lambrior, mai ales că erau din acelaş judeţ şi foarte aproape satele lor unul de altul. Cînd era vreo controversă la *Junimea* despre vreo zicătoare sau un cuvînt popular, între Creangă şi alţii, cu toţii făceau apel la Lambrior ; cum afirma Lambrior că se zice, aşa rămînea.

TOT APROPO DE LAMBRIOR

FILOLOGIA ŞI LIMBA ROMÂNĂ LA „JUNIMEA"

„Junimea" s-a ocupat foarte mult cu limba şi filologia română. După literatură şi critică literară, aceasta a fost cea mai principală dintre îndeletnicirile ei. Polemice teribile s-au schimbat pe această temă. Ea a avut în sînul ei distinşi cunoscători ai limbei, precum gramatici ca Pavel Paicu, Ştefan Vârgolici şi Quintescu, filologi ca d-nii Burlă şi Lambrior, în frunte cu dl. Titu Maiorescu.

Căci pe dl. Maiorescu îl găsim în frunte, atît în literatură cît şi în filologie. Dar să mă explic.

Adevăratul filolog tehnic al „Junimei" era dl. Burlă ; acesta era versat în ştiinţa nouă filologică, acesta lua un cuvînt din limba sanscrită, îl ducea prin limbile indo-europeene, îl aducea la limba latină din timpul decadenţei şi-l scotea nou-nouţ în limba română ; era metoda lui Bopp din Germania.

Gramaticii se îndeletniceau a stabili regule, a critica pe ale altora.

Dl. Maiorescu, fără a fi filolog de specialitate, poseda de ajunse cunoştinţe ca, cu spiritul său şi cu marele lui bun simţ estetic, să poată vedea unde era absurditatea extremelor, să poată stabili o justă mijlocie şi apoi să conchidă. Lucrarea sa *Despre scrierea limbei române* este o lucrare nu atîta de erudiţie, cît de bun simţ şi de gust estetic în cercetările limbistice.

Lambrior este la început încă, dar veţi vedea îndată că Lambrior abordează chestiuni încă netratate, sau cînd susţine ideile limbistice ale „Junimei", aduce argumente cu desăvîrşire noi.

*

Se pasiona „Junimea" pentru asemenea chestiuni ? Toţi nu, desigur. Erau mulţi zeflemişti, în frunte cu dl. Pogor, pe care aceste chestiuni nu-i interesau decît din punct de vedere al ridicolului ; din acest punct de vedere însă îi interesau, găsind

un izvor de glume nesfîrșite în sistemele filologice al adversarilor, pe care specialiștii „Junimei" le combăteau. Ridicolul acelor sisteme dădeau ocazie vervei d-lui Pogor să facă apropouri.

În tot cazul, asemenea chestiuni nu dezinteresau complect pe nimeni, fie dintr-un punct de vedere, fie dintr-altul.

Astăzi e greu de conceput asemenea interes.

În adevăr, astăzi, de bine de rău, s-a fixat ortografia limbei, un fel de ortografie fonetico-etimologică, în tot cazul nimeni nu dă mare importanță ortografiei și felului cum un autor scrie. Pentru ce ? Pentru că autorul n-are decît o pretenție, ca să exprime ceea ce gîndește, nu se prezintă cu un sistem ortografic.

Astăzi chestiile de gramatică sunt numai de domeniul școalei și a celor de meserie. Cînd iese o gramatică, aceasta nu este un eveniment decît didactic, ceilalți autori de gramatică sar asupra noului venit, îl critică mai mult ca chestie de tehnică și rutină și nimic mai mult.

Astăzi filologia este o știință cu totul specială, cu dînsa nu se ocupă decît un număr restrîns de savanți, ea nu interesează pe marele public, cu toate că această știință are un interes mare, foarte mare, din punct de vedere a descoperirilor care se pot face cu ea pe diferite tărîmuri ale trecutului unui popor, pe tărîmul istoriei, al rasei, al obiceiurilor, al ideei de justiție în trecut etc.

*

Nu tot așa era acum 30 de ani. Pe atunci chestiunile limbei interesau pe toată lumea, nu numai interesau, dar chiar pasionau ; toți oamenii cari se

ocupau pe tărîmul intelectual, sau aproape toți erau filologi, limbiști, fiecare avea un sistem și propunea unul. Bineînțeles că cea mai mare parte erau filologi de fantezie, propuitori de sisteme fanteziste, dar care deșteptau susceptibilitățile de amor propriu incalculabile.

„Junimea" și în aceste chestii a avut o notă justă, influențînd în bine stabilirea unei ortografii și introducînd principii sănătoase și științifice în materie de limbă.

Care era pe atunci starea acestor chestiuni ? Și în contra cărui sistem și căror oameni a avut de luptat „Junimea" ? Dușmanul, pe care l-a combătut cu înverșunare „Junimea", în frunte cu dl. Maiorescu, a fost școala etimologică transilvăneană, școala adoptată de Academia Română de pe atunci și apoi de ministerul de instrucție. În contra acestei școli, adversarii pe tărîmul literaturei din cele două capitale ale țărei s-au găsit de acord. Mișcarea nouă, atît la București cît și la Iași, respingea ortografia pe care școala transilvăneană voia s-o introducă.

Pe lîngă sistemul etimologic transilvănean, mai era o școală contrară, dusă tot așa de extrem, sistemul fonetic pur, bucovinean. Cum vedeți Bucovina și Transilvania, prin savanții lor, erau ireconciliabile ; unii cădeau în extrem cu etimologismul lor, alții cu fonetismul lor. Oamenii serioși nu puteau să aleagă între amîndouă, ci să le combine cel mult, căci acolo era cea mai mare parte de adevăr.

Dar fiindcă aceste chestiuni acum nu sunt cunoscute decît de specialiști, cred de folos să dau curs amintirilor mele și să schițez acele sisteme,

precum și luptele pe care „Junimea" le-a dus cu acea ocazie. Este o pagină a mișcării culturale de acum 30 de ani și mai bine, pagină pe care nu o pot lăsa albă.

ȘCOALA TRANSILVĂNEANĂ ETIMOLOGICĂ. DICȚIONARUL ACADEMIEI. ORTOGRAFIA MINISTERULUI DE INSTRUCȚIE

Toată lumea știe un lucru : că pînă acum, nu de mult, românii se serviră de literele chirilice, îndată ce începură a scri românește. Cînd și unde literile chirilice fură înlocuite cu cele latine ? La noi în țară foarte tîrziu. Așa, eu am început în clasa întîia primară la 1858 a învăța literile chirilice și numai în clasa a doua la școala de la Trei-Erarhi din Iași, profesorul meu Măcărescu — care a avut pe urmă și o gramatică — a început a ne învăța citirea și cu litere latine. Prin celelalte orașe ale Moldovei, literile latine au fost introduse mai tîrziu. Prin tribunale cam pe la 1859 și 1860 a început transformarea. Am avut în mînă dosare din 1859 și 1860, în care o hîrtie este scrisă cu litere chirilice și alta cu litere latine. La liceul din Iași, cînd am intrat la 1861, am avut colegi din provincie, cari nu știau încă a ceti cu litere latine.

În tot cazul, mișcarea latinistă a intrat și s-a generalizat destul de tîrziu.

Pe cît mi-aduc aminte din ce am știut o dată în această materie, Samuel Klein, cunoscutul scriitor român din Transilvania, a scris întîiași dată o gramatică, prin care a introdus litere latine în limbă, aceasta înainte de veacul al XIX-lea, iar adevăratul propagator al limbei latine a fost Șincai, care a scos pe la începutul veacului, prin 1802—1803, o gramatică română, poate chiar a reeditat gramatica lui Klein — nu pot preciza din memorie. Apoi a urmat o serie de gramatice române din Transilvania, din care cele mai cunoscute la noi au fost *Tentamen criticum* a lui T. Laurian și *Principia de limbă și de scriptură* a lui Cipariu pe la 1841.

Acești doi distinși limbiști au fost obiectul criticilor puternice din partea „Junimei", Cipariu pentru principiile sale, iar Laurian și Maxim pentru dicționarul Academiei, cu redactarea căruia fuseseră însărcinați.

Cînd mi-aduc aminte sistemele și punctul de vedere din care plecau, îmi vine să surîd. Ei însă erau foarte serioși, ei urmăreau un principiu : latinizarea limbei române. Și erau în aceasta preocupați de sentimentul național, voind să arate pe români ca un popor latin, cu o limbă curată latină, lipsită de orice elemente străine.

Caut într-adins în *Principia de limbă și de scriptură* ca să reproduc cu termeni proprii ai lui Cipariu, ce voiește să facă din limba română. El zice : că „semtiesce lips'a de a reduce limb'a (românească) la una forma mai omogenia, mai primitiva" și apoi de „a reînsufleți mortele, uitatele, paresitele forme, cuvente și semnari ; a lepeda slovenismii etc. și în locul loru a pleni cu termeni luati, candu alte funtâne ne voru lipsi, dein dialecto romane, a togmi cele împrumutate după formele și esemplele ce ne înfacisieaza structur'a limbei, er'nu după linsoretatea buzelor, dupa placutulu oriechielor".

Cu alte cuvinte, Cipariu voia să dărîme limba veche, să clădească o alta nouă, cu elemente noi şi să o scrie cu desăvîrşire almintrelea decît cum se vorbeşte. Academia română intră în curentul acestor vederi, iar d-nii Laurian şi Maxim încep a lucra în acel spirit dicţionarul românesc.

Aţi cetit vreodată acest dicţionar ? Rar găseşti pe ici pe colea cîte un cuvînt românesc, el mai mult este latinesc. Aşa că la *Junimea* petreceam adeseori, cetind pagini din acel dicţionar, aşa numit românesc, pe care un român, care nu ştia latineşte, nu l-ar fi înţeles de loc.

Iată cîteva exemple, care ne-au exercitat mult timp verva la „Junimea" : *aborire* : („a naşte înainte de timp") *abluire, abiecere, abscindere, acclion, addere, additare, adegere, aderare* (a estima în monetă) etc.

În 1872, generalul Tell, ministru de instrucţie, decretează pe această bază o ortografie a şcoalelor ; trebuie să adăugăm că acel ministru nu mergea pînă a reproduce sistemul întreg, ci caută a-l mai atenua, dar în fond este tot acelaşi.

Mai mulţi scriitori români adoptară şcoala lui Cipariu şi Laurian, precum Eliade Rădulescu.

Bărnuţiu o răspîndi la Iaşi printre discipolii săi ; mult timp fracţioniştii — partid politic — scriseră aşa.

În contra acestei şcoli se ridică cu putere dl. Maiorescu şi pe urmă dl. Burlă, iar în urma lor toţi oamenii cu bun simţ din ţară. Opera, pe care *Convorbirile* o făcu în această privinţă, fu o operă folositoare, ea readuse limba la ce era.

Despre modul cum Lambrior a combătut şi el această şcoală se va vedea mai la vale.

Pe cînd în Transilvania înflorea asemenea şcoală, o alta contrară se înfiinţa în Bucovina, iar Pumnul, în gramatica scrisă în nemţeşte, propovăduia sistemul fonetismului pur în scriere.

Pumnul susţinea că fiecare cuvînt trebuie să se scrie cum se pronunţă, fără a se ţine seamă de origina etimologică a acelui cuvînt.

Dl. Maiorescu, în articolele sale despre principiile scrierei şi în o critică a sistemului fonetic, arată imposibilitatea acestui sistem şi consecvenţele la care el ar ajunge.

Rezultatul a fost că *Convorbirile* au adoptat un sistem intermediar, adăogînd pe lîngă cele 21 de litere luate de la romani, mai multe semne pentru diferite sonuri etc.

Toate aceste discuţii şi critice ocupau seri întregi la „Junimea". În deosebi dl. Burlă cu articolele sale : *observări critice asupra gramaticei limbei române de Cipariu,* adusese pe dl. Pogor la exasperare.

— Bine, cînd aveţi să sfîrşiţi cu caraghioslîcurile astea ? zicea el.

Drept este că articolele lui Burlă erau foarte indigeste. Acest filolog luase principiile lui Cipariu filă cu filă şi la fiecare idee sau cuvînt a canonicului autor, el opunea altă părere, altă derivaţie a cuvîntului ; incursiunile prin limba sanscrită erau prea dese, iar forma în care erau scrise prea somară.

De aceea cînd intra dl. Burlă la „Junimea", mai mulţi zeflemişti se sculau în picioare şi luau pălăriile şi întrebau :

— Ai ceva filologie în astă seară ?

Burlă, natură domoală, răspundea rîzînd :

— Nu.

Atunci zeflemiștii respirau cu satisfacție și se așezau pe scaune.

Însă polemicele d-lui Burlă, care au rămas legendare, au fost cu dl. Hasdeu. O luptă titanică a doi filologi. Cîți autori și cîte dicționare și-au aruncat unul altuia în cap campionii ! Noroc că și le aruncau de la distanță. Dar despre această polemică voi vorbi la locul cuvenit.

Ceea ce a înveselit mult „Junimea" au fost studiile interminabile și polemicele d-lui Burlă, apropo de cuvîntul *rață*. Acest cuvînt, care reprezintă o pasăre foarte lacomă și mîncăcioasă, a fost purtat prin toate limbile indo-europeene spre marea veselie a membrilor din „Junimea", care cum vedeau pe dl. Burlă că intră, începeau să strige :

— Rață, rață, iaca rața.

Iar dl. Pogor, după ce i s-a spus, căci el nu citea asemenea lucruri, cum etimologia cuvîntului *rață* derivă de la cuvîntul nu știu care din limba sanscrită, zise într-o seară :

— Vezi, acum îmi explic gustul particular ce-l simțim mîncînd o rață și de care nu-mi puteam da seamă ; era parfumul indo-european al rațelor mele din curte.

Dl. Burlă nu se supăra. Un savant nu se supără de glumele profanilor, el se supără mai cu seamă de observările confraților. Un savant este un om foarte amabil cu toată lumea ; cînd însă vine vorba ca să discute cu confrații, numai atunci devine feroce.

Articolele filologice ale d-lui Maiorescu erau citite și ascultate cu interes, nu fiindcă erau ale d-lui Maiorescu, dar fiindcă erau scrise clar și elegant, bine gîndite și cu concluzii precise. Ceea ce

dovedește o dată mai mult că nici o specialitate nu este aridă, că totul atîrnă de la om, de la specialist. Dl. Maiorescu dădea articolelor sale filologice acea turnură literară bine cunoscută și știa să se ridice deasupra chestiilor de derivație, de sufixe și prefixe, și din acel moment el interesa pe toată lumea.

Sistemul, prin urmare, al „Junimei" era următorul :

Limba trebuie păstrată așa cum a ieșit din frămîntarea poporului, fără a înlătura cuvintele de origină străină, care au căpătat împămîntenire. Cuvinte noi, trebuiesc primite numai acele care aduc idei noi, nuanțe noi sau care îmbogățesc realmente limba, iar nu acele, care fără a corespunde la o cerință de mai sus, fac o inutilă și o dublă întrebuințare.

Ca etimologie, limba română în cursul veacurilor a căpătat sunete noi, pentru care trebuiesc semne deosebite. Însă în ceea ce privește ortografia, nu trebuie să se uite că o scriere este o întrebuințare de semne văzute, cu scop mai mult de a deștepta prin ele anume gîndiri și dacă ea, prin natura ei, trebuie să fie în cea mai mare parte fonetică, nu trebuie să se neglijeze că trebuie să fie numai pînă unde sonul exprimă ideea.

ÎNTÎIA SCRIERE A LUI LAMBRIOR

CONTINUARE CU FILOLOGIA LA „JUNIMEA"

Într-o seară Lambrior și cu mine ne duserăm la ora obicinuită la „Junimea", unde cum ne văzu dl. Pogor, ne strigă :

— Veniți, *românilor*, că am ceva pentru voi. Astăzi m-am suit în pod, unde țin o parte din bibliotecă, să caut ceva, și iată ce-am găsit...

El scoase de sub masă un manuscript de vreo 50—60 de foi și un altul gros de vreo 500 de foi pe hîrtie vînătă, ordinară, veche.

Ne apropiarăm cu toții, iar lui Lambrior îi străluceau ochii de veselie numai la ideea unui manuscript vechi, de care era foarte amator.

Lambrior luă manuscriptul cel mai subțire și ceti titlul : *Tălmăcire românească a lui Oxenstiern*, anul 1870 ; iar cel gros era intitulat : *Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate și povești adunate de d-nealui Vornicul Iordachi Golescul, fiul reposatului banul Radul Golescul.*

— Lambrior, îi zise dl. Pogor, ia vezi ce poți face cu ele.

Ce căuta o carte a contelui de Oxenstiern, suedezul, în pod la dl. Pogor, moștenit de la tatăl d-sale ?

N-am nevoie să spun că pînă în veacul al XIX-lea, cărți tipărite erau foarte puține și rare la noi în țară ; boierii aveau biblioteci, dar biblioteci în manuscripte. Printre manuscriptele curente era și acest fel de filosofie practică morală a contelui Oxenstiern. Cine o introdusese în țară, nu se știe, știut însă era că mai multe exemplare se găseau la diferite persoane. Așa, Lambrior a găsit cu această ocazie pînă la 6—7 exemplare din Oxenstiern. Era un fel de morală curentă, care a trebuit să placă păturei intelectuale din veacul al XVIII-lea. Vădit că poeții Beldiman, Conachi etc. au trebuit să se inspire din asemenea rare manuscripte, de vreme ce lucrările lor sunt presărate

cu maxime și povețe asupra omului, asupra bucuriei, asupra întristărei etc.

Cealaltă carte-manuscript era mult mai interesantă. Erau aproape 500 de pagini des și mărunt scrise, care au trebuit să ocupe un lung șir de ani pe vornicul Iordache Golescul, pentru ca să adune așa mare material de pilde, de vorbe, povești, istorioare etc. și pe care le-a așezat întocmai ca un dicționar în ordinea alfabetică. Vornicul Golescul își justifica această mare colecție printr-o prefață care începea cu cuvintele acestea : „vorba fără glume pare ca bucatele fără sare etc.“

Dar această colecție avea ceva particular, avea o parte de glume, povești, istorioare pur pornografice și această parte ocupa, pe cît îmi aduc aminte, aproape jumătate din volum. Nu își poate închipui cineva ce literatură imensă, bogată, pornografică, se afla în manuscriptul vornicului Golescul.

Acest lucru atrăsese atenția d-lui Pogor și de aceea el zise :

— Acuma, ia să cetim ceva din pornografiile vornicului Golescul.

La aceste cuvinte pudicul Naum se făcu roșu ca focul și se retrase într-un colț, pe cînd iubitorii de pornografii, ca d-nii Caragiani, Paicu etc. se apropiară de masă.

Dl. Pogor ceti vreo cîteva istorioare, — lăsînd genul aparte — foarte nostîme. Iar Pavel Paicu, d-nii Caragiani și Xenopol, împreună cu noi ceștilalți, făcurăm mare haz.

— Păcat, zise dl. Negruzzi, că asemenea lucruri nu se pot publica.

— De ce să nu se publice ? zice dl. Pogor. Apoi pentru aceasta dau eu manuscriptul d-lui Lambrior !

Mare ilaritate.

— În tot cazul, replică dl. Negruzzi, nu în *Convorbiri literare,* căci se supără *duduca de la Vaslui.*

Deschid un parantez.

Această expresie, *duduca de la Vaslui,* însemna la „Junimea" protestarea cititorilor în contra publicațiilor cam licențioase în revistă. Iată de unde venea origina : Printre abonații *Convorbirilor* se afla și o domnișoară de la Vaslui. O dată s-a publicat în *Convorbiri* niște poezii prea libere. Imediat dl. Negruzzi a primit din partea acelei abonate o scrisoare, care zicea foarte gentil, cam următoarele :

„Domnule redactor,

„Am cetit numărul din urmă și mărturisesc că poeziile cutare m-au scandalizat. Înțelegeți, d-le redactor, că o femeie poate orice ceti în mod anonim, dar ca să știe alții că ea citește asemenea lucruri nu-i totuna. Ori, d-ta știi că eu sunt abonată la *Convorbiri literare,* prin urmare cînd se tipăresc asemenea lucruri, forțaminte d-ta îți închipui că eu le citesc și aceasta mă jenează. Dacă vei continua cu asemenea publicații, voi fi nevoită a mă dezabona și cumpăra *Convorbirile* cu numărul, și atunci vei putea publica lucruri și mai pipărate, căci nu vei mai ști dacă le citesc, de vreme ce eu nu voi mai fi abonata d-tale."

Nu știu dacă această scrisoare a fost trimeasă sau nu d-lui Negruzzi ; știu însă că de cîte ori se citea pentru *Convorbiri* vreo lucrare cam liberă, dacă era bună o lua, însă totdeauna adăuga :

— Bine, bine, poezia e bună, dar ce fac eu cu *duduca de la Vaslui ?*

Închid parantezul.

— Știți una, zise dl. Negruzzi, de vreme ce dl. Pogor este amator de literatura lui Iordache Golescul cea pornografică, de ce nu s-ar publica acea parte, purtînd editura Pogor-Pavel Paicu ?

Pornografiile adunate de vornicul Iordache Golescul nu erau mai grozave decît alte povești de asemenea natură. Așa, ele nu întreceau *Decameronul* lui Boccacio, care este aproape o carte clasică ; erau ceva mai pipărate decît *Les cents nouvelles, nouvelles,* care se citeau la curtea uneia din reginele Franței, mi se pare Margareta de Bourbon — și altele în genul acesta. Decît, este un decît, în veacul nostru fondul pornografic a rămas tot același, numai forma de a-l exprima s-a mai subțiat, — și poveștile și zicătoarele lui Golescul erau ca formă de multe ori foarte crude.

*

Dar fiindcă e vorba de acest gen de literatură, să zic un cuvînt.

E sigur că genul în care omul și-a exercitat mai mult verva și spiritul, și a găsit mai multe lucruri hazlii și apropouri, este acel pornografic. Fondul mai tuturor literaturilor populare este pornografia. La țară trei părți din glume, zicători și povești poartă această pecetie. Literatura antică nu cam prea cunoaște deosebirea dintre ceea ce este pornografie și ceea ce nu. Grecii și latinii nu se sfiau de a spune lucrurile pe nume și a nu lăsa neexploatată această parte, care are totdeauna succes, fiindcă se adresează la instinctele eterne ale omului.

Shakespeare nu se jenează a pune trivialități pe scenă. Molière de asemenea. Iar literatura modernă — vorbesc mai cu seamă de cea franceză, pe care o cunosc mai de aproape — excelează în

acest gen. Cu toate silințele senatorului Beranger și ale parchetului, în Franța pornografia înflorește. Iar la noi dl. Marghiloman, ca ministru de justiție, a trebuit să adauge un aliniat în codul penal pentru protejarea bunelor moravuri.

Dar unul dintre cei mai de spirit și ingenioși pornografi literari a fost, de sigur, dl. Hasdeu, în tinerețe, cînd se afla încă la Iași. Dl. Hasdeu a fost dat chiar în judecată la Curtea cu juraţi pentru atentat la bunele moravuri, din cauza unei nuvele foarte spirituale, dar foarte pornografică, numită *Mămuca*. Dar dl. Hasdeu a ieșit ca întotdeauna și din această dificultate în mod glorios, producîndu-se scandal și mai mare, chipurile, cu ocazia reprimării scandalului. A fost o adevărată petrecere apărarea d-lui Hasdeu în fața justiției.

Știți cum s-a apărat dl. Hasdeu ? A venit cu toată literatura pornografică antică și modernă, cu toți marii poeți și marii prozatori și ceasuri întregi a cetit bucăți piperate din toți autorii, în cît judecătorii, procurorii etc., ziceau într-una : „Destul, destul, ne-ai convins". D-sa n-a terminat pînă n-a făcut demonstrația complectă cum că *Mămuca* sa ar putea figura în colecția pentru educația tinerelor fete, față de grozăviile pe care le citise. Dl. Hasdeu a fost achitat.

De altmintrelea, vornicul Iordache Golescul, culegînd cu îngrijire toate poveștile și zicătoarele pornografice, nu a avut de gînd de loc să facă o lucrare imorală, ci din contră o colecție de literatură populară.

*

Cu această ocazie s-a încins în seara aceea la „Junimea" una din acele discuții vii și interesante : dacă pornografia poate produce lucrări de valoare

literară, sau dacă literatura trebuie să se limiteze numai în tratarea subiectelor decente și cu exploatarea sentimentelor morale și educatoare.

„Junimea" s-a împărțit în două în discuție. D-nii Naum, Vârgolici, Culianu, Melik, au apărat pudicitatea în literatură. Cînd zic că d-nii : Culianu și Melik au apărat, zic că au dat din cap, aprobînd pe ceilalți, căci papa Culianu n-avea obicei să-și susțină părerile.

Din contra, dl. Pogor susținea că a lăsa la o parte spiritul și invențiunea unei așa însemnate părți, care ocupă viața omului, este o știrbire.

— Duceți-vă la Păcurari, striga într-un elan mare dl. Pogor, d-voastră voiți să castrați literatura.

Trebuie să adaug pentru înțelegerea cetitorilor, că la Iași în Păcurari stau birjarii scopiți, sau scapeții.

Noi cîțiva am susținut o mijlocie. Noi am susținut că orice subiect poate fi tratat în artă și literatură, cu o condiție : că cel care-l tratează să caute a nu cădea, fie în trivial, fie în obscenitate grosolană. Și aceasta nu din punct de vedere moral, ci fiindcă atunci nu mai este artă.

La aceasta adversarii ne răspundeau că cu teoria noastră n-am tranșat nimic, fiindcă mijlociile nu rezolvă chestiunile și nici nu stabilesc teorii.

— Da, adăugam noi, dar nici adevărul nu-l poți găsi niciodată în extreme.

În timpul acesta Lambrior își luase amîndouă manuscriptele cu dînsul binișor ca să le ducă acasă.

Mai mulți se întrebară la ieșire ce are să facă Lambrior cu asemenea manuscripte. În adevăr, manuscriptele nu erau vechi ca să aibă o valoare din acest punct de vedere ; cel mai vechi era de la

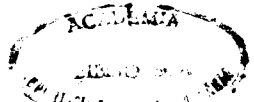

sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Contele de Oxenstiern nu s-a bucurat niciodată de o reputație de mare scriitor, iar o parte din manuscriptul lui Iordachi Golescul nu-l putea utiliza : partea pornografică.

Cu toate acestea, seara viitoare la „Junime" Lambrior veni — și eu care-l cunoșteam foarte bine, constatam că avea un aer curios, nu aerul obicinuit. Cîțiva colegi, ca Ștefan Vârgolici, Xenopol, observară și ei același lucru.

— Ce are Lambrior astă seară ? întrebară aceștia. E impacient, nervos și cam agresiv.

— Clocește ceva, zise unul.

— Ce să clocească, zic eu, a și scos pui, sunt sigur. Lambrior trebuie să fi adus ceva de cetit la „Junimea".

Dl. Xenopol îl apostrofă cu tradiționalul cuvînt :

— Scoate-o, scoate-o !

Lambrior făcea nazuri.

*

Trebuie să zic cîteva cuvinte de caracterul acestui om distins.

Lambrior avea un caracter cam ascuns. El nu era fățarnic, adică nu se prefăcea că simte ce nu simțea, nici nu spunea ce nu era adevărat, dar ținea în sine ascunse lucruri pe cari ar fi putut foarte bine să le comunice altuia, și pe care nu le comunica din cauza unui fel de modestie, amestecat cu îngîmfare — dacă pot să mă exprim așa.

Lambrior era modest, foarte modest, dar modestia lui ascundea sub ea sentimentul de încredere în valoarea sa personală ; nu avea modestia omului care se îndoiește de ceea ce prețuiește, ci modestia acelui care voiește să se arate mai puțin

decît este în realitate. De aceea se întîmpla următorul lucru : dacă nu căutai să-l rănești în amorul său propriu, Lambrior era ființa cea mai blîndă ; îndată însă ce-l atingeai la vreo coardă simțitoare, Lambrior izbucnea cu o violență, de care nu credeai că e capabil un om, care de obicei era bun, blînd și inofensiv.

În adevăr, era foarte susceptibil și foarte bănuitor ; o vorbă aruncată în aer îl neliniștea, crezînd că este vorbă de desconsiderare la adresa lui.

De multe ori mă sfădeam cu dînsul în această privință și-i ziceam :

— Bine, mă omule, nu vezi că te superi și te înfurii degeaba pe oameni ? Tu prețuiești mult, foarte mult ; eu care te cunosc, și toți ceilalți cu mine știu lucrul, însă cu aerul tău pișav și modest, tăcînd, neamestecîndu-te în discuții, cum voiești să te prețuiască alții care nu-ți cunosc valoarea ta ? Produce-te, scrie, vorbește și tu.

— Apoi eu nu voiesc să fac pe fanfaronul, nu voiesc să întrețin lumea cu persoana mea.

— Apoi dacă nu voiești aceasta, nu te supăra cînd oamenii nu-ți dau valoarea cuvenită.

Asemenea scene se petreceau, bineînțeles, cînd Lambrior încă nu era cunoscut decît într-un cerc intim. Căci acest fel de nătîngie a lui l-a făcut ca dintre noi el să fie cel din urmă care a început să publice în *Convorbiri*. De mult Xenopol tratase diferite chestii, de asemenea și eu. Iar cele două manuscripte, de care am vorbit mai sus, nu fură pentru Lambrior decît o ocazie ca să-și expuie o serie de idei pe care le avea, adică de atunci de cînd începuse și el a se ocupa, ca și mine, de chestii de istorie, de filologie etc.

În deosebire de mine, lui i-au plăcut totdeauna cărți vechi, manuscripte. Iar pe cînd pe mine mă atrăgeau studiile istorice, el avea o mare slăbiciune pentru limba românească și, prin urmare, pentru filologie.

La „Junimea" erau două curente limbistice. Întîi era curentul dominant al d-lui Maiorescu, care era de părere ca limba să fie scrisă ținîndu-se seamă de influența culturei noi, recent căpătată, limba *Convorbirilor* și a tuturor literaților buni de la Iași, precum d-nii Iacob Negruzzi, Nicu Gane etc. Era aproape limba pe care o vorbim și scrim astăzi cu neologismele ei. Acest curent era predominant și am vorbit deja mai sus de dînsul. Celalt era curentul celor *trei români*, care voiau să reînvieze limba scrisă în veacul al XVIII-lea și în jumătatea celui al XIX-lea, sau mai drept limba poeților Conachi, Beldiman și a scriitorilor Costachi Negruzzi precum și Vasile Alecsandri înainte de 1858, neadmițînd nici un neologism, îndată ce cuvînt românesc sau romanizat exista.

Era o reacțiune extremă, pentru a combate altă extremă : a transilvănenilor și latiniștilor, care, precum am arătat, voiau să alunge din limbă chiar cuvinte românești frumoase, pentru a le înlocui cu neologisme latine sau latinizate.

Lambrior era partizanul acelei școli ; el voia, după cum se va vedea îndată, că noi să scrim limba pe care poporul o vorbea și pe care o cultivaseră poeții și scriitorii din veacul al XVIII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea. Partizanii acestei școli însă, partizani mai moderați, era Alexandru Xenopol, eram și eu pînă la oarecare punct.

De aceea scrierile noastre din acel timp se simțesc de această preocupație.

Așa, cel dintîi studiu pe care l-am publicat în *Convorbiri*, am căutat să-l scriu în această limbă ; zic că am căutat, fiindcă îmi venea foarte greu să scriu o limbă, pe care n-o vorbeam întocmai. Așa, primul studiu al meu îl intitulasem : „Studiu asupra *atîrnării* sau *neatîrnării* românilor..." etc. Un capitol era intitulat : „*Înrîurirea* slavonă".

Dar, o repet, acest fel de a scrie îmi dădea mare muncă, căci scriind eram preocupat deodată de două lucruri : întîi de ceea ce am să scriu, și al doilea de cuvintele de care să mă servesc. Natural îmi venea în minte cuvîntul de *influență*, trebuia să-l înlăturez și să mă gîndesc a-l înlocui cu *înrîurire ;* în minte îmi venea cuvîntul *independență*, trebuia să-l îndepărtez și să pun *neatîrnare*. Această muncă merge la un mic studiu, dar nu se poate persista într-o lucrare mai mare.

În adevăr, cît timp am scris studii pur de doctrină și fără polemică, m-am silit să-mi plătesc luxul unei purități de limbă în sensul școalei de noi concepută ; dar cînd îmi cetiam articolele publicate, ideile mi le recunoșteam, iar limba parcă era a altuia, nu a mea.

Și cu această ocazie să zic o vorbă de Vasile Conta. El vine în țară din Belgia în 1874. Într-o zi văd că intră la mine și-mi spune :

— Panule, am cetit studiile tale, sunt foarte bune, dar ce fel de limbă întrebuințezi ? De unde ai scos tu limba asta ? Ce înseamnă acest arhaism ? Lasă-l la dracu și scrie cum vorbești, ca toată lumea.

Trebuie să adaug, că despre Conta ca junimist voi vorbi mai tîrziu, căci acest om superior s-a dus la „Junimea" după ce plecasem eu la Paris și îl regăsesc acolo cînd mă reîntorc.

Ceea ce mă sfătuia Conta să fac, am făcut de nevoie. Cînd am început a face critica istoriei d-lui Hasdeu, o furtună s-a ridicat de la București în contra mea ; am trebuit să polemizez, polemici foarte acerbe, după cum se va vedea foarte tîrziu. Și atunci, preocupat ca să răspund și să atac pe adversari, am lăsat deoparte limba curat românească, cu care nu eram deprins și am început a scri în fuga condeiului limba obicinuită, așa cum mai toți o vorbim.

Lui Lambrior i-am spus :

— Ascultă, omule, știi că m-am hotărît să renunț la propaganda unei limbi curate, căci tare îmi vine greu să fac pe propagandistul. Tu ai trăit la țară, tu cunoști perfect limba țăranului, ești foarte obicinuit cu ea, prin urmare îți vine ușor ca să gîndești în această limbă. Eu însă sunt un covrigar de oraș, mai departe decît pe dealurile Galatei și a Cetățuei, iar din partea Basarabiei pînă la Ungheni, n-am fost. Deci scriind trebuie să gîndesc într-un fel și să traduc apoi gîndirea în cuvinte care nu-mi vin deodată în minte. Apoi cu aceasta îmi și mai îngreuiez stilul și păcat, fiindcă trebuie să răfuiesc strașnic pe Teodorescu și Tocilescu, discipolii lui Hasdeu.

Acestea le arăt pentru a lămuri scena de la „Junimea", pe care am să o descriu.

Spusesem rîndul trecut că Lambrior venise cu două studii asupra manuscriptelor pe care i le dăduse dl. Pogor.

În seara aceea nu-mi aduc aminte dacă era dl. Maiorescu la „Junimea".

Lambrior citi studiile sale despre limba română veche și nouă și despre literatura poporană (manuscriptul lui Iordache Golescu). Fu ascultat cu

atenție, căci Lambrior era stimat și iubit la „Junimea". După lectură, urma să se facă discuția.

Cel dintîi care luă cuvîntul fu dl. Iacob Negruzzi :

— Bine, Lambrior, d-ta ai lucruri minunat de bune, dar prea mergi departe cu limba veche ; adică de ce nu zici *traducător* și zici *tălmăcitor*. Pe urmă, ia dă manuscriptul să caut o frază, care m-a izbit.

În adevăr, dl. Negruzzi citi următorul pasaj : „Ca limbă, care poate sluji de pilduire a celor care vor să mai vorbească și să scrie limba românească și nu țintesc la dărăpănarea ei desăvîrșită, fără nici un temei poreclită propășire".

— Asta-i ca în psaltire, zice dl. Pogor. Căci în definitiv, ce voiești ? Voiești să ne întoarcem la limba de acum 100 de ani ?

— Nu voiesc de loc, strigă Lambrior încălzindu-se, voiesc ca să vorbim o limbă curată, iar nu o limbă stîlcită și schimonosită ca cea de astăzi. Cînd am cuvîntul *noroc*, de ce să întrebuințez pe acela de *fortună*, cînd am cuvîntul de *prieten* de ce să-l înlocuiesc cu acela de *amic*, cînd am *dragostea* ce-mi trebuie *amorul*, cînd am cuvîntul de *dar* pentru ce să introduc pe acela oribil de *cadou ?*

— Dar unele din aceste cuvinte sunt slave, obiectă cu timiditate Miron Pompiliu, care în calitatea sa de transilvănean era partizanul ascuns al limbei lui Cipar, Laurian și Maxim.

— Slavii ? ripostă Lambrior înfuriat. Apoi să-ți dovedesc că cuvintele acestea, deși slavone, sunt mai românești decît ale d-tale latine, fiindcă ele au intrat în geniul limbei noastre, s-au cristalizat ; pe cînd cuvintele d-tale latine sau franțuzești nu

le mai poți introduce decît stricînd structura limbei și lovind în geniul ei. Așa, mă întreabă cineva : „De unde ai cuțitașul acesta ?“ În limba poporului răspund : *„Îl am de dar“*. Cu limba franțuzită trebuie să zic : *„Îl am cadou“*. Iată deci că am schimbat construcția, căci trebuie să dau afară prepoziția *de*.

— De ce, continuă Lambrior, *madame* în loc de *doamnă* ? Iată ce caraghiozlîc iese ca limbă : Mă adresez cuiva și-i zic : *„Să spui doamnei închinăciuni“*. *Doamna* este un substantiv feminin și are terminația femenină. Ia să vedeți cum iese cuvîntul *madame* în loc de *doamnă*. *„Să spui lui madame X închinăciuni“*. Prin urmare iată un cuvînt femenin care în românește are articolul ca substantivele bărbătești. Tot așa și cu cuvintele Marie, Sofie. Să spui lui Marie, să spui lui Sofie etc.

Observația lui Lambrior fiind foarte justă, nimeni nu găsi să-i obiecteze ceva.

— Foarte bine, zise Ștefan Vârgolici, și eu sunt de părerea ta, decît trebuie o măsură : pînă unde să mergem în trecutul limbei ?

— Sunt și eu, continuă Lambrior, în contra arhaismelor și a construcțiilor arhaice. Așa, de exemplu, nu sunt pentru limba zicătorilor și a proverbelor, nu sunt pentru inversiunile ce găsim în cronicari, dar sunt pentru orice formă, care astăzi încă se poate întrebuința și sunt contra chiar alungărei cuvintelor slavone, de care sunt legate idei și cu care s-a format fraze plastice, reprezentînd în limbă nuanțe de idei.

— Ești pentru cuvîntul *nădejde* și a *a nădăjdui*? întrebă dl. Negruzzi. Mie mi se par prea rusești ; părăsește-le Lambrior.

— Ba nu le găsesc de fel, răspunse Lambrior, din ce în ce mai încălzit, fiindcă dacă le părăsesc însamnă că trebuie să părăsesc niște expresii foarte frumoase. Așa, pot zice eu *„a trage speranță ?“*, pe cînd zic perfect *„a trage nădejde“*. Apoi am pierdut prin această frumoasă zicătoare : *Cumintele făgăduiește și nebunul trage nădejde.*

Aici *Junimea* izbucni în rîs, fruntea tuturor se descreți și glumele începură.

— Bine, hai să-ți concedăm și pe *nădejde* și pe *a nădăjdui*. Dar Lambrior, fii modest, nu abuza de indulgența noastră, nu cere să-ți concedăm prea mult, zise dl. Pogor.

— Cuvîntul *vreme* în loc de *timp* trebuie să rămîie ? întrebă un junimist pe Lambrior.

— Se înțelege că da, răspunse cu vivacitate Lambrior, din cuvîntul *vreme* avem *devreme* și diminutivul *devremior*. Se poate ceva mai grațios ?

— Apoi cu tine și cu explicațiile tale, toate slavonismele sunt grațioase și necesare, zise Xenopol.

Veselia fiind generală, Lambrior se veseli și el, căci simți că are succes cu exemplele sale și Lambrior era un om foarte curios : o mică contrarietate îl făcea mut și morocănos ; îndată ce i se lingușea puțin amorul propriu, atunci devenea de o veselie scînteietoare, cuvintele și glumele curgeau din gura lui, unele mai hazlii decît altele.

— Am să vă cer, adăogă Lambrior rîzînd, încă o grație. Să nu surguniți cuvîntul *dragoste ;* căci ce ar fi lumea asta fără dragoste ?

— Ar fi lumea cu *amor* și tot ar fi, zise dl. Pogor.

— Da, replică Lambrior, mai în vervă decît oricînd, dar n-ar fi tot una. Așa de pildă : O babă

bătrînă iubește pe un flăcău. Cum să-l ademenească ? În limba poporului este răspuns : Baba va căuta *ca să-și facă de dragoste.* Traduceți-mi cu *amorul* d-voastră *a-și face de dragoste ! Poate ă-și face de amor ?* Apoi, este ceva mai gingaș decît expresia *a se da în dragoste ?* Întreb la țară pe o femeie : „Da Anica ce mai face ? — Ce să facă, *s-a dat* în dragoste cu Ion". Vede cineva doi tineri, un flăcău și o fată, îmbrățoșați, îndată mă cheamă și pe mine și mi-i arată : „ — Ia uite Lambrior cum *se drăgostesc* cei doi". Aveți un echivalent în limba d-voastră cea nouă ? E drept că puteți zice de o femeie că e *gentilă* sau că-i *picantă.* Eu prefer să-i zic că are *drăgănele.*

La această tiradă nostimă ca formă și foarte serioasă în fond, „Junimea" izbucni într-o veselie și mai mare. S-a pus la vot dacă cuvîntul *dragoste* trebuie să rămîie și cu umanitate, ba chiar cu entuziasm, se votă menținerea acestui cuvînt.

— Așa filologie mai înțeleg și eu, strigă dl. Pogor, iar nu sanscrita lui Burlă și sufixele și prefixele din gramatica lui Vârgolici. Bravo Lambrior, să știi că din astă seară ai *dragostea* mea.

Lambrior, din ce în ce mai în vervă adause :

— Este așa de adevărat că o dată ce o limbă și-a stabilit structura ei, orice elemente noi intră ca corpuri străine, încît chiar dacă voiești să o îmbogățești cu alte cuvinte din limba maternă, încă noile cuvinte nu mai pot să se asimileze și să facă trup cu cele vechi, măcar că, o repet, pot să aibă aceeași origină. Așa, din cuvintele *titio* și *plecatio* poporul a făcut *tăciune* și *plecăciune.* Poți însă astăzi din cuvintele *natio, factio,* să faci *năciune* și *făcciune,* așa cum cîțiva caraghioși se silesc ? Nu, ci va fi *nație* și *fracție,* cel mult *națiune* și *fracțiune.*

*

M-am întins asupra acestora pentru a arăta ce spirit distins și ce original observator era Lambrior, și cum avea toate aptitudinile ca să devină un mare filolog, dacă ar fi trăit. Evident însă că, în fond, teoria lui Lambrior cu o limbă curată românească era exagerată ; el nu voia să ție seamă în ruptul capului de influența irezistibilă a culturei noi, care vrînd-nevrînd lasă urme în limbă, în ciuda regulelor și chiar a naturei limbei. De altmintrelea, după ce s-a întors de la Paris, unde a făcut cum am spus cursul la „Hautes études" cu profesorul Gaston Paris, a revenit asupra acestei intransigențe, la sentimente mai moderate și mai juste.

Lambrior în studiile sale, pe care le citise la „Junimea", a cam abuzat pe socoteala inovatorilor, pentru a-și bate joc de dînșii. Așa pentru ca să se vadă cum literatura pierde din farmecul ei cu neologismele, a pus în comparație o bucată de a lui Eliade scrisă cu neologisme și alta a poetului Conachi, dintr-o scrisoare „către Zulnia".

Nu mă pot opri de a nu reproduce aceste bucăți. Iată versurile din *Oracol la România* a lui Eliade :

De atîți ș-atîția *seculi* un geniu te *protege*
Ca scutitorul *angel* și mistic ca o *sphynge*
Aceasta e credința ce avuși *d-eterna* lege ;
Că bunele *principe* dau *consequenți* mai bune
Că ceea care semeni, aceea vei culege.
Licurg spre a-ntări legea în cuget își *propuse*

S-abdice la coroană, la interes-umane,
L-affecțiune, la patrie, căminele străbune
Și zice o *viri* ai Spartei, prunci, *virgini* și *matroane*
Jurați a ține legile *intracte, inviolate*
Jurați că numai legile au drept de *suverane etc.*

Acum, iată scrisoarea poetului Conachi „Către Zulnia" :

Din toți muritorii lumii cel mai în nenorocire
Și dintre toți pătimașii cel mai mult în osîndire
Este omul care-ți scrie ! Mai pomenește-l tu oare ?
Ah ! de nu-l vei mai cunoaște de pe slove și scrisoare !...
Cunoaște-l de pe-a lui lacrămi ce le-i găsi pe hîrtie...

Evident că o bucată nu se poate compara cu cealaltă. Numai Lambrior uită că Conachi a fost poet, însă Eliade nu.

XVIII

ANIVERSĂRILE „JUNIMEI"

Într-o seară, „Junimea" fusese la dl. Pogor. În momentul cînd eram să plecăm cu toții, dl. Jacques Negruzzi ne oprește, zicîndu-ne :

— Apropo, să știți că de sîmbătă în două săptămîni are loc banchetul aniversării „Junimei"...

— Și a *Convorbirilor literare ?* întrebă un nou venit.

— Nu, rectifică dl. Pogor, ci numai a „Junimei". Noi n-avem nimic a face cu acea revistă proastă, în care Jacques tipărește tot felul de lucruri, care

nu se citesc aici. „Junimea" a existat înaintea *Convorbirilor* și va exista și după ele. *Convorbirile* nu pot trăi fără „Junimea", dar „Junimea" trăiește fără *Convorbiri*, ea este eternă.

*

Trebuie să fac două digresiuni.

Întîia.

Convorbirile nu era proprii ale societății „Junimea", ci mai mult ale d-lui Negruzzi, care le dirija și se ocupa cu ele. De multe ori se publicau în *Convorbiri* lucrări care nu se citiseră la „Junimea" sau care, citite, se găsiră mediocre sau proaste.

La reproșurile care i se făceau d-lui Negruzzi, în această privință, d-sa răspundea cu drept cuvînt :

— Revista trebuie să iasă regulat în atîtea coli. Dacă ar trebui să public numai lucrurile bune, atunci *Convorbirile* ar trebui să iasă cel mult o dată la trei luni.

De *Convorbiri*, cînd ele publicau ceva mediocru, sau vreo farsă de a d-lui Hasdeu, se lepăda toată lumea ; dl. Maiorescu cel întîi. Așa cu ocazia publicării celei a doua farse *La noi e putred mărul* a d-lui Hasdeu, dl. Maiorescu — după cum se va vedea — a făcut o întîmpinare, declarînd că d-sa nu răspunde decît de aceea ce subsemnează.

Cu toate acestea, era o legătură între „Junimea" și *Convorbiri literare*, necontestat. În cei întîi ani „Junimea" contribuia la întreținerea revistei, și a încetat subvenția numai cînd *Convorbirile* au început a-și scoate cheltuielile. Ba chiar cînd *Convorbirile*, au început, chipurile, a pro-

duce ceva, dl. Negruzzi s-a crezut dator ca să comunice acest lucru „Junimei" și să-i propuie ca să împartă cîștigul între toți.

Așa, într-o seară, dl. Negruzzi ne zise :

— D-lor, anul acesta *Convorbirile* au adus profit doi galbeni jumătate. I-am adus ca să-i împărțim, adăogă rîzînd.

Junimiștii răspunseră și ei prin rîs.

A doua digresiune.

Dl. Negruzzi, pe lîngă directorul *Convorbirilor*, mai era și factotum al societății „Junimea". Nimic nu se făcea fără d-sa. În toate chestiile, d-sa lua inițiativa. Iubea *Convorbirile*, iubea societatea și era activ și întreprinzător. De aceea, pentru banchetul aniversării, tot d-sa luă inițiativa : alegea localul banchetului, stabilea prețul, încasa cotizațiile etc.

Cînd cineva avea ceva, care se raporta la „Junimea", tot la dl. Negruzzi se adresa. Dl. Pogor cu indolența sa cunoscută, nici nu voia să audă de asemenea lucruri. Și, ceea ce e mai nostim, este că tot el învinuia — în glumă bineînțeles — pe dl. Negruzzi, că se amestecă în toate.

— Al dracului țiganul ista, zicea, se amestecă în toate.

La care dl. Negruzzi răspundea :

— Apoi dacă ar rămînea treaba ca Pogor să facă ceva la „Junimea", de sigur că noi n-am avea nici ședință, nici gazetă, nici prelegeri populare, nici banchet. Este un adevărat *lazzarone*, deviza lui este : *„un dolce farniente"*.

Iată de ce în acea seară tot dl. Negruzzi ne înștiința despre ținerea banchetului aniversării „Junimei".

*

Acest banchet se ținea în toți anii aproape regulat. De cînd ? Nu știu. El avea particularitățile lui, despre care voi să mă ocup.

Am spus că „Junimea" era o societate deschisă, cu deviza cam pretențioasă : *„entre qui veut, reste qui peut"*.

Nu era de mirare ca într-o seară să vezi pe cineva nou venind la „Junimea". După prezentațiile cuvenite, noul venit își lua locul și nimeni nu se mai ocupa de dînsul. Cîte odată nici prezentații nu se făceau, cei vechi se întrebau încet unul pe altul : „Cine-i domnul ?" Și atîta. Dacă noul venit mai continua încă cîteva seri, atunci cunoștința se făcea în mod natural, iar persoana devenea de fapt junimist. Din contra, dacă acest aer de indiferență și de răceală a „Junimei" îl intimida sau îl supăra pe noul venit, acesta înceta de a mai frecventa vinerile și nimeni nu se mai ocupa de dînsul.

Cîteodată, vreun membru curios întreba :

— Apropo, ce s-a făcut dl. X ?

— Nu știu, răspundea dl. Negruzzi ; nu mai vine la „Junimea". Îl întîlnesc pe stradă, mă salută, dar atîta.

Iar dl. Pogor repeta cu emfas deviza :

— *„Entre qui veut, reste qui peut"*.

La banchetul de aniversare nu era așa ; nimeni nu putea să vină, decît avînd o invitație personală, și numai junimiștii serioși sau constanți, vechi și noi, primeau invitație.

Să explic. La literatură, știți că nu se prea îngrămădește lumea, dar la banchete, da. Cu douăzeci și cinci de lei tacîmul, ar fi voit mulți să-și plătească luxul de a participa la banchetul socie-

tăţei „Junimea“, pentru ca a doua zi să povestească cele auzite şi văzute, cu mîndrie. Decît, în acest caz, banchetul n-ar fi fost în adevăr al „Junimei“, ci un fel de banchet, fără nici o culoare determinată.

De aceea dl. Negruzzi era foarte riguros asupra invitaţiilor. Pe cît mi se spunea, el avea o listă veche de numele celor întîi junimişti. În fiecare an, el consulta acea listă, ştergea pe cei morţi, adăoga pe cei noi, iar părăsirea frecventărei „Junimei“ din cauze independente, nu făcea să se piardă dreptul de junimist şi acela de a fi invitat la banchet.

Aşa, un junimist oarecare era nevoit să părăsească Iaşul şi să se mute la Craiova, de exemplu ; natural că nu mai putea frecventa un an sau doi „Junimea“. El primea însă, la Craiova, invitaţia pentru banchet, şi făcea tot posibilul ca să vină. Aşa, de exemplu, colonelul Cerchez şi colonelul Scheletti, erau în garnizoană în diferite oraşe ; asta nu-i oprea să figureze pe lista d-lui Negruzzi şi să fie regulat invitaţi la banchet.

Pe urmă, era un fel de solidaritate între membrii „Junimei“. Cine fusese junimist practicant, rămînea junimist în orice parte locuia. Serile vedeai intrînd pe cineva, necunoscut pentru noi cei tineri, dar care era salutat cu strigăte de veselie de cei bătrîni. Era un vechi junimist, care avînd afaceri în Iaşi, nu putea să plece acasă pînă nu venea să petreacă o seară la „Junimea“. Cam în asemenea împrejurări am văzut o dată acolo pe colonelul Cerchez.

*

Revin la preparativele pentru banchet.

— Fiind unii dintre d-voastră noi, zise dl. Negruzzi, poate nu cunoaşteţi obiceiurile banchetului aniversărei. Iată-le : Întîi trebuie să domnească veselia cea mai mare ; cine nu se simţeşte că poate fi vesel, să nu vină. Al doilea, trebuie să se facă mult spirit — fiecare trebuie să fie de spirit...

— Valeu, strigă Miron Pompiliu, şeful caracudei, atunci ce ne facem noi ?

— D-voastră, continuă dl. Jacques Negruzzi rîzînd, ne veţi servi nouă, ăstorlalţi, ca să facem spirit, şi, prin urmare, tot aveţi să serviţi la ceva.

Apoi uitîndu-se la Mirmilik, care-şi trăgea teribil musteaţa, continuă răzînd :

— Al treilea, Mirmilik nu-şi va mînca musteaţa la masă căci am comandat un menu foarte copios. Al patrulea, fiecare junimist trebuie să aducă o bucată literară plină de spirit, iar Culianu este special invitat să prepare asemenea bucată, căci toată speranţa noastră de veselie o punem în verva lui Culianu şi în calităţile sale literare.

Aici Papa Culianu plecă ochii în jos şi mormăi ceva. „Junimea“ zbucneşte în aplauze.

— Papa Culianu a vorbit, strigară cu toţii, şi l-a pus la rezon pe Negruzzi.

În mijlocul hazului general, dl. Negruzzi continuă :

— Bucăţile literare vor fi sărate, pipărate chiar, nu mă tem de duduca de la Vaslui, fiindcă ele nu se vor publica în *Convorbiri,* iar invitaţie la banchet nu-i trimet. Ştiu că Pogor are să fie în largul lui, căci el nu poate vorbi două vorbe, fără să zică vro... Naum este obligat să asculte toate compoziţiile pipărate şi sărate, poate aşa va mai pune oarecare sare în versurile sale, făcute din lapte cu orez.

Aici dl. Naum se înroşi, şi fiindcă era foarte susceptibil, nu i-a cam plăcut gluma d-lui Negruzzi.

În timpul acesta dl. Maiorescu rădea, apoi cu un aer cam constrîns zise şi el :

— Da, d-lor, cu toţii trebuie să aducem cîte o lucrare.

— Chiar şi Bodnărescu o lucrare veselă ? întrebai eu.

Bodnărescu trecea la „Junimea" drept poetul şi literatul cel mai sobru, mai toate lucrările sale se terminau cu *pustiu şi cu nimica.*

— Desigur că da, adause Lambrior. El ne va ceti un pasaj din nuvela sa : *O casă părăsită.*

Era o nuvelă lungă şi foarte anostă, plină de reflecţii pesimiste.

Bodnărescu începu să rîdă căci, cum am spus, el era un om foarte bun, foarte blînd şi căruia îi plăcea să asiste la veselia altora.

Dl. Pogor rămăsese de cîteva minute pe gînduri, în fine zise :

— Am înţeles acuma, maistrul (Maiorescu) are să ne aducă şi el o lucrare la banchet.

Dl. Maiorescu dădu din cap şi îşi trase barbişonul.

— Eu, d-lor, zise dl. Caragiani, am să vă spun la banchet din nou povestea „ţiganului cu perjele".

— Ce dracu, zise dl. Negruzzi, tocmai la banchet !...

Şedinţa se ridică.

Era la „Junimea" un profesor, Ionescu, — care-i mort mi se pare acuma — şi care luase la serios discursul d-lui Negruzzi. Ieşind în stradă, el îmi zise :

— D-le Panu, trebuie cu toţii să aducem o bucată comică ?

— Ia taci, d-le, i-am răspuns, n-ai înţeles că era glumă ? Spiritul nu se comandă.

Bietul om uşurat de această povară se duse acasă, unde probabil dormi liniştit.

*

Din „Junimea" făceau parte mulţi militari. Mai întîi, doi coloneli şi anume : colonelii Scheletti şi Cerchez ; apoi Şerbănescu — mi se pare căpitan pe atunci — şi căpitanul Bengescu, actual general în retragere ; pe atunci căpitanul Bengescu făcea parte din linie, nu din intendenţă.

Ce însamnă patima teatrului ! De pe atunci dl. Bengescu avea această patimă. În 1871 deja *comisese* o piesă : *O palmă la bal mascat,* comedie într-un act, publicată în *Convorbiri.* Mi-aduc aminte că cetind-o nu mi-a plăcut, era o comedie pe calupul celor franţuzeşti, îi lipsea însă verva şi spiritul ; de altmintrelea, ca mişcare scenică, dl. Bengescu arăta de pe atuncea calităţi.

Amintesc acest detail, fiindcă dl. Pogor în bucata sa umoristică, cetită la banchetul aniversărei, vorbea, după cum voi arăta, şi de un *pompier* mare şi lung.

Curioasă impresie făcea căpitanul Bengescu asupra d-lui Maiorescu. Maistrul nu găsea nimic de reproşat d-lui Bengescu însă de cîte ori venea vorba de acesta, dl. Maiorescu zicea :

— E un băiet bun, dar îi prea lung.

Întrebat odată dl. Maiorescu, ce înseamnă acest reproş, de care dl. Bengescu nu era de loc vinovat, el ne-a făcut atunci teoria oamenilor lungi, scurţi

și mijlocii, teorie care, natural, nu era în favoarea d-lui Bengescu.

*

În vinerea în care numai o zi ne despărțea de banchet, „Junimea" era curioasă să afle cine a lucrat pentru banchet.

— Ai lucrat ceva ? se întrebau unii pe alții.

Fiecare răspundea : Nu.

Numai d-nii Maiorescu, Pogor și Negruzzi aveau un aer misterios. Se cunoștea pe figura lor că vor să ne prepare o surpriză.

— Apropo, ne zice dl. Negruzzi, știți că mîine seară o să avem de față și autoritățile : pe prefect și pe primar.

Era în timpul guvernului Lascar Catargiu ; dl. Leon Negruzzi devenise prefect de județ și dl. Nicu Gane primar.

Fracțiunea liberă și independentă ducea o mare campanie în contra administrației locale, mai cu seamă prin *Uniunea Națională*, dirijată de dl. A. D. Holban, pe atunci dușman neîmpăcat al junimismului. Dl. A. D. Holban calificase cu mare noroc administrația d-lor Negruzzi și Gane cu porecla de : administrația *negruțigănească*.

— Să vină, zise dl. Pogor cu verva sa, însă binevoiască să nu aducă Leon Negruzzi pe subcomisarii lui, nici Nicu Gane pe măturătorii de la primărie.

BANCHETUL

A doua zi, sîmbătă seara, membrii societății „Junimea" invitați începurăm, la orele 8 jum., 9, a ne îndrepta spre localul banchetului.

Banchetul se regulase a fi în casele d-lui Vasile Sculi, atunci otel și mai tîrziu Jockey-Clubul. Intrarăm în grup mai mulți, masa era așezată în salonul cel mare, iar pentru lectură ni se rezervase o odaie din fund, la stînga. Odaia din dreapta era închisă. Cetitorii au să înțeleagă îndată de ce amintesc acest din urmă detail.

Cu această ocazie am văzut un număr de junimiști vechi, pe care-i cunoșteam numai după tabloul portretelor membrilor „Junimei", căci trebuie să știți că și junimiștii se pozaseră în grup, ca orice societate care se respectă. Printre aceștia erau : d-nii Ciupercescu, Gheorghieș Racoviță etc. Acești junimiști se uitau la noi cam curios, avînd aerul să se întrebe : „Ce caută caracuda asta aici ?" Iar noi, la rîndul nostru, ne întrebam : „Cu ce au putut servi acești oameni, avocați, moșieri, «Junimei» literare ?"

Lambrior, Tasu, eu și alții am fi dorit să se suprime lectura, să ne punem la masă, căci nouă ne era foame și masa avea un aspect foarte apetisant. Dar sunetul unei *talance* (clopot pentru oi și boi) colosale, ne cheamă la lectură.

Și apropo de această *talancă*, pe care dl. Pogor o cumpărase expres, d-sa ne-a povestit convorbirea ce a avut-o cu negustorul, și care e de toată nostimada.

Acestui om de spirit i-a venit în gînd să se ducă să cumpere o *talancă*, care să servească de clopoțel la întrunirea „Junimei" din seara banchetului.

Intră la un negustor de fierărie, un evreu, la care se găsesc asemenea obiecte.

— Jupîne, îi zice dl. Pogor, te rog să-mi dai o talancă.

— De oi sau de boi ? întrebă evreul.

— Ba de boi, s-a grăbit dl. Pogor să răspundă.

Această anecdotă prețuia cît o bucată umoristică și a avut un succes nebun.

La sunetul talancei de boi a d-lui Pogor, junimiștii ascultară, ca și cum ar fi fost deprinși cu dînsa toată viața. Intrară în odaia preparată pentru lectură.

— Ei, acum să vă citesc ceva, zise dl. Maiorescu, cu același glas care la alții ar părea a fi afectat, dar care la d-sa s-a asimilat așa cum însuși natura-i, încît pare firesc.

Zicînd aceste, scoase un caiet și începe a ceti. Era o bucată cu pretenție de spirit, în care dl. Maiorescu trecea în revistă mai multe incidente de la „Junimea" și în care vorbea și de mai mulți junimiști.

Nu pot să-mi aduc aminte de loc de nici un detail din această lectură ; dar impresia, atît a mea cît și a celorlalți, mi-o amintesc perfect.

Întîi însă un parantez. Orice bucată scrisă pentru banchetul aniversării „Junimei" trebuia să trateze despre „Junimea", despre „Junimea" intimă, familiară, cu defectele ei ; trebuia să fie o satiră, cetită între acei care aveau un rol în ea.

Prin urmare, lucrarea d-lui Maiorescu era și ea de această natură. A cetit-o frumos, a căutat să-i dea haz, a subliniat cu măiestrie așa numitele cuvinte de spirit... dar vai !... satira n-a avut efect, ea a provocat zîmbete de complezență, a avut cum se zice un simplu succes de stimă, dar atît.

Admiratorii d-lui Maiorescu, adică cu toții — căci cu toții eram admiratorii d-sale, și cu drept cuvînt, — se uitau pe furiș unii la alții, ridicînd din sprîncene cu disperare.

Unul dintre noi, chiar avu curajul să ne șoptească :

— Hai să ne gîdilăm unul pe altul ca să putem rîde.

Maistrul care avea totdeauna succes la tribună, în conferințe și în scrieri, cînd a voit să facă o lectură de intimitate, pe tema veseliei și a spiritului, nu reușise.

De ce ? Ca să răspund, trebuie să fac o digresiune cam lungă.

*

De ce ? Am să afirm o așa numită enormitate : Pentru că dl. Maiorescu nu-i om de spirit. Da, are toate fețele inteligenței unui om de valoare, însă îi lipsește fațeta ușoară, briliantă, scînteietoare, care face podoaba efemeră a inteligenței cuiva.

Ar fi de scris o carte asupra acestui subiect foarte curios și complicat.

Sunt oameni foarte inteligenți, fără să aibă ceea ce se numește spirit. Sunt oameni de spirit, dar care nu au inteligență serioasă, care nu pot să meargă mai la fund de suprafața lucrului. Sunt unii care maniază ironia, fără a atinge fondul. Alții, spirite drepte și de bun simț, fără nici un lustru și podoabă. La rar capete se găsesc întrunite calitățile și de fond și de podoabă. Rar oameni au și inteligență profundă și spirit și ironie.

Iată dl. Maiorescu. Pe lîngă inteligența superioară necontestată, are ironia mușcătoare sau cuvîntul de spirit malicios, care lovește, care rănește chiar. Această din urmă parte necontestat că este un fel de spirit, o față scînteietoare a inteligenței.

Dar aceasta nu e încă spiritul propriu-zis. Spiritul nu lovește, nu rănește, el încîntă, delectează, — el delectează chiar pe acela pe socoteala căruia se face. Un om de spirit face spirit pentru spirit, fără vreo intenție, fără să se gîndească a mușca pe cineva. Un om de spirit face spirit chiar pe socoteala lui.

Ce este spiritul ? Aș fi mulțumit ca să mi-l definească cineva. Aș îndrăzni să zic că este un fel de exagerare de raporturi dintre lucruri cunoscute și știute, pornind însă de la o observație justă ; este a pune în lumină viuă o parte neprevăzută din observația unui lucru, lăsînd în întunerec celelalte calități ale lucrului ; este acea ciocnire a două sau trei idei disparate, apropiate între dînsele în mod artificial și scoțînd din acea ciocnire o observație, care normal nu iese din nici una din acele idei, luate separat.

Dar iată-mă pe cale de a da o definiție a spiritului ; aceasta m-ar duce prea departe.

De aceea în loc să umblu cu definiții, să iau o cale mai practică, să iau calea exemplelor.

Așa, cine a cunoscut pe Costică Bobeică, știa că era un om foarte de spirit. Dar atît, el era incapabil să facă un rezonament de cinci minute ; era de spirit fără să aibă o inteligență consistentă.

Neuitatul C. A. Rosetti era și inteligent, dar era mai cu seamă de spirit, și iubea spiritul mai mult ca orice. Pentru a face glume, el lăsa o chestie serioasă, el nu se sătura de societatea lui Costică Bobeică și a lui Mișu Cornea. Acesta era o inteligență frumoasă, dar care era în stare să-și dea toată inteligența lui pentru un cuvînt de spirit.

Dl. Sturdza, inteligent, o inteligență foarte serioasă, dar îi lipsește spiritul și, nu știu, poate fiindcă îi lipsește spiritul îl urăște, sau îl urăște fiindcă i se pare frivolitate. Cu toate acestea, nu este un om care să nu facă cîte odată spirit, chiar dacă nu voiește. Și pe dl. Sturdza l-am văzut astă iarnă la Senat făcînd spirit pe socoteala celor două partide conservatoare.

Iată dl. Carp. Vezi, acesta are și inteligență și spirit, are și adîncime de cugetare și joc strălucit de minte. Iar lumea e deprinsă ca să întîlnească așa de rar întrunite aceste două calități, încît de multe ori d-lui Carp îi strică cînd face și spirit pe lîngă lucrurile pe care le spune serios. Decît, în acest caz, mă întreb : Oare această critică ce i se face d-lui Carp nu pornește din invidia celor care nu au spirit ?

Să închid însă digresiunea.

*

Dar închizînd chiar digresiunea și intrînd în subiect, am să dau un exemplu și mai tipic cu privire la observațiile de mai sus.

Cel care urmă d-lui Maiorescu în cetirea lucrărei sale, fu dl. Pogor.

Ei bine, iată tipul omului de spirit, spirit natural, fără pretenție și fără tendință. La dl. Pogor spiritul zbucnea în mod brusc, dintr-un izvor absolut curat.

Natural că dl. Pogor este un om foarte inteligent, dar n-are acea inteligență consistentă, sistematizată, în care se încrustează ideile și gîndirea, adîncind lucrurile și făcînd un tot. Superior d-lui Maiorescu într-o privință, necontestat că era inferior în cealaltă.

Succesul d-lui Pogor în acea seară la banchet a fost enorm. Era o satiră scrisă în versuri. Mi-aduc perfect aminte de cele mai mici detaile, dar e greu s-o relatez cetitorilor, fiindcă tema era scabroasă, foarte scabroasă.

Voi atinge totuşi chestia, modificînd oarecum tema şi transformînd intenţiile.

Aşa, dl. Pogor îşi închipuia oarecum *Convorbirile literare* ca un fel de otel liber, unde fiecare putea să intre şi să iasă fără să dea vreo socoteală cuiva. Scriitorii de la *Convorbiri* erau figuraţi ca diferiţi călători, care trăgeau în gazdă pentru o zi sau două la otelul *Convorbirilor*, îşi aşezau bagajele, îşi băteau joc de otel şi plecau fără să plătească. Nu era aceasta tema, era alta absolut pornografică, dar eu o deghizez sub forma aceasta, căci altmintrelea nu aş putea vorbi nimic.

Dl. Pogor lua în revistă pe toţi care şi-au bătut joc de otel, adică pe toţi care au scris în *Convorbiri,* şi făcea cu spirit tot felul de observaţii asupra genului de scriere şi asupra prostiilor scrise.

Se înţelege că pudicul Naum trebuia să aibă rolul principal, căci de, ca pudic, ce căuta în asemenea otel ! Şi atunci dl. Pogor, după ce descria platonismul literar al d-lui Naum, îl punea într-o situaţie mai practică şi mai decisivă, şi sfîrşea cu următoarele versuri :

Iar cînd este ca să fie,
El face filosofie.

O parte nostimă a acelei lucrări era relativă şi la căpitanul Bengescu, actualul general în retragere, membru în clubul conservator numărul *einz.*

Dl. Pogor, după ce descria halul în care ajunsese otelul *(Convorbiri literare),* după ce găzduise atîţia

şi atîţia voiajori (scriitori), într-un fel de comizeraţie pentru otel, adăoga în versuri, a cărora idee era :

„În urma tuturor mai vine şi un *pompier înalt şi lung,* etc., etc."

Această parte şi cea privitoare la pudicul Naum au fost cuiul poeziei şi succesul serei.

A mai cetit o bucată şi dl. Negruzzi, care a plăcut foarte mult. Căci trebuie să spun că unul din cei care avea spirit umoristic la „Junimea" şi ale căruia bucăţi satirice aveau mai mult succes era dl. Iacob Negruzzi.

LA MASĂ

Trecurăm cu toţii în sala banchetului. Aici iar, conform democratismului celui mai larg, fiecare îşi luă loc la întîmplare şi veselia cea mai liberă începu a domni.

O paranteză. „Junimea" care deşteptase atîtea animozităţi în ţară din cauza superiorităţei de cultură şi a ascuţimei criticei membrilor ei, nu putea scăpa şi de reputaţia că membrii ei iubesc orgiile şi se dedau la petreceri şi beţii.

Cînd voi vorbi de lupta între Bucureşti şi Iaşi, am să mă ocup şi despre o satiră bucureşteană intitulată : *Muza de la Borta rece.*

Borta rece era şi este o crîşmă renumită, iar bucureştenii nu crezură a critica mai cu fineţe „Junimea", decît susţinînd că şedinţele acestei societăţi se ţin la crîşma de la Borta rece.

Ei bine, şi aceasta era o calomnie ca multe altele. Membrii „Junimei" erau de o sobrietate

rară în privința băuturei, nu zic aceasta cu privire la sexul frumos.

La banchet dl. Pogor mai n-a băut, d-nii Maiorescu, Iacob Negruzzi etc., de asemenea. Greul l-a ridicat răposatul Leon Negruzzi, care era un om aproape de două ori de înalt și de gras cît dl. Iacob Negruzzi, și era deci natural ca să mănînce și să bea bine. Greul l-am ridicat și noi cei tineri, care am băut țapăn ; l-a ridicat Eminescu. Dar eram oameni prea bine crescuți și cuviincioși ca vreunul din noi să treacă măsura.

Ne-am pus la masă la 10 ore și ceva, ne-am sculat la 2. Pînă la 12 am mîncat și băut, de la 12 încolo s-au ținut discursuri, discursurile cele mai mirobolante, fantastice și glumețe, posibile. Nici un toast ceremonios. Nu s-a băut în socoteala nimănui în mod formal, așa cum se obicinuiește la alte banchete. Ne încălzisem cu toții de glume și de veselie.

Cel întîi care a luat cuvîntul a fost dl. Iacob Negruzzi. În toți anii d-sa lua întîi cuvîntul. Pentru ce ? Pentru ca să facă istoricul societății „Junimea", să caute să-i determine data înființării, fără să reușească vreodată. Cînd dl. Iacob Negruzzi cerea cuvîntul, o aclamație generală îl saluta, căci toată lumea știa că are să pronunțe același discurs ținut de 14 ani, presărat cu evenimentele din urmă și cu incidentele proaspete. Din acel moment, veselia începea în mare.

— D-lor, începu dl. Negruzzi, sărbătorim aniversarea „Junimei". Ca să sărbătorim aceasta, trebuie să știm cînd s-a născut ea...

— Nu se știe, nu se știe, întrerupseră mai mulți.

— Origina „Junimei" se pierde în noaptea timpurilor, striga dl. Pogor, este o îndrăzneală a o cerceta.

— Dați-mi voie, nu mă întrerupeți de la început, strigă dl. Negruzzi. Chiar dacă s-ar pierde în noaptea timpurilor, încă avem datoria să mergem pînă acolo ca să o găsim, dați-mi voie deci ca să vorbesc. La 1862...

Întreruperi.

— Nu 1862, ci 1863...

— Fie 1863, continuă dl. Negruzzi, Vasile Pogor s-a dus într-o seară la Maiorescu, la școala din Trei-Erarhi, nu știu pentru ce. A stat acolo toată seara.

— În ce lună din 1863 ? strigară mai mulți.

— În luna lui februarie, replică dl. Negruzzi.

Mai multe voci :

— Nu în februarie, nu, nu-i adevărat.

— În sfîrșit era iarna, strigă exasperat dl. Negruzzi. Reîncep. În 1863, iarna, Vasile Pogor se duce la Maiorescu în curtea Trei-Erarhilor, iar de acolo iese împreună cu Maiorescu.

— Era și Carp, replică unul.

— Ba nu era Carp, replică altul.

Dl. Negruzzi continuă :

— Discuția care se începuse între Maiorescu și Pogor în casă nu era sfîrșită ; ca s-o sfîrșească ei se opresc în dreptul fanarului din fața clopotniței...

— Nu e adevărat, strigă dl. Pogor, ne-am oprit în dreptul fanarului de la biserica catolică, nu pentru a sfîrși discuția ci pentru altă ceva...

Aici un mare hohot de rîs.

Dl. Negruzzi continuă :

— Maiorescu susține contrariul. Prin urmare, nu știu sub ce impresie erau amîndoi, atîta știu că lui Maiorescu i-a venit bizara idee ca să înființeze societatea a căreia aniversare benchetuim...

— Nu lui Titu i-a venit ideea, întrerupse dl. Pogor, ci mie, toate ideile mari vin de la mine.

— Ba lui Maiorescu, întrerupseră mai mulți.

— Această societate, continuă dl. Negruzzi, a trecut prin multe peripeții...

La aceste cuvinte dl. Pogor se sculă cu paharul în mînă și, întrerupînd pe dl. Negruzzi, începu :

— D-lor, nu vă potriviți minciunilor d-lui Negruzzi, el nici n-a fost atunci, nici nu știe, vorbește din auzite. Eu chiar, care am fost, nu pot să precizez nimic, nu știu dacă geniala idee a înființării „Junimei" ne-a venit în 1863 ; nu știu mai la urmă chiar dacă era vreun fanar, fie înaintea Trei-Sfetitelor, fie înaintea bisericei catolice ; nu știu, fiindcă este foarte mult de atunci, este un veac de om. De aceea, decît să vă potriviți palavrelor lui Iacob Negruzzi, să declarăm cu toții că asupra nașterei „Junimei" nu se poate ști nimic, *căci origina ei se pierde în noaptea timpurilor.*

Aclamațiile cele mai călduroase subliniară discursul d-lui Pogor. Iar pînă la anul viitor, adică pînă la un nou banchet, rămase ideea stabilită că „Junimea" n-are origină sigură.

Discursurile se succedară discursurilor, însă și aici „Junimea" se deosebea de alte societăți.

Care a avut de spus ceva de spirit pe socoteala producțiilor literare ale altuia, acela a luat cuvîntul, arătînd în mod comic calitățile literatului

și serviciile aduse literaturei române de *Convorbirile literare* și de „Junimea". Nimeni n-a fost trecut cu vederea, toți ne-am zeflemisit reciproc. Poeții, sentimentalii mai cu seamă, au fost obiectul a marei ironii.

În sfîrșit, dl. Negruzzi n-a uitat să închine și în sănătatea, „duducăi de la Vaslui".

— D-lor, dacă n-aș avea de abonată pe „duduca de la Vaslui", și dacă Pogor ar scri mai des, *Convorbirile* n-ar mai putea fi cetite în locuri cumsecade. „Duduca de la Vaslui" este simbolul moralității acestei reviste, pe care Pogor din fericire o profanează foarte puțin și numai din cînd în cînd cu proza sau cu versurile lui scandaloase.

Discursul fu aplaudat. Iar dl. Pogor replică :

— D-lor, romanuri sentimentale ca *Mihai Vereanu* al lui Iacob Negruzzi au făcut pe lumea de gust să părăsească cetirea *Convorbirilor.* Această revistă, grație lui Negruzzi, a ajuns a fi citită numai de fete bătrîne, urîte și sentimentale, ca „duduca de la Vaslui"...

Animația era generală. Într-un colț Eminescu, pe care un pahar de vin îl făcea foarte expansiv — căci de natura lui era tăcut — ciocnea și se îmbrățoșa cu un junimist nou, proaspăt venit. În mijlocul zgomotului general, am tras cu urechea, fiindcă eram pe aproape, să aud ce vorbește Eminescu cu noul venit și am surprins următorul dialog :

Noul venit : Eminescule, dragă, în sănătatea *Venerei și Madona.*

Eminescu : Lasă de o parte *Madona,* să închinăm pentru *Venere.*

Noul venit : Și pentru *poet* și pentru *proletar.*

Eminescu : Bravo ! Scumpe amice, știi că-mi placi ! Aprópo, cine ești și cum te cheamă ? dragă prietene.

Noul venit : Mă cheamă Ionescu.

Eminescu : Poate să te cheme și Bandraburgă, poți chiar să n-ai nici nume, tot prieten îmi ești, să bem !

*

În timpul acesta observ că parcă se prepară ceva. Așa, dl. Ciupercescu și încă unul-doi bătrîni junimiști se scoală în mod misterios de la masă și vorbesc cu un chelner, apoi revin și se așează lîngă dl. Naum, uitîndu-se impacienți spre ușa din stînga, din fundul salonului.

Am spus de la început că la stînga sălei banchetului era o cameră, a cărei ușă era închisă. Într-un moment dat, aud deschizîndu-se încetișor pe jumătate acea ușă, și două capete de femei, una blondă și alta brunetă, se iviră răzînd.

Tablou. Erau două actrițe franceze, dintr-o trupă de operetă, mi se pare a d-nei Keller, care ședeau în acel otel, două actrițe tinere și frumușele.

Am înțeles ce vorbise Ciupercescu în mod misterios. Era o farsă care i se prepara lui Naum.

Dar este un proverb care zice : „Nu-i pentru cine se pregătește, ci pentru cine se nimerește".

Dl. Pogor zărind pe actrițe se uită la dl. Maiorescu și făcîndu-i semn, strigă :

— La Centrala ! la Centrala !

Atunci „Junimea", uitîndu-se la dl. Maiorescu, repetă îndată în cor, formidabil !

— La Centrala ! la Centrala ! la Centrala !

Dl. Maiorescu făcu mare haz și primi aceste ovații fără nici o displăcere.

Cu toate aceste, gluma aceasta : „la Centrala", aducea d-lui Maiorescu amintiri triste, și pentru ca cititorii să înțeleagă și gluma și aluzia să deschid un parantez.

*

Cu mult înainte, pe la 1862—1863, mi se pare, dl. Maiorescu era să fie victima unei urzeli infame din partea numeroșilor săi dușmani. Venit în Iași, cultura și talentul său impun celor puțini, dar deșteaptă ura în cei neculți, mai cu seamă din cauza ideilor sale cu desăvîrșire deosebite. Fracționiștii, după cum am arătat, îi jurară ură de moarte și căutară să-l lovească prin toate mijloacele.

Iată cum li se prezintă ocazia. Dl. Maiorescu se însărcină ca să predea un curs de pedagogie la *Școala Centrală* (școală normală de fete). Tot atunci este schimbată directoarea de la acea școală, care începe a urzi intrigi.

Cursul mi se pare era de la 5—6, prin urmare, în timpul iernei seara ; o mulțime de invențiuni începură a circula în jurul acestui curs, versiuni pe care o ceată de profesori fracționiști le exploatau cu răutate.

Dar lucrurile nu trebuiau să se mărginească aci, răutăcioșii căutară a preciza, și iată ce găsiră. Cînd dl. Maiorescu se ducea la ora 5 la Școala Centrală natural că stătea 3 sau 5 minute în salonașul de așteptare al directoarei. Subdirectoare era domnișoara R., o fată și bătrînă și urîtă și cam gheboasă. Aceasta îi ieșea înainte și-l primea, deci o mică conversație de cîteva minute. Această

conversație fu punctul de plecare a tot felul de cancanuri și, pe urmă, a scandalului.

Un număr de eleve, fete de cîte 20 ani, începură a fi intrigate, poate chiar din gelozie. Ele începură a spiona pe la uși, a se uita pe borta cheiei și a colporta bucăți de frază, pe care în realitate nu le auziseră, ci le inventaseră ele. Atîta a trebuit pentru ca cîțiva belferi (profesori) fracționiști să ia afacerea în mînă și să facă o denunțare din cele mai infame contra d-lui Maiorescu.

Nu-mi aduc aminte bine, fiindcă eram copil încă, dar știu că dl. Maiorescu a fost dat în judecată și suspendat pentru imoralitate. Și atunci s-au petrecut fapte în adevăr scandaloase. S-au improvizat martore, fete din școala centrală, care veniră să debiteze mărturii preparate și care prin absurditatea lor se vedea cît colo că sunt mincinoase.[1] S-a pus totul în mișcare ca un nevinovat să fie condamnat. Afacerea mi se pare că a durat mai bine de un an, iar dl. Maiorescu a arătat și în acea împrejurare o mare tărie de caracter și demnitate. Calomniatorii n-au izbutit.

Și lucru curios și scandalos! Acuzatorii d-lui Maiorescu erau în adevăr vinovați. Cîțiva din ei aveau relații cu unele fete de la Școala Centrală, din care unele veniră ca martore în contra d-lui Maiorescu.

Iată ce însemna în seara aceea la banchet strigătul : *„la Centrala ! la Centrala !“*

[1] Una dintre aceste martore mincinoase a fost și Veronica Cîmpeanu (devenită mai apoi Micle), elevă a acestei școli. Scandalul fusese pus la cale și apoi abil manevrat de liderul fracționiștilor (Nicolae Ionescu) și de d-na Eufrosina Cobălcescu, care năzuia să obțină direcția Școlii centrale.

*

Deodată însă mai mulți junimiști se reped la dl. Naum îl iau cu forța și-l îndreaptă spre odaia celor două actrițe, care fiind deja înștiințate făceau mare haz de scenă.

Bietul dl. Naum, roșu, căuta să reziste, dar mîini viguroase îl împinseră pe ușa camerei actrițelor și o închiseră după dînsul.

Vă puteți închipui hazul nostru.

Dl. Naum bătea cu pumnii în ușă, ca să i se deschidă, făcea eforturi supreme, dar ușa era bine ținută.

Obosit de a mai bate, vuietul încetă, și atunci iată ce se petrecu înăuntru, după spusa celor două actrițe.

Una din actrițe îi zise :

— D-le, nu te alarma, noi nu mîncăm pe nimeni, suntem cu toții artiști, d-ta poet, noi actrițe. Voiești să facem lectură împreună ?

Dl. Naum dădea cu capul în semn negativ, roș și furios.

Cealaltă actriță îl duse la un birou și-i zise :

— Iată, scumpe poete, cărți de lectură, alege. Aici am pe un autor clasic latin, pe Ovid, scrierea lui : *Despre arta de a iubi.* Voiești să facem lectură împreună ?

Cealaltă :

— Văd că nu-ți place *Arta de a iubi...* a lui Ovid, să-ți prezint ceva conform gusturilor d-tale, am aici altă artă : *Arta poetică* a lui Boileau. Asta cred că-ți convine ?

Actrițele pretind, dar noi n-am crezut, că dl. Naum, chiar în situația în care se afla, n-a

putut să nu tresară la vederea volumului lui Boileau și chiar a început a declama :

C'est en vain qu'au Parnasse qu'un téméraire auteur
Pense de l'art des vers atteindre la hauteur
S'il ne sent pas du ciel l'influence secrète
Si son astre en naissant ne l'a formé poète.

Atît știu că cei cari țineau ușa pe din-afară, au auzit declamații și : bravo ! bravo !

Cealaltă, blondă, îi prezentă un mic volum, zicîndu-i :

— Noi îți cunoaștem gusturile, iată gustul d-tale preferat.

Dl. Naum deschide volumul și citește entuziasmat.

Au banquet de la vie, infortuné convive
J'apparus un jour te je meurs etc.

— Bravo ! Bravo ! am auzit glasurile femeilor.

În fine, cînd am socotit că gluma este de ajuns, păzitorii au deschis ușa, iar dl. Naum se repezi în sală, roș ca focul.

Noi cu toții l-am primit în aplauze, cîntînd în cor versurile d-lui Pogor.

Iar cînd este ca să fie
El... face... filosofie

*

În acest cerc de veselie generală, să descriu ce se petrecea la un colț de masă, unde eram și eu.

Dl. Caragiani ne înveselea cu glumele și anecdotele sale, cînd cu toții i-am cerut să ne repovestească istoria țiganului cu perjele (prunele).

Dl. Caragiani s-a executat cu plăcere.

Ei bine... adică de ce n-aș spune-o și eu ? Anecdota nu e pornografică, ci e simplu trivială, și eu aici sunt mai mult povestitor, prin urmare am o scuză.

Iată anecdota :

Un țigan pleacă de la sat la tîrg ca să vîndă linguri etc., de ale meseriei lui. La marginea unui sat vede o grădină cu perje foarte frumoase. Țiganul, după ce se uită în dreapta și în stînga și nu vede pe nimeni, sare binișor pe un pîrleaz în grădină și-și umple sînul cu perje, apoi o rupe de fugă.

Pe drum începe a mînca ; mănîncă țiganul cît mănîncă, însă fiindcă furase prea multe, nu le poate mînca pe toate. „Ce să fac, își zice țiganul, cu acestea care-mi rămîn ? Să le duc la tîrg ? Acolo am să am parale, fiindcă am să-mi vînd lingurile și pot găsi altele. Ia mai bine să le pun la marginea drumului ca să le găsească cineva."

Țiganul depuse perjele lîngă drum și era gata să plece, cînd o idee măgărească îi vine.

Țiganul începe a rîde și zice : „Adică de ce nu mi-aș bate joc de cei care vor mînca perjele ? Ia să le aghezmuiesc puțin cu aghiazmă de țigan că sunt sătul de aghiazma popei."

Și, cum să zic,... țiganul se apucă și stropi perjele bine și plecă rîzînd.

Se duse la tîrg, dar îi merse rău, nu vîndu nici o lingură. Parale n-avea, apucă drumul spre sat foarte necăjit. Pe drum îl apucă o foame grozavă, mîncare n-avea. Iată pe țigan că ajunge la locul unde lăsase perjele ; găsește perjele toate, nu se atinsese nimenea de ele.

Țiganul se oprește, se uită la ele și își zice : „Al dracului românii, n-au mîncat nici una, o fi mirosit

aghiazma ţigănească ! Dar vezi că românul îi prost, nu-i ca ţiganul. Dacă românul nu era prost, el trebuia să se uite de aproape, care sunt stropite şi care nu sunt stropite, şi să mănînce pe cele nestropite, cum am să fac eu..."

Şi atunci ţiganul se plecă jos şi începu a lua una cîte una şi uitîndu-se la ele zicea : „Asta nu-i stropită," şi o mînca. „Asta iar nu-i udă. Nici asta ; asta-i numai puţin udată... „Şi continua ţiganul să mănînce înainte.

În sfîrşit, ţiganul le mîncă mai pe toate ; rămăseseră vreo patru-cinci, despre care nu putea să rămîe nici o îndoială că nu erau stropite bine.

Ţiganului îi era foame, evidenţa însă era evidenţă.

Atunci ţiganul îşi zice : „Aestea îs stropite al dracului, dar dacă ar trece un altul nu le-ar mînca ? Atunci de ce să nu le mănînc eu ?"

Şi ţiganul le înghiţi una după alta, repede, ca să nu aibă timp ca să se răzgîndească.

Anecdota nu-i mare lucru în sine, se poate face dintr-însa o fabulă cu morala tradiţională la fine, dar modul cum o spunea dl. Caragiani, aceea ne plăcea nouă. Este ca cu cîntăreţii cei mari : publicul cere să repete bucata, nu pentru frumuseţea atîta a ariei, cît mai cu seamă pentru modul cum ea e executată.

Aşa era cu dl. Caragiani. Aceeaşi anecdotă spusă de un altul n-avea nici un haz, istorisită de d-sa, făcea minuni.

Şi fiindcă vorbesc despre trivialităţi şi pornografii, trebuie să spun ceva relativ la acestea.

„Junimea" nu era o societate pudică. La „Junimea" se făcea destulă pornografie, însă subţire, dar niciodată nu se vorbea despre femei sau despre

legăturile sau intrigile pe care membrii societăţei ar fi avut. Fiecare se făcea că nu ştie nimic, căci „Junimea" era mai înainte de toate o societate de oameni bine crescuţi şi civilizaţi şi în asemenea societăţi nu se obicinuiesc asemenea lucruri.

Din cînd în cînd oarecare mici aluzii, şi încă şi acele foarte discrete.

Aşa, de cînd cu *Centrala*, dl. Maiorescu avea reputaţia de cam strengar. Această temă se cam exploata în lipsa d-sale, bineînţeles în glumă şi nu de noi cei tineri şi mititei, ci de d-nii Pogor, Negruzzi.

Aşa, dl. Maiorescu avea obicei, cînd era „Junimea" la dl. Pogor sau la dl. Negruzzi, să vie cam tîrziu ; venea pe la 9 jumătate, cîteodată la 10 ore, noi ne adunam cam pe la 9. Întîrzierea d-lui Maiorescu lăsa d-lui Pogor loc la bănuieli.

Am istorisit deja scena cînd dl. Nicu Ganea îl dă de gol, fără să voiască, pe dl. Maiorescu că nu este acasă la d-sa, îl credea că e la „Junimea", şi la „Junimea" nu era.

O CARACTERISTICĂ A „JUNIMEI"

Zeflemeaua era una din caracteristicile „Junimei". Ea a rămas caracteristică partidului politic junimist, caracteristică pe care a imprimat-o şeful, dl. Carp.

La „Junimea" zeflemeaua era în onoare. Toţi făceau zeflemele... adică toţi care puteau, căci o zeflemea proastă era primită cu strigări de : *faul, faul, faul,* iar pseudozeflemistul rămînea ruşinat.

Zeflemeaua se confundă de unii cu uşurătate şi mai adeseori cu flecăria.

Ce deosebire !

Flecarul sau caraghiosul este un om cu spirit mărginit, cu pretenții de spirit și cu lipsă totală de simț moral sau, mai cu seamă, de bună cuviință. El zeflemisește totul și toate, fără spirit, iar cinismul lui trece cîte odată de lucru hazliu. Ca să facă să rîdă pe ceilalți, el ia în rîs pe tată-său, pe mă-sa, pe femeia lui, principiile, pe el însuși.

Un exemplu. Cunoșteam un servitor la liceul din Iași. Într-o zi văd un individ cu fes în cap, cu canaf lung și cu tunică de soldat, vînzînd bragă ; observ că individul rîde la mine, mă uit și recunosc pe fostul servitor de la liceu.

— Bine, mă, de ce ți-ai pus fesul și tunica ?

— Conașule, de caraghioslîc ; lumea mă ia de băiet cu duh și vînd mai mult bragă.

Asemenea tipuri sunt multe.

Zeflemeaua junimistă era de altă natură. Ea se exercita pe tema oricărui ridicol ce se observa, fie în societate, fie în literatură, fie în politică. Ignoranța patentă din partea unui pretins savant, fraza umflată și ridicolă, emiterea de idei baroce, portul deșănțat și exagerat, totul dădea loc la zeflemele.

Era ceva mai mult. „Junimea" avea un mare album, în care se încadrau toate prostiile publicate sau debitate, fie în presă, fie în cărți, fie în parlament.

În fiecare seară a „Junimei" membrii veneau cu cîte vreo bucată de lipit la album. Se cetea, și dacă se găsea în adevăr proastă și ridicolă, atunci se reținea ; dacă nu, adică dacă nu era decît o simplă banalitate, ea se respingea.

Pe la 1865 albumul era deja gros de 5 degete. Nu-mi aduc aminte cine-l ținea, dl. Pogor sau

dl. Negruzzi, nici nu știu cine-l are, știu atît că o prostie făcea deliciile d-lui Pogor.

Îndată ce bucata se găsea ridicolă, dl. Pogor lua hîrtia și cu o mare plăcere o lipea cu cocă pe una din paginile albumului.

Cînd ați ști cîți și cine figurau în acel album ? Figurau o mulțime de ilustrații de pe atunci ale politicei și ale literaturei. Fiindcă *fracțiunea liberă și independentă* publica prea multe prostii, s-a hotărît să nu se lipească decît o singură dată la două săptămîni ca să nu se îngroașe prea tare albumul.

Pentru fracționiștii belferi, proști și inculți, spiritul zeflemist al „Junimei" constituia o imoralitate. Iar faptul că bucăți din discursurile lor erau reținute în album îl considerau ca o lipsă de patriotism.

De multe ori discutam cu un anume fanatic profesor, El îmi zicea :

— Bine, dar acești oameni n-au nimic sfînt, ei își bat joc de țară, de instituțiile țării, de libertățile noastre.

— Dar de loc, te înșeli, îi răspundeam. „Junimea" își bate joc de felul cum se manifestează patriotismul de felul cum se apără instituțiile constituționale, de modul cum se laudă libertățile. În totul este bunul simț, dreapta judecată, sentimentul relativității. Fie fondul cel mai respectat, îndată ce clădești pe dînsul lucruri ridicole, „Junimea" te pune la dosar, adică la album.

— Puțin ne pasă, replică cu violență belferul, pe dînșii are să-i puie țara la index, la stîlpul infamiei !...

Și se desparte furios.

Zeflemeaua a fost și va rămînea, cît timp vor fi oameni de spirit, în ciuda proștilor și a nesăraților.

XIX

„JUNIMEA", CÎND DL. MAIORESCU AJUNGE MINISTRU

Cînd dl. Maiorescu devine ministru de instrucție, o mare bucurie cuprinde „Junimea" — și nu bucuria căpătuielei, căci pe vremea aceea nu se lucra, cel puțin pe față, pentru căpătuială — era bucuria și mîndria unor oameni de litere, care vedeau pe conducătorul lor literar, ajuns în capul ministerului de instrucție.

De altmintrelea, de bucurie interesată nici nu putea fi vorba, vorbesc de membrii permanenți iar nu de cei cari s-au îngrămădit la „Junimea" după ce dl. Maiorescu devenise ministru. „Junimea" nu se formase în scop politic, nimeni cu cîțiva ani în urmă nu se gîndise că această societate va putea o dată să joace un rol politic. În special dl. Maiorescu avusese atîția dușmani și deșteptase atîtea animozități, încît nimeni în mod interesat nu s-ar fi alipit pe lîngă d-sa.

Dl. Maiorescu, ajungînd ministru, nu uită de loc „Junimea", se ocupă de membrii ei și aproape de fiecare în parte cu o delicată atenție. Celor mai nevoiași și meritoși le dă locuri : așa Eminescu fu numit bibliotecar la biblioteca din Iași, altora mici onoruri, n-a uitat pe nimeni.

Dl. Maiorescu se face ministru în 1874, prin aprilie mi se pare. Nici pe mine nu mă uită. Așa,

în iunie mă trezesc, și cu mine Bodnărescu, cu delegația ca să mergem și să asistăm la examenele liceului bulgăresc...

[. . . . . .]

Doream să văd Marea Neagră, încă nu văzusem marea. Inconvenientul, mi s-a zis, este că pe întregul litoral din acea parte a mării nu era decît un singur sat, Gibrienii[...].

Cu toate acestea m-am hotărît să fac această excursiune. Prefectul însă mi-a dat un soldat ca precauțiune : întîi, pentru că drumurile erau foarte periculoase, — se ucideau oameni în fiecare zi în ziua mare, — și al doilea fiindcă erau foarte agresivi.

Măcar că ce am să povestesc nu intră în amintirile propriu-zise, nu mă pot împiedica totuși, fiind un episod nostim.

Ajung la Gibrieni, un sat mare, chiar lîngă mare. Era cam în spre seară. Văzînd trăsura, lipovenii închid ușile. Mă duc la primărie, nu găsesc pe nimeni. Mă adresez la mai multe case, proprietarii fug și închid porțile. [...]

Îmi închipuiesc că trebuie să fie o școală și la școală trebuie să fie un învățător. Cu mare greutate găsesc școala. Abia dau peste învățător, care și el se ascunsese ; însă el se ascunsese din alte motive, el credea că vin ca să inspectez școala. Cum mă văzu începu a se ruga să-l iert dacă n-are elevi, nici clasă[...] Din „d-le inspector" nu mă scotea.

— D-le, îi zisei eu, află că eu nu sunt inspector, am venit să văd marea.

Cu mare greutate îl fac să se convingă.

— Acum este altă ceva deocamdată, îi zisei. Unde pot dormi aici în sat ?

Învățătorul îmi arată o odaie mizerabilă, singura odaie, și îmi zise :

— D-le inspector (tot inspector), vedeți unde dorm ; aveți însă trăsură, trimiteți-o la satul prin care ați trecut, ca să aduceți pe primar și pe notar. [...]

Trimisei trăsura și peste un ceas sosi primarul cu notarul. Voiră să uzeze de autoritatea lor ca să-mi găsească o gazdă ; imposibil, toți refuzau. Atunci recursei la un mijloc eroic. Soldatul cu baioneta la pușcă intră în curtea celui dintîi lipovan, iar primarul declară că va fi împușcat cel care va rezista. Lipovanul cu toată familia părăsi frumușel casa și mă lăsă pe mine și pe soldat stăpîn pe ea.

Odăile erau foarte curate. Îmi preparai așternutul singur, iar soldatul se culcă la ușa mea în tindă.

Am dormit admirabil. A doua zi des-de-dimineață văd pe la garduri niște capete, erau lipovanul cu familia, care aștepta să plec. M-am grăbit a părăsi odaia ca să mă duc la învățător, unde eram invitat la dejun.

Abia părăsisem curtea și am văzut pe lipoveni repezindu-se în casă și aruncînd pe fereastră, în curte, așternutul pe care dormisem, cu semnele celei mai vădite spaime și scîrbe.

Sosesc la învățător. Femeia acestuia pregătise după aparență un dejun bun. Ne punem la masă. Era un castron întreg cu icre moi.

Observ cu nemulțumire că pe masă era o carafă cu apă tulbure. Sunt nevoit să beau din ea. Mă uit însă la nasul învățătorului și observ că avea

culoarea unei lanterne de la o locomotivă. Mi-am zis în mine : omului acesta nu i s-a putut înroși nasul cu apă...

Torn din garafă în pahar apă, gustînd simțesc că apa mirosea a vin ; concluzie : a fost deci în această garafă foarte de curînd vin.

Învățătorul avea aerul încurcat ; văzîndu-mă că beau apă a trebuit să facă și el același lucru. Puse paharul la gură, înghiți o dată din apă și făcu o strîmbătură oribilă.

Eu zîmbesc uitîndu-mă drept în ochii lui. Atunci el, încurcat, îmi zise :

— D-le inspector (rămăsesem inspector), iată ce apă mizerabilă bem în satul acesta.

Atunci eu mă hotărîsc să grăbesc lucrurile.

— D-le învățător, i-am zis, icrele acestea sînt admirabile, iar scrobul care-l simțesc că se prăjește are un miros delicios. N-ai putea d-ta găsi pe aici puțin vin, că apa aceasta nu e de băut ?

Ochii omului îi străluciră. Văzui o luptă interioară că se petrecea într-însul, se uită de vreo două-trei ori la mine și în fine zise :

— Nevastă, mi se pare că acum trei zile, cînd a fost frate-tău pe aici, a adus puțin vin, vezi, n-a mai rămas o picătură ?

Femeia se uită cu reproș la bărbatu-său și cu bănuială la mine. În fine răspunse :

— Zău, nu știu, fiindcă, vezi, d-le inspector, că noi nu bem vin, dar am să caut.

Peste două minute veni cu o garafă mică de vin. Natural că turnîndu-mi mie, am turnat și gazdelor. Gărăfița se deșertă. Băui din vin, era bun. Învățătorul cu ochii ațintiți la vin nu îndrăznea să bea.

— D-le învățător, să știi că dacă nu bei d-ta, nu beau nici eu.

Cu o mișcare febrilă luă paharul și făcu o înghițitură enormă, dar ravizat se opri la jumătatea paharului, neputîndu-și dezlipi buzele de pe el.

Înțelesesem totul.

— D-le învățător, plăcintele acestea sunt nu se poate mai gustoase, dar fără vin ce ne facem? Ia vezi, cumnatul d-tale cînd a venit pe aici n-a mai lăsat vreo garafă de vin?

Atunci bietul om se sculă în picioare și-mi zise:

— D-le inspector, dacă te duci la minister, te rog să nu mă înegrești. Îți mărturisesc că-mi place un pahar cu vin, dar oamenii, fiind răi, pretind că sunt bețiv. De aceea...

— D-le învățător, ospitalitatea mi-i scumpă, înțelegi că nu din partea mea vei auzi altceva decît recomandații bune.

Atunci omul meu vesel strigă:

— Nevastă, ia gărăfițele astea de aici și adu călugărița (garafă de mai multe oca și cu sticla neagră) cea mare. Dejunul ținu vreo oră jumătate, în care timp învățătorul îmi povesti toate nevoile lui.

Tipul învățătorului de la Gibrieni mi-a rămas și pînă acum în memorie.

XX

Reiau firul, nu atît al amintirilor, cît mai cu seamă al impresiunilor mele de la societatea „Junimea".

În general, cei care fac asemenea lucrare sunt observatori tăcuți, care stînd într-un colț al camerei, în care se discută și se vorbește, notează cu îngrijire tot ceea ce îl izbește; aceia sunt adevărații autori de memorii, la dînșii găsești fapte și date precise și metodă în povestirea celor dezvăluite, cu fiecare observație la locul ei.

Cititorii au observat deja că eu nu fac parte din această categorie; niciodată nu m-am gîndit, fiind la „Junimea", ca să rețin ceva, pentru ca în viitor să scriu asupra celor ce am auzit și văzut. La „Junimea" nu stăteam într-un colț, nici tăceam, eram un membru, dacă nu turbulent, dar desigur în veșnică mișcare. Cu mare greutate, pe cîțiva, printre care eram și eu, ne putea ține în disciplină. Cetitorul era întrerupt de noi adesea, iar Lambrior și cu mine, cînd puteam să plasăm vreo răutate, nu ne sfiam deloc.

Pînă se stabilea liniștea în „Junimea" era o istorie întreagă, iar unul din cei cari se liniștea în urmă de sigur că eram eu. După ce dl. Maiorescu sau dl. Negruzzi reușea să ne facă să tăcem, începea o altă comedie; ceea ce nu mai puteam spune tare — răutăți, bineînțeles — le comunicam la ureche.

Și atunci se întîmpla următorul lucru: eu comunicam ceva la urechea vecinului meu — în genere vreo observație privitoare la cel care citea; vecinul meu o transmitea la urechea vecinului său, așa că gluma făcea rondul tuturor, încît ajungea pînă și la caracude. Unii se puteau stăpîni de rîs mușcîndu-și buzele, alții însă începeau a rîde, liniștea se turbura, cetitorul se întrerupea supărat, iar Pogor striga, foarte mulțumit de altmintrelea de liniștea întreruptă:

— Panu, el e capul răutăților!

Întocmai ca la școală.

Dl. Iacob Negruzzi hazarda cîteva observaţii şi mustrări, la care dl. Pogor răspundea :

— Să tacă „carul cu minciunile !“

*

Trebuie să vă spun că dl. Negruzzi era numit la „Junimea“ „carul cu minciunile“.

De unde îi venise această poreclă ?

Iată de unde.

Între cei întîi care veneau la „Junimea“ era dl. Negruzzi.

Cum intra începea a istorisi tot ce auzise, văzuse, cetise în timpul saptămînei, şi acestea le spunea cu haz, cu spirit, exagerîndu-le astfel, încît mai nu le cunoşteai dacă le ştiai şi tu. Începea cu cele ce se petrecuseră în Iaşi, în politică, la Tribunal, pe stradă, în gazetele ieşene. De acolo trecea la anecdotele aflate la Bucureşti, precum şi la cele ce i se mai spusese de prin diferite părţi. Nimic nu găsea graţie înaintea vervei lui ; spunea, clevetea, ridiculiza aproape totul. Noi ascultam cu mare plăcere şi făceam mare haz.

Se întîmpla cîteodată, foarte rar, ca dl. Iacob Negruzzi să vină mai tîrziu ; atunci, pînă la deschiderea şedinţei nu era nici o animaţie. Deodată se deschidea uşa şi dl. Negruzzi apărea.

Dl. Pogor striga :

— Iacă a venit şi *„carul cu minciunile“*, hai descarcă-le că suntem grăbiţi !

*

Nu pot să nu vorbesc din nou de Bodnărescu.

Bodnărescu a fost o adevărată creaţiune a societăţei „Junimea“, în special a d-lui Maiorescu. Şi lucru straniu, tocmai poate din această cauză şi

a fanatismului lui în materie de literatură, era obiectul tuturor epigramelor noastre, la care răspundea prin o tăcere absolut senină. Şi tocmai poate pentru aceasta, el a fost cel mai atacat în polemici. Aşa *Muza de la Borta rece*, a făcut din el personagiul principal.

Discuţiile estetice se năşteau cu ocazia cetirei poeziilor sau nuvelelor lui, discuţii care erau vii, aprinse şi care ţineau toată şedinţa. De abia Bodnărescu începea a ceti cîteva versuri, şi imediat glasuri de protestare se auzeau :

— Iar metafizică !

— Iar pesimism !

— Iar lucruri nebuloase !

Pe urmă discuţia începea, Bodnărescu rămînea cu caietul în mînă. Peste un ceas toată lumea uita pe Bodnărescu şi versurile lui, toţi fiind adînciţi în chestiuni de estetică, filosofie etc. La sfîrşitul şedinţei Bodnărescu se scula, închidea caietul, necitit întreg.

Cu timpul, versurile lui Bodnărescu începuseră a fi mai limpezi, mai uşor de înţeles, dar fondul de idei îl păstra.

Aceeaşi filosofie disperată, aceeaşi iubire de neant, aceeaşi vagă îngrijire de ce are să fie în cursul nepătruns al veacurilor viitoare, aceeaşi idee de micimea omului şi de trecerea lui neînsemnată în lume, se vede la acest poet.

Mi-aduc aminte prin 1874 Bodnărescu vine cu o poezie : *Pe mare*.

Poetul şi de astădată se ocupa tot de tainele lumei ca şi în alte poezii ale sale, dar de astădată într-o limbă mult mai curată şi pătruns de o reală şi înaltă inspiraţie. Fiindcă această poezie frumoasă a dat loc la discuţii estetice vii în acea

seară, voi începe prin a reproduce partea ei din urmă :

II

De e sară peste lume
Cînd pe ape rătăcesc,
Toate stelele cu mine
Mi se pare că plutesc.

De sunt valuri și mă legăn
Cerul încă-i legănat,
Ca și cum ar fi pe ape
Tot văzduhu-ntemeiat.

Mă gîndesc atunci la taina
Înălțimilor cerești —
Stele cad, se ștîng în mare
Parcă totu-i din povești.

III

Calea robilor de veacuri
Printre stele ochiul duce,
Și nici una călătoare
Despre dînsa știri n-aduce.

Încotro să meargă oare
Și drumeții cine sunt ?
Ori pe acolo nu se-ntîmplă,
Cum se-ntîmplă pe pămînt ?

Carul mic și carul mare
Depărtate stau de ea —
Rătăcit-au vrun nimernic
Și nu o mai poate afla ?

O, de este cum se pare,
El atunci e fericit,
Printre mii și mii de stele
E frumos de rătăcit.

Un murmur de generală aprobare sublinie citirea poeziei.

— Bravo Samsoane ! (Pe Bodnărescu îl chema Samson) strigarăm cu toții.

— Bravo Samsune ! adăogă dl. Paicu, care în calitatea lui de filolog și gramatic, credea că singurul spirit ce se poate face cu o limbă, este acela de a stîlci cuvintele.

Bodnărescu, care nu era deprins cu asemenea complimente, se înroși pînă în vîrful urechilor de plăcere.

Dl. Pogor, adresîndu-se celor *nouă*, care după cum se știe nu înțelegeau niciodată nimic, îi întrebă :

— Ați înțeles și voi poezia lui Samson ?

— Înțeles, înțeles, strigară Beldiceanu, Cernescu etc.

— Și președintele lor Drăgănescu ? adăugi dl. Pogor. (Drăgănescu era dl. Nicu Ganea).

— Și el, răspunse dl. Nicu Gane.

— Chiar caracuda a priceput ? mai adăugi dl. Iacob Negruzzi.

— Chiar caracuda, răspunse Miron Pompiliu, președintele caracudei.

*

Această scenă, ca să fie înțeleasă, trebuiesc date oarecare detaliuri, sau mai drept să revin asupra unor detaile deja date.

Bodnărescu era reputat ca cel mai întunecat și nepriceput literat din „Junimea". Era admis că numai dl. Maiorescu pricepea ceea ce el scria.

D-lui Maiorescu îi venea ușor să pretindă aceasta.

În general d-sa făcea o supoziție, o supoziție a sa proprie, ce a înțeles Bodnărescu, și apoi o expunea adăogînd sentențios : „Iată ce a vrut poetul să zică".

Poetul niciodată nu protesta, nici nu contraria pe dl. Maiorescu, și aceasta pentru un motiv de regulă estetică, inventat tot de dl. Maiorescu. Am vorbit deja despre acest motiv.

După dl. Maiorescu, poetul îndată ce a isprăvit lucrarea, acea lucrare nu mai este a lui, este a cititorilor și a comentatorilor, aceștia sunt singurii competenți ca să spună ce a înțeles poetul ; poetul n-are dreptul ca să aibă o părere asupra propriei sale lucrări.

Iată de ce dl. Maiorescu înțelegea lucrările lui Bodnărescu. Și iată de ce noi ceștilalți, care nu împărtășeam părerea d-lui Maiorescu, nu înțelegeam *aforismele,* sau cum zicea dl. Nicu Gane, *anaforalele, epigramele și satirele* lui Bodnărescu.

Erau unele care ajunseseră proverbiale în „Junimea" pentru obscuritatea lor și pe care le știam pe de rost cu toții și cu care îl întîmpinam pe Bodnărescu cînd intra la „Junimea". Așa, cine nu știe faimoasa epigramă a lui Bodnărescu, de care făceam atîta haz. Iat-o :

„Sus pe Olimp ori pe Tempe-nflorită mă cheamă a mea zînă ;
„Colo pe pisc eu între amîndouă pe plai te voi duce".

O alta era nu mai puțin celebră în analele glumelor „Junimei". Iat-o :

„Zboară pămîntul din veacuri în veacuri și tot pe acea cale.
„Dar și scînteia divină în noi liberă fi-va cu dînsul".

Înțelegeți acum de ce, cînd Bodnărescu venise de astădată cu o poezie limpede și plină de gînduri poetice, frumos spuse și clare, „Junimea" în corpore îl aclamase strigînd : „Bravo Samsoane !"

Și lucru curios, mulțumirea d-lui Bodnărescu exprimată la început nu fu de lungă durată, el sfîrși prin a crede că poezia n-avea nici o valoare de vreme ce dl. Maiorescu nefiind acolo nu-și dăduse părerea, și devreme ce chiar „caracuda" o înțelesese. Acest lucru mi l-a confiat mie la ieșirea de la „Junimea", cu un aer foarte melancolic :

— Panule, crezi tu că poezia *Pe mare* este bună? Apoi atunci de ce cei *nouă* au înțeles-o împreună cu *caracuda ?* Aștept cu nerăbdare pe Maiorescu să vină de la București, pînă atunci pun poezia la carantină.

*

Iată discuția ce a avut loc cu ocazia cetirei poeziei lui Bodnărescu : *Pe mare.*

Printre diferitele curente estetice, care agitau „Junimea", erau două mari care o separa în două tabere opuse.

Întîiul curent consta a se susține că materialul poetic, de unde un poet poate să-și ia inspirația este mărginit și anume : din credințele antice mitologice, din credințele și eresurile omenirei, fie și chiar cele populare ale noastre. Iar din contra, știința modernă și toate teoriile și descoperirele

noi, nu numai că nu sunt un element poetic, dar dimpotrivă ucid inspirația și scoboară nivelul poeziei.

Al doilea curent susținea dimpotrivă că știința modernă și descoperirile ei sunt un puternic material de o inspirație și o fecunditate poetică mare, mult mai mare decît credințele naive mitologice și eresurile bătești, și că poezia viitoare va avea o dezvoltare mult mai înaltă și mai impunătoare decît cea ieșită din vechile credinți.

Întîiul curent era reprezentat prin marea majoritate a „Junimei", în frunte cu Ștefan Vârgolici, Naum etc.

Al doilea curent, mult mai restrîns, fusese adus în „Junimea" de Lambrior și, mai cu seamă, de mine, susținut în parte de Alexandru Xenopol și mai tîrziu de Vasile Conta.

Dl. Maiorescu nu se pronunțase categoric contra nici unui sistem, înclina evident însă pentru cel dintîi, de vreme ce de multe ori stabilea teoria că : poezia își are materialul ei propriu și nu orice materie sau orice gen de cunoștințe pot da loc la creațiuni poetice. Așa, de cîte ori n-am auzit pe dl. Maiorescu susținînd că tema patriotică nu poate da loc la adevărate inspirații poetice, materialul fiind impropriu, de asemenea politica și altele. Pe baza acestora condamna întreaga mișcare de poezie patriotică din țară. În această privință avea și nu avea dreptate, după cum voi arăta în curînd.

Dl. Negruzzi și el era mai mult partizanul vechei credinți estetice.

Cît despre dl. Pogor, nu avea o părere pozitivă, d-sa susținea cînd o teorie, cînd alta, după cum era prezentată mai bine sau mediocru, iar spiritul său

eminamente estetic, aproba tot ceea ce era frumos și simțit, fără a voi să se încurce în chestii de doctrină și de școală.

*

Ca o consecvență a celor două doctrine de mai sus, decurgea o altă deosebire mult mai profundă între noi. Sub influența filosofiei metafizice germane și a unui panteism nou, una din temele preferate ale lui Bodnărescu mai cu seamă, era punerea în versuri a neastîmpărului sufletului omului pentru a afla ce este dincolo de lumea cunoscută. După această școală, ca și după filosofii care o inspiră, omul este vecinic chinuit de întrebarea : Cine a făcut lumea ? Cum s-a născut ea ? Ce are să devină universul ? Ce loc avem noi în lume ? etc.

Din contră, adepții filosofiei pozitive al cărei reprezentant eram eu, ne ridicam vecinic în contra acestui fel de chinuri artificiale pe care poeții pretind că le simțesc, căutînd a rezolvi problema cauzelor finale și a celor primordiale. Noi nu admiteam ca să se facă oftaturi și plîngeri pe această temă, reducînd-o numai la oarecare juste proporții.

*

O dată pus în cunoștință cetitorul de acestea, îi va veni ușor ca să înțeleagă discuțiile estetice din „Junimea".

După citirea poeziei *Pe mare* a lui Bodnărescu, dl. Pogor zise :

— Discuția este deschisă, care are de spus vreo prostie s-o spună.

Ştefan Vârgolici, căruia pe lîngă porecla de *negustor de porci* îi mai ziceam noi în „Junimea“ şi : *om şi om,* zise :

— Se înţelege că poezia e frumoasă cu stelele ei călătoare şi cu întrebarea oare ce se petrece pe acolo printre stele ; dar eu mărturisesc că mi se pare mai poetică concepţiunea antică, care făcea din cer o boltă statornică ţintuită cu cuie de aur strălucitoare. Iar Apolon ieşind cu carul său măreţ şi străbătînd cerul cu cursierii lui de foc, era ceva de toată frumuseţea.

— Contestez, am răspuns eu, aceste aprecieri care mi se par greşite. Cei antici avînd un orizont mărginit de cunoştinţi, în care eroarea de multe ori domina observaţiile juste şi avînd cunoştinţi foarte reduse geografice, etnografice, astronomice etc. inspiraţia lor nu a fost decît foarte rar grandioasă, iar poezia lor destul de mărginită ca perspectivă.

Evident că exageram, dar fondul îl cred şi acuma foarte just.

— Cum, sări preşedintele *caracudei,* Miron Pompiliu, dar se poate ceva mai frumos şi mai poetic decît mitologia greacă precum şi ideea ce-şi făceau ei de zei, de lume ? Da, acele frumoase metamorfoze ! Dar credinţa despre semizei ! Dar lupta între dînşii ? Se poate ceva mai frumos !?

Aceste cuvinte ale lui Miron Pompiliu fură aprobate de mulţi, iar Beldiceanu, Xenopol şi alţii îmi ziseră :

— Lasă, Panule, nu mai susţinea asemenea lucruri, aceste sunt paradoxe.

Aceste cuvinte mă înfierbîntară şi răspunsei cu multă vivacitate.

— Aşa, apoi să vă arăt că nu ştiţi ce susţin şi că confundaţi două lucruri deosebite. Eu susţin că cei vechi au avut foarte puţină fantezie poetică şi că noi modernii o avem incomparabil mai mare. Să nu uitaţi, că ceea ce numiţi d-voastră imaginaţia poetică, la cei mai vechi nu era fructul fanteziei poetului, ci erau credinţele religioase, sociale şi cosmice ale lor, era sistemul religioso-filosofic al grecilor, în care ei credeau cum credem noi în adevărurile pozitive ale ştiinţei. Cînd din soare făceau un Apolon cu carul său, nu era imaginaţie pentru dînşii, era o credinţă, fabulele din mitologia lor erau dogme religioase, ei credeau în metamorfoză, metempsihoză, în zei, în zeiţe etc. Prin urmare, poeţii lor, afară de cei lirici care descriau şi analizau sentimentele şi foarte puţin încă şi acestea, nu făceau decît să copieze şi să reproducă credinţele contimporane. Este ca un poet modern care ar pune în versuri credinţa noastră despre fulger, despre ploaie şi alte fenomene meteorologice. Noi, modernii, care avem alte credinţe, luăm drept fantezie poetică credinţele celor vechi. Noi găsim în ele poezie, fiindcă nu mai credem întrînsele ; cei vechi nu găseau decît adevăruri, partea poetică era foarte puţină.

Această tiradă cam linişti pe cei care se ridicaseră în contra mea, taxîndu-mă de paradoxal.

Atunci dl. Pogor se amestecă şi el în discuţie şi-mi zise :

— Foarte bine, dar crezi d-ta că cunoştinţele noastre pozitive pot provoca inspiraţie poetică ? De vreme ce totul e cunoscut, ce-i mai rămîne poetului ?

— Mai întîi totul nu poate fi cunoscut în domeniul ştiinţei, îi răspunsei eu ; pe urmă poezia

nu consistă în a inventa teme, ci a exploata o temă cunoscută din puncturi de vedere necunoscute, fie de gîndire, fie de sentiment. Dacă pînă acum nu avem poeți mari, în sensul filosofiei pe care o susțin, este că adevărurile științifice au fost pînă acum exploatate numai din punct de vedere utilitar și n-au pătruns nici nu sunt așa răspîndite pentru a fi exploatate din punct de vedere literar și estetic.

Discuția continua pe această temă, amestecîndu-se într-însa principalii membri, Lambrior și Xenopol, pînă la oarecare punct susținîndu-mă, alții combătîndu-mă.

De unde luasem, sau, mai drept, cum îmi venise mie această teorie ? Căci trebuie să spun — și nu e o laudă — că teoria așa cum o luasem eu și o susțineam, nu o citisem nicăieri. Propriu-zis, era dacă voiți o teorie estetică a mea. Dar cînd zic a mea, înțeleg ca parte proprie mie ceea ce în genere aparține unui om, care a cetit, s-a inspirat din lucrările altora, căci nimenea nu inventează nimic din nimic.

Fiindcă cred că este interesant, să spun cum ajunsesem eu la aceste credinți estetice.

După cum am arătat deja, eu eram adeptul și admiratorul lui Auguste Comte, a căruĭ lucrare mare complectă o cetisem și o recitisem (nu ediția cea mică de miss Martineau). Mă pătrunsesem de principiile filosofiei pozitive. Lucrarea lui Auguste Comte scrisă în 1830 prezintă multe lacune. Așa, partea psihologică este cu desăvîrșire neglijată, fiindcă pe atunci nu luase enorma dezvoltare pe care o are astăzi.

Un lucru mă izbise în uvragiul său filosofic : partea estetică lipsește cu totul. El prezintă un

sistem întreg, un sistem complect de credințe, care să înlocuiască pe toate celelalte vechi, un sistem cu care un om cult să se poată mulțumi și din care să poată să găsească un răspuns la toate chestiunile privitoare la om și la lume. Și cu toate acestea, acea parte indispensabilă omului și societății, literatura, arta, poezia, nu aveau în ea teoria estetică, pe care să se bazeze. Auguste Comte se mulțumea în treacăt în partea aplicației lui sociale să zică numai cîteva cuvinte. Nu am vreme ca să le caut, dar sensul lor era cam acesta : „se înțelege că și literatura și arta trebuie să se inspire din același sistem de credință pe care îl are omul cult".

Aceste două-trei rînduri au fost o adevărată revelațiune pentru mine, întreaga parte neglijată putea fi suplinită prin aceste cuvinte, care exprimau o adevărată teorie.

În adevăr, mi-am zis, sistemul nostru de credințe pozitive, modul nostru de a concepe societatea și lumea, nu au o literatură și o artă complectă. Veniți mai tîrziu, prin forța lucrurilor, noi am adoptat și ne-am deprins a admira o artă și o literatură care însă nu sunt productul gîndirei și simțirei noastre, ci sunt productul gîndirei și simțirei omenirei înainte de noi, care avea alt sistem filosofic și religios și alte credinți.

Și mi-am mai zis : că este cu neputință ca din concepțiunea ce avem noi despre lume și de adevărurile pozitive cîștigate, să nu se poată trage profite artistice, literare, pe tema unei fantezii mult mai bogate și mult mai variate.

Iată cum mi-am stabilit teoria, pe care o expusesem la „Junimea" cu ocazia poeziei lui Bodnărescu : *Pe mare.*

Îmi trebuia însă exemple pentru a o ilustra. Am început a le căuta. Pe atunci ieșea o revistă *La Philosophie positive* redactată de Littré, unul din cei mai iluștri adepți ai lui Auguste Comte. Mi-am zis că trebuie să aibă acea revistă și o parte literară și m-am abonat la ea. N-am găsit mare lucru în această privință, afară de cîteva nuvele pe temă pozitivă.

Mi-aduc aminte de una : Un doctor îngrijește pe un epileptic. Se știe că epilepsia face în multe cazuri iresponsabil pe individ. Agravîndu-se boala, epilepticul prinde ură pe doctorul care îl îngrijea.

Urma în nuvelă o serie de scene foarte interesante, care puneau în relief caracterul maladiv al epilepticului. Țin minte deznodămîntul acelei nuvele ; iată-l. Epilepticul se hotărăște să omoare pe doctorul, binefăcătorul său. Într-o zi el se ascunde după ușă și cînd doctorul intră, el îi împlîntă un cuțit în piept. Doctorul cade, înainte însă de a expira el are puterea de a zice, celor ce-l înconjurau :

— „Să nu se urmărească Germain (așa era numele clientului), fiind epileptic, el este iresponsabil".

Vedeți că tema nuvelei era concepută în alt spirit decît cel obicinuit, ideea de responsabilitate sau iresponsabilitate era pusă ; iar doctorul arăta că convingerea unei credinți medicale este mai tare chiar decît sacrificiul vieței, explicînd la urmă că moartea sa este rezultatul unei cauze pe care o cunoștea de mult, iar nu rezultatul voinței omorîtorului.

Tot din *Philosophie positive* am aflat numele unei poete, M-me Akerman, ale cărei poezii cu un caracter ce-i drept mai mult social, se deosebesc de elucubrațiile comune poeților, putînd servi la oarecare punct ca model de literatură, nouă.

Dar scriitorul care pe atunci m-a captivat mai mult și mi-a deschis orizonturi nouă în sensul teoriei estetice ce susțineam a fost, desigur, faimosul romancier Jules Verne.

*

Un intermediu înainte de a continua cu chestia estetică.

Am zis rîndul trecut că lui Ștefan Vârgolici, pe lîngă porecla de negustor de porci, noi îi ziceam la „Junimea" și *om și om.*

Ștefan Vârgolici era profesor de limba și literatura franceză la Universitate. Erudit, muncitor, Vârgolici a dat *Convorbirilor* o mulțime de traduceri din diferiți poeți francezi, spanioli etc., precum din Musset, François Coppée, Lamartine, Schiller, Lord Byron, Lope de Vega, din poeți greci precum Anacréon etc. Traducțiile lui erau corecte și conștiincioase.

Lui Vârgolici însă îi venea din cînd în cînd poftă să scrie poezii originale, măcar că-i lipseau talentul și vocația ; de aceea compunerile sale erau cele de mai multe ori simplă proză rimată, lucru de care noi rîdeam și-l glumeam. E drept că el nu era susceptibil cum sunt în general poeții și nu se supăra pe noi.

Într-o seară vine la „Junimea" cu o poezie : *Om și om.* Subiectul era de un prozaism și de-o naivitate excepțională. Poetul punea în evidență faptul, că oricare ar fi deosebirea de rang și de situație socială, oamenii sunt tot una... cînd dorm. Așa, poezia începea cu descrierile unui rege sau împărat, arătînd cum împăratul cînd nu doarme se

deosibește de ceilalți oameni, apoi adaogă următoarele :

Îns-a lui putere, fală și mărire
Ține numai ziua, el deștept fiind,
Dar vremea cît doarme nu-i deosebire
Între el ca rege și un om de rînd

Și pe această temă urmau încă vreo cinci-șase strofe.

Chiar *caracuda* și cei *nouă* care nu înțelegeau niciodată nimic, s-au revoltat de banalitatea ei.

— Ce dracu, zise unul din ei, cum că Bodnărescu nu este prea înțeles, — lucru de care ne plîngem — nu înseamnă că Vârgolici să ne dea lucruri pe care și copiii de cinci ani să le poată înțelege.

Iar dl. Caragiani adaugă :

— Frate, apoi eu știu o cimilitură, care spune acelaș lucru ca și *Om și om,* deși trivial, dar nu banal.

— Care ? care ? întrebară mai multe glasuri.

De cîte ori dl. Caragiani lua cuvîntul, iubitorii de glume și de lucruri sărate deveneau atenți.

— Iată cimilitura, zise dl. Caragiani : „Cinel, cinel, ce nevoie face pe împăratul să se scoboare de pe cal ca orice om" ?

— *Om și om,* răspunseră în cor cu toții.

De atunci lui Vârgolici îi rămase și porecla de *Om și om.*

*

De altmintrelea toți la „Junimea" aveau cîte o poreclă, dacă nu și două. Ne distram liberi ca copiii la școală.

Cred că trebuie să rezum încă odată poreclele junimiștilor.

Dl. Maiorescu avea o poreclă, dar întocmai cum fac copiii la școală care pun porecle la profesori, dar nu îndrăznesc să le spună. În „Junimea" era cunoscut de Titu, între noi și pe din dos îi ziceam *Centrala.*

D-lui Jacques Negruzzi i se zicea *Carul cu minciunile* — am arătat de ce.

D-lui Pogor i se zicea *Biblioteca contimporană.* Pe acea vreme începuse publicarea *Bibliotecei contimporane* la Paris, și fiindcă dl. Pogor era abonat și susținea părerea celei din urmă cărți apărute în acea bibliotecă, de aceea îi rămăsese acest nume.

Lui Lambrior, Tasu și mie ni se zicea : *cei trei români.*

D-lui Culianu : *Papa Culianu.*

Lui Melik : *Milmelik, Irmilik.*

Lui Miron Pompiliu, transilvănean : *Keșkekemet.*

D-lui Nicu Ganea : *Drăgănescu.* (Am arătat cu altă ocazie de ce).

D-lui Caragiani : *Bine hrănitul Caragiani.* (Am arătat de ce).

Căpitanului Bengescu (actualul general Bengescu-Dabija) : *Pompier.*

D-lui Naum : *Pudicul Naum.*

Lui Creangă : *Bărdăhănosul Creangă.*

D-lui Carp de pe atunci i se zicea *Excelență.*

D-lui Xenopol i se zicea : *Bonne à tout faire* [1], fiindcă nu era însărcinare sau treabă, la care el să nu se ofere de bună voie s-o facă.

[1] Femeie la toate (fr.).

D-lui Burlă i se zicea : *raţă*, de la o polemică ce avusese cu dl. Hasdeu asupra originei sanscrite a acestei păsări foarte lacome.

De aceste mi-aduc aminte, măcar că erau şi alte multe.

Dar să reiau firul discuţiei.

*

Ziceam că autorul care mi-a luminat mai mult sistemul de estetică pozitivă, a fost Jules Verne. Nici atunci, cu atît mai mult acuma, nu pot lua pe Jules Verne, care în definitiv nu-i decît un vulgarizator al ştiinţei, drept un autor literar, nici scrierile lui nu le pot considera ca adevărată literatură. Aceasta nu împiedică însă ca Jules Verne să nu fie unul din cei întîi care a tras efecte literare dramatice din principii de ştiinţă absolut seci.

Nu-şi poate închipui cineva ce impresie colosală au produs asupra spiritului meu, în 1870, romanurile care apăruseră pînă atunci şi care au rămas şi pînă acum fondul geniului lui Jules Verne : *Voyage au centre de la terre, De la terre à la lune, Cinq semaines en ballon, Autour de la lune* etc., au făcut deliciile mele nopţi întregi. Citeam aceste lucruri cu un îndoit interes : întîi cu interesul care se degajează din ele, independent de sistemul de credinţă, şi al doilea cu plăcerea omului care avea o teorie, a căreia realizare în parte, în foarte mică parte, mi-o dădea Jules Verne.

Ieşit proaspăt din liceu, niciodată nu-mi trecuse prin cap că principii aride ca acela al căderei corpurilor, al gravităţei, al atracţiei şi toate celelalte cu privire la electricitate, lumină, căldură etc., puteau să fie exploatate pentru a pune în mişcare

personajele unui roman, fie chiar cu o intrigă cam copilărească.

Dar romanul care confirma credinţa mea, şi anume, că cunoştinţele pozitive moderne prezintă o platformă mult mai largă pentru artă şi literatură şi că imaginaţia omului modern întrece mult pe a omului antic, a fost : *De la terre à la lune.*

Cum am spus de mult, eu fusesem în liceu admiratorul şi al literaturei italiene clasice. Dante, Petrarca, Ariosto şi Tasso îmi erau familiari. Cetind *De la terre à la lune* a lui Jules Verne mi-am adus aminte că un poet, cu cîteva sute de ani înaintea lui, Aristo, a tratat acelaş subiect ca şi Jules Verne. În epopeea sa : *Orlando furioso*, Ariosto are un cîntec, *Suirea lui Astolfo în lună.*

Şi atunci m-am gîndit să recitesc din nou această ascensiune.

Am recitit din nou pe Ariosto şi am rămas izbit de superioritatea lui Jules Verne faţă cu acel faimos poet. Notaţi că Jules Verne nu e poet ; el este, o mai repet, un răspînditor al ştiinţelor pozitive, pe cînd Ariosto este unul din cei mai mari poeţi ai Italiei, cu o imaginaţie, desigur, mult mai fecundă şi mai strălucită decît la mulţi poeţi chiar moderni.

Şi cu toate aceste, cînd comparezi modul cum ambii prezintă suirea în lună, eşti izbit de superioritatea unuia faţă cu celălalt, superioritate datorită numai cunoştinţelor celor două epoce.

Aşa, mi-aduc aminte cum făceam deosebirea pe atunci între aceşti doi autori şi cum se întărea în mine ideea, cum că cunoştinţele moderne, vaste şi variate, sunt un material mult mai propriu pentru dezvoltarea imaginaţiei.

Să dau cîteva exemple apropo de Ariosto și Jules Verne, exemple pe care le-am prezentat la „Junimea", cu ocazia altor discuții tot pe acea temă.

Astolfo din *Orlando furioso* se suie la lună în un car cu patru cai roșii ca focul... Este concepția veche a lui Apollon care străbate cerul cu cursierii săi de foc. După credințele de la începutul veacului al XVI-lea — cel puțin Ariosto se face ecoul lor, sau poate chiar este invenția lui (nu am timp să controlez) — în spațiul interplanetar domnește un foc etern. Cum face Ariosto ca Astolfo cu caii săi să treacă prin focul etern ? Natural că recurge la miracol, acest expedient antic și modern încă în credințele religioase și populare, prin care se înlătură toate imposibilitățile și se aplanează toate greutățile pentru eroi. Astolfo avea cu dînsul un bătrîn evanghelist care permite ca carul să treacă fără să fie atins de flacări.

Acest lucru Ariosto îl spune în două versuri numai, el așa de prolix. Pentru ce ? Pentru că neștiind nimic asupra acelor regiuni și neavînd măcar ipoteze, cum aveam astăzi asupra spațiilor interplanetare, nu putea nici să zică, nici să inventeze altceva decît focul etern, admis pentru infern.

Cetiți toată partea din Jules Verne în care este descris voiajul înainte de a sosi la lună, și veți vedea cîte detalii, cîte observații, cîtă imaginație științifică. Îmi aduc aminte — căci n-am cetit de mult pe Jules Verne — cum el exploatează legile fizice aplicate într-un mediu îndepărtat de pămînt ; cum, de exemplu, paharele cînd stau la masă rămîn suspendate în aer nemaiavînd greutate ; cum aruncînd pe fereastră un cîne mort,

acesta începe a se învîrti împrejurul bombei ca un satelit etc.

Ariosto nu știe nimic din interiorul lunei, decît că și ea are fluvii, lacuri, cîmpuri, munți, văi și s-ar părea că crede că este locuită. Atît.

Ce sărăcie, față cu cunoștințele precise, pe care Jules Verne le intercalează asupra lunei, cu ocazia voiajului inventat de dînsul.

Dar mă opresc, măcar că ar fi chiar acum un interesant studiu de dezvoltat în această privință. Și trebuie să adaug un lucru : Cu toate că de la 1870 încoace s-a scris, pe ici pe colea, oarecare cărți pe această temă, cu toate că prin uvragele unor savanți celebri, precum Herbert Spencer, s-a arătat superioritatea, și din acest punct de vedere, a cunoștințelor noastre pozitive, totuși mărturisesc că nu cunosc un uvraj complect în această privință și n-am cetit nimic care să mă satisfacă cu totul.

Și lucrul se explică pentru ce uvrajul pe care-l doresc nu a apărut încă : omul care ar trebui să-l scrie ar trebui să aibă cunoștinți vaste în toate ramurile științei și în acelaș timp să cunoască perfect atît literatura cea veche, cît și cea nouă. Acest lucru se întîmplă foarte rar, savanții nefiind literatori în genere și literatorii nefiind oameni de știință.

Iată cum ajunsesem ca să-mi stabilesc teoria estetică, care de multe ori, atît înaintea plecărei mele la Paris cît mai cu seamă după întoarcerea mea de la Paris, a dat loc la interesante discuții la „Junimea".

Trebuie să adaug că mai tîrziu „Junimea" asculta cu o ureche distrasă ideile sau teoriile nouă, pe care noi cei tineri căutam ca să le introducem.

Epoca de plămădeală de idei și de teorii fusese la „Junimea" în 1865 și 1875. În acest timp teoriile d-lui Maiorescu se cristalizaseră mai în toate capetele, așa că acele teorii erau lucruri admise definitiv și eu cred că nu noi cei tineri și fără autoritate am fi putut să le zdruncinăm, dar chiar un om de valoare și cu mare autoritate ar fi căzut în această întreprindere.

Societățile literare au tinerețea și bătrînețea lor, ca orice ființă vie. „Junimea" a dat tot ce putea da ea, mai cu seamă pînă pe la 1875. De fapt la acea dată rolul ei este deja sfîrșit, măcar că mai are și după aceea vreo cîțiva ani de vitalitate, însă mai mult aparentă.

Cine regretează desființarea „Junimei" de la Iași exprimă o idee mai mult sentimentală, decît un lucru posibil ; „Junimea" nu mai putea să meargă. La sfîrșitul acestor memorii voi arăta lucrul pe larg. Mai ales după ce se strămută dl. Maiorescu la București, s-au făcut încercări ca ea să continue a exista ; zadarnice încercări.

Tot așa de puțin reușite au fost și silințele d-lui Maiorescu ca să întemeieze o „Junime" la București : alte împrejurări, alte persoane, alte idei.

XXI

CHESTII DE METAFIZICĂ

Multe și frumoase discuții au mai avut loc la „Junimea". Cînd era de față dl. Maiorescu și venea din întîmplare și dl. Carp, discuția era mai totdeauna pe tema socialo-filosofică, la care noi cei

tineri nu participam decît incidental — fiindcă față de profesori elevii trebuie mai mult să asculte decît să vorbească.

Dl. Carp și atunci, ca și acum, era, ca să mă exprim printr-un cuvînt franțuzesc, *tranchant*. Intra cu monoclul în ochi, făcea o roată cu privirea-i disprețuitoare, în tot cazul indiferentă pentru cei noi veniți, pentru *caracudă*, și apoi, cu ocazia cetirei vreunei lucrări, arunca vreun aforism sau formula vreo teorie, pe tema căreia se năștea discuția cu d-nii Maiorescu, Pogor și Iacob Negruzzi.

Noi formam galeria.

Unul care era mai totdeauna de altă părere era dl. Iacob Negruzzi. Dl. Negruzzi îl combătea sistematic pe dl. Carp în teoriile sale, și mi-aduc aminte că de multe ori l-am auzit zicîndu-i d-lui Carp :

— Sistemul tău e foarte simplu și comod : vii din șase în șase luni la „Junimea", scoți sabia din teacă, formulezi sau mai bine inventezi o teorie, tranșezi toate chestiile cu vîrful săbiei, condamni și reprobi tot ce nu-ți convine și apoi pleci. Apoi nu se discută așa !...

— Taci gogomanule, tu nu știi să discuți, îi replica dl. Carp.

Iar dl. Negruzzi ridica din umeri, se uita la noi, îl arăta pe dl. Carp și tăcea, dînd a înțelege că-i de prisos ca să mai vorbească.

Din contra, felul de discuție a d-lui Maiorescu era cu totul altul. D-sa își expunea părerea, pe urmă asculta pe contrazicător cu mare atenție și cu multă bunăvoință, chiar dacă acela era unul din cei noi sau vreo caracudă. După ce contrazicătorul sfîrșea, dl. Maiorescu, cu un aer foarte

liniştit, lua cuvîntul şi răspundea la toate punctele arătate şi astfel discuţia urma cu regulă şi cu şir. N-am văzut niciodată pe dl. Maiorescu impacientîndu-se sau făcînd o exclamaţie, sau luînd un aer dispreţuitor faţă de orice şi oricine. Pe cînd cu dl. Carp nu îndrăzneai să discuţi, iar d-nii Pogor şi Iacob Negruzzi scoteau toate interjecţiile şi exclamările limbei, arătîndu-şi către alţi membri părerile lor în cursul discuţiei d-lui Maiorescu.

*

Cînd însă lipseau fruntaşii şi, mai cu seamă, dl. Maiorescu, cînd se întîmpla ca cei bătrîni să fie duşi la Bucureşti la Cameră şi rămîneam noi numai, atunci fiecare îşi dădea curs vervei şi ideilor sale, atunci, pot zice, aveau loc discuţiile cele mai interesante, fiindcă se făceau pe teme noi. Iar cei care luau parte la asemenea discuţii erau: Alexandru Xenopol, Lambrior, Eminescu, Vârgolici, Grigore Buicliu şi eu.

Afară de noi, mai erau încă membri care ar fi putut foarte bine să ia parte la discuţie, precum d-nii Naum, Nicu Gane; aceştia, împreună cu mulţi alţi, preferau să asculte şi numai din cînd în cînd să plaseze cîte un cuvînt.

În asemenea ocazie am discutat noi chestia pesimismului în poezie şi a temei desperate ce adesea era exploatată de Bodnărescu — şi pînă la un oarecare punct de Eminescu — cu privire la neştiinţa omului de cum s-a născut lumea şi cum are să se sfîrşească. Şi cu aceasta revin la discuţia care a stîrnit poezia lui Bodnărescu, *Pe mare*, din care am reprodus mai sus cîteva strofe.

Pe mine, adept al filosofiei pozitive, această temă mă exaspera, şi de cîte ori o vedeam pusă

în versuri desperate şi lugubre, zbucneam şi protestam.

La aceste discuţii lua parte şi Bodnărescu, nu apropo de poeziile lui, ci apropo de credinţele filosofice în sine.

— Bine, omule, îmi zicea Eminescu sau Bodnărescu, pe tine nu te interesează marea problemă cum a ieşit lumea din haos, ce a fost înaintea ei şi ce va deveni? Această idee nu te preocupă, nu te munceşte?

— Nu mă munceşte de loc, şi dacă mă preocupă, este în margini cu totul restrînse. Voi aveţi aerul, în poeziile voastre, a arăta pe un om muncit de dimineaţă pînă a doua zi de ideea cum s-a născut lumea şi cum va sfîrşi ea; aveţi aerul că nici nu mîncaţi, nici nu beţi, că sunteţi adevăraţi nefericiţi pe pămînt, fiindcă nu ştiţi cum s-a creat lumea şi, mai cu seamă, cum are să se sfîrşească; faceţi din aceasta preocuparea unică a omului, absorbindu-i gîndirea întreagă şi aruncîndu-l în disperare, din cauza neputinţei de a dezlega problema. Faceţi din om un fel de Faust din actul I, cînd se plînge că a ajuns la bătrîneţe fără să dea vreo dezlegare chestiilor filosofice. Ei bine, eu, o mai repet, sunt foarte mulţumit, mă ocup cu o mulţime alte chestiuni şi numai din cînd în cînd mă gîndesc în treacăt la această problemă.

— Apoi atunci, îmi răspundea Eminescu, înseamnă că nu ai capul tăiat pentru asemenea probleme.

— Ba nu, aceasta înseamnă că am o disciplină a minţei mele, pe cînd voi lăsaţi să vagabondeze ale voastre fără frîu şi fără nici o rezervă; şi în aceasta consistă superioritatea filosofiei pozitive,

adăugeam eu, față de metafizică. Marele progres ce a adus știința cu legile ei pozitive a fost între altele că a dat minței o normă sigură pentru a judeca lucrurile și fenomenele. Acele pe care a reușit să le explice au intrat în domeniul cunoștințelor ; cît despre rest, între care figurează și chestiunile pe care le discutăm acum, ipotezele, constituiesc toată știința, ipoteze bazate pe principii deja cunoscute, dar ipoteze. În asemenea chestii nu-i nimic nici de turmentat, nici de nenorocit în om ; disciplina minței mă face să mă mulțumesc cu cele cunoscute, și să întrevăd pe cele necunoscute sau să mă mărginesc a spune pur și simplu că pentru asemenea chestiuni, știința nu are încă răspuns. Așa, de exemplu, relativ la sfîrșitul lumei noastre se știe că soarele se răcește încetul cu încetul, cînd pămîntul nu va mai avea căldură și lumină...

— Apoi aceste le știm și noi.

— Apoi dacă le știți, de ce nu vă mulțumiți cu dînsele și pentru ce căutați, cum zice francezul, „midi à quatorze heures“ ! Să vă spun eu, toată munca și nenorocirea pe care pretindeți în poeziile voastre că o simțiți față de necunoscutul este inventată, este ceva artificial, este o temă convențională, pe care o găsiți proprie a o exploata. Nu simțiți, ci vă faceți că simțiți ; este o neonestitate literară...

Și pe această temă discuțiile se prelungeau pînă la miezul nopței, fiecare ieșind cu părerea pe care o avusese intrînd.

În asemenea discuții, Lambrior era cu mine.

Cealaltă tabără se compunea mai din tot restul „Junimei“.

XXII

POVEȘTI ȘI POEZII POPULARE

„Junimea“, așa cum se formase la 1866, nu iubea poeziile populare și gusta pe jumătate poveștile noastre. Curentul literaturei populare mai pronunțat l-au adus cei intrați pe urmă, precum Xenopol, Lambrior, Slavici, Miron Pompiliu, Creangă etc.

De cîte ori și mai tîrziu n-am auzit pe dl. Pogor și chiar pe dl. Carp vorbind cu dispreț de poeziile noastre populare ! Noi le susțineam chiar cu oarecare exagerație, iar dl. Pogor ne răspundea :

— Ce-mi vorbiți de poezii populare, poezie descriptivă lipsită de orice sentimente !

Iar dl. Carp adăuga :

— Poezii populare !... Ele se reduc la : frunză verde și vîntul bate.

Vă puteți închipui protestările noastre. De cîte ori se întîmpla o asemenea discuție, cînd intram acasă, căutam, recitind colecția lui Alecsandri, bucăți în care un adînc sentiment era fondul însuși al poeziei, sau altele unde un spirit de observație străbătător sărea la fiecare vers. Luam colecția cu noi, și la data viitoare a „Junimei“ citeam poeziile acelea și iar discutam.

De multe ori prindeam pe dl. Pogor că discuta a priori, fără să fi cetit poeziile ; atunci dl. Negruzzi, care nu scăpa ocazia ca să se înțepe cu dl. Pogor, adăuga :

— Are scuză Pogor că n-a cetit poeziile, ele n-au fost tipărite la „Biblioteca contimporană“.

Iar dl. Carp replica sentențios :

— Degeaba umblați cu patriotism, că literatura populară nu există decît *Iliada* lui Homer.

De aici discuții și glume.

Pe mine aceste discuții mă puseseră la ambiție și mai ales fiindcă aveam de gînd să țin o prelegere asupra acestui subiect, am arătat acest lucru. Am căutat prin toate cataloagele și mi-am procurat tot ce am găsit tradus în franțuzește și italienește din poeziile diferitelor popoare. Mi-am procurat în traducție și poeziile populare sîrbești și, cetindu-le, am constatat o mare asemănare cu ale noastre ; de multe ori era evident că același subiect a fost comun ambelor popoare, numai modul de tratare al subiectului difera ; și pe cît mi-a rămas de atunci impresia, poeții noștri populari sunt superiori ca imaginație și, mai cu seamă, ca delicateță de sentiment.

Cu toate acestea, oficialmente poezia populară avea un loc însemnat în *Convorbirile literare,* iar dl. Maiorescu o admitea ca un gen literar respectabil. Cauza era fiindcă Vasile Alecsandri intrînd aproape de la început în acest cerc literar și bucurîndu-se de acel prestigiu meritat, de care am vorbit altă dată, „Junimea" nu putea să facă altceva decît să vorbească cu respect și cu oarecare atenuată admirație de niște poezii pe care Alecsandri le adunase și le prelucrase de multe ori, și din care se inspirase vădit în *Doinele* și în *Lăcrămioarele* sale.

Și se explica foarte bine prevenţiunea „Junimei" contra literaturei noastre în genere și, prin urmare, și contra literaturei populare. Tineri veniți din străinătate, cu educație germană și franceză, sub influența marei civilizații a acestor două popoare, ei cad pe la 1871 în țară în mijlocul unei

literaturi factice, care merita severitatea criticelor d-lui Maiorescu. Bolintineanu, Grigore Alexandrescu și Alecsandri erau singurii care rămîneau în picioare. Necunoscători ai istoriei naționale, ai literaturei populare, acei tineri, care înființează „Junimea", cred că cea mai bună treabă ce pot face în țară este să traducă din alte limbi, cea națională neavînd modele.

În aceste împrejurări în „Junimea" s-a creat un fel de aforism : Nu avem literatură, n-avem istorie, nu avem artă. Și cînd noi, a doua formație, veniram la „Junimea" cu alt spirit, mai bine înarmați din punct de vedere național, evident că trebuia să se întîmple ciocniri în credințe și în doctrine.

Culegători de poezii populare erau mulți la „Junimea" ; erau Miron Pompiliu și Slavici pentru Transilvania, Petrino pentru Bucovina ; nu mai vorbesc de poeziile populare din România, pentru care erau foarte mulți colectori.

Eminescu era admiratorul poeziei populare ; nu doar că o găsea atît de frumoasă, cît mai cu seamă fiindcă era produsul poporului român, pe care îl iubea în toate manifestațiunile lui, nefăcîndu-și nici o rezervă. Era un fel de sensibilitate bolnăvicioasă la dînsul cînd era vorba de român. L-am văzut mai ales la un pahar de vin, cu ochii în lacrămi, vorbind de un eres băbesc din popor. Tot ce face, tot ce zice țăranul, pentru dînsul era perfect. De cîte ori nu discutam cu dînsul, arătîndu-i ridicolul susținerilor sale, cînd admira toate absurditățile populare, numai fiindcă vin de la popor.

Cu poveștile era altă chestie. Poveștile erau gustate la „Junimea" nu ca un gen superior literar, cum nici nu sunt în realitate, ci ca o formă

plăcută a unor minți naive și poate chiar ca o amintire a fiecărui din noi din timpul copilăriei.

Povestitori erau : Slavici, Miron Pompiliu, afară de alții de care nu-mi aduc aminte, și, mai cu seamă, Creangă.

Creangă avea la „Junimea" povești scrise și povești spuse. Acele ce nu le putea scri și publica din cauză că erau *corozive* (prin cuvîntul *coroziv* la „Junimea" se înțelegea *măscărăcios)* el le istorisea. Și atunci „Junimea" se schimba în șezătoare — bineînțeles în șezători unde nu erau femei și fete. În genere se alegeau serile în care dl. Maiorescu lipsea ; d-sa nu gusta acest fel de petrecere pe teme *corozive*. Dl. Naum, pudic cum era, asculta — și chiar cu multă plăcere. Se retrăgea într-un colț, se înroșea din cînd în cînd, dar nu pleca ; avea o scuză în contra pudicității sale, d-sa fiind literat nu putea să protesteze plecînd la povestirea de literatură populară.

Cînd intra Creangă la „Junimea" și dacă nu era nimic altceva de făcut, atunci dl. Pogor, care gusta cel mai mult dintre noi poveștile sărate ale lui Creangă, îi zicea :

— Creangă, ia spune-ne o poveste !

— *Pe ulița mare* sau *pe ulița mică ?*

— *Pe ulița mare,* strigau mai mulți.

O explicație a acestor cuvinte. Păpușerii (cei care umblau cu hîrzobul cu păpuși în timpul carnavalului) aveau două feluri de piese pe care le jucau ; unele *corozive ;* și altele pentru copii. Cînd chemai un păpușar acasă, el se uita întîi la persoanele prezente și dacă nu-și explica bine situația, întreba :

— Cuconașule, *pe ulița mare* sau *pe ulița mică ?*

— *Pe ulița mică* se grăbea stăpînul casei să spună. „Junimea" prefera *ulița mare,* căci celelalte povești se publicau în *Convorbiri.*

Și atunci Creangă începea să spună *povestea lui Ion cel prost* sau chiar povestea lui *Moș Nichifor,* însă cu versiuni și detaile alte decît în cea publicată.

*

Dar să ajung la o discuție foarte interesantă cu privire la poeziile populare, provocată de dl. Xenopol printr-un articolaș al său : *Ceva despre literatura populară.*

Pe dl. Xenopol îl cunoaște toată lumea ; el promitea de pe atunci ceea ce a devenit. Era și pe atunci cel mai fecund scriitor al *Convorbirilor literare.*

Se ocupa de toate și scria despre toate. Nici nu te așteptai cu ce venea la „Junimea". Era inepuizabil, ceea ce făcea bucuria d-lui Iacob Negruzzi, directorul *Convorbirilor literare.*

— Ascultă Xenopol, îi zicea dl. Iacob Negruzzi, n-am manuscript destul pentru numărul viitor al *Convorbirilor.*

— N-ai grijă, că îți voi aduce, chiar mîine trec pe la redacție ca să-ți las ceva.

— Despre ce ? întrebam noi.

— Nu știu încă bine, dar desigur că aduc mîine.

Și se ținea de cuvînt. Se ducea acasă, se punea pe scris, scria, scria și a doua zi dl. Iacob Negruzzi avea manuscriptul necesar.

Despre ce n-a scris dl. Xenopol în *Convorbiri !* Cum am spus, despre toate : *Studii asupra stării*

noastre actuale. Studii asupra vechilor noastre așezăminte. Studii economice. Despre artă și literatură. Nenumărate *Recenziuni* despre tot felul de cărți. *Despre epigramă, filosofie* etc., etc.

Avea obiceiul pe care l-a păstrat și pînă astăzi, ca să pună pe hîrtie tot ce observa, tot ce vedea, tot ce-i venea în cap. Cu o idee fabrica un articol, pe care îl trimetea iute la *Convorbiri.* Orice propunere care i s-ar fi făcut, de întreprins vreun studiu sau de format vreo societate științifică, o primea cu entuziasm. O dată era foarte entuziasmat de ideea d-lui Burlă de a înființa o societate pentru studiarea limbei sanscrite. Așa ceva nu cunoștea decît dl. Burlă.

Se înțelege că pe atunci dl. Xenopol era un scriitor neegal ; avea lucruri admirabile, dar și lucruri mediocre. Ceea ce-l caracteriza în diferitele sale scrieri, însă, este că în ele găsești totdeauna o idee ; o idee greșită, bună sau falsă, dar o idee. Niciodată nu scria numai ca să scrie.

De multe ori la „Junimea" trecea în biroul din fund și se punea să scrie ceva. Noi rîdeam și ziceam :

— Iată Xenopol care produce o nouă capodoperă.

El zîmbea și scria înainte.

Dl. Xenopol era foarte indulgent în aprecierile și criticele sale ; rar la „Junimea" găsea o poezie cu desăvîrșire proastă sau o lucrare rea ; totdeauna găsea o parte pe care o aproba, în tot cazul niciodată nu era absolut și intransigent în judecarea operelor. Dl. Xenopol se entuziasma foarte ușor și pentru puțin. Aceste două însușiri i-au rămas — precum de altmintrelea toate celelalte —

și pînă astăzi. Și azi este indulgent în critică, și azi se entuziasmează pentru puțin.

★

Într-o seară, prin 1872 sau prin 1873, vine dl. Xenopol la „Junimea". Seară foarte săracă, mai nimenea nu avea nimic, buzunările d-lui Iacob Negruzzi erau goale. După ce dl. Iacob Negruzzi își descărcă obicinuitul *car cu minciunile,* dl. Pogor întrebă :

— Cine are ceva, să scoată ?

Nimeni nu răspunse.

Dl. Xenopol vorbea cu dl. Burlă într-un colț.

— Va să zică n-avem nimic de cetit ? repetă dl. Negruzzi.

Aceste vorbe îl deșteptară pe dl. Xenopol din conversația ce avea, și atunci răspunse :

— Ba am eu ceva, am o critică.

— Apoi de ce nu spuneai ? Scoate-o, scoate-o, repetă dl. Pogor.

Și dl. Xenopol scoase din buzunar vreo trei file de manuscript. La vederea acestor trei file, noi începurăm a ne strîmba, zicînd :

— Numai atîta ?

Căci dl. Xenopol ne obicinuise cu studii lungi, lungi. E drept a spune în parantez că și studiile mele istorice, precum și critica istoriei românilor a d-lui Hasdeu, erau interminabile, puteam ține recordul lungimei cu dl. Xenopol.

Dl. Xenopol începu a ceti.

Un mic parantez. Deși atunci dl. Xenopol scria ceva mai bine, dar aproape tot așa de indescifrabil ca și astăzi. Așa că nimeni nu-i putea ceti manuscriptele, trebuia să le citească el.

Autorul începe : *Ceva despre literatura populară.*

— Iar literatura populară ? exclamă dl. Pogor cu dispreț.

— *Porco, porco*, zise dl. Negruzzi.

Am explicat altă dată că *porco* — o denaturare al latinescului *porro* — însemna la „Junimea" ca să fie tăcere, pentru ca cetitorul să poată continua.

Dl. Xenopol punea în articolașul său o interesantă chestie : Cum se naște cîntecul, povestea, doina, în popor, adică de cine și cum se face această literatură ?

La această întrebare răspundea printr-o generalitate : cum că autorul este însuși poporul întreg. Pe urmă mai adăoga ceva mai precis : că autorii acelor cîntece, povești și doine, nu există, că un fapt trece din gură în gură, fiecare îi adaugă ceva, fiecare îl îmbogățește, așa că la urmă dacă te întrebi cine a făcut poezia sau doina poți să răspunzi : nimeni.

Tot așa explica dl. Xenopol producerea muzicei populare.

Apoi sfîrșea, arătînd deosebirea între literatura scrisă și cea populară, iar deosebirea cea mai fundamentală o găsea în faptul că : pe cînd în literatura scrisă opera este a unui singur autor, în cea populară ea nu este a unui singur, ci a mii și mii de autori.

Eu mă ocupasem de această chestie și mult îmi frămîntasem mintea ca să înțeleg cum se face o poezie populară și de cine. Mi-aduc aminte că am căutat prin autorii români, cari culeseră și se ocupaseră de poeziile populare, să văd tratată această chestie. Mi se spusese că în *Revista română* a lui Odobescu, acesta tratase chestia felului cum se naște o poezie populară și comandasem întreaga

colecție. Dar n-am găsit nici acolo nimic precis, generalități și numai generalități. Toți făceau mai mult lirism și sentimentalism pe această temă, și tot prin generalități o dezlegau, cum făcea și dl. Xenopol. Cine a făcut poezia populară ? La această întrebare se răspundea : poporul. De unde s-a născut ea ? Din sufletul poporului român, se adăoga. Dar aceasta ori nimic este tot una, îmi ziceam eu atunci, căci evident că poporul în termeni generali, a creat poeziile populare, și ele au ieșit din nevoile și sentimentele lui ; dar cum ? Iată chestia.

O notiță însă din poeziile populare culese de Alecsandri mi-a confirmat părerea pe care mi-o făcusem prin simplu rezonament. Eu îmi ziceam : nu se poate ca poeziile populare să n-aibă și ele un autor, o persoană în carne și oase, căci altmintrelea nu s-ar putea explica unitatea subiectului și dezvoltarea lui logică.

În adevăr, în colecția lui Alecsandri mă izbise o poezie sentimentală foarte frumoasă de vreo 6—7 strofe. În josul acelei poezii, Alecsandri punea cam următoarea notiță : (n-am colecția sub mînă ca să cercetez) „această poezie a fost compusă de o fată anume Smaranda, cu ocazia trecerei peste Prut a unui flăcău pe care îl iubea". Mai știam un lucru, că foarte multe din poeziile cari se cîntau la mesele boierești, unde era vorba de fapte de boier și de domn, erau compuse de lăutari, care jucau rolul de un fel de trubaduri — tot ei compunînd poeziile pe cari tot ei *le ziceau*. Din aceste și alte rezoane ajunsesem la concluzia că poeziile populare au și ele fiecare un autor și că singura deosebire între ele și poeziile scrise este : că la cele populare numele autorului se uită cu

începutul, poezia capătă cu timpul oarecare modificări de formă, nu de fond, și că cel mult alte versiuni înlocuiesc compunerea originală.

Asupra acestei chestii avusesem lungi discuții nu la „Junimea", ci într-o cafenea, unde ne adunam noi cîțiva, anume Lambrior, Conta, Verussi etc. Și în acest cerc divergința era mare între noi : Lambrior susținea teoria d-lui Xenopol, Verussi și cu mine o teorie contrară.

Articolul d-lui Xenopol : *Ceva despre literatura populară* ne prezenta deci ocazia ca această discuție să fie adusă la „Junimea", iar eu cum se vede eram destul de înarmat ca să dau atacul.

După ce dl. Xenopol sfîrșește a ceti, dl. Pogor întrebă :

— Cine vorbește despre *lătrătură populară* ?

Dl. Pogor în genere la literatură zicea *lătrătură*, dar cuvîntul îl păstra mai ales pentru cea populară.

— Mă rog, aș întreba, am zis eu, ce înțelege Xenopol cum că în literatura populară nu este un autor, ci mai mulți ? Cum ? Adică o poezie populară se naște în mod general, nu trebuie să fie la început un individ care să o compună ? Poți concepe în mod material și mecanic ideea unei poezii ieșite din sufletul poporului fără un autor, care dacă nu-i știm numele, nu-i mai puțin adevărat că a trebuit să fie la început în oase și în carne, compunînd cu creierul și spunînd cu gura sa poezia ?

Întrebarea așa de naturală produse un fel de mișcare și zăpăceală, căci mai toți, deprinși cu explicații vagi și generale, erau surprinși printr-o întrebare precisă și de pură factură poetică.

— Desigur, răspunse Vârgolici, că poezia începe prin a fi spusă de cineva ; dar unul concepe începutul, iar ceilalți o continuă și o complectează, așa că la urmă ea nu mai este opera celui întîi, fiindcă foarte puțin făcuse pentru întregul ei, autorul ei primitiv.

Această explicație păru a mulțumi pe mulți, pe mine însă de loc, de aceea am adăogat :

— Ba să mă iertați, eu nu înțeleg de loc lucrul așa ; d-voastră aveți aerul a spune că autorul primitiv a compus o strofă sau zece versuri și s-a oprit ; că altul a luat acele zece strofe și a mai adaus încă zece de la sine ; că un al treilea a compus și el de la dînsul încă zece versuri, și așa mai departe, pînă s-a complectat poema sau balada. Xenopol are aerul să creadă că și în muzică tot așa s-a întîmplat : unul compunînd jumătate de melodie, iar altul restul. Este imposibil a se admite aceasta ; totul contribuie a admite din contra că și poporul a avut și are adevărați poeți, adevărați muzicanți, cu dispoziții proprii pentru aceasta ; că ei sunt considerați în popor întocmai ca și în clasa noastră, de poeți, ceilalți mulțumindu-se a le cînta producerile lor. Faptul că ele mai tîrziu ajung la noi mai alterate, mai modificate decît cum au fost create, se datorește mijlocului nesigur prin care poezia populară se transmite de la o generație la alta, adică memoriei și amintirei, care nu poate să păstreze exact opera, cum tiparul o face. Cu aceste explicații primesc și eu teoria lui Xenopol, cum că poeziile populare sunt anonime și ieșite din sufletul poporului român.

Discuția a mai continuat mult pe această temă și fiindcă deosebirea între noi era mai mult fructul generalității termenilor în care Xenopol se

exprima, am sfîrșit prin a cădea de acord, afară de cîțiva recalcitranți, bunăoară ca Ștefan Vârgolici și Lambrior, cari nu-și puteau închipui cum *Mioriţa* sau *Păunașul codrilor* să fie operele unui singur țăran.

Iar noi îi rîdeam, făcîndu-le următoarea obiecție :

— Voi credeți că *Mioriţa* nu a putut să iasă din creierul unui singur țăran, și tot voi credeți că a ieșit din creierul a mai multora, apoi ce-i un țăran și ce-s mai mulți țărani ? Nu-i aceeași pătură socială, aceeași cultură, aceeași mentalitate ?

Iar dl. Pogor încheie discuția zicînd în mod emfatic și sentențios : (Acest ton îl lua în chestii de zile mari) :

— Ce tot umblați ridicînd la ceruri o poezie descriptivă de o naivitate primitivă ! Ce grozăvie cuprinde :

Mioriță lae
Lae bucălae ;

asta-i poezie ? ce mare treabă a inventat cel care a zis întîi :

Păunașul codrilor,
Voinicul voinicilor,

și pentru a afla paternitatea unor asemenea versuri copilărești, vă sfădiți, faceți teorii și contrateorii ?

Noi, cu toții de astădată, protestam, iar dl. Iacob Negruzzi repeta cunoscuta *șarjă* la adresa d-lui Pogor :

— Mă mir ce vă mirați de părerea lui Pogor ! Cea din urmă carte pe care a cetit-o din *Biblioteca contimporană* nu vorbește despre poezia populară la români !

Apoi ridicam ședința, mergeam pe stradă grupuri-grupuri, de astă dată glumind, fără să mai discutăm, și intram tîrziu, tîrziu acasă.

XXIII

POLITICA LA „JUNIMEA"

Am spus altă dată că la „Junimea" nu se făcea politică ; notați că zic că nu se făcea, dar nu că „Junimea" nu făcea politică.

Cei cinci tineri cari au fundat societatea „Junimea" în 1864 (măcar că originele „Junimei" se pretinde că se pierd în noaptea timpurilor), d-nii Rosetti, Maiorescu, Carp, Pogor și Negruzzi, nu făceau atunci politică determinată, nici nu se gîndiră la așa ceva înființînd „Junimea". În adevăr, dl. Rosetti era cumnatul lui Cuza-Vodă, care era încă pe tron atunci. Ce politică putea să facă ? Dl. Maiorescu era profesor și nu se gîndea decît să se distingă și să atragă atenția asupra sa prin frumoasele sale prelegeri populare. Dl. Pogor în viața sa n-a făcut politică serioasă, cu atît mai puțin în 1864. Dl. Negruzzi abia sosise din străinătate. Numai dl. Carp, probabil, avea veleități și dispoziții de politică, nu știu însă care îi erau ideile pe atunci.

Pe patru din acești cinci tineri îi lega ceva mai de aproape. D-nii Carp, Maiorescu, Theodor Rosetti și Negruzzi își făcuseră studiile în Germania, prin urmare aveau o comunitate de educație intelectuală și de idei ; numai dl. Pogor studiase în Franța.

Cum s-a transformat încetul cu încetul „Junimea“ literară în „Junimea“ politică ? Adevărul e că „Junimea“ pe lîngă caracterul literar, care a rămas fondul ei principal, a mai căpătat cu timpul și o tinctură politică, împrumutînd culoarea principalilor ei membri.

Așa, de la 1866, cu ocazia discuției asupra prințului străin sau român în locul rămas vacant prin detronarea lui Cuza, d-nii Maiorescu, Carp, Negruzzi, luară o poziție definitivă.

De atunci și pînă în 1870, aceștia împreună cu d-nii T. Rosetti și Pogor duseră lupta în Iași contra liberalilor reprezentați prin *Fracțiunea liberă și independentă*, iar ca idei simpatizau cu conservatorii în contra *roșilor*, adică liberalilor, reprezentați prin Brătianu și Rosetti.

Mi-aduc aminte că dl. Iacob Negruzzi ne spunea adesea, cum în seara întrunirei de la sala Slătineanu, cînd cu cunoscutul scandal și manifestație contra consulului Prusiei, scandal care afectase atît de mult pe rege, pe atunci domnitor, s-a dus la palat noaptea tîrziu împreună cu alții pentru a arăta domnitorului sentimentele lor.

*

Cu venirea guvernului d-lui Lascar Catargiu, toți aceștia începură a face o politică conservatoare militantă, cu o mică nuanță junimistă, nuanță care se vede că există și astăzi.

Împrejurul acestor trei tineri, cititorii știu deja că s-au grupat o mulțime de profesori, avocați, ingineri, care deveniră colaboratorii *Convorbirilor*. Marea majoritate din aceștia, cînd intrară la „Junimea“, nu făceau politică, nici nu aveau idei concepute politice ; era natural ca încetul cu încetul ei să împrumute ideile politice ale d-lor Maiorescu, Carp, Th. Rosetti, Negruzzi. Era întîiul contingent politic al grupului ; cu alte cuvinte, contingentul literar de la „Junimea“ forma cel dintîi contingent politic, cînd „Junimea“ începu a face politică.

Așa se explică că și astăzi d-nii Naum, Culianu, Grigore Buicliu, Petru Missir etc., etc., sunt junimiști ; junimiști au fost pînă la moartea lor Ștefan Vârgolici, Melik, Eminescu, Bodnărescu, Vasile Tasu, Ciupercescu, Miron Pompiliu, general Cerchez, colonel Scheletti, Lambrior, Creangă etc., etc.

*

Dintre membrii „Junimei“ literare, care nu au fost sau n-au rămas junimiști în politică, sunt foarte puțini.

Mai întîi este dl. Nicu Gane care a făcut politică junimistă pînă pe la 1879 — dacă nu mă înșel — și care venind în contact mai de aproape cu fermecătorul de oameni, Ioan Brătianu, a fost cuprins de admirație pentru dînsul și a părăsit lagărul junimist.

Vasile Conta, care cînd vine la „Junimea“ era un om deja copt și format cu ideile proprii în toate chestiile, așa că era refractar la orice influență nouă.

Eu, care după cum am arătat la începutul acestor memorii, aveam înainte de a veni la „Junimea“ un fel de idei politice fracționiste, sau mai drept simpatizam și votam cu liberalii fracționiști din Iași. Intrarea mea la „Junimea“ a avut influență și asupra ideilor mele politice, căci am început a cunoaște insuficiența și cîteodată chiar ridicolul grupului liberal din Iași, cu care făceam

politică. Junimist însă mi-ar fi fost foarte greu să devin, din cauza direcției pe care citirea și studiile sociale au imprimat spiritului meu. Am căpătat însă în „Junimea" un lucru : a stima și aproape a iubi chiar pe acești oameni culți, care dacă nu aveau idei largi, dar aveau sentimentul de măsură și de disciplină intelectuală în toate. Așa se explică de ce pînă și astăzi, cu toate vicisitudinele politice, în cursul atîtor ani, simpatiile și înclinațiunile mele au rămas constante cu privire la junimismul politic, căci cel literar nu mai există, după părerea mea, deși *Convorbirile* continuă a apărea.

Cu dl. Alexandru Xenopol chestia e mai încurcată. D-sa, unul din cei întîi și mai străluciți tineri a căreia achizițiune a făcut-o „Junimea", potrivit naturei sale entuziaste, care îl face ca într-un moment dat să se dea fără rezervă, a fost mulți ani și junimist politic ; de la o vreme a încetat de a fi, nu știu anume de cînd [1]. Dealtmintrelea cred că nici dl. Xenopol singur nu se poate supăra, cînd voi spune că d-sa n-a avut niciodată aptitudini politice, nici n-a făcut politică serioasă într-un sens sau altul. Dl. Xenopol era eminamente un savant ; pe d-sa un fapt istoric, social sau chiar literar, îl interesează mai mult decît toată politica.

Asupra membrilor „Junimei" literare deveniți junimiști politici, s-a superpus mai tîrziu contingentul pur politic, care n-a cunoscut ședințele de

[1] Faptul s-a petrecut în 1878. Obiectul imediat al divergenței dintre Xenopol și fruntașii grupării politice junimiste l-a constituit deosebirea de opinie față de vestitul art. 7 al noii Constituții. Xenopol s-a alăturat grupării fracționiste liberale din Iași.

la „Junimea". Vechii junimiști literari, însă, totdeauna au considerat pe recruții politici ca pe un fel de intruși sau mai bine ca pe un fel de junimiști de formație nouă, inferioară.

*

Cel care însă făcea mai dese excursiuni în „Junimea" pe terenul politic era, desigur, dl. Iacob Negruzzi. Acest om viu, cu spirit, foarte impacient, se stăpînea cu foarte multă greutate ca să nu vorbească politică.

Din contră, dl. Pogor era intratabil cînd era vorba ca să vîre politica la „Junimea". Făcînd parte din „Junimea" literară, natural că a devenit și el junimist politic, și a rămas, dar politica nu numai că nu l-a atras, dar nici chiar nu l-a interesat.

Cu venirea la guvern a d-lui Lascar Catargiu în 1871, în Iași li se dă junimiștilor aproape întreaga situație politică. Iată deci pe dl. Maiorescu, frații Negruzzi, Nicu Gane etc., băgați în politică pînă în gît, iar unii dintr-înșii ocupînd funcțiile de prefecți și primari. Iată-i nevoiți ca să lupte mai cu seamă în alegeri în contra liberalilor numiți *Fracțiunea liberă și independentă*, care erau foarte tari și aveau multe simpatii printre alegători.

Liberalii, printre care era și dl. A. D. Holban, duceau o campanie teribilă în contra junimiștilor, pe care îi arătau alegătorilor și țării ca francmasoni ; ca vînduți străinilor, ca dușmani ai religiei și ai țării.

Această campanie, pe care nimic nu o justifica, afară de cîteva ușurinți de limbă și de condei, prindea în masa electorală. Și cu toate că junimiștii

aveau administrația în mînă, totuși fracționiștii le dădeau mult de furcă în luptă, așa că principalii junimiști trebuiau să desfășoare mare activitate pentru a reuși. Cel mai aprig și mai neastîmpărat luptător și agent din partea junimiștilor era dl. Iacob Negruzzi. Acesta era într-o veșnică mișcare, făcea vizite alegătorilor și căuta să-i îndoctrineze ; pe stradă aborda pe fiecare, discuta, căuta să-l convingă, căuta să risipească calomniile pe care liberalii le aruncau în contra conservatorilor. În timpul alegerilor avea registre în regulă în care alegătorii erau notați cu diferite particularități sociale. Era aproape singurul dintre conservatori și junimiști care lupta și știa să lupte.

De aceea dl. Iacob Negruzzi ieșea cu cele mai multe voturi și cîteodată reușea singur dintre colegii săi, ba chiar mi se pare că s-a ales și în opoziție.

Din contră, dl. Vasile Pogor era cel mai indolent, cel mai apatic, cel mai dezinteresat dintre junimiști în luptele electorale. Și acest lucru făcea exasperația d-lui Iacob Negruzzi, care nu se putea opri ca să nu facă reproșuri amare sau să-și bată joc chiar la „Junimea" de această atitudine a d-lui Pogor.

Tot felul de anecdote cu privire la nepăsarea d-lui Pogor ne spunea la începutul ședinței, cînd își descărca *carul cu minciunile*.

— Acest om e imposibil ! exclama dl. Negruzzi. Nu se duce la un alegător, nu cere un vot, nu vine nici în ziua de alegeri, îi e rușine că-i candidat. Dacă am avea pe toți ca pe Pogor, apoi halal de alegeri !

O dată dl. Negruzzi ne-a spus o anecdotă foarte nostimă, privitoare la nepăsarea d-lui Pogor.

Dl. Pogor era primar și candidat la deputăție.

— În comitetul electoral, ne spuse dl. Negruzzi, eu îi făceam reproșuri că de ce nu ia și el o listă electorală să o studieze, să facă cîteva vizite. După multă dojană Pogor pare că se decide la un act energic și îmi zice :

— Bine, să fac cum zici, dar n-am o listă electorală și nici nu știu de unde să o iau.

Atunci un rîs omeric ne-a apucat pe toți, de vreme ce dl. Pogor, măcar că era primar, nu știa că listele electorale le face el și se găsesc la primărie la dînsul.

La asemenea zeflemele din partea d-lui Negruzzi, dl. Pogor rîdea și el.

Dezinteresarea d-lui Pogor în politică a mers pînă acolo, încît sub guvernul d-lui Catargiu, mi se pare, a fost numit într-o combinație ministru, și nici măcar nu s-a deranjat să plece la București, refuzînd, declinînd telegrafic acea onoare. Așa că dl. Pogor a figurat ca ministru numai în *Monitorul Oficial*, timp de 24 ore.

Dl. Iacob Negruzzi, cu spiritul său neastîmpărat, încă de la început n-a putut să rabde ca să nu introducă în *Convorbiri*, sub formă de satiră, politica, căutînd să ridiculizeze pe adversarii săi fracționiști.

Situația politică în 1871 din Iași era astfel : Factorii principali erau trei : profesori, preoți și negustori, mulți-puțini cîți erau.

Fracționiștii aveau pe profesori și pe preoți, adică majoritatea ; conservatorii împreună cu junimiștii se rezemau pe negustori, care erau la discreția guvernului. Ura conservatorilor era îndrep-

tată contra profesorilor și a preoților. Pe aceștia dl. Iacob Negruzzi îi ridiculiza într-o satiră, *Electoralele*, în *Convorbiri*, în 1871. Reprezentantul profesorilor în acea satiră este *Tiberiu Lehăescu* (Neculai Ionescu), *Părintele Smîntînă* (popa Pompilian sau Enăchescu).

Această compoziție, *Electoralele*, e ca toate de această natură ; ea reprezintă o întrunire publică la primărie, în care preoții, profesorii și negustorii se dispută sub ochii binevoitori ai prezidentului, doctorul Fătu, și care se termină printr-o bătălie generală, în care profesorii mănîncă bătaie, iar potcapii preoților zboară prin aer.

Dl. Maiorescu, cel mai atacat pe acele vremuri de adversarii săi pe toate terenurile, a avut tăria de caracter ca să înlăture mai întotdeauna politica și personalitățile, ca neintrînd în cadrul *Convorbirilor* și ca nefiind determinante în discuție. După ce curăța astfel terenul, apoi răspundea adversarului cu răutate, dar cu răutate literară, dînd un model de discuție adversarilor, care model nu era urmat niciodată.

POLITICĂ DEGHIZATĂ. DOSARUL „JUNIMEI"

Dacă la început în „Junimea" nu se făcea politică pe față, însă deghizat, s-a făcut. De aceea în această chestie este foarte greu a mă pronunța precis și în scurte cuvinte. Ar fi mai drept să zic că se făcea și nu se făcea.

Cum se făcea politică în mod deghizat ? Iată cum „Junimea", societate literară și eminamente critică, avea datoria ca să urmărească scrierile ce apăreau, fie pe calea jurnalismului, fie acele din reviste. Oameni culți și inteligenți, cum erau

d-nii Maiorescu, Pogor, Carp, I. Negruzzi, Theodor Rosetti, nu se puteau împiedeca să nu fie izbiți în ceea ce se publica, de o mulțime de prostii, exagerări, idei baroce, exprimate într-un stil ridicol de înflorit sau extravagant. Acele scrieri nu se raportau totdeauna la chestii literare, ci cele mai multe la politică.

Ca să relevezi asemenea enormități în *Convorbiri*, nu se putea, politica fiind acolo exclusă. Și chiar cînd acele scrieri erau cu caracter literar, „Junimea" credea că nu e de demnitatea unei reviste ca *Convorbirile* ca să releveze în ea toate nimicurile și să pună în vază autori obscuri, făcîndu-le onoarea de a-i ridiculiza.

De aceea se găsise un mijloc de a împăca lucrurile. *Convorbirile* rămîneau revista serioasă și critică în mișcările literare și științifice a lucrărilor mai însemnate din țară ; pentru extravagențele însă politice sau chiar literare de un gen inferior, s-a întocmit *Dosarul „Junimei"*. Am atins deja chestia *Dosarului ;* cred nemerit să mai adaug cîteva detalii.

Nu știu cine a avut ideea înființării *Dosarului „Junimei" ;* eu cînd am venit, la 1872, l-am găsit deja înființat și chiar voluminos. Probabil că el a fost deschis o dată cu *Convorbirile*, sau poate chiar mai înainte.

În ce consista acel *Dosar ?* Era un album mare și voluminos, cu culoare roșie, pe ale cărui pagini albe se lipeau tăieturi din gazete cotidiane sau chiar din reviste, cînd scrierea se preta ridicolului, fie prin prostia ideei, fie prin exagerarea formei sau lipsa de cunoștință a limbei. Cu această ocazie se făcea politică deghizată, iar „Junimea" își arăta chiar părerile ei în politică.

În adevăr, mai toate bucățile aduse pentru a se lipi în *Dosar* erau luate din scrierile adversarilor, adică ale liberalilor. Este drept că liberalismul pe atunci, cu forma nouă constituțională, cu libertatea tribunei, a presei, a întrunirilor, oferea mai multe ocazii. Novici în maniarea acestor libertăți, precum și în exercitarea formelor constituționale, liberalii și în special *fracționiștii* din Iași, se dădeau la o adevărată orgie, cîteodată, de cuvinte bombastice, de fraze fără înțeles, de exprimări de sentimente exagerate, într-o limbă înflăcărată. Junimiștii, spirite sobre și măsurate, lipsiți de orice avînt mare sentimental, eminamente critici, găseau materie de ridicol în toată această manifestare exuberantă ; și o făceau cu plăcere, cu atît mai mult cu cît politicește ei erau contra formei parlamentare și a instituțiilor care produceau asemenea ridicularități. Căci vădit că junimiștii erau contra instituțiilor ce se introduseseră de curînd, nu fățiș totdeauna, dar în forul lor interior desigur ; și nu numai în forul lor interior, dar chiar și la „Junimea", care era o societate, ca să zic așa, publică. *(Entre qui veut, reste qui peut).*

Principalii junimiști mergeau chiar mai departe; ei gîndeau, și de multe ori spuneau, că instituțiile parlamentare nu pot produce altceva mai serios decît ceea ce ei lipeau la *Dosarul „Junimei"*. Cu nedreptatea caracteristică spiritelor celor mai distinse, cînd sunt în joc idei adverse, ei credeau că din regimul parlamentar nu pot ieși decît fraze deșerte, declamatorii, ridicole.

Iată de ce *„Dosarul „Junimei"* se îngroșa în fiecare an cu extracte din ziarele liberale. *„Dosarul „Junimei"* era oarecum gazeta săptămînală a so-

cietății, gazetă care era citită numai de membrii „Junimei" ; hazul se făcea în familie.

*

Amatorul cel mai înfocat al *Dosarului „Junimei"* cred că ghiciți cine era : era dl. Pogor. Acest bărbat delicat și simțitor la tot ce era exagerat și umflat, făcea mare haz de asemenea colecție, el chiar era depozitarul *Dosarului. Colaboratorii,* adică cei ce aduceau bucățile de lipit, era întreaga „Junime" ; fiecare membru aducea cîte ceva, decît nu de aceeași calitate ; nu se puneau în *Dosarul „Junimei"* prostiile fără haz, simplele prostii sau insanități ordinare. De aceea cei care se ocupau cu găsirea bucăților pentru *Dosar* trebuiau să aibă și ei miros și gust literar.

Cînd dl. Pogor găsea cîte ceva, și găsea cîte ceva bun, sau cînd i se aducea ceva bun, era o adevărată sărbătoare pentru dînsul, făcea un haz de nedescris, lua tăietura din gazetă cu mare precauțiune, deschidea albumul încetișor, pe urmă cu penelul și guma ungea frumușel pagina albă, pe care cu mare precauțiune lipea prețiosul document. Apoi îl mai citea o dată, rîdea cu hohote, se învîrtea prin casă și de bucurie nemaiștiind ce să facă, lua o pernă și o arunca în capul d-lui Nicu Gane, strigîndu-i :

— Tu, Drăgănescule, nu înțelegi ce nostim este acest lucru !...

Erau vînători iscusiți pentru furnizarea *Dosarului.* Cel mai fin desigur că era dl. Grigore Buicliu ; el aducea bucățile cele mai nostime, alegerea era totdeauna sigură și vînatul ce aducea totdeauna primit.

Nu același lucru se întîmpla și cu alții. *Caracuda* și ea se încerca să aducă bucăți pentru *Dosar* dar

nu reușea, căci nimerea lucruri nesărate și nepipărate, prostii de acele care nu te fac să rîzi — și la „Junimea" cu drept cuvînt, după rîsul mai mare sau mai mic ce provoca o bucată, se hotăra dacă merita sau nu merita a fi pusă la *Dosar*.

Un membru asiduu în colecționarea aceasta era Vasile Tasu, dar n-avea niciodată noroc, mai toate bucățile lui erau refuzate.

— *Faul, faul,* strigau toți din toate părțile.

Iar bietul Tasu se înroșea pînă în vîrful urechilor și punea ziarul în buzunar.

Și îmi explic de ce. Îl vedeam în cursul săptămînei pe Tasu ocupîndu-se în orele lui libere numai cu căutarea de prostii pentru *Dosar*, și toată lumea știe ce se întîmplă în asemenea cazuri; cînd cauți într-adins o prostie, ți se pare că o găsești la fiecare pas, pierzi spontaneitatea pe care spiritul trebuie să o păstreze pentru a putea fi izbit cu succes de un ridicol deosebit.

În aducerea de bucăți pentru *Dosar*, fiecare își arăta temperamentul. Așa, cînd „Junimea" era la dl. Pogor, îndată ce-l vedeam în ușa salonului rîzînd și dînd din picioare, de pe scări înțelegeam că a găsit ceva nostim pentru *Dosar*. De altmintrelea chiar dacă n-am fi înțeles, dl. Pogor se grăbea ca să ne-o spună, nu putea să tacă, nici să aibă răbdare măcar cîteva minute. Era Pogor în toată întregimea lui.

Dl. Negruzzi proceda altfel. D-sa venea, își deschidea *carul cu minciunile*, fără să amintească nimic de *Dosar*, începea apoi o anecdotă politică și încetul cu încetul venea la extractul, pe care-l scotea apoi din buzunar. Aceste precauțiuni erau luate în vederea vreunui *eșec*, mai ales că era veșnic pîndit de dl. Pogor cu verva lui îndrăcită.

Apoi dl. Negruzzi mai avea un gen comic de citit, care făcea bucata mai ridicolă încă, așa că ea era primită, chiar cînd nu era de prima calitate.

Cu dl. Maiorescu era lucru mai interesant, căci și dl. Maiorescu aducea multe lucruri pentru *Dosar*. După ce intra în salon și se așeza pe scaun zicea :

— Ei, ei, unde e *Dosarul?* Am ceva.

Dl. Pogor, vesel, se repezea în bibliotecă și-l aducea triumfal. Atunci dl. Maiorescu, cu o mare gravitate și seriozitate, scotea jurnalul în care era însemnat cu creion verde partea încriminată. Apoi citea. Dacă bucata era înflăcărată, o cetea serios, bufnind din cînd în cînd de rîs. Efectul era irezistibil. Dl. Pogor se repezea de-și aducea pensonul și guma și o nouă capodoperă venea să adaoge la celelalte capodopere ale *Dosarului*.

La asemenea ocazie se răsfoia din nou *Dosarul* cetindu-se bucățile ce provocau mai mult haz. Dintre acele bucăți, mi-aduc aminte că „Junimea" făcea mare haz de o proclamație a lui Dumitru Brătianu către locuitorii Capitalei, în calitate de primar — mi se pare — cu ocazia venirei, cred, a domnitorului Carol.

Contribuitorii cei mai obicinuiți ai *Dosarului* erau d-nii Misail și Aricescu.

Din Iași, *fracționiștii* cu frații Tacu, Lateș, aveau și ei locul lor rezervat.

Poeții din Transilvania nu erau de asemenea cruțați. Apoi urmau o serie de lucrări anonime, foarte prețioase, din punct de vedere al *Dosarului*.

*

Dar și aici o observație. Cînd zic la „Junimea" se făcea mare haz de asemenea lucruri, înțeleg pe

cei zece sau doisprezece membri principali, restul... Este drept că la cetirea *Dosarului* toți rîdeau, dar dacă te-ai fi uitat la *caracudă* și la alți membri ai „Junimei", îndată vedeai că ei rîdeau, fiindcă vedeau pe ceilalți că rîd, rîdeau de rușine, ca să facă ca ceilalți ; altmintrelea poate, dacă i-ar fi pus și pe dînșii să scrie asupra unei teme, ar fi scris întocmai ca autorii din *Dosar*.

Dar aceasta era indiferent, hazul era general și într-un moment dat îți făcea iluzia că membrii „Junimei", de la cel mai mare pînă la cel mai mic, sunt toți plini de spirit și plini de cultură.

A doua zi prin oraș se știa cele petrecute la „Junimea" și se afla bunăoară că discursul cutărui fracționist a fost pus în *Dosar*. Mare furie și indignare ! Păcatul fracționiștilor era că nu înțelegeau gluma și nu erau oameni de spirit ; toate le luau la serios și le judecau în mod dramatic. *Dosarul „Junimei"* era considerat ca un act de sacrilegiu la adresa instituțiilor parlamentare și sentimentelor patriotice. Pe această temă ei declamau din nou, dînd astfel din nou ocazia ca *Dosarul* să se îmbogățească.

Mi-aduc aminte că erau cîteva bucăți din discursurile sau broșurile fracționiștilor cu privire *la descentralizare*, de toată frumusețea.

O explicație e necesară.

În urma înscrierei în Constituția de la 1866 a dezideratului pentru *o mai mare descentralizare*, oratorii liberali din Iași făceau din acest deziderat tema a mai tuturor discursurilor lor.

Este incalculabil numărul discursurilor, pe care în adolescența mea le-am auzit pe tema descentralizărei, în întrunirile publice. Oratorii se succedau la tribună, dar tema rămînea aproape

aceeași : *descentralizare și iarăși descentralizare.* Cel care însă avea specialitatea acestei teme era răposatul Dimitrie Tacu.

Și lucru curios, măcar că de nenumărate ori am auzit de la tribună în întrunirile publice ce e descentralizarea, eu n-am înțeles aceasta decît tîrziu, după ce uitasem de acele discursuri ; căci nu știu cum se face, însă ieșeam totdeauna după sfîrșitul unei întruniri mai nedomirit de cum venisem, de ce este descentralizarea, măcar că numai despre dînsa se vorbise.

Junimiștii natural că nu scăpau ocazia ca să adauge o pagină la *Dosar*. Și, o repet, cînd a doua zi se afla că *descentralizarea* a fost pusă la *Dosar*, o mare indignare cuprindea pe dl. Dimitrie Tacu, care nu pierdea ocazia de a striga peste tot locul :

— Am să le arăt eu acestor cosmopoliți, schopenhauriani, vînzători de țară, acestor epicuriani și liber cugetători !

[. . . . . .]

ACADEMIA
BIBLIO
REPUBLICII S

PARTEA A II-A

I

Dar ce voia societatea „Junimea“ în literatură, ce scop urmărea ? Se adunau toți oamenii despre care am vorbit, o dată pe săptămînă, numai ca să glumească, să facă spirit pe socoteala altora și să critice tot ce nu aparținea „Junimei“ și *Convorbirilor* ? Cînd „Junimea“ înființă *Convorbirile literare* avut-a ea un scop definit, sau membrii ei au căutat să aibă un organ unde să scrie tot ce le venea prin cap ? Și, în sfîrșit, această societate dat-a ea roade, determinat-a ea un curent în țară ?

Iată întrebări care se impun în mod natural.

Deja am răspuns în o bună parte în mod indirect la aceste întrebări ; căci partea anecdotică, căreia i-am dat un loc așa de însemnat, nu m-a făcut să las cu desăvîrșire deoparte arătarea scopului ce urmărea „Junimea“. De astădată însă mă voi ocupa mai pe larg de această din urmă parte, să arăt marele lupte ale *Convorbirilor*, marele polemice ale „Junimei“ cu restul țărilor ocupate de români, și, în special, mai tîrziu cu Bucureștii.

★

Am spus în mod anecdotic că originele „Junimei“ se pierd în noaptea timpurilor ; în realitate

societatea „Junimea" se înființează în 1864, iar ocazia înființării ei sunt prelegerile populare pe care le inaugurează dl. Maiorescu la început în saloanele Băncii din Moldova în Iași, iar înființătorii sunt d-nii : Maiorescu, Carp, Theodor Rosetti, Pogor, Burghelea și Iacob Negruzzi [1].

Se știe că lucrul cel mai greu — tocmai fiindcă e ușor — este de a da nume unei cărți pe care ai scris-o, unui jurnal pe care voiești să-l deschizi sau unei societăți pe care voiești s-o înființezi. Cînd este să botezi cu nume asemenea lucruri, tot felul de cuvinte pretențioase sau deșanțate îți vin în cap, care nu te mulțumesc, sau dacă te mulțumesc pe tine, nu mulțumesc pe ceilalți. Așa s-a întîmplat cu botezul acestei societăți.

Dl. Iacob Negruzzi ne spune că, deși în 1864 se hotărăște înființarea unei societăți literare, dar membrii mai sus amintiți au ținut mai multe duminici ședințe ca să găsească un nume societății, fără a cădea de acord. Nu știu cine propusese, în fine, ca să se dea societății numele de *Ulpia traiană*, care fu primit în lipsă de altceva. Dar acest nume era contrar tendințelor ce trebuia să manifesteze societatea, adică tendința de a combate latinismul cu orice preț. De aceea, duminica viitoare membrii reveniră asupra hotărîrei luate. Și iată cum dl. Negruzzi, în numărul jubiliar al *Convorbirilor literare* din 1892, povestește găsirea numelui :

„După multă discuție, Theodor Rosetti ne zise de pe patul unde era culcat : — Măi băieți, vreți să vă dau un nume fără pretenție, care are să vă placă la toți, fiindcă nu zice mare lucru ? — Vorbește ! — Hai s-o botezăm «Junimea», zise Theodor Rosetti. — Foarte bine găsit ! strigarăm cu toții. Atunci Pogor, ridicîndu-se de pe canapeaua pe care se aruncase, începu să cînte ca un preot pe nas și întrebă de trei ori : S-a lepădat copilul de Satana pedantismului ? De trei ori răspunserăm cu toții rîzînd : S-a lepădat. — În numele Domnului, botează-se dar «Junimea», exclamă Pogor, și «Junimea» a rămas pînă în ziua de azi !"

Cuvîntul „Junimea", în sens de reprezentanți ai tinerimei față de bătrîni, fu utilizat mult timp. Așa, în multe articole ale d-lui Maiorescu, de la început vedem spunîndu-se : că „Junimea", adică *tinerii*, au datoria etc. Dar mai tîrziu, bineînțeles, acest cuvînt a pierdut semnificația lui primitivă și mai tîrziu, precum și astăzi, el nu mai însemna nimic. Ba chiar el contrastează cu vîrsta fondatorilor „Junimei", contrast din cauza vîrstei adepților.

Societatea se înființează deci la 1864 iar *Convorbirile literare* apar în 1867. Trei ani societatea n-are organ. Ce face ea în acest timp ? A făcut conferințe. Dl. Carp a vorbit o dată asupra *tragediei antice și moderne*, căci atunci era preocupat de chestia tragediei ; nu-i vorbă că nici politica nu-l lăsa indiferent, dovadă că a mai ținut o conferință despre *cei trei Cezari*. Eu eram atunci, în anul întîi al conferințelor, în clasa IV-a gimnazială și urmăream ca băiet cu mare rîvnă acele conferințe.

Probabil că în acești trei ani ai „Junimei" s-a acumulat materialul pentru cel întîi an al *Convor-*

[1] Toți cei care au creionat istoricul „Junimii" au pomenit numai de 5 fondatori. Burghelea era unul dintre vechii junimiști, dar nu și fondatorul ei. O spune, de altfel, la începutul *Amintirilor* sale G. Panu.

birilor, adică membrii au dat cetire la lucrări care mai tîrziu au fost publicate în *Convorbiri*. Printre acele lucrări a fost și o traducție a lui *Othello* de dl. Carp.

Dl. Negruzzi de multe ori în „Junimea" ne spunea cu cîtă seninătate dl. Carp și-a cetit traducția, apoi adăugea :

— Nu știu în ce dispoziții eram atunci, de vreme ce am găsit traducția bună, acuma cînd am cetit-o din nou în *Convorbiri*, văd că lucrarea lui Carp este oribilă.

— Apoi de ce ai publicat-o ? întrebă unul.

— Întîi fiindcă era de Carp, și al doilea — lucru mai principal — fiindcă e lungă.

*

Și cu această ocazie o anecdotă.

Dl. Carp totdeauna — și prin urmare rezon mai mult în tinerețe — a fost un glumeț de spirit.

Era la Iași, cînd a apărut *Othello* în *Convorbiri literare*, un jurnal *Curierul*, redactat de unul numit Balassan, un om foarte cumsecade, dar care nu știu dacă știa să scrie ceva mai inteligibil. Un fracționist răutăcios s-a dus la acea gazetă și a pus cam următoarea notiță :

„În *Convorbiri literare* se publică tragedia *Othello* a lui Shakespeare, am voi să știm din ce limbă a tradus-o dl. Carp : din nemțește sau din franțuzește, de vreme ce dl. Carp nu știe englezește ? Este cazul de a zice : *traduttore traditore*".

A doua zi după ce dl. Carp ia cunoștință de această notiță, se duce la redacția *Curierului* și întreabă pe dl. Balassan. Apropiindu-se de acesta, cu pălărie înaltă pe cap și cu monoclu în ochi, îl întrebă în englezește ce mai face. Bietul Balassan

nu numai că nu înțelegea nimic, dar nici nu pricepea în ce limbă i se vorbește. Atunci dl. Carp zîmbind, se retrage zicîndu-i : „Să spui redactorului care a scris notița, că am fost pe aici și că ți-am vorbit în limba în care *Othello* a fost scrisă".

Ca farsă era bună, dar convingătoare nu era, căci lui bietu Balassan puteai să-i vorbești orice limbă și să-i spui că-i englezește și era silit să creadă ; afară de românește el nu știa decît armenește fiindcă era armean, și turcește, fiindcă ca toți armenii bătrîni învățase a vorbi această limbă.

*

Eram în clasa a VII-a a liceului cînd apar în 1867 *Convorbirile literare*. Pentru noi, băieți mari, în curent cu literatura română și în parte cu cea străină, apariția *Convorbirilor* a fost un eveniment. *Convorbirile* pe atunci nu se vindeau cu numărul, dar totdeauna căutam de mi le procuram.

Pe dl. Maiorescu îl cunoșteam în afară de ocazia prelegerilor sale populare, fiindcă îmi fusese director la liceu, pe cînd fusesem în clasa IV-a. A fost vreo trei ani director. Nu pot spune că noi, elevii, îl iubeam ; d-sa era rece și ceremonios cu elevii, avînd totdeauna o intenție mușcătoare în tot ce spunea, dar îl stimam și aveam mare idee de învățătura sa, ceea ce este suficient.

Convorbirile de la început, iau caracterul care trebuiau să-l păstreze pînă la urmă, acel de revistă eminamente critică. Dacă te gîndești bine, *Convorbirile* nu puteau să aibă altă rațiune de a fi, și iată de ce : Din tinerii ce se grupaseră, numai unul avea dispoziții și mai cu seamă pretenții de a face literatură, dl. Iacob Negruzzi. Dl. Pogor nu era decît un diletant, iar ceilalți, d-nii Maiorescu,

Carp și Theodor Rosetti, critici. Apoi în calitate de critici, aceștia din urmă trebuiau să adopte un sistem sever, altmintrelea scoaterea unei reviste în acest scop, nu ar fi avut rost.

Cum că *critica* se impunea la noua revistă, este că prin studii anterioare te poți pregăti pentru aceasta ; pe cînd nu te poți pregăti pentru a fi literat, poet sau autor, și talente nu se improvizează...

*

Cînd apar *Convorbirile*, situația literaturei noastre lăsa mult de dorit, lăsa aproape tot de dorit ; nu exista nici o revistă literară cu un caracter permanent, ele apăreau, trăiau cîteva luni și dispăreau. E drept că erau reprezentanți autorizați ai literaturei române, precum Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Bolintineanu și Costache Negruzzi ; dar dedesubtul acestora mișunau o mulțime de oameni de litere fără nici un talent, care scriau și scriau lucruri dedesubtul mediocrului. Toți acești literatori găseau încurajare în public. Nu exista propriu-zis nici un fel de spirit critic, operele literare nu se judecau din punct de vedere al valoarei estetice, ci din acela al utilității și al patriotismului. Fiindcă ne lipsea o literatură națională, fiecare se pusese pe lucru ca s-o creeze, și ca s-o creeze se credea că este destul ca cineva să scrie, și cu cît mai mulți vor fi scriitorii cu atît literatura va deveni mai de valoare și mai temeinică.

Spiritul de critică nu exista am zis, și nici nu putea să existe, admis punctul de mai sus. Îndată ce era convenit că toți românii trebuie să contribuie la formarea literaturei naționale, o critică

estetică nu mai avea loc. Acest spirit binevoitor, această lipsă de orice critică, ne venea mai cu seamă din Transilvania.

Trebuie să spun că la acea dată influența literaților și oamenilor de știință transilvăneni și bucovineni era mare încă în România. Din cauza luptei politice ce românii duceau în Transilvania și în Bucovina chiar, ei îmbrățișau tot ce se scria în românește, ei aveau nevoie de o literatură națională de opus literaturei maghiare și germane : ar fi fost în asemenea împrejurări de neînțeles ca ei să facă pe dificilii în această ramură. Așa, e destul să spun că Pumnul în Bucovina scosese un *Lecturar rumănesc* în 6 volume, rezumînd literatura noastră națională. Notați, șase volume ! În Transilvania se lucra la așa ceva, iar gazetele ca, *Familia*, *Transilvania*, *Albina*, *Telegraful*, *Federația*, înălțau pînă în ceruri tot ce se scria în românește.

În România liberă autorii se lăudau unii pe alții, în tot cazul nu se criticau, lucrarea fiecăruia era binevenită, de vreme ce era scrisă în românește și însuflețită de bune intenții naționale.

În asemenea împrejurări, oameni ca dl. Maiorescu și Carp, educați la critica esteticei germane și însuflețiți de exemplele acelei literaturi, oameni cu gust estetic distins ca dl. Pogor, oameni hotărîți să lucreze ca dl. Iacob Negruzzi, nu puteau să rămîie impasibili și indiferenți, nu puteau ca să nu intre în luptă pentru a pune literatura pe terenul ei adevărat, dezbrăcînd-o de caracterele străine de ea ; nu putea ca să nu pună chestia pe valoarea reală și intrinsecă a producerilor, indiferent de spiritul de naționalitate.

De altă parte, zilnic se debitau atîtea naivități sau enormități în domeniul literar, încît o elementară critică putea să-și facă drum și să aibă succese.

Iată rațiunea apariției *Convorbirilor literare.*

*

Convorbirile literare apar după trei ani de la înființarea societății „Junimea", pentru că nu se putea altmintrelea. În adevăr, dacă cei cinci cari au înființat acea societate s-ar fi hotărît ca a doua zi să deschidă și un organ literar, ce ar fi publicat într-însul ? Bune intenții erau, dar materialul nu.

Ar fi fost nevoiți ca să primească manuscripte de la poeți și literați necunoscuți și nepreparați, și ar fi primit în cantitate considerabilă acest material, chiar pe atunci, mai cu seamă pe atunci.

Ați observat un lucru : nimic mai ușor decît a căpăta colaboratori (?) la o gazetă literară. Este destul ca să anunți că în ziua cutare va apărea, de exemplu, *Fluierul ciobanului,* gazetă literară bimensuală, pentru ca a doua zi să înceapă să curgă tot felul de scrieri, poezii, nuvele, drame, tragedii etc. Te întrebi de unde acest potop subit de lucrări literare ? de unde ? de unde să vă spun. În țară, jumătate din acei cari au trecut prin liceu sau prin gimnaziu, și au deschis un volum de poezii sau au citit o nuvelă, devin la rîndul lor poeți sau autori. Ar fi un fenomen de analizat, acela că mai orice băiet sau fată, de la 13 sau 14 ani în sus, începe a compune în diferite genuri literare ; cît despre poezie, nici nu mai încape vorbă, poezia este moneda curentă a debutanților. Dar mulți se încearcă în drame, în tragedii, în romanuri.

Mi-aduc aminte că în clasa mea în liceu erau vreo cinci autori de tragedii, alți cinci poeți lirici și vreo zece scriitori de nuvele. Restul, afară de doi sau trei, toți poeți ; printre acești doi-trei eram și eu. Apoi, pe lîngă tinerime, mai este clasa funcționarilor și a militarilor, cari compun și ei considerabile și voluminoase lucrări literare. În saltarele birourilor de pe la prefecturi, în provincie, la o percheziție vei putea găsi voluminoase corpuri delicte literare, printre care sonetele, acrostișurile, sunt peștișori mici pe lîngă somnii dramatici și nisetrii epopeei.

Mai sunt pe lîngă aceștia rentieri, oameni în vîrstă, bătrîni chiar, care compun și scriu din tinerețe, și care păstrează cu religiozitate toate operele lor, opere destinate, vai !, a nu vedea lumina zilei ! Dacă ai socoti literatura scrisă și netipărită în comparație cu cea tipărită, aceasta din urmă reprezintă o infimă parte. Cum se explică această manie de a compune, de a scri versuri, de a întocmi romanuri sau drame ? Nu-i loc ca să răspund la asemenea întrebare foarte interesantă psihologicește. Un lucru e sigur, este că literatura are un număr de forme și de calupuri căzute în domeniul public, pe care fiecare își închipuiește că le poate umplea, și că umplute oricum, ele devin bucăți literare. Aveam un prieten, care dacă citea un volum, era în stare să scrie două pe aceeași temă. Ce erau acele două volume ale lui ? Era frazeologia volumului cetit. Cam așa se face literatura în licee, în birourile civile și militare, la pensionatele de fete, la universitate și chiar în unele cercuri literare.

Iată de ce ziceam mai sus, că-i destul ca să anunți apariția unei reviste literare, ca a doua zi

să te trezești cu nenumărate trimeteri de manuscripte din toate unghiurile țării și de toate speţele. Toți acești literați necunoscuți de care am vorbit mai sus, stau la pîndă, urmăresc revistele literare, aparițiile altora noi, fiindcă în genere ei au avut decepții cu cele ce apar, operele lor fiind refuzate ; ei se aruncă cu lăcomie asupra noilor publicații, la care sperează mai mult succes. Aș putea zice că la cetirea vestei fericite că o nouă gazetă literară va apărea, printr-o mișcare uniformă și la comandă, o mulțime de autori deschid saltarele pentru a scoate prețioasele lor producții, și la aceeași oră diferite birouri poștale din țară primesc pentru aceeași adresă voluminoase pachete.

II

Prin urmare, dacă cei cinci întemeietori ai societății „Junimea" ar fi procedat cam cum se procedează acuma, adică ar fi scos a doua zi o gazetă literară, *Convorbirile* ar fi deviat de la început de la direcția pe care întemeietorii trebuiau s-o dea, sau ar fi încezit în lipsă de manuscripte.

Din contră însă, cei cinci întemeietori încep regulat a ține ședințe o dată pe săptămînă, la început duminicele, nu seara mi se pare, ci în timpul zilei. Vestea acestor întruniri în societatea nouă înființată începea a circula prin oraș. De altmintrelea este destul să spun că printre întemeietori era și dl. Iacob Negruzzi, ca pentru cei care-l cunosc să înțeleagă că această veste s-a împrăștiat imediat. În adevăr, rar am cunoscut un om căruia

cînd îi intră în cap o idee sau îl interesează un lucru, să dezvolte mai multă activitate.

Pe atunci Iașul era în plină dezvoltare și maturitate intelectuală, adevărată capitală în această privință ; tineri cu viitor, talente în formațiune, oameni studioși și în curentul mișcărei literare europene, formau o elită care dacă nu lua parte la mișcarea generală a orașului, ci stăteau retrași ca niște delicați, feriți de contacturi profane, nu mai puțin ei erau totuși cunoscuți și știuți, prin urmare era lesne membrilor *Junimei* ca să se puie în contact cu acești delicați.

La Iași mai erau doi fruntași ai literaturei noastre : era Vasile Alecsandri, cunoscutul și drăgutul poet de pe atunci al *Doinelor* și *Lăcrămioarelor* și a mai multor piesișoare de teatru ; mai era Constantin Negruzzi, clasicul prozator, autorul neîntrecut al nuvelei *Alexandru Lăpușneanu*, precum și poetul jalnic și emoționant, a cărei producție, *La șalul negru*, era în toate memoriile și pe toate buzele.

Nu știu cum se face apropierea între tinerii de la „Junimea" și Vasile Alecsandri, dar ea se face îndată, căci din anul I-iu al apariției *Convorbirilor*, Vasile Alecsandri devine colaboratorul revistei și continuă a fi o serie lungă de ani. Alecsandri în *Convorbiri* are a doua a sa *manière ;* nu mai este poetul *Doinelor* și *Lăcrămioarelor*, poetul lui *Mergi la Lido barcarolo* și a veselei *Dridri*. Talentul lui emancipat, suvenirurile voiajurilor din tinerețe iau o formă mai matură ; el inaugurează în *Convorbiri* pastelurile, un gen nou literar, gen descriptiv ce e dreptul, dar foarte adaptat cu natura talentului său. Iar cu privire la teatru, începe a publica în *Convorbiri* acea serie de piese pline

de spirit şi de haz, ca *Cucoana Chiriţa, Harţă răzăşul, Ginerile lui Hagi-Petcu* şi altele, adaptări care nu-i întunecă cu totul originalitatea. Apoi, încetul cu încetul, se ridică la genul epic în *Dumbrava roşie,* pentru a atinge mai tîrziu înălţimile genului dramatic cu *Fîntîna Blanduziei.*

Apropierea „Junimei" cu Constantin Negruzzi se înţelege că este explicabilă, de vreme ce dl. Iacob Negruzzi, fiul, era unul din întemeietori. Dl. Iacob Negruzzi, în articolul său din *Convorbiri literare,* număr jubiliar, *Înfiinţarea societăţei „Junimea"*, ne spune cum tatăl său l-a dus la toţi oamenii cunoscuţi din Iaşi, după ce se întorsese de la Berlin.

Dar cu Vasile Alecsandri şi Constantin Negruzzi, societatea „Junimea" nu putea să zică că-i o societate cu o nouă direcţie, ci mai degrabă s-ar fi putut pretinde că cei tineri se pun sub direcţia celor doi.

Trebuiau deci elemente noi, elemente care să se dezvolte în direcţia întemeietorilor şi care să servească de model în favoarea teoriilor estetice ce erau a se formula. Acest lucru era greu, foarte greu ; cum se putea improviza o literatură în scopul teoriilor, pe care dl. Maiorescu le expunea în prelegerile sale populare din salonul Băncei Moldovei ?

Ei bine, s-a găsit mijlocul. Fiindcă societatea formată reprezenta ca fond cultura germană, toate elementele care îşi căpătaseră educaţia în Germania s-au grăbit a se grupa în juru-i. Cel mai însemnat aderent în acest sens a fost regretatul Niculae Scheletti, pe atunci mi se pare maior, mai tîrziu mort colonel, care adăpat în literatura poetică germană, de la începutul *Convorbirilor*

dădu numeroase traduceri din toţi cei mai iluştri poeţi germani, traduceri foarte reuşite. Aproape pentru prima oară în România, publicul cel mare făcu cunoştinţă cu poezii din Schiller, Goethe, Uhland, Heine, Lessing, pentru a nu numi decît pe cei principali. Scheletti nu se mărgini numai aici, el culese poezii germane din autori de mîna a doua şi le traduse în *Convorbiri.*

Se înţelege că capodoperele literaturei germane erau exemple model pentru o literatură nouă, exemple însă foarte sus pentru o mişcare literară foarte joasă încă.

Nici literatura franceză, care deşi mai cunoscută, dar încă nu era la îndemîna tuturor, nu fu neglijată, şi bucăţi din Lamartine, Victor Hugo, Alfred de Musset, fură reproduse în traducere în noul jurnal literar.

Dar poeţii originali ? Se găsiră şi de aceia şi cu valoare oarecare. Aşa, poetul român, care ştiuse să dea în versuri româneşti tonul poeziei germane şi să se inspire din fondul acelei literaturi, fu domnişoara Matilda Cugler, germană de origină. Matilda Cugler fu în cei dintîi ani ai *Convorbirilor* cea mai fecundă poetă, poeziile sale drăgălaşe, în spiritul şi în felul mai cu seamă al lui Heine, aduceau o notă nouă în literatura noastră şi cadrau perfect cu ideile şi teoriile estetice ale *Convorbirilor.*

Aceşti doi poeţi, Scheletti şi Matilda Cugler, reprezentau spiritul literar al nouei reviste. Pe lîngă dînşii se adunară încetul cu încetul şi alţi tineri poeţi sau cu pretenţii de a fi, precum şi amatori de o gingăşie de talent deosebită. Printre amatorii distinşi, au să fie mulţi astăzi surprinşi cînd voi cita un nume, care mai tîrziu a ilustrat baroul ie-

șean și pe urmă cel bucureștean, acela al lui Mihail Cornea.

Mihail Cornea, ale cărui calități superioare le cunoaște toată lumea, a fost unul din cei întîi colaboratori ai „Junimei" și junimist *ab ovo*. Tînăr inteligent, de o inteligență cam *farniente* și de o simpatie atractivă, el la 20 de ani se distrează, făcînd poezii, care se întîmplă să fie unele din ele adevărate juvaieruri. Societatea „Junimea" îi deschide brațele, el devine un colaborator gentil și foarte mult gustat în saloane. Pe atunci n-avea nici o carieră, s-ar fi părut că el voia să îmbrățișeze pe aceea de poet diletant. Era copilul răsfățat al „Junimei". I se întîmplă să aibă o altercație dintr-o cauză de ordin privat, și atunci Mihail Cornea e nevoit să părăsească Iașul pentru cîtva timp. Ce să facă și unde să se ducă ? Se duce în Belgia și face dreptul. Cînd se întoarce, Cornea devine imediat unul din cei mai iluștri avocați, el nu se mai poate întoarce la „Junimea", din cauză că avusese neînțelegeri cu ea, deci adio dilletantismului poetic ! Și cu toate acestea, Mihail Cornea păstrează, pînă în ultimul moment al vieței, dragostea pentru literatură și gustul de a face poezii.

De altmintrelea pentru un mare orator, orator de temperament, eu cred că este foarte ușor ca să fie și poet, sunt puncte de atingere și toată lumea știe că Mihail Cornea era un mare orator al baroului.

Tîrziu încoace, de multe ori el mă oprea în sala pașilor pierduți, în palatul justiției, și îmi zicea :

— Panule, ia ascultă versurile aceste care mi-au venit în minte în trăsură cînd veneam la curte.

Și începea a-mi recita o strofă sau două.

Eu, ca să-l șicanez, îi răspundeam :

— Bine, tu nu vezi că acestea sunt prostii ! Lasă versurile pentru băieții cei mediocrii.

Cornea se uita un moment la mine ca să-mi ghicească gîndirea.

— Ia ascultă, celebrule, îmi răspundea, nu căuta să mă prostești, eu sunt sigur că tu le găsești frumoase, dar amorul propriu de om superior te face să le disprețuiești.

Aceste cuvinte măgulitoare se înțelege că mă mișcau și atunci schimbam tonul glumeț în altul semiglumeț și-i replicam :

— Evident că ai ghicit că glumesc ; cine nu știe că tu ai talent în toate, prin urmare și în poezie ; crezi tu că nu cunosc poeziile tale drăguțe din *Convorbirile literare ?*

— Dar volumul meu de poezii scrise în franțuzește, Panule, cele scrise în franțuzește ? Acele sunt mai frumoase !

— Le știu și le am, îi răspundeam.

Cornea rămînea încîntat. După 30 de ani el avea tot temperamentul din cei întîi ani ai *Convorbirilor* și de multe ori îmi repeta cuvintele :

— Eu urăsc pe junimiști, mi-a plăcut foarte mult „Junimea".

III

E drept că poeziile lui Mihail Cornea nu aveau profunditate, nici originalitate, dar erau drăguțe și nostime ca și persoana sa, ca tot ce emana de la acest om fermecător.

Și apropo de aceasta îmi vine o reflecție, care trebuie să o spun, căci ea are un caracter mai general.

Poezia, mai cu seamă cea lirică, este oarecum

apanagiul tinerimei și al tinereței. La o vîrstă oarecare mai toți suntem poeți. E așa de ușor de a cînta cîteva sentimente simple, inerente în inima omului : amorul, bucuria, tristețea ! E așa de ușor de a pune aceste sentimente sub forme variate ! Cel puțin poetul o crede aceasta, căci în realitate toată acea presupusă varietate se reduce la una și aceeași formă fundamentală. Mai adaugă că natura cu aspectul ei variat îți dă subiecte multiple de poezie subiectivă, și cu aceasta îți explici pentru ce în tinerețe fiecare încearcă să fie poet. Luați numerele dintîi ale unei reviste literare și veți vedea o mulțime de nume noi și necunoscute, iscălind poezii. Peste cîțiva ani nu le mai întîlniți nicăierea, doară în vreun volum părăsit în vreun raft de librărie. Ce-au devenit acei poeți ? Nu se știe, sau mai bine au intrat în viața practică, unde fac operă mai folositoare.

Așa s-a întîmplat și cu *Convorbirile* și cu societatea „Junimea". La început aproape toți membrii erau poeți. O dată la „Junimea" am făcut noi socoteală să vedem cîți din cei vreo 30 de membri activi n-au scris niciodată un vers. Au ieșit foarte puțini, vreo 5 sau 6, între care și dl. Maiorescu. Dar imediat dl. Negruzzi s-a sculat să potesteze, susținînd că și dl. Maiorescu a făcut versuri. În adevăr, dl. Maiorescu în criticele sale, citînd versuri din poeții germani, a fost nevoit să traducă cîte o strofă sau două.

La această afirmare, noi ne-am ridicat combătînd pe dl. Negruzzi. I-am replicat că nu înseamnă a face pe poetul, traducînd versuri în interesul unei texe sau a unei teorii a tale. Dar cu dl. Negruzzi, care știa toate tainele „Junimei" și tot ce s-a scris sau s-a tipărit la „Junimea", erau greu de discutat.

— Am să vă dovedesc că și Maiorescu a păcătuit versuri ! ne răspunde.

— Cînd ? Cum ? Unde ? strigarăm.

— Într-o scriere umoristică cetită la unul din banchetele „Junimei", replică dl. Negruzzi victorios.

Apoi din vorbă în vorbă și din scrutarea trecutului fiecărui membru, a ieșit mai la urmă că numai trei n-au comis nici un vers, anume : Papa Culianu, Melik și Vasile Tasu. Și încă de Vasile Tasu era îndoială, căci Lambrior adăugea glumind :

— Tasu ista e foarte ascuns ; cine știe dacă el nu are buzunarele pline de poezii, pe care le împarte pe la mahala ! căci de don Juan nu se mai încape că-i don Juan, și de, orice don Juan e poet !

La acestea Tasu țintea ochii drept în pămînt și se înroșea ca racul pînă în vîrful urechilor, rîzînd. Probabil că-i plăcea rolul pe care i-l dădea Lambrior, fiindcă rîdea.

Pentru a susține ideea mea, iau tabla de materie a *Convorbirilor* din anii întîi, unde citesc o mulțime de nume de poeți, precum : Bodnărescu, Brociner, Capșa, Cornea, Nicu Gane, Gregoriade, Bonachi, Pogor, Pruncu, Miron Pompiliu, Crețeanu, Matilda Cugler, Șerbănescu etc.

Cîți au rămas peste 10 sau 15 ani dintre aceștia ca poeți ? Afară de Șerbănescu, nici unul. Un om de o producție prodigioasă era dl. Iacob Negruzzi. Nu era număr din *Convorbiri* în care să nu fie o poezie de a d-sale ; de altmintrelea d-sa aborda toate genurile literare : poezii, poeme, nuvele, romane etc. Astăzi numai contimporanii săi sau cei

în curentul literaturei române, știu că dl. Negruzzi a fost un bogat lucrător pe cîmpul literaturei românești. Azi d-sa își caută de afaceri și nimeni n-ar presupune că o dată a simțit și a scris așa de mult. Dl. Negruzzi nici n-a voit să păstreze măcar direcția *Convorbirilor literare;* de mulți ani a trecut-o altora.

Un alt scriitor prolix a fost Bodnărescu, care, de asemenea, a abordat toate genurile literare: poezii lirice, epigrame, tragedii etc. De la un timp numele lui Bodnărescu dispare din materia *Convorbirilor literare*. Ce devenise? Luase direcția liceului de la Pomârla și se ocupa în mod prozaic cu dirijarea acelui institut.

Cine vede astăzi pe dl. Pogor pe stradele Iașului, nu-și poate închipui că a fost și el un poet de gust în orele lui pierdute.

Unii nu se pot lecui de boala tinereței și din cînd în cînd tot mai revin la vechile și plăcutele distracții literare din tinerețe. Așa e cazul d-lui Nicu Gane, care acum un an a scos un volum de amintiri, iar mai deunăzi am cetit în foiletonul *Voinței naționale* ceva care aș paria că trebuie să fie de dl. Nicu Gane.

Din toată pleiada de poeți ce se grupase în jurul *Convorbirilor* — vorbesc de poeți de mîna a doua — colonelul Șerbănescu și-a menținut mai mult decît toți reputația lui de poet; dar mi se pare că și el, la urmă, se dezinteresase de predilecția lui din timpul tinereței.

Pentru ce oare numai Vasile Alecsandri și Eminescu, din cercul „Junimei", lucrează și rămîn poeți pînă la sfîrșitul vieței lor? Răspunsul nu e greu de dat: fiindcă și unul și altul aveau un talent superior. La dînșii poezia nu era o distracție,

era o necesitate impulsivă a naturei lor. Asta distinge pe poeții de ocazie, poeți de tinerețe, de poeții ca să zic așa de carieră, care rămîn poeți pînă la adîncul bătrînețelor, precum Victor Hugo și alții.

Vezi că și aici sunt multe de zis. Poezia lirică sentimentală are margini foarte restrînse; căci în definitiv ea se reduce la un sentiment sau două și de descris diferitele impresiuni pe care acele sentimente le produc poetului în raport cu lumea exterioară. Trebuie să fii mare meșter, trebuie să ai mare talent, pentru ca să-ți variezi impresiile așa, încît să se pară cetitorului că vecinic este un sentiment nou, o impresie nouă. Cu *frunză verde* și cu *iubita* nu poți merge prea departe în poezia lirică și nu poți găsi mai cu seamă accente noi și originale. De aici oboseala și plictiseala chiar a poetului pentru acest gen, el simțește banalitatea așa numitei inspirații, care îi face să-i treacă gustul unor asemenea jucării literare.

Zic, că-i foarte greu genul liric, plîngător, greu, monoton și cîte o dată chiar plicticos. Așa, să dau un exemplu clasic. Petrarca, clasicul poet care a cîntat amorul în sonete, în mare parte a cîntat amorul său pentru Laura cît ea era în viață, *In vita di Laura*, și apoi s-a văicărit tot în versuri, după moartea aceleia, *In morte di Laura*. Cînd citești 10—15 sonete din acest dulce poet, simțești o mare mulțumire sufletească și interes chiar, pe urmă oboseala începe a veni, căci oricît este de fin, subtil și variat, cîntînd același sentiment și, mai cu seamă, ocupîndu-se de aceeași persoană, monotonia începe a domina.

Adevăratul poet trebuie să cuprindă în inspirația sa întreg cîmpul de cugetare și de simțire a

omului ; numai așa, dacă are talent, el rămîne poet toată viața lui, iar nu simplu diletant, efectul tinereții sau al altor împrejurări oarecare.

Să iau pe Alecsandri. Alecsandri la început este un simplu poet liric, drăgălaș. *Doinele* și *Lăcrămioarele* lui sunt jucării drăguțe și cu puternice reminiscențe din poeziile populare, cu care se ocupase. Ce ar fi acum Alecsandri, dacă ar fi rămas la *Doine* și *Lăcrămioare*, sau dacă ar fi scos alte volume tot în genul *Doinelor* și *Lăcrămioarelor*? Ar fi rămas un poet drăguț și alta nimic.

Alecsandri însă simțește că cu acest gen literar și-a epuizat inspirația și verva, el trece la altele. El abordează pastelurile, poezie, o mai repet, ce e dreptul descriptivă, unde sentimentul lipsește, însă este înlocuit cu folos de frumusețea versului și descrierea naturei, în care partea omisă nu este cea vie și însuflețită. Apoi el abordează genul epic, după aceea îmbrățoșează drama, comedia, ridicîndu-se la fiecare doi-trei ani cu o treaptă mai mult și coprinzînd un cerc tot mai mare de activitate și de gîndire literară.

Iată de ce Alecsandri rămîne poet pînă la sfîrșitul vieței.

Cu Eminescu același lucru. Desigur că noi n-am avut un poet cu simțiri mai adînci și cu un fel mai fermecător în a se exprima mai mare decît Eminescu. Și el a cîntat amorul. Dar ce deosebire între felul original al lui și banalitățile și platitudinele altor poeți înamorați !... Dacă însă Eminescu s-ar fi mărginit numai la acest gen literar, desigur că ar fi rămas clasic, dar meritul său în literatura românească ar fi fost împuținat. De la genul sentimental să nu ceri mai mult decît ce el poate să-ți

dea. Cei care nu înțeleg acest lucru cad în banalitate, inspirația devine o meserie.

De altmintrelea, pentru un om cu un creier în care toate problemele lumei sunt cuprinse, îi este imposibil ca să se mărginească a cînta numai cîteva sentimente și a aborda numai o problemă. Aceasta ar însemna mutilarea creierului, ceea ce psihologicește este imposibil. De aceea Eminescu abordează încetul cu încetul în poeziile sale întreaga simțire și activitate omenească. Aceasta îi dă lui Eminescu durabilitatea lui de poet superior.

Un poet care cîntă totul și toate, nu se poate găsi într-un moment dat la strămtoare și la încurcătură, el are de simțit și de gîndit pentru toată viața.

Desigur că în determinarea carierei literare a cuiva mai sunt și alte elemente care influențează, precum și acela al situației materiale a individului și altele și altele. Așa, se poate pune întrebarea : Oare dacă Alecsandri ar fi fost sărac și ar fi fost nevoit să-și cîștige viața cu munca de toate zilele, ar fi fost tot Alecsandri de acum și cariera lui poetică ar fi fost tot așa de bogată ? Iată o întrebare :

Și dacă Eminescu ar fi fost un om bogat, putînd trăi o viață ușoară, ar fi rămas tot acel poet sombru, pesimist și amărît, care face caracteristica talentului lui ? Iată o altă întrebare. Dar mă grăbesc a adăogi că asemenea întrebări sunt oțioase, în tot cazul n-au nici o însemnătate. A pune asemenea întrebări este a face ca unii istorici, care au scris volume întregi pe următoarea altă întrebare : Ce ar fi devenit Europa, dacă Napoleon I bătea pe prusieni și pe englezi la Waterloo ?

Mă opresc căci digresiunea este deja prea lungă.

IV

Aș putea zice apropo de *Convorbiri literare*, că, cu cît o gazetă pune mai mult timp pregătire de a apărea, cu atîta ea are mai multă durată. Iată în adevăr un semn bun pentru mintea așezată a celor cari au înființat *Convorbirile*. Am spus că societatea literară „Junimea" exista de la 1864.

Adevărul e că pe la 1864 era foarte greu de a scoate o gazetă literară. Existase înainte numai cîteva cu reputație : *Dacia literară* a d-lor Kogălniceanu, Constantin Negruzzi și Vasile Alecsandri în Moldova, și alte cîteva în Muntenia, între care și acea a d-lui Odobescu. Încercări de scoateri de reviste se făcuseră multe, dar nu reușise nici una, toate acele gazete apăruse, durase cîteva luni și murise.

Desigur că acest lucru a făcut pe membrii „Junimei" să stea mult timp la îndoială ; însă cercul intelectual la Iași, de altmintrelea ca în toată țara, era destul de restrîns pentru ca „Junimea" să nu aibă mult timp nevoie de un organ de publicitate, cît timp „Junimea" nu a avut organ de publicitate.

Prelegerile populare în fiecare an țineau loc de un fel de literatură vorbită. Dl. Maiorescu le introdusese și erau, cum am spus altădată, în mare favoare. Mi-aduc aminte de acele prelegeri cînd dl. Maiorescu era directorul liceului (eu eram prin clasa a 2-a sau a 3-a a liceului). Pe la unu jumătate dl. Maiorescu pleca la prelegeri, duminicele ; noi îl așteptam pe scările de ieșire ca să-l vedem cum se duce. Sub pardesiul său galben îi zăream fracul. Eram amețiți. Apoi o mîndrie ne umplea inimele noastre de copii, de vreme ce, cel care ținea asemenea prelegeri, frecventate de aristocrația intelectuală și cea de sînge din Iași, era directorul nostru și trecea, cu drept cuvînt, de cel mai învățat dintre profesori.

Avusesem, înaintea d-lui Maiorescu, doi directori pe care îi iubisem pînă la entuziasm, anume doi munteni trimeși de la București, pe Gheorghe Petrescu și pe urmă pe regretatul și talentatul poet N. Niculeanu, amîndoi naturi entuziaste, partizani înfocați ai Unirei, naturi ca să zic așa patruzeci-optiste. Gheorghe Petrescu, mai cu seamă, era mai tot timpul printre noi și la fiecare pas ne improviza cîte un discurs patriotic. Eram de exemplu în refector, pe cînd mîncam pilaful de grisă ; de o dată directorul nostru apărea și imediat auzeam : „— Băieți..." Așa începea discursurile sale, și ne vorbea cîte o jumătate de oră despre Unire, Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare etc. Apoi ne anunța că la masă vom avea și cîte un pahar de vin, ceea ce ducea entuziasmul nostru pînă la delir.

Niculeanu, care i-a succedat, era o natură mult mai profundă și sub entuziasmul lui aparent se trăda un mare dezgust de viață. Natură poetică în toată puterea cuvîntului, Niculeanu s-a apropiat imediat de „Junimea". Ne iubea în felul lui, brusc și foarte puțin comunicativ, dar ne iubea, asta se vedea în tot felul lui de a vorbi cu noi. În volumul său de poezii, astăzi uitat, se găsesc lucruri admirabile.

Ni se vorbește și vorbim în tot timpul de inspirație. La cei mai mulți poeți, așa numita inspirație este o pregătire laborioasă și înceată a subiectului și o căutare trudelnică a expresiilor, este ca acele discursuri așa numite improvizate, pe care oratorul le-a pregătit acasă timp de două săptămîni. Ei bine, citiți poeziile lui Niculeanu, dacă

le veți mai găsi — eu nu le mai am — și vă veți face idee ce însemnează un poet de temperament, aș putea zice ce înseamnă inspirația. Să nu credeți că aveți să găsiți o inspirație înaltă, largă, superioară, dar în tot ce scrie îl vezi că a pus creierul lui și, mai cu seamă, inima lui.

Amîndoi acești directori de scurtă durată de la Iași, au avut un sfîrșit trist, au murit tineri și nebuni.

Vă puteți închipui ce efect a produs venirea d-lui Maiorescu ca director, nouă, care aveam amintirea lui Petrescu și Niculeanu. Natural că nu-l puteam iubi și natural că luam partida profesorilor cu care dl. Maiorescu nu trăia bine. Nu-mi aduc aminte bine, de aceea nu pot afirma pozitiv, dar mi se pare că la cursul superior a fost și dl. Hasdeu profesor, pe cînd era dl. Maiorescu director. Aceste două naturi superioare și deosebite trebuiau să se ciocnească în raporturile lor zilnice, și printre noi elevii cei mici circulau versiuni de aceste ciocniri. Așa una, un calambur al d-lui Hasdeu, a cărui autenticitate iarăși nu o garantez. Într-o zi dl. Maiorescu se duce în cancelarie la ora 8 fix ca să controleze venirea profesorilor. Negăsindu-l pe dl. Hasdeu, notează în registrul de prezență a profesorilor în dreptul numelui d-lui Hasdeu, următoarele cuvinte : „d. Hasdeu *e absinte*". Apoi pleacă.

Peste cîteva minute sosește dl. Hasdeu și vede adnotația ; imediat adăugă și d-sa următoarele :

„Nu sunt *absinte,* ci sunt Hasdeu și am venit la clas".

Calamburul era asupra cuvîntului *absinte,* planta care a dat nume odioasei băuturi alcoolice cunoscute.

Noi făceam, cum vedeți, mare haz de aceste mici înțepături.

★

Cu toate că „Junimea" nu avea încă organ de publicitate, dar noi urmăream manifestările ei, iar ecoul de ce se petrecea acolo ajungea pînă la internatul nostru.

Un detail. Nu departe de liceu (*Academie* i se zicea) pe aceeași stradă, aș putea zice alături aproape cu partea externatului, era o cafenea numită *Franțoze,* una din cafenelele de lux de pe atunci a Iașului ; ea era frecventată numai de aristocrațime și de elita intelectuală a Iașului. De la ferestrele internatului se vedea foarte bine cine intră și cine iese de la acea cafenea. Seara mai ales, auzeam duruitul cupelelor și trăsurilor de lux care intrau în curtea cafenelei. De la observatorul nostru (ferestrele dormitoarelor) vedeam adeseori intrînd la *Franțoze* pe dl. Carp, Iacob Negruzzi, Leon Negruzzi și dl. Maiorescu, acest din urmă mai rar. Ne făcea o impresie mare.

În naivitatea noastră nu ne închipuiam că oameni pe cari îi văzusem în frac și mănuși albe în saloanele de la Banca Moldovei, ținînd prelegeri despre Shakespeare, Napoleon, Revoluția franceză, să meargă ca simpli muritori la cafenea. Idealul nostru era cam știrbit. Ce ar fi fost dacă am fi știut pe atunci, lucruri cari le-am aflat mai tîrziu, că conferențiarii cu Napoleon și cu toți ceilalți cezari din lume veneau seara la *Franțoze,* petreceau pînă foarte tîrziu, pînă înspre ziuă de multe ori, bînd șampanie și, mai cu seamă, cognac. Dl. Carp așa cum îl vedeți uscățiv, tot așa era și pe atunci, avea reputația în cercul cel intim de un amator foarte fervent a cognacului fin Champagne.

Așa că discuțiile de la *Franțoze* erau întovărășite întotdeauna de mai multe butelii în fiecare seară. Rămăsese la „Junimea" pînă tîrziu și un cuvînt de la acele seri memorabile, și cuvîntul era al d-lui Leon Negruzzi. Dar fiindcă anecdota primează, să o spun :

*

Regretatul Leon Negruzzi, o inteligență deschisă, o natură leală și francă, era de o veselie inalterabilă. Făcîndu-și studiile în Germania, — împreună cu frații săi, era fratele cel mai mare, — în timpul cînd studențimea era o adevărată instituție, își făcuse probele sale de a ține piept cu paharul de bere în mînă, studenților germani.

La *Franțoze* acest om bun și cumsecade își mai amintea de petrecerile de student, așa cum își poate aminti un om deja apucat de nevoile vieței. Leon Negruzzi era un causeur viu și interesant, îi plăcea mult să discute, avea talent literar, a scris și a publicat chiar cîteva nuvele interesante în *Convorbiri*.

Noaptea tîrziu la *Franțoze*, unul dintre junimiști striga pe băiet și îi zicea :

— Haide socoteala !

— Da, adăoga Leon Negruzzi, socoteala și *un cognac*.

Protestări din partea celor care erau grăbiți ; dar discuția se înfierbînta din nou. Peste un ceas dl. Carp striga din nou pe băiet și îi zicea :

— Socoteala !

— Și *un cognac*, adăuga Leon Negruzzi.

Așa că lucrul devenea interminabil.

Mai tîrziu mult, cînd eram și eu la „Junimea", Leon Negruzzi, grav, preocupat, deși vecinic bun, venea din cînd în cînd.

Cum îl vedea dl. Pogor striga :

— Socoteala !

Iar noi în cor adăogam :

— Și un cognac !

Leon Negruzzi zîmbea cu oarecare tristețe. Zîmbetul lui însemna : s-a dus, au trecut acele timpuri.

V

APARIȚIA „CONVORBIRILOR LITERARE"

Începuturile *Convorbirilor literare* au fost modeste. Nici o lucrare care să atragă atenția în opinia publică, sau să așeze deodată acea publicație pe linia întîia ; este o gazetă literară fără pretenție ; de bun gust, dar atîta.

Doi fruntași ai literaturei îi dau de la început colaborația : Vasile Alecsandri și Constantin Negruzzi. Este singura recomandație, și serioasă recomandație către public. Încolo debuturi de necunoscuți. În adevăr, necunoscuți erau poeții, precum : Bodnărescu, Cornea, Matilda Cugler, Iacob Negruzzi, Șerbănescu etc. Eminescu scria pe atunci prin gazete din Transilvania. Poezia ocupa cel mai însemnat loc în *Convorbiri*. Partea originală este că, poate pentru întîia oară, o altă literatură decît cea franceză este pusă de traducători la contribuție, acea germană.

Neculai Scheletti, maior, este acel care face cunoscut românilor cele mai frumoase și gingașe poezii din literatura germană. Traducerile lui delicioase și fidele au mare succes. Uhland, Heine, Lessing, Geibel, Goethe etc. sunt arătați cetitori-

lor *Convorbirilor literare*, iar publicul ales găsește imediat într-însii ceva adînc, vag, filosofic, ceva care nu seamănă de loc nici cu geniul nostru, nici cu școala literară de la noi. Aceasta e partea, o repet, originală de la început a *Convorbirilor* și una din direcțiile noauei reviste literare ce se inaugura.

Aceasta dă chiar loc la un început de invidie literară între *Convorbiri* și alte reviste românești.

Curioasă este opinia publică din toate timpurile !

Neculai Scheletti cînd traduce pe poeții mari germani nu se gîndește să facă politică, *Convorbirile literare* publicîndu-le, și ea este departe de o asemenea politică.

„Junimea" reprezentată prin d-nii Maiorescu, Iacob Negruzzi, Theodor Rosetti, Carp, care își făcuseră studiile în Germania, nu se gîndesc decît să facă cunoscut țărei pe poeții iluștri ai Germaniei. Dar fără de voia lor, ei căutară să stabilească superioritatea literaturei germane, față cu literaturile neolatine, franceză, italiană, spaniolă, la izvorul cărora oamenii noștri iluștri se adăpaseră încă de la începutul Renașterei. Mai pune încă un lucru, mai pune prezumpția tinereței și inflexibilitatea teoriilor, lucru ce găseai în abondență la dl. Maiorescu și ceilalți, mai ales la dl. Carp. În adevăr, dl. Maiorescu în discuții generale era mai conciliant, sau cel puțin mai rezervat în judecățile pe cari le da, dar dl. Carp cu intransigența sa cunoscută o spunea fățiș și tare : că afară de literatura germană și de cea engleză, shakesperiană, nu există altă literatură. Am asistat de multe ori la discuții între dl. Carp deoparte și d-nii Naum, Vârgolici etc., partizanii clasicismului

francez. De multe ori l-am auzit pe dl. Carp strigînd :

— Ce mai vorbiți de Racine și de Corneille, aceștia sunt tragediani de salon, personajele lor imitate din tragicii greci și romani poartă peruca pe care o purta Ludovic al XIV-lea, stăpînul lor, și contimporanii lui ! Iar sentimentele lor sunt sentimentele curtezanilor de la curtea regelui, precum și acele ale metreselor.

Mari protestări. Partizanii literaturei franceze replicau : răspunsul lor cel mai puternic era acesta :

— Dar Molière, ce zici de Molière ?

— Molière ? răspundea imperturbabil dl. Carp. Molière era fructul școalei spaniole, pe care a imitat-o și dacă are și originalitate, fiind singurul clasic francez de valoare, aceasta o datorește meseriei lui de cabotin, care îl îndepărta din cînd în cînd de curtea marelui rege.

Toate aceste păreri tranșante jigneau convingerile multora, iar cei cari erau crescuți în școala franceză, deprinși după comentatori de a admira fiecare vers din Racine și a se extazia de eroismul ce se degajează din versurile lui Corneille, contractau un fel de animozitate față cu literatura germană, pe care germanofilii i-o opuneau la fiecare pas.

Nu era numai atîta. Prin stabilirea pe tron a unui principe german, actualul nostru rege, se lovise în susceptibilitatea țărei de rasă latină, în convingerile celor mai mulți. Se vedea un pericol în viitor ; lumea fie naivă, fie interesată, credea în o apropiată germanizare a țărei ; cîteva întreprinderi mari în țară, avînd în frunte oameni de afaceri din Berlin, indispusese opinia publică ; politica, mizerabila politică își dezlănțuise patima în

jurul principelui și tînărului domn de origină germană ; toate aceste adunate, exploatate și detailate, stabilise o atmosferă germanofobă în țară.

În asemenea împrejurări, publicarea în traduceri de poeți germani și direcția în acest sens a *Convorbirilor*, punea încă untdelemn pe foc. De aceea asemenea publicații nu erau judecate din punct de vedere literar, ci din punct de vedere politic și de partid.

*

O amintire personală. Noi, elevii de clasa VII-a, în anul cînd au apărut *Convorbirile*, ne procuram această revistă. Mi-aduc aminte că cele dintîi lucrări la care îmi ațintеam ochii erau traducerile lui Scheletti. Uhland avea un farmec deosebit pentru mine. Așa știam pe de rost *Blăstămul cîntărețului*, precum și poezioarele drăguțe ale lui Heine. Dar dintr-o clasă de liceu, ca și în societate sunt progresiști și reacționari. Printre reacționari era un coleg Anastase Pompil, care toată ziua ne urmărea mișcările și ne critica la orice făceam sau ziceam noi. Cînd noi cîțiva ascultam citindu-se traducerile lui Scheletti, el sta deoparte, clătina din cap și se uita cu jale la noi, apoi ne zicea :

— Admirați, admirați, aveți să vedeți voi cînd peste zece ani nemții au să fie stăpîni în țară !

— Ce are afface, îi răspundeam noi, dacă poezia e frumoasă.

— De la dușman, ne replica el, să nu primiți nici ceea ce e frumos.

*

Nivelul politic pe atunci era foarte jos în Iași, măcar că cel cultural era sus. Nu e de mirare lucrul dacă și astăzi el este în halul în care toți îl știu. Căci e de remarcat un lucru : în genere nu făceau pe atunci politică militantă în Iași cei cu cultură, oamenii culți făceau numai literatură, așa că aproximativ erau două tabere : tabăra oamenilor inculți cari făceau politică și acea a oamenilor culți care făceau literatură. Ciocnirea între ambele tabere era inevitabilă.

Politicianii citeau *Convorbirile literare* — cînd le citeau — cum ar fi citit o gazetă politică, ei tălmăceau și răstălmăceau cele scrise acolo, dîndu-le înțelesuri denaturate, citind aproape prin versurile lui Uhland amenințări contra naționalismului. Apoi se mai știe un lucru : invidia este soră dreaptă cu ignoranța sau cu inferioritatea. Dușmanii *Convorbirilor* simțeau un fel de răutate, văzînd că acolo se publică poezii de poeți a căror nume măcar nu le auziseră înainte, traduse dintr-o limbă pe care n-o învățaseră.

Iată cum *Convorbirile* de la început căpătară porecla de *gazetă cu simpatii nemțești*, iar aceste simpatii fură de la început, și mai tîrziu și mai mult, exploatate în politică.

Mai adaugă încă un lucru : zilnic de la apariția *Convorbirilor*, poeți români inediți sau nu, începură a trimete producțiile lor, producții care erau sistematic refuzate. Și dacă ar fi fost numai refuzate ! Dar dl. Iacob Negruzzi nu se mulțumea numai cu aceasta, d-sa, cum am spus deja, deschisese o rubrică la sfîrșit cu titlul de *Corespondență*. În acea rubrică dl. Negruzzi persifla cu spirit și cîteodată chiar cu răutate pe nenorociții trimițători de poezii, ceea ce lovea adînc în amorul propriu al poeților. Aceștia deveneau aprigi dușmani ai *Convorbirilor* și, mai cu seamă, ai traducătorilor

din poeții germani. Locul ocupat de asemenea traduceri îl considerau ca uzurpat, acel loc trebuind să fie al lor.

Așa încît nu trecuse doi ani de la apariția *Convorbirilor*, și prin cercurile antijunimiste domina următoarea idee : că la *Convorbiri* nu se publică decît lucrări din nemțește și nu se consideră de bun, decît numai ce vine de la nemți.

Inspirat de acest curent, dl. Hasdeu mai tîrziu — după cum vom vedea — joacă *Convorbirilor* o farsă, trimițînd o poezie fabricată de d-sa, iscălind-o cu numele nemțesc Gablitz.

O altă critică care s-a făcut de la început *Convorbirilor*, a fost aceea că membrii „Junimei" își publicau lucrările lor chiar mediocre și proaste, pe cînd altele bune, venite din afară, erau respinse ; această acuzare a fost mai tîrziu poreclită sub cuvintele : „Societatea «Junimea» este o societate de admirație mutuală".

Critica aceasta numai în parte era întemeiată, dar faptul se explică foarte natural.

E drept că în *Convorbiri* s-au publicat în cea mai mare parte numai opere și lucrări ale membrilor „Junimei", rar, foarte rar, se publicau și lucrări trimise prin poștă.

De la început *Convorbirile* își au poeții, nuveliștii, istoricii lor, iar cercul este în mare parte închis pentru poeții, nuveliștii și istoricii din afară.

Ce însemna aceasta ?

Cine nu știe că la o gazetă literară, ca și la una politică, complezența nu poate fi exclusă, iar colegialitatea te face să publici lucruri care nu sunt tocmai merituoase. Cînd noi 30 ne adunam în fiecare seară, cum voiți ca să nu fi fost indulgenți

unii față de alții. Desigur că în *Convorbiri* s-au publicat multe lucruri slabe din partea membrilor „Junimei" ; critica nu poate să-și exerciteze în libertate toată verva, dar acest lucru nu se făcea din sistem.

Evident că lucrurile primite prin poștă erau mai sever judecate, săreau cu toții în adevăr asupra acelor lucruri ca lupii ; cei *9 care nu înțelegeau niciodată*, înțelegeau perfect, *caracuda* ieșea și ea din rezerva ei, pînă și Papa Culianu devenea elocvent.

Să fi văzut cum era depănat, smuls și pieptănat bietul autor ! Să fi auzit bietul om ce se zicea pe socoteala lui, ar fi fugit în lume. Toți erau critici, toți cunoscători, de aceea numai dacă lucrarea era în adevăr de valoare putea să treacă.

Pe cînd, de, cînd unul de *ai noștri* venea cu o lucrare, era greu să faci pe emancipatul și pe independentul. Cei *nouă* declarau îndată că nu înțeleg nimic, *caracuda* tăcea ca chiticul cum și era. Iacob Negruzzi se scărpina în cap, dl. Maiorescu căuta să inventeze o teorie ad-hoc, dl. Pogor făcea o strîmbătură, iar noi ne ghionteam pe furiș sau ne comunicam la ureche impresiile. Cu toate acestea lucrarea se publica.

Totuși, să fiu drept, multe lucrări, poezii sau nuvele de ale membrilor „Junimei" erau respinse, însă se păstra în respingerea lor oarecare formă. Așa dacă un junimist venea cu trei poezii, una i se respingea, dar două i se primeau ca să nu fie descurajat. În tot cazul una trebuia să i se primească de rigoare.

Același lucru cu nuvelele. La început *Convorbirile* aveau un nuvelist în persoana d-lui Dimitrie Morțun. Acest autor își trimetea nuvelele prin

poștă. I se refuzase vreo două. Peste o lună dl. Morțun mai trimete o nuvelă întovărășită de o scrisoare, care zicea cam acestea :

„D-le redactor, cred că-mi veți primi această nuvelă, *de vreme ce mi-ați refuzat două*".

„Junimea" găsi că omul are mare dreptate și pe acest considerent, poate pe singurul, i se publică nuvela : *Movila lui Dobreanu.*

VI

ÎNCEPUTURI DE LUPTĂ

Pînă la apariția *Convorbirilor literare*, mai că aș putea afirma că critica era rezervată numai *politicei*. O, aici ea domina pe toată linia, luptele politice erau tot așa de violente ca și acum, gazetele se combăteau cu ardoare, cu o singură deosebire : că pe atunci ziaristica era reprezentată prin oameni de valoare și sus puși în societate, precum C. A. Rosetti și Cezar Bolliac. Pe atunci gazetăria nu era încă o meserie, toată lumea, tot tineretul amestecat în politică lucra la gazete ; de aceea gazetele pe atunci conțineau articole remarcabile, dar numai atîta, partea informațiilor și de reportaj nu exista, pe cînd astăzi, cînd există gazetari de profesiune, partea de informații, reportaj etc., a luat o așa de mare dezvoltare, încît a ucis articolele și pe gazetarii cari mai înainte se ocupau cu asemenea lucru.

Pe atunci era o mare eflorescență de gazete în Transilvania și chiar de scriitori de valoare, precum Cipariu etc. Iar ca gazete existau : *Telegraful Român, Albina, Gazeta Transilvaniei, Federațiunea, Familia.* În Bucovina : *Foaia societăței, Bucovinenii* etc. Să nu uităm, de asemenea, că Transilvania dăduse naștere la o însemnată pleiadă de savanți și scriitori, precum și Bucovina. Pot de asemenea zice că în România liberă preponderența istorică și limbistică o aveau transilvănenii și bucovinenii. În adevăr, scrierile lui Petru Maior și a lui Șincai erau clasice. Papiu Ilarian redija importantul său *Tezaur ;* Laurian făcuse școală cu istoria și etimologia sa ; Bărnuțiu domina în Iași cu filosofia ; iar Cipariu și Pumnu din Bucovina își împărțeau terenul culturei limbei române.

Pe lîngă acestea, corpul didactic era împănat cu transilvăneni și oarecare bucovineni ; Iașul, Bîrladul, București, Craiova, erau centre de influență ardelenească. Scriitorii de origină din România liberă sufereau și urmau acea direcțiune ca elevi docili și supuși, afară de cîteva excepții, precum un om de talia d-lui Hasdeu.

Aceasta era situația literară cînd apar *Convorbirile.* Această revistă, fiind la început blajină și cam ștearsă, este foarte bine primită de confrații luptători din același ogor și dacă dl. Maiorescu, secondat de alți cîțiva, nu ar fi început a publica *criticele* lor în *Convorbiri,* ar fi deșteptat mari simpatii în cercurile literare. Mai ales în Transilvania, *Convorbirile* sunt la început bine primite ; poeziile și proza *Convorbirilor* încep a fi reproduse de celelalte gazete. Dar și aici se vede un semn al timpului. Fiecare gazetă reproducînd din *Convorbiri,* omitea de a menționa de unde e luată lucrarea și după teoria admisă lucrul era explicabil. În adevăr, de vreme ce toți care lucrau în literatură erau considerați ca solidari, era indiferent ca să se spună cine a publicat întîi lucrarea.

Era o apropriare a unei gazete în detrimentul alteia pe terenul național.

Și apropo de aceasta, nu mă pot opri de a nu face repede o observație. Plagiatul a fost mult mai întins la începutul mișcării noastre literare decît acum. Autorii de atunci, învățătorii noștri, aveau mai puține scrupule decît noi asupra acestui delict capital. Luați mișcarea de la 1821 încoace, cetiți pe fruntașii literaturei noastre de pe atunci și pînă mai încoace, și veți găsi plagiaturi mai la fiecare pas, scriitorii omițînd de a spune de unde au luat sau de unde s-au inspirat.

Aveau și un motiv pentru aceasta, controlul era mult mai greu pe atunci, dat fiind cercul îngust al cunoscătorilor : de altmintrelea ei erau grăbiți să scrie și să producă românește și omul cînd e grăbit nu se uită la asemenea piedici, care le consideră ca neînsemnate.

Ca să revin la subiect, redacția *Convorbirilor* se plînge de mai multe ori de asemenea omisiuni regretabile din partea foilor care reproduceau fără să spuie de unde. Dacă am insistat asupra acestui detail, este ca să arăt buna primire care se face *Convorbirilor* în Ardeal. În adevăr, gazetele *Perseverența, Țara, Albina, Telegraful român, Nepărtinitorul,* reproduc din fiecare număr al *Convorbirilor* poezii și nuvele. Asemenea gazete nu erau scandalizate de curentul german, știut fiind că în Transilvania și Bucovina aveau o educație germană.

La început, prin urmare, traiul este destul de bun între confrați și nici nu putea să fie altfel, date fiind începuturile *Convorbirilor.*

Așa, Bodnărescu publicînd tragedia sa *Rienzi,* cu aceasta nu lovea în nimeni, din contra. Lucrătorii literari erau încîntați că din ogorul literaturei române a ieșit o tragedie în versuri, chiar fragmentele publicate din *Othello,* traduse de dl. Carp, nu puteau face decît onoare națiunei. Dl. Ioan Maiorescu, tatăl d-lui Maiorescu, publica un itinerariu în Istria ; dl. Quintescu își publica un discurs ținut în memoria lui Vasile Lupu ; dl. I. Caragiani publica un studiu despre românii din Macedonia și poezia lor populară. Cel mult puteau să ridice oarecare critică aforismele d-lui Titu Maiorescu, ele erau foarte abstracte și, prin urmare, nu erau la uzul inteligenței comune.

Și aici iarăși trebuie să deschid un mic parantez.

Multe discuții au mai avut loc apropo de aceste aforisme, aproape tot atîtea ca și apropo de faimoasele epigrame ale lui Bodnărescu. Dl. Maiorescu venea la „Junimea" și anunța că are cu sine o serie de aforisme. Se stabilea îndată tăcere și fiecare din noi luam aerul atent obicinuit cînd maistrul vorbea sau, mai cu seamă, cînd maistrul cetea. Aforismele, toată lumea știe care trebuie să fie calitatea lor ; în puține cuvinte ele trebuie să conțină o idee, un sens de cele mai multe ori adînc, dar în acelaș timp de la sine e evident că înțelesul care conține trebuie să reiasă în mod clar. Un aforism confuz sau a cărui înțeles este aproape imperceptibil nu este un aforism.

Dl. Maiorescu aducea aforisme și foarte scurte dar și foarte lungi, care conțineau adevărate dezvoltări. Cetirea lor dădea loc la obiecțiuni și discuții foarte interesante. Și acum îmi aduc aminte de aforismele care au dat loc la discuții mai furtunoase.

Așa în seara întîia a cetirei aforismelor, dl. Maiorescu cetește următorul : „Prima treaptă pe care

ne urcăm spre mărirea omenească e un altar de sacrificii".

Acest aforism e urmat de o tăcere generală.

Dl. Pogor obiectează :

— Aforismul e scurt, prin urmare e bun ca formă.

Dl. Negruzzi, care vedea o răceală în atmosferă, voiește să producă o diversiune veselă și adresîndu-se către cei *9 care nu înțelegeau niciodată nimic* îi întrebă :

— Ați înțeles ceva ?

Dl. Nicu Gane răspunde :

— N-am înțeles nimic.

— Dar *caracuda ?*

— Nici noi, strigă vreo șapte-opt.

Atunci dl. Pogor se adresează în spre noi, adică în spre Lambrior, Tasu și mine și ne zice :

— Ce zic cei *trei români* la acest aforism ?

Tasu se înroșește, Lambrior, care era timid pînă se înfierbînta în discuție, mormăiește ceva neînțeles, iar eu cel mai curajos dintre dînșii răspund :

— Eu am înțeles aforismul, dar ideea care o exprimă mi se pare că nu e cu totul justă.

Dl. Maiorescu cu afabilitatea lui îmi răspunde :

— Ei, ei, să vorbească Panu.

Cînd deschid gura să încep, deodată dl. Carp care ședea ghemuit într-un fotoliu larg, cu genunchii la gură, ținîndu-și cu brațele genunchii, sare din locul său, îmi ia cuvîntul din gură și zice :

— Apoi are dreptate Panu.

De aici se încinge o lungă și interesantă discuție asupra chestiei dacă efortul pe care îl face un om suindu-se tot mai sus și situația dominantă care

o capătă treptat, poate fi numită un altar de sacrificii.

Pe atunci încă nu era numită banca ministerială *bancă de durere,* dar altarul de sacrificiu a aforismului d-lui Maiorescu cam seamănă cu *banca de durere* a miniștrilor.

Cu toate explicațiile și argumentele d-lui Maiorescu au rămas cîțiva neconvinși, după cum, ca studenți ai d-sale la filosofie, nu ne convinsese cînd la curs definise procreațiunea ca un sacrificiu pe care generația prezentă îl face pentru cea viitoare.

Dl. Maiorescu citește apoi un alt aforism : „O măsură a oamenilor și a lucrurilor este propria lor umbră".

— A, da, acesta este bun, strigă dl. Carp, și adevărat !

— E și poetic adăugă Bodnărescu.

Dl. Maiorescu continuă cetind un al treilea, lung-lung de tot cu explicații și dezvoltări.

— Acesta nu numai că nu este aforism, ci este o adevărată *anaforă,* strigă dl. N. Gane.

Cuvîntul a rămas.

— Ai călcat, îi spune dl. Carp, forma scurtă și sentențioasă a aforismului.

Iar dl. Pogor hazliu ca totdeauna zice :

— Ascultă Titule, ai putea să faci o prelegere populară din aforismul tău.

Dar trebuie să închid acest parantez căci altmintrelea nu mai sfîrșesc.

Revin iarăși la subiect.

*

Nu trecu mult după apariția *Convorbirilor,* și armonia se strică în confraternitatea română și

aceasta din vina d-lui Maiorescu, care începu seria criticelor sale, începînd cu acea a *poeziei române*.

Mi-aduc aminte de impresia ce o făcea criticele sale, asupra noastră, a școlarilor și studenților; era și nu era simpatică acea campanie. Natural că pe atunci nu puteam să ne dăm seama bine ce era drept și întemeiat sau falș și exagerat, în campania ce dl. Maiorescu întreprinsese, dar sentimentul de jenă care ne lăsau unele din criticele d-lui Maiorescu, exprima în noi o stare sufletească nelămurită, dar desigur nu tocmai favorabilă luptătorului.

Și lucru de mirat, astăzi cînd îmi dau seama de toată această campanie, văd că adolescentul de atunci simțea just în multe părți a lucrării întreprinse de dl. Maiorescu, și că acel sentiment de jenă, neexplicabil pe atunci, reprezenta un fond de intuiție adevărată.

Dl. Maiorescu ca orice luptător lovea, dar nu lovea totdeauna just, sau, mai bine, înfigea sabia mai adînc decît trebuia.

Ia să discutăm puțin. Desigur opera sănătoasă, pe care dl. Maiorescu a făcut-o acum 25 de ani a fost critica poeziei române. Acolo dl. Maiorescu a văzut just și s-a întemeiat pe norme estetice sănătoase, pe care — mă grăbesc a adăogi — nu le inventase, ci le apropriase din școala germană; dar lucru este în această privință indiferent.

Ceea ce este important este că d-sa ne-a adus norme sigure și a ridiculizat cu drept cuvînt o tendință a literaturei noastre de atunci, care putea cu timpul să cadă în copilărie.

Această operă, o mai repet, a fost sănătoasă, de o reală utilitate, însă opera în sine nu a fost mare,

adică nu a fost una din acele cari stabilesc pe un om, punîndu-l sus, sus.

Mă explic. Dl. Maiorescu, tratînd chestia poeziei române, a făcut operă mai mult didactico-estetică, un mic compendiu admirabil de regule în această privință, cu exemple foarte fericite. Dar sarcina era așa de ușoară! Nu-și poate închipui cineva, în ce stare de copilărie era pe atunci literatura noastră curentă! Afară de cîțiva poeți de real talent, Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Bolintineanu, și încă vreunul, doi, pe care dl. Maiorescu nu-i critica, ci din contră îi lăuda, încolo toată mulțimea de așa numiți poeți erau scriitori de ocazie, sau lipsiți de talent.

Ce imens progres am făcut de atunci și în această privință! Nu mă gîndesc, zicînd acestea, la poeții de astăzi de frunte sau la poeții de mîna doua, dar pot afirma și dovedi la nevoie, că astăzi tinerii începători în ale poeziei sunt superiori așa numiților fruntași de pe atunci, cu rezervele arătate mai sus. Poeților noștri de astăzi le lipsește originalitatea, dar afară de aceasta ei posedă cultura, au sentimentul estetic, scriu frumos și cu gust, adică au toate calitățile pe care instrucția și educația le pot da cuiva; pe cînd poeților de atunci le lipsea cultura, le lipsea nu numai gustul estetic, dar chiar și bunul simț, nu numai că nu erau poeți, dar nu erau scriitori, în sensul comun al cuvîntului.

Vă închipuiți pe asemenea poeți, supuși la critica acerbă și mușcătoare a spiritului d-lui Maiorescu.

Nu voiesc să mă ocup în special de regulele estetice stabilite atunci de dl. Maiorescu, ar fi a merge prea departe; acele regule erau de o sim-

plicitate clasică și ca toate regulele simple erau lipsite de elasticitate și conțineau numai o parte de adevăr ; sau mai bine, acele regule erau întemeiate, dar pe lîngă dînsele mai existau o mulțime altele pe care dl. Maiorescu le înlătura, și din această cauză dădea lucrărei sale un aer de micime, de ceva îngust, fără atmosferă în jur. În regulele estetice ale d-lui Maiorescu, un poet original și de un mare avînt intelectual nu putea intra, normele erau prea înguste, conținutul prea mic ; acele regule sunt admirabil de bune pentru talente mediocre și pentru poeți a căror calitate este corectitudinea și cuminţenia.

De altmintrelea aceasta caracterizează talentul și spiritul d-lui Maiorescu. Acest bărbat duce la perfecție calitățile intelectuale care le are, dar îi lipsește zborul, îi lipsește lărgimea de vederi, îi lipsește puterea de a generaliza, criticele sale sunt juste, însă ele privesc adesea ori numai o față a lucrurilor și, prin urmare, sunt nedrepte. Acest lucru îl voi arăta cînd mă voi ocupa cu criticele stărei generale a spiritului publicului din țară. Iată după mine explicația pentru ce dl. Maiorescu în politică și în judecarea chestiilor sociale nu s-a ridicat la înălțimea la care talentul d-sale ar fi fost îndreptățit să aspire.

Să dau un exemplu apropo de regulele estetice stabilite atunci de dl. Maiorescu. Nu am cartea d-sale în mînă, prin urmare voi cita din memorie. O regulă principală estetică pe care o stabilea era : că poetul trebuie să se servească de materialul sensibil, păzindu-se de cel abstract, și că toate imaginele sale trebuie să fie sensibilizate, adică puse în forme concrete. Poezia, adăuga — repet, citez din memorie — trebuie să fugă de

abstracțiuni, domeniul ei este acela al imaginilor plastice. Și-mi aduc aminte că între alte multe exemple, aducea versul cunoscut al lui Bolintineanu :

„Stă bătrînul Mircea *încărcat* de ani"

și adăugea că cuvîntul *încărcat* materializa ideea, făcînd-o plastică.

Necontestat că dl. Maiorescu avea dreptate, dar acest adevăr nu este din acele care exclud orice altă formă poetică, nu este o normă unică, ci este numai una din normele estetice ; iar eroarea d-lui Maiorescu era că dădea regula ca unică și, prin urmare, condamna mai dinainte orice altă formă abstractă, cu care un poet original s-ar fi putut servi și cu mare succes.

Așa, necontestat că dacă iei poeții antici și poezia populară modernă, teoria d-lui Maiorescu se găsește deplin justificată. În Homer întîlnești foarte puține abstracțiuni, poezia noastră populară e plină de imagini plastice și sensibile, care sunt admirabil de frumoase. Comparații cu idei sau cu concepțiuni abstracte întîlnești foarte puține, așa ideea repeziciunei în poezia populară o găsim exprimată :

Iepurește,
Păsărește.

Prin urmare sensibilizare.

Dar tot în poezia și poveștile populare găsim exprimată repeziciunea prin cuvintele :

Iute ca gîndul

O imagine foarte abstractă, în care ideea sensibilă este comparată cu ideea cu totul abstractă a operației gîndirei.

Iată deci că întîlnim și în poveștile și poeziile populare o imagine tocmai contrară regulei estetice a d-lui Maiorescu.

Dl. Maiorescu cînd stabilea acea faimoasă lege estetică, care o mai repet, este și ea *alăturea* cu altele întemeiată, nu ținea seamă de oarecare lucruri generale.

Mai întîi, este o greșeală literară de a voi să separi o limbă în două, în limba poeților și în limba vorbită de oameni. Cum că prin natura poeziei ea comportă oarecare particularități de expresie și de material, acest lucru e adevărat, dar de aci nu urmează că limba poetului trebuie să fie alta de cît cea literară a oamenilor culți. Cînd dl. Maiorescu cerea ca poetul să-și sensibilizeze gîndirile sale abstracte, cerea o lucrare aproape imposibilă pentru mulți, în tot cazul o lucrare forțată, laborioasă. Închipuiește-ți un poet, un adevărat talent poetic, deprins a gîndi și a exprima cu imagini abstracte, silindu-se ca să puie în forme plastice inspirația sa, și pentru aceasta, alergînd după asemenea material care nu i se prezintă spontaneu în minte, alergînd zic cu disperare după căutarea unui asemenea material și fiind silit să-l împrumute din poezia și din expresiile populare! Ce devine originalitatea lui?

Cele ce dl. Maiorescu scăpa atunci din vedere, erau următoarele: limba fiind exprimarea gîndirei, ea se modifică, se lărgește, se sensibilizează sau se abstractizează după progresul și dezvoltarea culturei omenești. O limbă la început este totdeauna plastică, conținînd imagini sensibile și foarte puține cuvinte abstracte. Pentru ce, n-am nevoie să spun, căci lucru se înțelege de la sine. Cînd cercul de gîndire a omului se lărgește tot mai

mult, cînd el are alt material decît numai cel sensibil, atunci tendința de abstracțiune se impune, iar cuvintele, care la început exprimau înțelesuri materiale, servesc a exprima noțiuni abstracte, așa că cu încetul cercul noțiunilor abstracte se mărește într-o limbă. Cînd cultura ia o dezvoltare foarte mare, atunci, pentru nevoia exprimărei unui imens material al gîndirei și al ideilor, operația abstracțiunei devine dominantă, iar elementul abstract domineză pe cel material.

Prin urmare, a cere de la un poet cu cultură abstractă, care în producțiile sale nu se mulțumește a cînta cîteva sentimente sau cîmpia cu florile, ci caută a exprima varietatea sentimentelor și a cugetărilor sale, a-i cere, zic, ca el să se păzească ca de foc de idei și imagini abstracte, în tot cazul de a prefera pe cele sensibile, este a-i cere ceva imposibil, este a știrbi domeniul poetic și a-l reduce la o simplă armonie poetică, la simple jucării de versificație sau cel puțin a exclude din materialul poetic, întreg materialul imens, cu care dezvoltarea științei și a culturei a înzestrat spiritul omenesc.

Astăzi un om cult are un vast domeniu nou, din care poate să-și ia expresiile, comparațiile, imaginile. Este necontestat că noi astăzi exprimăm altmintrelea ideea repeziciunei, a mișcărei, servindu-ne de alte comparații cînd le facem, decît cele a țăranului. Deosebirea dintre limba noastră și a țăranului este o anomalie, trebuie să tindem a o suprima în interesul universalității culturei.

Dar anomalia există mai mult decît în țările culte. Este un fapt: Un țăran poet nu poate să se exprime în limba noastră abstractă, nici nu poate

îmbrățișa cercul larg a gîndirilor noastre. Poți să ceri de la un poet cult ca el să se scoboare la expresiile simple și la concepțiunea simplă a poetului popular ? Este numai aceea poezie ?

Și atunci se pune marea chestie, cunoscuta chestie, mult dezbătută : dacă civilizația noastră, rezultatul progreselor științei, este proprie poeziei sau nu ?

Dacă judeci după regulele de estetică, stabilite acum 25 de ani de dl. Maiorescu, s-ar părea că d-sa rezolva pe atunci chestia de mai sus în mod negativ, aceasta este însă numai o deducere a mea.

Eu cred că poezia — dezbrăcată sau îmbrăcată în versuri, — este una din fețele multiple ale gîndirei și ale sentimentelor omenești și, ca atare, va exista totdeauna, ea însă se va modifica ca formă și ca material, după cum creierul și cultura omului se vor modifica, că prin urmare poezia este compatibilă cu orice sistem de credință și orice civilizație, că inspirația își va găsi totdeauna materialul său propriu și că separația între materialul sensibil și cel abstract este în tot cazul prea absolută.

Dar iată-mă departe, prea departe, de cadrul restrîns al acestor amintiri.

Revenind, critica poeziei române a d-lui Maiorescu acum 25 de ani, măcar că conținea regule, în tot cazul discutabile, însă ea a fost de o mare valoare practică pentru starea literară în care ne aflăm.

Nu același lucru pot zice și despre celelalte chestiuni cu un caracter mai general, pe care le-a abordat dl. Maiorescu. Acolo d-sa a fost mai nedrept, mai ales cînd s-a atins și de domeniul poli-

tic, parte unde acest eminent bărbat păcătuiește mai mult și se distinge mai puțin.

*

În campania pe care dl. Maiorescu a întreprins-o în criticele sale în coloanele *Convorbirilor literare*, d-sa își alegea în genere bine obiectul de criticat și scopul de urmărit. Acea campanie, chiar cînd era nedreaptă, purceda dintr-un spirit cu desăvîrșire nou.

Dar i s-a întîmplat să atace dacă nu pe nedrept dar cel puțin fără o utilitate mai însemnată și fără un rezultat mai plauzibil, pentru simpla plăcere de a critica și a întoarce în ridicol lucruri foarte explicabile.

Aceasta a fost cazul cu critica limbei române din ziarele din Austria.

Într-o bună dimineață ne trezim noi, cititorii *Convorbirilor*, cu începutul unei serii de articole, în care dl. Maiorescu cita exemple de numeroase nemțisme din ziarele transilvănene, continuînd apoi în mai multe numere același lucru și silindu-se să dovedească că această limbă stricată are o mulțime de inconveniente, fie din punct de vedere național, fie din acel al formării noțiunilor în creierul omului.

Aceste critice nu ne-au plăcut nouă, nouă pe care dl. Maiorescu deja ne deprinsese cu lucruri mai substanțiale.

O simplă notiță sau cel mult un articol ar fi fost suficient ca să atragă gazetarilor din Transilvania atenția asupra prea multor nemțisme.

Dar ia să vedem care era pe atunci situația limbei scrise în Transilvania. Pînă la începutul veacului al XVIII-lea, cînd o parte din români fac

uniunea cu biserica catolică recunoscînd autoritatea Papei, pînă atunci nu exista propriu-zis o literatură deosebită scrisă, românească, exista numai un lucru, existau cărți românești bisericești ; și trebuie să adaug : și această literatură bisericească fusese creată tot prin îmboldiri cu caracter religios, căci ideea de a traduce cărțile bisericești în românește fu sugerată românilor cu ocazia lățirei protestantismului în Transilvania.

Din diferitele documente și acte de pe atunci, rezultă că românii vorbeau acolo o limbă care nu se deosebea mai de loc de limba vorbită în țările noastre.

Românii făcînd uniunea bisericească, tineri clerici fură trimiși la Roma, astfel ei începură a învăța limba latină și a se înflăcăra de limba vechilor romani, a căror — și se întîmplă ca limba romană să fie și cea a bisericei catolice — descendenți erau. Atunci, o nouă literatură românească începe a înflori, literatură în care limba română este adusă cît se poate mai mult la ortografia și formele latine, iar cercetările istorice sunt îndreptate exclusiv să dovedească continuitatea etnică și culturală pe aceste locuri a vechilor romani, deveniți românii de astăzi.

Această literatură domnea și acum douăzeci și cinci de ani. Scriitorii transilvăneni, adică literații și oamenii de știință creau o asemenea limbă și se inspirau din asemenea idei.

Se mai întîmplase însă în timpurile din urmă și altceva. Transilvania aparținuse, pînă la 1866, domniei directe austriace ; românii, fatalmente, crescuți în școli unde limba austriacă era obligatorie și nevoiți a-și forma educația și cultura din literatura germană — nemăsurat superioară față

cu începuturile rudimentare ale unei culturi românești — se influențară de acea cultură și literatură ; apoi neavînd o limbă formată propriu literară, ci aproape o limbă artificială fabricată din elemente latine, românii nu puteau să se sustragă de la influența limbei culte germane.

Cu o asemenea limbă, presărată de nemțisme, se serveau mai cu seamă gazetele politice. Nimic mai explicabil, dacă nu mai natural.

Ei bine, dl. Maiorescu găsește, cum am zis, cu cale ca să facă o chestie din limba scrisă de gazetarii din Transilvania, și o chestie serioasă, cu consecvențe incalculabil de rele. În fond, lucrul nu era serios și scriitorii transilvăneni ar fi putut foarte bine să întoarcă argumentele cu germanismele din limba lor, arătînd franțuzismele din limba vorbită în România pe un fond de grecisme, turcisme etc.

Am avut curiozitatea ca să văd în *Convorbiri* această polemică. În adevăr, exemplele pe care dl. Maiorescu le da, luate din diferite gazete românești transilvănene, sunt vădite ca germanisme, și de multe ori traduceri *ad-litteram* a expresiilor și locuțiunilor germane. Însă cu această ocazie am constatat că unele nu numai că nu au fost stîrpite din limbă, dar s-au introdus și în limba scrisă în România. Iată un exemplu :

Gazeta Transilvaniei vorbind despre un general strămutat de la Pozonium la Brünn, adăugea : „o muzică de pisici i se pregătea în Pozonium".

Dl. Maiorescu critica această expresie, care e o traducere literară a lui *Katzenmusik*. Foarte bine, dar e întrebarea : care este expresia românească, care ar putea exprima ideea de *Katzenmusik* ? În românește nu este ; iată-ne deci în situația displă-

cută de a renunța la o idee așa de nostimă, numai pentru cuvîntul că nu avem expresie. Și atunci dl. Maiorescu adăuga că scriitorul transilvănean trebuia să scrie fraza de mai sus în următorul mod : *„Un charivari* i se pregătea în Pozonium". Cu alte cuvinte propunea ca cuvîntul nemțesc să fie înlocuit prin unul franțuzesc și cu acesta, adică cu cuvîntul *charivari,* se purifica limba românească.

Ei bine, după douăzeci și cinci de ani limba a condamnat pe dl. Maiorescu, căci *charivari* din ce în ce este întrebuințat mai puțin, pe cînd toată lumea azi înțelege ce înseamnă o muzică de pisici. De altmintrelea, *o muzică de pisici* este o exprimare mult mai plastică decît *charivari,* a cărui etimologie este necunoscută.

Printre exemple nimerite, dl. Maiorescu dădea unele îndoielnice. Așa găsise în *Federațiunea,* expresia :

„Franța se pregătește, nu mai *sufere* îndoială".

Dl. Maiorescu corecta ; pretinzînd ca să se zică : „nu mai *încape* îndoială". Astăzi noi zicem : „nu mai face umbră de îndoială", adică un franțuzism vădit și nimeni nu se mai scandalizează. Iar expresia criticată „nu mai *sufere* îndoială", astăzi este curent întrebuințată. Critică mică, meticuloasă !

Tot acea foaie îndrăznise să scrie : „Pot spune din *fîntînă* credibilă". Expresia nu era nimerită, dar dl. Maiorescu ca să arate enormitatea ei, adăugea : „Închipuiți-vă un francez care ar zice : „Je peux affirmer d'une fontaine croyable."

Dar un francez care ar zice : „Je peux affirmer d'une source certaine" ?

Oare cuvîntul de *source* nu exprimă în franțuzește, ceea ce *fîntînă* exprimă dincolo ? Azi în

românește se zice curent : dintr-un *izvor sigur,* dintr-un *izvor neîndoielnic,* ba poți zice dintr-un *izvor credibil.*

Aceste lucruri le arăt pentru ca să confirm ceea ce la început am zis, adică că din toate criticele d-lui Maiorescu, desigur că acea a limbei române din ziarele din Austria a fost cea mai slabă și cea mai puțin fondată, privită în generalitatea lucrurilor.

*

La aceste critici *Gazeta Transilvaniei* răspunde d-lui Maiorescu și cu succes. Așa, numita gazetă începe prin a recunoaște că ziarele din Austria scriu rău românește, dar se miră pentru ce și cele din Iași scriu poate și mai rău. Apoi *Gazeta Transilvaniei* face și spirit, și spirit nimerit. Nu mă pot împiedica de a-l cita :

„În marele număr de proverbe românești este unul care zice : «Satul arde și baba se piaptănă» ; acuma uită-te, în anul 1868 își află dl. Titu Maiorescu de a cere de la publiciștii de dincoace stil neted, gramatică, ortografie".

Și mai la vale :

„A cere de la noi astăzi ca să scrim pe placul d-lui Tit Maiorescu, ar fi ca și cînd ai cere de la ofițeri ca între șuierăturile gloanțelor și vaietele celor răniți, să scrie rapoarte și buletine elegante și caligrafice"!

Nimic mai just și mai de spirit ; toată critica d-lui Maiorescu cade față cu această idee, cu care *Gazeta Transilvaniei* explică admirabil situația românilor de acolo.

În adevăr, de la 1868 începe mai cu seamă — dacă nu mă înșel — lupta grea pentru românii

de acolo, luptă pe care o continuă și astăzi. Regimul austriac fusese, de bine de rău, suportabil, din punct de vedere al dezvoltării culturei naționale ; dar cînd în locul aceluia vine după războiul austro-prusian regimul unguresc în Transilvania, lucrul se schimbă cu desăvîrșire. Cine n-o știe aceasta. Românii încep a duce o luptă plină de pericole, și avea dreptate *Gazeta Transilvaniei* cînd compara starea lor cu acea de război în care gloanțele șuieră pe la urechile luptătorilor.

Cu bună credință, era momentul de a ataca acea ziaristică bravă și patriotică, care totdeauna și-a făcut datoria ei luptînd pentru naționalitate ?

De altmintrelea, nici pericolul pe care îl întrevedea dl. Maiorescu atunci, din fericire nu a avut loc ; eminentul critic al *Convorbirilor* prevedea urmări foarte triste pentru limba română din cauza germanismelor din gazetele transilvănene. În locul acelor prevederi pesimiste, vedem din ce în ce mai mult o stare foarte satisfăcătoare și un progres mare în limba scrisă în Transilvania.

Astăzi în Transilvania se scrie o limbă — cu puțină excepție de natură locală — frumoasă și curată. Suntem departe de limba de la 1868, suntem pe cale de a avea o limbă unică literară scrisă de toți românii din toate unghiurile locuite de ei, deosebirea între limba noastră literară și cea scrisă de transilvăneni dispare în fiecare zi.

Critica d-lui Maiorescu n-a avut în această privință nici o înrîurire, ea a supărat și încă foarte mult, dar nu a remediat.

Îndată ce în România liberă mișcarea literară s-a dezvoltat, producînd pe lîngă Alecsandri, Bolintineanu etc., poeți și scriitori de mare valoare, îndată ce mișcarea literară s-a lățit și popularizat

cu elemente în care cel transilvănean a făcut și face încă parte, era natural ca și în acest caz, ca și în toate, influența unei literaturi deja formate și culte să se resimtă în toate părțile unde se scrie și se vorbește românește. Este o lege fatală, de la care chiar rău voitorii nu se pot sustrage.

Dl. Maiorescu simțește dreptatea răspunsului *Gazetei Transilvaniei* și a celorlalte gazete ; în loc ca să închidă incidentul, d-sa face greșeala de a căuta să lărgească obiectul discuției și să generalizeze ceea ce la început se mărginise a aplica asupra unui caz special.

În critica *Poeziei române*, dl. Maiorescu uitase a se ocupa de o parte, cea mai veche a literaturei noastre. Acest lucru îl constatăm chiar noi studenții de la Universitate.

Nu știu cum se face, încă prin liceu noi avusesem în mînă pe Conachi și pe Beldiman. Ba chiar știam pe de rost o mulțime de versuri din *Cheia* lui *Beldiman* intitulată : *Jalnica tragodie a țărei Moldove*.

Dl. Maiorescu nu zicea un cuvînt. Mișcarea literară începuse cu V. Alecsandri. Cu toate acestea, cum am zis, poezia n-a încetat niciodată la noi de a înflori : la popor poezia populară, în clasă cultă boierească fabule, poezii lirice și cîte odată epopee sau tragedii, cum am pomenit mai sus.

Aceste poezii boierești nu se transmiteau ca la țărani din gură în gură, ci copiile lor treceau din mînă în mînă în cercurile mai ales ale societății. Un boier literat compunea niște versuri, o epigramă, o odă anacreontică la o iubită, un cîntec de veselie. Acele versuri nu se tipăreau, ele rămîneau în manuscript, se scoteau copii de pe dînsele. Nu se tipăreau, mai întîi fiindcă tiparul era rar

și anevoios, al doilea, fiindcă autorul nu ținea numai decît să treacă de poet, și al treilea, poate el nu voia să se știe că el e autorul. Nu-și poate închipui cineva cîtă literatură manuscrisă mișuna mai ales în Moldova, de la jumătatea veacului al XVIII-lea în sus. Fiecare boier își avea biblioteca lui inedită cu teancuri de poezii, traduceri străine și literatură.

Pe la 1860 asemenea literatură se găsea prin podurile caselor boierești. Dacă s-ar fi găsit cercetători ai unei asemenea literaturi, după cum s-au găsit pentru cea populară, ar fi găsit lucruri foarte interesante și cîteodată bucăți de o reală însemnătate literară, bucăți scrise fără pretenție după inspirația momentului.

Vasile Alecsandri a scotocit pe ici pe colo această literatură, ba în calitatea lui de poet avea privilegiul ca boierii să-i aducă la manuscripte ce găseau prin gherghire [1]. Era singurul om în curent cu această mișcare a veacului trecut. El aducea din cînd în cînd la „Junimea" asemenea curiozități din care *Convorbirile* au publicat cîte ceva.

Mult haz făceam noi de catastihurile pe care Vasile Alecsandri ni le prezinta cu spiritul său sarcastic. Așa o dată ne aduse socotelile unui boier, care vine în Iași și stă 7 zile. Venirea unui boier din țara de sus sau de jos, era un eveniment pe atunci pentru acela. Călătorul își notează cu minuțiozitate toate cheltuielile făcute în Capitală, cheltuieli mărunte pentru mici cumpărături de băcănie, pentru cîteva rînduri de haine etc. Apoi urma o cifră de 80 de galbeni, pe care o justifica

[1] Beci sau cămară în care se păstrau, odinioară, obiectele de preț.

cu următoarele cuvinte : „Cheltuieli pentru ceva știut mie".

La aceasta „Junimea" întreagă pufnește de rîs, dl. Pogor bătea din picioare și din mîini, iar unii adresîndu-se d-lui Culianu îi zise :

— Papa, aș voi să-ți ved catastihul ? N-ai și d-ta cheltuieli știute numai de d-ta ?

Papa Culianu se înroșea.

Printre alte socoteli ale altor persoane se găsea urme de bacșișuri date la slujbași. Așa în contul unui boieraș se vedea următoarele : 27 de lei 15 parale dați lui Başbulibaș Dumitru pentru *oarece*.

Poeziile boierești de care vorbesc, după cum am spus, sunt mai toate de dragoste ; era genul în favoarea veacului. V. Alecsandri ne-a citit într-o seară niște versuri de toată drăgălășenia găsite într-un manuscript al lui Jogale, pe care *Convorbirile* le-au publicat apoi. Ele slăvesc amorul. Nu mă pot opri de a le reproduce ca curiozitate pentru cititorii deprinși cu versuri muncite, bazate pe suferinți închipuite și pe idei posomorîte.

CÎNTEC DE LUME

Am hotărît cît trăiesc
Să iubesc, să tot iubesc,
Nu vreau să fiu împărat,
Vreau să fiu amorezat.

Lumea-i tristă, bîrfitoare,
Ticăloasă-nșelătoare,
Nu-mi pasă, nu vreau s-o știu,
Amorez voiesc să fiu.

Strige lumea cît de mult,
Eu nu vreau ca s-o ascult
Decît glasul psichicesc
Care-mi zice să iubesc.

Fie alţii împăraţi,
Fie mari, fie bogaţi,
Eu sunt mult, mult mai avut
Cînd am ochi dulci să sărut.

Un poet dacă ar compune aşa ceva astăzi s-ar duce repede ca să caute un editor ca să-şi publice capodopera ; necunoscutul autor al versurilor de mai sus, compunînd din vîrful condeiului aceste stihuri, nu avea nici o pretenţie, el cînta amorul, cum cîntă păsările, în mod natural.

VII

CÎNTECILE COMICE ŞI ŞANSONETE

Voiesc să vorbesc ceva de un gen literar, aproape dispărut, care atunci se numea *cînticel comic,* un gen luat de la francezi, adaptat la moravurile noastre, foarte răspîndite pe atunci.

Convorbirile literare aveau doi şansonişti : unul ilustru, al cărui talent viu nu dispreţuia a se coborî şi la genuri mai uşoare, Vasile Alecsandri şi celalt simpaticul şi veselul Ioan Ianov, mort nu de mult.

Acest gen literar consista, în aceea că autorul lua un tip caracteristic care se preta la ridicol, îl înfăţişa pe scenă, făcîndu-l să-şi istorisească personagiul singur, întîmplări comico-nenorocite, sau îşi expunea ideile sale politice şi sociale şi toate

aceste amestecate din cînd în cînd cu versuri. Nu era propriu-zis un monolog, autorul simţea că monoloagele prin natura lor sunt monotone şi oricît ar cuprinde ele lucruri hazlii, tot obosesc cu timpul. Personajul, care era singur pe scenă, vorbea cu toată lumea, se adresa publicului, îl întreba — nu-i vorbă că tot el răspundea — dar aceasta făcea diversiune. Cîteodată se întorcea în spre culise de apostrofa un inamic imaginar, altă dată un glas dintre culise îl speria şi îl întrerupea. În *Herşcu Buccingiu,* tipul evreului care vinde *marfă mărunţişuri,* într-o boccea pe care o purta în spinare, cînd acesta făcea mai pe voinicoşul, de o dată un cîine lătra între culise şi atunci Herşcu începea a ţipa : ai ! vei... În *Cucoana Chiriţa* un glas din galerie îi striga : „Aferim cucoana Chiriţă !“ ca în revistele franceze. În fine, scena deş. era ocupată de un singur personaj, însă fiindcă acesta se certa şi discuta cu toată lumea, ea avea un aer de animaţie.

Acest gen l-a introdus la noi Vasile Alecsandri, creînd tipuri uşoare, dar foarte hazlii, care făceau deliciu unui public naiv. Ca tip de moravuri ne-a dat, cum am spus, pe *Herşcu Buccingiu ;* ca un tip de reacţionar, care nu admite nici Unirea, nici vreo reformă, pe *Timofte Napoilă ;* ca tip de liberal intrigant şi insidios, pe *Clevitici Demagogul ;* ca tip de cucoană de mahala, care se duce la Paris, pe *Cucoana Chiriţa la Paris.* Iar dl. Ianov a zugrăvit şi el tipuri foarte nostime politice, precum *Rugină Smichirescu,* alegător, vestitul *Von Kalickenberg* etc.

Cucoana Chiriţa la Paris şi *Rugină Smichirescu* a d-lui Ianov sunt publicate în *Convorbiri,* iar ce-

lelalte cîntece ale lui Vasile Alecsandri sunt mai vechi decît apariția *Convorbirilor*.

Actorul Millo, pe care l-a cunoscut toată lumea, era interpretul obicinuit al acestor creațiuni nostime și ușoare.

Noi, copiii, făceam mare haz la teatru de verva inepuizabilă a lui Millo. Cîteodată el juca în aceeași seară două cînticele de natură deosebite, începea prin *Timofte Napoilă* în care apărea ca un boier ruginit cu işlic în cap, cu antereu pînă jos și încins cu încingătoare cu paftale mari.

Alecsandri care era un spirit pe atunci liberal, puse în gura lui *Timofte Napoilă* toată critica pe care boierii işlicari și retrograzi o făceau noilor instituții și noului spirit de sub domnia lui Cuza. *Napoilă* tuna și fulgera în contra legalității și libertății, în contra reformelor, în contra bonjuriștilor de la Paris și plîngea timpurile scumpe cînd putea pune la scară pe oricine ca să-i administreze 25 de bice.

Cortina cădea ; cinci minute după aceea ea se ridica din nou și vedeam pe un tînăr îmbrăcat în haine moderne, cu părul lung, cu fața aprinsă, gesticulînd și perorînd ; era tot Millo însă, de astădată, în *Clevetici Demagogul*.

Am spus că Alecsandri era un spirit liberal, liberal în sensul de la 1848 și 1856. Din această pricină, el nu simpatizează mai încoace cu mișcarea de reformă liberală, deși Alecsandri nu era un doctrinar, căci în politică n-avea păreri, dar de la 1866, de la noua Constituție, el se alipește pe lîngă mișcarea junimistă din Iași, mișcare pe care noi, copii pe atunci, o consideram ca reacționară, retrogradă, confundînd-o cu apucăturile și eresurile vechei clase boierești. În aceasta nu făceam decît urmam declamațiile liberalilor din Iași, împrăștiind felul lor de acuzații politice.

În realitate, „Junimea“ pe atunci era *conservatoare* ca și acuma, ea nu avea nimic comun cu vechile idei boierești. Cînd zic *conservatoare* ca și acum, vorbesc de fond, înțeleg felul de a gîndi, felul de a concepe politica, căci în privința ideilor ea s-a schimbat mult, foarte mult din fericire ; este drept să spun că și lucrurile s-au schimbat și au progresat de atunci.

„Junimea“ era atunci în contra mișcării direcției generale, a mișcării intelectuale, literare și politice, ceea ce era nu numai exagerat dar falș. Falsitatea venea de acolo că dl. Maiorescu mai cu seamă nu voia să țină seamă de un fapt, care se impunea atunci ca o necesitate irezistibilă, neînlăturabilă, de prima ordine, acela de a ne da cu orice preț, cu mijloace mici, cu oameni insuficienți, o organizație socială și politică de stat modern. Pe d-sa îl izbea numai artificialitatea înjghebării, defectele de detail, lipsa de cultură, lipsa de oameni, graba de a improviza ; dar nu se întreba criticînd toate aceste : ce ar fi putut face generația de atunci, ce organizare alta politică putea țara să-și dea, dacă s-ar fi ținut seamă de justa valoare a elementelor pe care le conținea ? Ce fel de mișcare culturală putea să aibă o țară, în care lipseau elementele solide și serios preparate ?

Era explicabil ca spiritele alese și culte să vadă greșelele și marele lipsuri ale unei înjghebări pripite ; spiritele culte sunt în genere în toate țările conservatoare, pentru ca să nu zic cuvîntul de reacționare. Pentru ce ? Pentru că ele sunt puse în mai bună situație de a vedea goliciunea forme-

lor și neseriozitatea încercărilor ; ele însă scapă din vedere că societățile nu se dezvoltă în mod normal și încet, ci și în mod pripit și artificial și că, cu anume forme date, timpul și progresul fac să dispară artificialul și din ceea ce o societate începe cu creațiuni factice, poate să ajungă la altele adevărat reale.

VIII

CREDINȚELE POLITICE ALE JUNIMEI

Pe cît pe de o parte „Junimea" a făcut școală în literatură, pe atîta pe de altă parte școala ei politică nu a putut prinde, căci „Junimea" avea o doctrină politică mult mai înainte ca societatea să facă politică militantă. Acea doctrină era, cum am spus mai sus, conservatoare îngustă, înăbușitoare de aspirații, fără orizont, fără circulație de aer liber, doctrină bazată pe observații de fapt scurte, pe deducții fără privire largă, pe un fel de pesimism încăpățînat.

Asemenea doctrini politice nu pot reuși, mai ales în publicul cel mare ; opiniei publice nu-i trebuiește raționamente subtile, nici preziceri descurajatoare, îi trebuie un ideal oarecare, îi trebuie o parte de optimism, îi trebuie formule, care chiar dacă nu se pot demonstra se pot pricepe, pot încălzi sufletele, și doctrina „Junimei" n-avea nici una din aceste însușiri.

Zic că „Junimea" avea idei politice înainte de a face politică ; acest lucru este natural. Nu este om cu idei și, mai cu seamă, cu principii generale care să nu aibă prin aceasta însusi o credință politică. Politica este considerarea lucrurilor și a chestiilor sociale dintr-o față a lor și este imposibil ca cineva să le privească din trei fețe și să se abțină de a le privi și din cea a patra. Un sistem filosofic te duce fatal la o formulă și la doctrini politice.

Toți filosofii care au îmbrățișat întregul cunoștințelor omenești, au cuprins în el și organizația politică din timpurile cele mai vechi, pînă în cele mai noi. Să iau doi moderni din cei mai însemnați.

Auguste Comte, un spirit eminamente științific, nici nu gîndea să facă politică militantă, nici n-avea o părere curentă de partid, dar în uvrajul său, după ce îmbrățișează întreaga dezvoltare a omenirei, nu poate prin deducție logică să nu aplice și la politică aceleași principii. Acest filosof admite regimul reprezentativ, fiindcă nu găsește altul superior. Admite ca cetățenii să voteze, dar conform spiritului său științific, nu admite ca toți egal să se amestece în toate chestiunile, fără ca să fie competenți, de aceea el împarte colegiul electoral în o mulțime de categorii după specialitățile mari ale activității omenești, și fiecare din aceste specialități își aleg reprezentanți. El are, prin urmare, o doctrină politică conservatoare sau, mai drept, o doctrină riguros dedusă din principiile științifice.

Herbert Spencer și el este conservator de doctrină ; el e contra sufragiului universal ca antiștiințific, el este partizanul unei elite sociale. După cum el nu permite ca în chestiuni de artă și de știință să se amestece oameni necompetenți, tot așa nu-i de părere ca cel dintîi venit să rezolve problemele sociale, care sunt cele mai greu de rezolvat.

Cine nu știe că toți filosofii antici sunt mai mult organizatori ai felului de a trăi în societatea omenirei, prin urmare lucrările lor sunt eminamente politice în sensul cel larg al cuvîntului.

Revenind la „Junimea", cei care au înființat-o aveau o doctrină, un sistem de credință în artă, în literatură, în știință, în istorie ; era cu neputință ca ei să nu aibă unul în politică, și acel unul nu putea să fie decît aplicarea aceleiași doctrini în chestie de aplicare și dezvoltare socială.

Doctrina literaro-artistică a „Junimei" era eminamente conservatoare, ea înlătura pe cei nechemați, ea făcea din artă și literatură un domeniu închis, ea impunea celor chemați chiar reguli riguroase de estetică, pe care trebuia să le aibă în vedere creînd opera lor. „Junimea" își crease doctrina din observarea și studiarea modelelor literaturei alese, fie antică, fie modernă, ea nu admitea, pot zice, nimic nou, nimic liber, nimic improvizat. Și această doctrină nu era numai a d-lui Maiorescu, ci era a tuturor fondatorilor. Așa dl. Carp era și d-sa un doctrinar estetic ca și dl. Maiorescu. De exemplu. Un poet de mediocru talent, Gheorghe Sion, scoate un volum de fabule ; volumul era deplorabil, erau fabule fără nici un înțeles, scrise într-o limbă neliterară. Acel volum cade în mîinile d-lui Carp, d-sa se indignează la cetirea lui și se hotărăște să facă o critică. Cum procedează dl. Carp ? În mod cu totul doctrinar. Începe a stabili regulele privitoare la fabulă, apoi ia la analiză fabulele d-lui Sion și dovedește că ele nu sunt nici concepute, nici scrise conform acelor regule.

Prin urmare vedeți cum reiese doctrina : scoți regule estetice din modelurile de genuri literare,

ilustrate de mari scriitori și le dai de executat scriitorilor tăi ; cine nu se abate de la ele este literat, chiar dacă nu are talent. Așa Bodnărescu a fost poetul și tragedianul *Convorbirilor*. De ce ? Fiindcă tragedia sa *Rienzi*, absolut mediocră, era scrisă conform tipului clasic de tragedie ; iar poeziile sale îmbrăcau totdeauna forma cunoscută în marii poeți germani.

Din contra, îndată ce un poet nu scria după regulele așa numite eterne ale artei, ci avea un talent pe care nu-l puteai băga într-un calup estetic, acel poet nu era gustat. Așa, Bolintineanu, care cu toată partea fantastică și neglijența stilului, este poet în toată puterea cuvîntului și unul din cei mai mari ai noștri, nu era gustat de „Junimea", ci considerat ca inferior altora. Pentru ce ? Pentru că talentul lui nu corespundea ca să pot zice așa, la nici una din fișele pe care „Junimea" le avea pentru toate genurile și pentru toate formele artistice și literare. Numai Eminescu s-a impus în contra, sau mai bine, printre regulele „Junimei". S-a impus, întîi, fiindcă avea mult talent și al doilea fiindcă făcea parte din societate.

Era natural deci ca și doctrina politică a „Junimei", după cum am arătat mai sus, să fie îngustă, încadrată în puncte fixe, care să nu lase loc vreunei surprinderi sau la ceva necunoscut.

Și în această privință tot dl. Maiorescu a fost primul doctrinar, el a formulat întîi în *Convorbiri* și încă din anul 1868 doctrina politică, după cum formulase pe cea estetică. Dar cîtă deosebire între una și alta, fie din punct de vedere al observațiilor, fie din punct de vedere al adevărului !

Cînd redactînd niște amintiri cineva este nevoit să se întoarcă cu treizeci de ani în urmă pentru

a pune în evidență ceea ce o societate sau un om se gîndea în materie de organizație de stat, este ușor de a arăta dreptatea sau nedreptatea acelei doctrini. Și știți pentru ce? Pentru că sunt treizeci de ani de experiență, treizeci de ani care infirmă sau confirmă cele susținute la 1868. Ei bine, experiența acestor treizeci de ani din urmă infirmă doctrina politică a d-lui Maiorescu, ea arată cu prisosință că dl. Maiorescu s-a înșelat, că pesimismul său și precizările sale nu numai că nu s-au realizat, dar ceea ce e mai mult, s-a dovedit că cei pe care d-sa îi combătea au avut dreptate.

Să mă explic. Răspunsul pe care cetitorii își aduc aminte că l-a dat *Gazeta Transilvaniei* relativ la observațiile critice ale d-lui Maiorescu asupra limbei române din Austria, tocmai fiindcă erau juste au enervat pe recele și metodicul critic. Și atunci vedem un lucru, vedem pe dl. Maiorescu ieșind din cadrul discuției restrînse a „limbei române în jurnalele din Austria" și ridicînd chestiunea, o generalizează.

Da, zicea dl. Maiorescu, cu ocazia polemicei amintite, totul este falș și artificial în întreaga noastră organizare dată. Înainte de a avea o activitate științifică am făcut o Academie, prin urmare am falșificat ideea Academiei; înainte de a avea artiști am făcut conservator de muzică; înainte de a avea un singur pictor, am înființat școala de Bele-Arte; înainte de a avea o singură piesă dramatică de merit, am fondat Teatrul Național. Toate aceste sunt forme goale: avem un teatru, mai repetă dl. Maiorescu, *după cum avem chiar o Constituție*, stafie fără trup, iluziuni fără adevăr, totul este formă fără fond. Și dl. Maiorescu, ca să dovedească și cu fapta părerile sale, își dă

demisia de la Academie. Iar o notiță în *Convorbiri literare* explică pentru ce își dă demisia; cauza este: „lipsa totală de rezultate, amăgirea completă în speranțele și așteptările sale asupra societății".

Ca logică și ca observații scurte, de fapt, tot ceea ce spunea dl. Maiorescu era exact, dar ca doctrină lucrul era falș.

Ia să întoarcem teza și să ne închipuim că cei cari cîrmuiau țara ar fi fost și ei partizanii unei asemenea doctrini, doctrină care consistă în a cere o formă numai cînd fondul o cere, a consacra o Constituție, numai după ce imperios și experimental ar fi fost reclamată și a da drepturi electorale numai aceluia care le merită și, mai cu seamă, luptă pentru căpătarea lor.

Căci aceasta este doctrina curentă la „Junimea". De cîte ori n-am auzit fraze ca: *Constituția este o haină prea largă pentru trupul nostru, drepturile electorale nu se dă ci se iau, în alte țări libertățile s-au căpătat cu prețul sîngelui, la noi se dă decrete!!!*

Ziceam, să ne închipuim că diriguitorii țării ar fi ascultat pe dl. Maiorescu în criticele sale și ar fi desființat Academia, teatru, școli care nu aveau profesori buni, tribunale cu noua organizare neavînd judecători la înălțime etc., etc.

Sau mai bine să ne închipuim că acei diriguitori ai țării, ar fi ascultat de la început pe dl. Maiorescu ca să nu înființeze teatru, decît cînd vor fi actori eminenți, să nu deschidă un conservator, decît avînd numai muzicanți excelenți, să nu întindă învățămîntul primar, secundar și universitar, decît cînd s-ar fi găsit în abundență profesori pregătiți pentru aceasta, să nu înființeze o Constituție, cu libertățile acolo prevăzute, să nu dea drep-

turi politice cetățenilor, decît cînd vor deveni luminați și culți etc., etc.

Ce am fi astăzi ? Unde era să fim ca cultură, ca progres, ca instituții, ca valoare de stat, ca poziție internațională ?

Concepțiile doctrinare politice, mai ales cele care sînt produsul gîndirei filosofice, cu toate că au caracterul riguros științific, sunt false cînd cauți a le aplica la societate, care este un corp viu în vecinică mișcare, a cărei viață e compusă din mii și mii de elemente, care are resorturi ascunse de o putere de expansiune gigantică, care conține comori de putere și de vigoare latentă, pentru care o formă goală, o ocazie, este destul pentru ca să se manifesteze cu o forță de improvizație necalculabilă.

Cu un corp social nu se procedează ca cu un cadavru, nu-l poți diseca etichetîndu-i fiecare mușchi, fiecare articulație ; unui corp social trebuie să-i dai forme largi să se dezvolte ; dezvoltarea lui se face în puterea vitalității organice, el umple în cursul timpului forma care întîi era goală cu produsul activității lui, o modifică, o ciuntește, o lărgește.

Cînd ni se vorbește de formă fără fond, se scapă din vedere un proces foarte real. Un fond poate nu are nevoie de o formă, dar o formă are nevoie de un fond și forma aduce de multe ori fondul. Așa, școli înființate provoacă cultura, în același timp cultura este consacrată de școli. Să dăm un exemplu.

Sunt țări care au avut artă, fără să aibe școli de pictură sau sculptură : Anglia și mult timp Franța. Din contră sunt țări mai tinere care prin

școli și institute bine dotate din punctul de vedere artistic au provocat o mișcare artistică.

Ce ar fi fost la noi dacă am fi înființat drumuri de fier într-o regiune oarecare, numai cînd s-ar fi dovedit că din anul întîi vor fi productive ?

Dar ce să mai argumentez pe această temă, pe care astăzi nimeni nu o mai neagă.

*

Articolul d-lui Maiorescu *contra direcției actuale*, pe care l-am analizat, a dat naștere unei protestări aproape unanime ; noi cei dintîi, studenți de la Universitate, am rămas indignați.

Această indignare la mine personal a fost alimentată încă de un fapt ; cititorii își amintesc că dl. Maiorescu în critica sa asupra stărei de lucruri de atunci, definea acea stare cu cuvintele : *formă fără fond*. Nu trecu mult și revenind din nou asupra subiectului, anunță și ținu o prelegere populară intitulată : *Forma și Fondul*, în care dezvoltă din nou teoria sa.

Cititorii poate își aduc aminte că la începutul acestor *Amintiri* am atins această chestie, arătînd că am combătut acea părere prin un articol publicat în o gazetă de ocazie.

Pînă atunci, teoriile estetice ale d-lui Maiorescu supăraseră numai cercul restrîns și sărac al literatorilor de pe atunci, cantitate neglijabilă în marele public. Acele articole estetice fură primite numai cu rezerve fără protestări, cu atît mai mult cu cît dl. Maiorescu avusese poate abilitatea de a lăuda într-însele și cîțiva poeți români.

Cu părerile d-sale politice lucrul merse mai greu.

Acest virulent atac fu resimțit de toți liberalii cari trăiau în formele constituționale, de toată lumea care se mișca în noua atmosferă socială. Gazetele politice începură a ataca.

Așa *Țara*, *Perseverența*, *Telegraful Român*, *Nepărtinitorul* etc., etc., începură a se întreba ce voiesc *Convorbirile* și, mai ales, ce voiește dl. Maiorescu.

Trebuie să spun că în momentul cînd apăreau *Convorbirile* în 1867—1868 nu exista gazetă literară propriu-zisă ; cu literatura se însărcinau tot gazetele politice, în care vedeai poezii, nuvele, satire etc. Ceva mai tîrziu a fost o gazetă de acest gen, care s-a distins de celelalte, *Columna lui Traian*, a d-lui Hasdeu. În această foaie dl. Hasdeu făcea și politică — nu-mi mai aduc aminte ce fel de politică — dar făcea mai cu seamă istorie și literatură.

În *Columna lui Traian* dl. Hasdeu a început a publica o serie de prețioase documente istorice, așa de rare și necunoscute pe atunci, serie pe care a continuat-o cînd, după aceea, a început a scoate *Arhiva* sa istorică.

Propriu-zis, în 1867, numai *Convorbirile* era gazetă literară, ea domina exclusiv situația. Fuseseră ce e dreptul cîteva gazete literare mai înainte, între care în București *Ateneul*, care a avut o scurtă durată ; la Iași cîțiva tineri — nu-mi aduc aminte cine — făcură *Originea*, care a dispărut după cîteva numere ; la Botoșanu fusese o gazetă de efemeră apariție, *Steluța* ; pe urmă foi obscure, ca *Jurnalul pentru toți*. Toate aceste nu avură nici o înrîurire asupra publicului, nu fură cetite și mai puțin remarcate. Încă o dată, *Convorbirile* tronau, în toată splendoarea lor, atît prin apariția lor regulată cît, mai cu seamă, prin oamenii de valoare care colaborau.

În 1868 o nouă încercare se face în București — apare foaia literară *Albina Pindului*, redactată de dl. Grandea și de poetul Bolintineanu.

Curioasă soartă literară a mai avut și dl. Grandea ! Precoce, la vîrsta de 16 ani — mi se pare — începe a scri o serie de poezii, din care, considerînd acea vîrstă, sunt unele admirabile ; toată lumea se mișcă, crezînd că un geniu puternic apăruse în România. Dar dl. Grandea nu ține ceea ce făgăduise. Cînd în 1866 scoate *Albina Pindului*, reputația sa era deja știrbită în spiritul multora.

Colaboratorul său, Dimitrie Bolintineanu, avea o reputație stabilită de poet. Nu știu dacă cineva s-a ocupat pe larg de acel scriitor ; ar fi o lucrare interesantă din mai multe puncte de vedere. Bolintineanu, poetul incoherent, dar plin de talent și scriitorul fantastic și prolix, este tipul literaturei din faza regenerării noastre politico-sociale, scrierile lui pline de neglijență, de confuzie, de idei false, respiră totuși în totalitate o suflare sinceră sub care se manifestează un temperament viu și neastîmpărat. Cine își mai aduce astăzi aminte de călătoriile sale în Turcia, scrise poate cu mai multă îngrijire decît lucrările lui posterioare ! Dacă nu mă înșel, el la 1860 descopere din nou pe românii macedoneni grosului public român ; cel puțin eu, care mă ocupam ceva mai tîrziu de istoria românilor, neglijasem cu totul această viță românească. Știam numai cum știa oarecare lume aleasă, că sunt în Pind români numiți cuțovlahi.

Titlul chiar al nouei gazete literare, *Albina Pindului*, dovedește că poetul continua a fi preocupat de acei români.

Cum apare această gazetă, *Convorbirile literare* se grăbesc a face, cum pe atunci se numea, o *recenziune*. Acea dare de seamă este plină de ironii și de răutăți, mai ales la adresa lui Bolintineanu. Este destul ca să reproduc, între alte multe răutăți, următoarele, pe care le scrie redacția *Convorbirilor*, făcînd darea de seamă a primului număr : *Mania cucoanei Elencu* este un alt fragment de dl. Bolintineanu, în care se istorisește că un copist dintr-un minister a fost dat afară din serviciu și înlocuit prin un lacheu a unei dame bogate, și se vorbește în contra ministrului și ciocoilor".

IX

EMINESCU ȘI VERONICA MICLE

În momentele cînd scriu se discută în presă, mai cu seamă în cea de la Iași, dragostea dintre Eminescu și d-na Veronica Micle, precum și consecințele ce se pretinde că a avut acea dragoste asupra lui Eminescu.

Această chestie intră de-a dreptul în cadrul acestor amintiri, căci nu numai că Eminescu a fost membru la „Junimea", dar și Veronica Micle a fost poeta *Convorbirilor literare* și una din cele mai dulci poete, care a adus în poeziile sale sentimentele femeiești la un înalt grad de delicateță.

Dacă n-am vorbit pînă acum de Veronica Micle, este că poeziile ei apar mult mai tîrziu în *Convorbiri*. Veronica Micle a trebuit să fie o copilă pe la 1868.

*

Dar trebuie mai întîi să limpezesc o chestie care revine des sub pana autorului de la *Gazeta Moldovei*, ocupîndu-se de dragostea dintre Eminescu și Veronica Micle. Este chestia amestecului „Junimei" și în special a d-lui Maiorescu în această dragoste și silința de a pune piedici ei.

S-ar părea straniu ca o societate literară să se amestece în sentimentele intime ale unuia din membrii ei, de aceea, cine n-ar cunoaște ca mine „Junimea", ar putea să nu creadă pe dl. V. Scînteie (așa se iscălește autorul de la *Gazeta Moldovei*).

Lucrul este în principiu perfect de adevărat. „Junimea" se amesteca în afacerile private de oarecare importanță a membrilor ei, în tot ce privea onoarea sau determinarea unui fapt important din viața lor.

Așa regretatul Mihail Cornea a fost nu exclus, dar îndepărtat în mod delicat de la „Junimea" pentru o chestie de pur cavalerism. Insultat în mod grav de un ofițer pentru o afacere de natură intimă, Mihail Cornea n-a provocat la duel pe ofițer ; faptul neprovocării a produs mare emoție și scandal la „Junimea", membrii marcanți s-au constituit într-un tribunal de onoare și au decis în unanimitate îndepărtarea lui Cornea.

Vedeți că „Junimea" nu era numai literară, era și cavalerească.

În timpul cînd și eu făceam parte, un membru — pot să-i spun numele fiindcă e mort — Ștefan Vârgolici, avea relații amoroase cu o tînără văduvă. Un copil se naște din această legătură ;

Vârgolici se crede dator a-și legitima poziția lui și a doamnei prin căsătorie.

Nu știu dacă Vârgolici a consultat pe șefii „Junimei" sau aceștia s-au amestecat direct în afacere, auzind din întîmplare de intenția lui Vîrgolici ; ceea ce știu e că „Junimea" s-a ocupat imediat de această eventuală căsătorie. Eu care eram tînăr și n-aveam însemnătate în „Junimea" eram lăsat la o parte ca și alții în aceste lucruri, dar la vreo două-trei ședințe înainte de a se începe cetirea bucăților ce se aduceau, prindeam fără voia mea bucăți de fraze schimbate între d-nii Maiorescu, Negruzzi și Pogor, conversație în care figura înăcrită și severă a d-lui Maiorescu trăda o dezaprobare formală.

Cunoșteam familia tinerei văduve, prin urmare aveam ocazia să văd bucuria și fericirea pe care decizia lui Vârgolici o adusese în sînul acestei familii ; toți erau veseli, toți considerau lucrul ca absolut hotărît. Cînd însă am început a simți cele ce se petreceau la „Junimea" cu privire la această chestie, atunci am crezut de datorie de a avertiza pe tînăra văduvă. Întîi ea n-a luat în serios, avînd mare încredere în dragostea d-lui Vârgolici, pe urmă văzu la el oarecare schimbare și, mai cu seamă, o mare preocupare.

Ea mă chemă și-mi spuse temerea ei, recunoscu că aveam dreptate cînd am prevenit-o, acuzînd formal „Junimea" și mai ales pe dl. Maiorescu că voiește să o facă nenorocită.

Faptul era adevărat. Șefii „Junimei", nu știu din ce cauză, sfătuiră și insistaseră pe lîngă Vârgolici să nu contracteze această căsătorie, și acesta, cu toată dragostea ce avea pentru tînăra văduvă, se supuse „Junimei" și legăturile fură rupte definitiv. La aceasta desigur contribui și moartea copilului ieșit din acele relații.

Vra să zică „Junimea" se amesteca în asemenea chestii delicate, de cîte ori era vorba de un membru influent, și rar se întîmpla ca ea să nu izbutească.

Amestecatu-s-a „Junimea" în amorul dintre Eminescu și Veronica Micle ? Urmărit-a această societate pe biata Veronica Micle cu antipație ? Aceasta nu știu ; eu deja nu mai frecventam pe atunci „Junimea", prin urmare nu sunt în poziție de a ști nimic pozitiv. Cu toate acestea, oarecare afirmări ale d-lui Scînteie din *Gazeta Moldovei* se potrivesc cu felul de a gîndi și de a lucra a membrilor marcanți ai „Junimei" în asemenea chestii. Așa, îndrăznesc a crede veridică afirmarea lui Scînteie cînd spune că dl. Titu Maiorescu era în contra legăturei lui Eminescu cu Veronica Micle și, prin urmare, contra unei căsătorii proiectate. Motivul pe care îl dă Scînteie este *maiorescian*, cînd spune că dl. Maiorescu era contra, pentru că în clipa în care Eminescu și Veronica Micle își vor vedea visul realizat, *„cele două talente literare nu vor mai plînge așa de frumos în versuri"*.

*

Dar viu la chestia propriu-zisă.

Totdeauna amorurile unui poet însemnat cu o femeie literată mai ales fac zgomot și dau loc la multe și multe reflecții și comentarii ; căci și unul și celalt fiind în vază, cele mai mici demersuri ale lor sunt știute, desfigurate, colportate, supuse criticei și cîteodată răutății.

Așa, cine nu cunoaște cîte și cîte volume s-au scris asupra amorului dintre Alfred de Musset și

George Sand, între dulcele poet al Franței și romanciera de primul ordin madame Sand. Mai cu seamă fuga lor, (fuga în loc de plecarea lor) în Italia și șederea acestei perechi strălucite la Veneția, au dat locul la tot felul de aprecieri și judecăți.

Și cu această ocazie, poetul, adică Alfred de Musset, a fost plîns și jelit, iar biata George Sand criticată și învinuită. Alfred de Musset se întorsese în adevăr trist, abătut și moralmente slăbit. Ce se petrecuse între dînsul și George Sand nu se știe precis, toată lumea însă a crezut pe romantieră, cum că ea a fost cauza acestei zdruncinări morale, pe care lumea o observa la Alfred de Musset.

Lumea ține cu bărbații, mai cu seamă cu poeții, și este din instinct contra femeilor care-i acaparează, mai ales un poet dulce care cîntă amorul și-și comunică iubirea lui cetitorilor. Lumea cetitoare este egoistă, ea voiește să aibă pe poet întreg al ei și al nimănui altuia. Cît timp poetul cîntă iubirea și are legături numai pasagere, publicul e mulțumit, căci poetul este întreg al lui, publicul neglijează micile infidelități comise de poet. Îndată ce o pasiune mare cuprinde pe poet, pasiune care se resimte în activitatea aceluia, publicul se interesează, află și este nemilos pentru aceea care-i fură iubirea poetului, care-l ia pentru ea, luîndu-l oarecum de la dînsul.

Aceasta este în genere psihologia amorului poeților.

Așa trebuie să se explice și cabala în contra Veronicăi Micle, relativ la amorul ei cu Eminescu.

De unde s-a născut această chestie ? Un ziarist francez într-o revistă, *Le penseur*, probabil servindu-se de izvoare germane și probabil și românești, se lasă înduioșat la sfîrșitul tragic al lui Eminescu și alunecă pe povîrnișul încriminărilor pînă a afirma că nebunia poetului se datorește zguduielei morale ce a resimțit, văzîndu-se trădat de Veronica Micle.

Ideea e romantică și ar putea admirabil cadra cu tragedia vieței lui Eminescu, dacă n-ar fi vorba de o femeie cunoscută și dacă trădarea, prin urmare, nu s-ar încarna într-o ființă reală.

În adevăr, nimic nu e mai duios, poetic și romantic decît a dramatiza sfîrșitul unui poet nenorocit, atribuindu-i nebunia și moartea tot excesului său de simțire, tot naturei sale pasionate. Tabloul e frumos, dacă — o mai repet — o femeie, poeta Veronica Micle, n-ar ieși ponegrită.

Mai este un lucru, care a făcut pe mulți să caute ceva special în nebunia lui Eminescu. Pentru grosul publicului, o inteligență așa frumoasă ca cea a lui Eminescu nu are explicare cum sfîrșește prin a fi stăpînită de întuneric, fără o cauză extraordinară. Și în adevăr, dacă lucrul nu s-ar vedea din nenorocire în fiecare zi, ar fi de neînțeles cum un om cu o inteligență mare, cu vaste concepții, îl vezi stingîndu-se și căzînd în rîndul ființelor inconștiente.

Dar, repet, lucrul s-a văzut adesea ori. Bolintineanu moare, mi se pare, într-un spital de nebuni, nebun sau aproape așa ceva [1]. Cine ar fi crezut vreodată, cetind admirabilele nuvele ale lui Maupassant, că acel ilustru prozator, una din gloriile literaturei franceze, va muri nebun ?

[1] Într-adevăr, Bolintineanu a murit în 1872, cu mintea întunecată.

Publicul însă nu caută a scruta cauzele care sunt în adevăr obscure, el se mulțumește a-și explica decăderea fatală printr-un fapt exterior, prin ceva din afară care a putut determina catastrofa — și aparențele în chestia care mă ocupă, unite cu o mare doză de imaginație duioasă au putut da naștere legendei semnate de Venancourt.

În adevăr, legătura lui Eminescu cu Veronica Micle, pe cît știu, precedează de aproape ivirea celor întîi simptome ale teribelei boli. Este un fapt însă pozitiv, că Veronica Micle nu părăsește pe poet, pe cît îi era cu putință, în toată această perioadă.

Iată cîteva detalii personale în această privință.

Prin 1888—1889 Eminescu este adus în București. Întîmplător el își ia o odăiță într-o mare casă mobilată din Calea Victoriei, unde era tipografia și redacția *Luptei* și unde aveam și eu apartamentul. Eminescu ca să se scoboare jos în stradă trebuia să treacă prin culoarul pe unde îmi aveam șederea, prin urmare aveam ocazia foarte des a-l vedea. Nu mai era nebun ca înainte, dar era într-o stare de prostațiune, din care rar, foarte rar ieșea. Mă interesam să știu cum își petrece ziua. Ședea închis într-o odaie toată ziua, avînd plăcere de a ceti numai cronicele țării, precum și toate scrierile atingătoare la istoria acestor țări, încolo nimic nu-l mai interesa. Evita societatea oamenilor și chiar a prietenilor.

La început Eminescu mă evita. Am spus în aceste amintiri că noi la „Junimea" n-am dus niciodată casă bună ; eu totdeauna îl consideram mentalicește un zdruncinat de geniu — dacă voiți — el simțea oarecare antipatie pentru felul meu de a gîndi și de a mă exprima.

Cu toate acestea am căutat în noua ocazie care mi se prezinta, să-l cultiv, simțeam o imensă milă pentru nenorocirea lui și voiam să știu pînă la ce grad nenorocirea este ireparabilă. Îl pofteam la mine la masă, refuza de două ori și venea numai o dată. La masă erau totdeauna colaboratorii de la *Lupta* și alte persoane. El ședea jenat, timid, cu ochii în jos și nu vorbea aproape de loc. La întrebările ce i se făceau, el răspundea prin un „da" sau „nu" și cu toate acestea toată lumea îi arăta stimă și dragoste.

Renunțase la băutură, bea foarte puțin. Cu toate acestea după vreo două pahare, pe la sfîrșitul mesei, se mai încălzea, fizionomia lui devenea mai vioaie, răspundea mai lesne la întrebări.

Într-o seară după masă, deodată văd în Eminescu manifestîndu-se vechea lui natură, începu a rîde și a glumi, a convorbi cu cei de față și a-i persifla pe unii cu mult spirit. Ne-am bucurat cu toții și am început a-l pune tot mai mult la îndămînă ; speranța născîndu-ni-se că remediul poate avea loc.

Zadarnic, după cinci minute el căzu din nou în mutismul obicinuit, avînd aerul că nu mai cunoaște sau puțin îl importă lumea ce-l înconjura. Stătu vreun sfert de ceas în prostație, apoi întorcîndu-se către mine îmi zise încet, ca să nu fie auzit de ceilalți :

— Panule, știi tu că în lumea aceasta nu este nimic mai interesant decît istoria poporului nostru, trecutul lui, tot, tot, este un șir neîntrerupt de martiri. Ți-o spun ție fiindcă tu te-ai ocupat de istoria românilor.

Apoi s-a sculat și fără să zică nimic a plecat.

De atunci n-a mai venit la masă la mine. Îl întîlneam prin culuar și-l întrebam de ce nu mai vine la mine, el îngîna cîte ceva. Într-o zi îmi zise :

— Sunt prea mulți la masă la tine și sunt prea zgomotoși.

Aceasta era starea lui mentală, cînd într-o zi aud un glas de femeie prin sală oftînd. Deschid ușa și întîlnesc pe Veronica Micle, care își frămînta mîinele și se ținea de păr oftînd.

— Ce este, m-me Micle, o întrebai eu ?

— Ce să fie, am venit după Eminescu, acum ies de la dînsul din odaie ; imposibil, nu mai este nimic de sperat de la dînsul, toate silințele mele ca să-l aduc la o viață reală n-au izbutit. El se uită lung la mine, nu zice nimic, ba cîteodată are aerul de a zîmbi ironic.

Și biata femeie își continuă drumul, oftînd și frîngîndu-și mîinele.

*

Nu știu ce se petrecuse între Eminescu și Veronica Micle, dar scena descrisă mai sus, pe care am văzut-o eu, dovedește un lucru : că biata femeie vinovată sau nu de trădare — iar nu știu — nu l-a părăsit pînă la sfîrșitul vieței, arătîndu-i aceeași dragoste.

X

PETRU GRIGORIU

Și de astă dată sunt nevoit să intervertesc șirul cronologic și să vorbesc de un poet foarte puțin cunoscut de grosul publicului, poet mort acum

cîteva zile și care și el a aparținut o dată „Junimei".

Mare centru de atracție au fost „Junimea" și *Convorbirile literare* ! Cînd ia cineva colecția pînă în momentele actuale și vede cîți colaboratori au avut *Convorbirile literare,* nu poate să se oprească a nu simți un sentiment de admirație pentru „Junimea" și pentru gazeta ei.

Dar și vechimea precum și permanența revistei explică faptul acesta. Știți că *Convorbirile literare* este o revistă venerabilă, care peste doi ani are să ajungă la vîrsta foarte înaintată pentru revistele periodice, la acea de patruzeci de ani ?

Patruzeci de ani de viață literară, mai cu seamă la noi în țară, unde nu avem o gazetă politică cu asemenea etate, este enorm ! Mai multe generații au scris la *Convorbiri* — înțeleg generații intelectuale — și, desigur, două generații de ordine naturală. De unde au plecat *Convorbirile* și unde au ajuns ? Stadiile acestei reviste formează epoce de locațiune, păturile intelectuale și literare la această revistă se superpun unele peste altele, întocmai cum se întîmplă cînd, printr-un cutremur sau alt cataclism, se rupe o adîncă masă de pămînt, poți vedea păturile geologice, rezultatul diferitelor colosale epoce, așezate unele peste altele, sau încrucișate.

*

Nu e de mirare deci, ca incidental sau cu ocazia morței unui biet poet, să constați cum că și acela a fost colaboratorul bătrînei reviste *Convorbirile literare.* În adevăr, luați colecția *Convorbirilor* de la 1877 încoace, curs de cîțiva ani, și veți vedea că Petru Grigoriu colabora prin admirabile traduceri

din poeții francezi, Victor Hugo, Alfred de Musset etc., etc. Cîtă tinerețe și viață în versurile lui! Traducerile acestui scriitor nu excelau prin fidelitatea și decalcarea, ca să zic așa, a originalului; nu, în traducerile lui, Petru Grigoriu uza de oarecare libertate, o traducere care nu ai fi bănuit-o ca atare, dacă nu cunoșteai originalul, întru atîta poetul avea elan, fantazie și spontaneitate în lucrarea sa.

Și, mărturisesc, eu prefer acest gen de traducere pentru marele public și pentru literatură.

Traducerile textuale sunt necesare pentru școli și pentru cunoașterea tehnică a autorului unei limbi străine, dar pentru marele public nu văd necesitatea; căci dacă dintr-un poet străin nu poți să redai limba lui meșteșugită, precum și caracterul distinctiv al acestei limbi, atunci pentru a umplea aceste lacune, fatal trebuie să-i reproduci suflarea, avîntul, caracteristica generală.

Pentru traducători textuali, oricine aproape este bun, mai cu seamă profesorii și meticuloșii, ca să nu zic pedanții. În adevăr, iei fiecare vers în parte, îl măsori, cauți cuvintele absolut proprii, și după o muncă mecanică poți reuși a reproduce textul original. Dar se întîmplă mai totdeauna că traducerea copiază exact originalul, dar spiritul autorului lipsește. De multe ori, cea mai exactă traducere este cea mai îndepărtată, cînd voiești a judeca geniul unui autor.

În *Convorbirile literare* întîlnești amîndouă categoriile acestea de traducători. Sunt traducători textuali, cum de exemplu e Vârgolici, sunt semitextuali, cum e dl. Naum, sunt traducători liberi și emancipați cum e Petru Grigoriu.

Ceea ce caracterizează pe Petru Grigoriu este o limbă energică, vînjoasă și colorată, adică caracteristica omului de talent și de talent original.

N-am vreme ca să răsfoiesc mai de aproape *Convorbirile*, dar pentru a caracteriza traducerile acestui scriitor, iau pe cea întîi care-mi cade sub ochi, tipărită în *Convorbiri literare* în 1877, cunoscuta bucată a lui Victor Hugo *Pentru săraci* și mă mărginesc a reproduce cinci strofe din cele traduse de Grigoriu, pentru ca cetitorii să-și facă o idee de felul maiestru cum poetul, pe atunci un simplu adolescent, știa să mănuiască condeiul.

PENTRU SĂRACI

În a voastre serbări iarna, bogați, fericiți în lume,
Pe cînd balul cel frenetic vă inundă-n focuri sume
Cînd în jur sub pașii voștri cu mîndrie admirați
Cum ard și lucesc cristale, oglinzi, aur și dantele,
Candelabre luminoase, policandre-n mii de stele,
Danțul, veselia-n fața unei lumi de invitați!

Cînd vă sună timbrul de-aur în palate de splendoare,
Prefăcînd în cîntec vesel glasul orelor amare,
O! gîndit-ați voi vreodată că de foame prăpădit
Poate vr-un sărman s-oprește colo-n strade-ntunecoase,
Privind lung prin geamuri danțul a mii umbre luminoase.
Din salonul aurit?!

O! Gîndit-ați voi că geme colo-n viscol, sub zăpadă,
Un părinte fără muncă, lăsat foametei în pradă,
Și că-și zice-n sine: „Doamne! cîte bunuri pentru ei!
La festinu-i cîți prieteni se desfat în veselie!
În păpușele lor numai cîtă pîine pentru-ai mei"!

Și în sufletu-i compară cu serbarea voastră mare,
Casa-i unde, niciodată nu aprinde-o lumînare,
Pe copii, pe a lor mamă în mizerie gemînd,
Și pe patul cel de paie, mută, nemișcată, vede
Pe bunica-i ce de ierne e destul de rece, crede,
Pentru vecinicul mormînt !

Căci destinelor umane dumnezeu a pus o scară,
Unii merg plecați cu totul sub a grijelor povară,
La banchetul fericirei prea puțini sunt cei poftiți,
Pretutindeni nu-i oricne așezat egal, ferice ;
Este o lege rea, nedreaptă, jos pe lume, care zice :
„Bucurați-vă" la unii, iară altora : „rîvniți !"

Cititorii au să fie cam mirați cînd le voi spune că cu Petru Grigoriu moare, cel puțin pentru moment, versul alexandrin și, mai cu seamă, versul eroic de 14 silabe, odată în atîta floare și pe care acuma în urmă numai Grigoriu știa să-l mănuiască cu artă, fiind în mare parte căzut în desuetudine.

Cîteva lămuriri în această privință. Diferitele versuri au și ele timpul și favoarea lor, iar schimbările în modul de concepție poetică aduc schimbări în forma cu care poeții obicinuiesc a se servi. Lucrările poetice mai mari, precum și poemele și cu tot ce se leagă de marea poezie, uzează de versul eroic, de versul cu multe silabe, care permite poetului ca să-și toarne liber gîndirea lui complicată cu toate nuanțele ei. Apoi și subiectul împinge de a adopta această formă. Cînd ai a descrie fapte mari, cînd ai a pune în mișcare marele sentimente ale omului sau marele lui gîndiri, calupurile de versificație îngustă și mică sunt incompatibile. Aceste calupuri convin micilor idei sau turnărei în

ele a unei mici nuanțe și sentiment sau a ideilor și gîndirelor discrete cărora prin natura lor le place rafinăria unei versificații delicate.

Am putea zice că întîia perioadă literară a noastră este caracterizată prin întrebuințarea versului eroic. Acest vers a fost ilustrat de Beldiman în *Eteria,* de Bolintineanu, de Alecsandri *(Dumbrava roșie).* Eminescu chiar, cînd s-a hotărît să scrie satirile sale, a adoptat versul eroic și cine nu știe cu cîtă măiestrie și mărime a cîntat ca simplu episod, întîlnirea sultanului Baiazid cu eroicul domn Mircea cel Bătrîn.

Astăzi această formă de vers este în descreștere, poeții actuali se servesc rar de dînsul. De ce ? Pentru că ei au pierdut deprinderea de a trata subiecte mari, scene istorice din trecutul nostru, de a cînta faptele eroice sau a pune în mișcare marele sentimente sau marele idei.

Astăzi analiza, acea teribilă analiză care domină cunoștințele noastre moderne, știința noastră, faptele noastre, a invadat și domeniul poetic.

Astăzi n-avem numai oameni de știință analiști, ci avem romanțieri analiști, nuveliști analiști, poeți analiști. Psihologia, care a luat o dezvoltare așa de enormă în timpurile din urmă, domină activitatea noastră literară și artistică. Romancierul disechează sentimentele personajelor sale, lucru aproape necunoscut la măreața generație de romancieri à la Alexandre Dumas tatăl, poeții își torturează creierul și examinează în poeziile lor meticulos sentimentele, iar pictorii și sculptorii caută să pună pe pînză sau pe marmoră un moment psihologic prins în fugă.

Să mă ferească dumnezeu de a condamna o asemenea şcoală. Literatura şi arta sunt în totdeauna productul stării şi cunoştinţelor sociale, prin urmare nu eu, natură analistă, a-şi putea găsi ceva de zis contra.

Eu nu fac decît constat un fapt, constat că poezia a trecut din faza versului eroic în formele variate a versului de analiză şi de psihologie.

Ei bine, o mai repet, cu Petru Grigoriu aproape se stinge generaţia de poeţi eroici, de poeţi cu versuri *a panache*, versuri mîndre, care răsună ca o trîmbiţă victorioasă sau ca strigătul unui glas funebru, versuri frumoase, în definitiv versuri care te atrag în vîrtejul în care poetul vrea să te ducă, mai totdeauna într-o lume romantică plină de eroi şi de fapte mari.

Nu pot să mă opresc a nu reproduce pentru a caracteriza genul, una din poeziile făcute de Petru Grigoriu acum cîţiva ani, cu ocazia unei reprezentaţii a studenţilor în onoarea coloniei italiene din România.

LA ITALIA

O glorioasă ţară ! Tu, patria lui Dante !
Comoara ta de fapte eterne şi gigante,
Creat-au un alt soare pe-acest străvechi pămînt !
Şi cerul tău albastru şi nopţile cu stele,
Şi limba ta de îngeri..., dă foc inimei mele,
Cu foc ca să te cînt !

O, voi statui şi templuri ruini de vremuri roase,
Palate, zei şi idoli, morminte glorioase,
Treziţi din al meu suflet al patriei amor !

În voi admir scînteia nemuritoarei ginte,
Şi sceptrul lumei culte ce spintecă-nainte
Orice hotar nemernic, păşind spre viitor !...

Şi astăzi ascult încă vorbind pe Cicerone,
Şi-n flacările Romei văd capul lui Nerone
Hidos, arzînd de setea de sînge şi venin !
Văd pe Traian, Augustus, Cezar, stăpîni pe lume,
Văd pe Virgil poetul, l-al cărui sacru nume,
Eu tremur şi mă-nchin !

Jos, cîntă Arno neamul cel mai viteaz din lume,
Jos, Tiberul murmură că nu-i mort al său nume,
Sus, Apeninii jalnici răspund şi clocotesc
De neamul fără seamăn ce nu ştia de grijă,
Cu inimi zămislite din soare, piept din schijă,
Corp din stejar şi chipul sculptat, blînd omenesc !

Tot marea cristalină şi tot aşa adîncă
Prin fiecare undă duios azi plînge încă
Pe-acei a căror slavă se urcă pîn' la cer...
Virtuţi abia zărite pe-a veacurilor ceaţă,
Figuri de bărbăţie cu suflet de viaţă,
Şi cu voinţi de fier !

Apoi privesc cum astăzi Bolonia bătrînă,
Peste ştiinţi şi arte veghează tot stăpînă !
Florenţa, apoi Sienna ce-adoarme cu-al iei glas !
Admir ale naturei cap-d-opere divine,
Care-n belşug făcut-au, Italie, din tine,
Al omenirei noastre cel mai modern Parnas !

Torino, farul mîndru, a cărui raze varsă
Un ideal, juneţei, în gînd şi-n suflet arsă
De veacuri, să te vadă, Italie, tot sus !...

Căci tu ai moştenirea, tu, singură, solia
A raselor latine, să porţi etern făclia,
Din zori pîn' la apus !...

Neapoli, cuib tainic de dragoste nebună,
Vulcan de lacrimi, şoapte pe nopţi cu plină lună
Milano, domnind lumea prin cînt şi arta sa !
Veneţia-n lagune mîhnită, somnoroasă,
Bunica noastră Roma, tot sus, tot maiestuoasă,
Zîmbind, cu fruntea-i creaţă, vlăstarelor din ea !...

Italie !... în sînu-ţi, sub ţerna ta cea caldă
Dorm mii şi mii de inimi a căror geniu scaldă
Dezmierd-a noastre inimi de zbucium şi năcaz !
Căci nu există ţară mai bună şi mai sfîntă,
Pămînt, pe care omul e vesel, uită, cîntă,
O clipă de răgaz !

O, tu eşti omenirei de dumnezeu lăsată
Din ceasul cînd de şarpe fu Eva înşelată,
A fi în valea morţei cel mai poetic rai !...
Şi noaptea-i cerul negru stropit cu diamante,
Şi ziua-i vecinic soare în Patria lui Dante,
Şi anul tot, e numai frumoasa luna mai !...

Poeţilor în suflet dai, foc, le naşti ideea
Cum trebui să iubească şi ţara şi femeia,
Primblîndu-i pe aripa zefirilor, în vis...
Chiar bolnavul cînd moare, aruncă un ochi dulce.
Spre cer, apoi se lasă sub ţerna-ţi să se culce
Pe buze cu-n surîs !

Privind spre golf apusul de soare-n marea lină,
Zdrobit, ca barca-n valuri, fugar, murind suspină
Voios, cu ochii-n lacrămi, că-şi află un cămin,

Că lutul său revine unui pămînt pe care
Trăit-au cel mai vrednic popor dintre popoare,
Că sufletu-i se stinge uşor sub cer senin !...

Italia antică, din creier şi din sînge,
Au pus aureola pe fruntea-ţi ce azi plînge
După copiii-ţi falnici ce te păzesc în jur
Un Rafael, un Tasso, în arte, poezie,
O sută de Rossini stăpîni pe armonie,
Pe arme Garibaldi şi pe popor Cavur !...

E scris să-ţi duci în frunte menirea de luceafăr !...
Prin vijelia soartei scăpînd voinic şi teafăr,
Popor latin, tu, astăzi uitărei să nu laşi
Un neam, ce-ntinde braţul spre tine cu durere,
Pe sora ta cea mică, robită în tăcere,
Zvîntată de vrăjmaşi !...

Căci Dunărea de veacuri tot spumegă prin valuri
Că Împăratul Romei ne-a pus pe-a sale maluri
Odrasla ta ! Carpaţii, din vîrf, mereu ne spun
Că-s marturi, pe cînd bunul Traian au sădit roadă
La umbra lor curată !... — Vai ! unde-i azi să vadă
Ce-au mai rămas viu încă din sîngele străbun !?...

Un neam măreţ ca tine n-a fost şi nici rămîne
În lupta pentru viaţă să cate numai pîine !...
El are-n cap şi-n fapte un ideal, un dor :
Nu hydra e ursită prin aur să strivească
Popoare mari şi culte, cu drepturi să trăiască
Stăpîne-n ţara lor !

Cine mai scrie astăzi asemenea frumoase versuri ?

XI

MICI ÎNȚEPĂTURI

Convorbirile literare, încă de la apariția lor, împreună cu „Junimea", se ridică cam ca un fel de cenzor general, căutînd ca să nu le scape nimic ce era de criticat sau de zeflemisit.

De aceea asistăm la lucruri foarte nostime. Voi aminti una cu privire la Andrei Vizanti, omul dispărut acum în mod păcătos.

Andrei Vizanti, proaspăt întors din Spania, unde își făcuse studiile universitare (de ce în Spania? Probabil fiindcă Spania e o soră latină cu noi), solicitează imediat o catedră de universitate ; pe atunci ca și acum catedrele universitare se dădeau foarte lesne, pe atunci cel puțin lucrul se explica, acuma nu o obținea.

Vizanti își face lecția introductivă la cursul său vorbind despre : *Principiul unității în istorie*. Ce o fi însemnat acest *principiu al unității în istorie*, nu-mi mai aduc aminte, măcar că eu ca student am asistat la acea lecție ; atîta știu că acea lecție a fost deplorabilă, dovedind la autor o lipsă complectă de cele mai elementare noțiuni în materie.

Vizanti natural că era de altă părere, de aceea se grăbește a-și publica lecțiunea într-o broșurică intitulată astfel :

„Principiul unității în istorie. Discurs rostit la Universitatea din Iași de A. Vizanti, licențiat în filosofie și litere, profesor suplinitor de istoria și literatura română etc., membru al academiei madritense".

Broșurica, Vizanti o dedică în latinește lui Ștefan Vârgolici, coleg de liceu și camarad de studii

de la universitatea din Madrid. Vârgolici era deja membru al societății „Junimea". Broșurica aceea cade în mîna d-lui Maiorescu, care pune în *Convorbiri* următoarea notiță :

Notiță bibliografică

„Principiul unității în istorie. Discurs rostit la Universitatea din Iași de A. Vizanti, licențiat în filosofie și litere, profesor suplinitor de istoria și literatura română etc., membru al academiei madritense.

O broșură de 30 pagini, dedicată d-lui Vârgolici, cu următoarele cuvinte latinești :

«Domino Stephano Vergolici, omnium litterarum studium felicissimo, amicoque fidelissimo ;

Andreas Vizanti, ad perpetuam amicitiae memoriam *hunc* pauperculum munus, non arte sed ex caeco ingenio ortum D.D.»

O reminiscență din clasa I gimnazială. În gramatica latină se spune că toate substantivele de declinațiunea a 3-a, terminate în *us*, sunt de genul neutru, afară de *lepus* (masc.) și de *Venus* (fem.). Prin urmare la *munus, muneris* se cuvine pronumele *hoc* și nu *hunc*.

Sapienti sat.

M"

Mare haz s-a făcut în lumea universitară de această notiță. Noi, studenții, căruia Vizanti ne dăduse fiecăruia cîte o broșurică a capodoperei sale, remarcasem deja greșala elementară a lui *hunc*, acordat cu un substantiv neutru. Aceasta dovedea și tăria cunoștințelor de limba latină a lui Vizanti și inconștiența lui.

De aceea notița d-lui Maiorescu fu foarte displăcut primită în cercul *Fracțiunei libere și inde-*

pendente, din care Andrei Vizanti făcea parte.

Dar iată a doua parte nostimă a acestei aventuri literare : Era pe atunci o gazetă, *Uniunea liberală,* al cărei redactor era dl. A. D. Holban. Fracționiștii profesori de limba latină se adunară la acea gazetă și unul din ei remarcă că *nu toate* substantivele de declinația a 3-a în *us* sunt neutre cum afirmă dl. Maiorescu, ci numai acele care fac la genetiv *eris* sau *oris.*

A doua zi apăru în *Uniunea liberală* o notiță, în care și cunoștințele de gramatică latină a d-lui Maiorescu erau zeflemisite și care era redactată cam astfel :

„În *Convorbirile literare* a apărut o notiță relativă la broșura d-lui Vizanti, în care un latinist profund stabilește o regulă generală numai cu două excepții, regulă care nu se găsește în nici o gramatică și pe care și elevii din clasa I gimnazială o știu că nu este exactă, anume : că nu toate cuvintele de declinația a 3-a în *us* sunt neutre ci numai acele, a căror genetive sunt în *eris* sau *oris.*

Facem această rectificare la rectificarea *Convorbirilor.*

Oare *Sapienti* sat este suficient ?"

Dl. Maiorescu era prins cu o greșeală de gramatică, dar desigur cu o regulă în sine exactă dar rău formulată.

Iată deci rîzătorii că trec în partea *fracționiștilor* și mi se pare că aceștia au dat banchet în onoarea profesorului de limba latină care înfundase pe dl. Maiorescu, în tot cazul fracționiștii avură un moment de triumf.

Dl. Maiorescu fu nevoit să revină în *Convorbirile* viitoare cu următoarea notiță :

„*Notiță.*

(Rectificare). O foaie din Iași a observat cu drept cuvînt inexactitatea regulei gramaticale publicată în notița bibliografică a *Convorbirilor* din 1 august. În adevăr, în loc de «toate substantivele de declinarea a 3-a în *us* sunt *neutre*», trebuia să se zică : «Toate substantivele de declinarea a 3-a în *us* cu genetivul *eris* și *oris* sunt neutre, precum de la sine vor fi înțeles latiniștii, din excepțiunile însemnate acolo *lepus, leporis* și *Venus, Veneris*».

Titu Maiorescu"

Notița era bună, decît ea venea prea tîrziu, căci după cum însuși dl. Maiorescu observă în rectificare, altcineva relevase neexactitatea regulei gramaticale.

În zadar dl. Maiorescu arunca o săgeată, afirmînd că pentru *latiniști* nu era nevoie de această rectificare ; nu e mai puțin adevărat că fusese nevoit să o facă ; gazetele din București, reprodusese cu mare haz notița *Uniunei liberale,* așa că *Convorbirile literare* fuseseră mai la urmă prinse cu o neexactitate gramaticală.

Este întîia păcălitură a *Convorbirilor* și a d-lui Maiorescu.

*

Se înțelege că asemenea lucruri erau simple nimicuri ; ele pe atunci însă atrăgeau atențiunea și făceau obiectul conversației tuturor. De ce ? Mai întîi că elita se ocupa mai mult atunci de literatură decît astăzi, al doilea din cauza atitudinei *Convorbirilor* și a d-lui Maiorescu.

În adevăr, *Convorbirile* cum am spus se ridică într-un fel de cenzor general. Nu apărea nici o gazetă, nici o revistă, nici o scriere, care să nu treacă sub scrutarea severă a criticilor de la *Convorbiri;* pînă și foile cele mai obscure nu erau trecute cu vederea. Așa, tot pe atunci apăruse o foaie de ocazie în Roman, intitulată *Femeia. Convorbirile* îi consacră o mică critică, în care își bate joc de bietul redactor, un anume Gheorghiu. Dl. Gheorghe Sion publică o comedie în versuri, intitulată *Influența morală. Convorbirile* imediat se leagă de dedicația pe care Sion o făcuse lui Vasile Alecsandri. Și așa cu orice scriere.

Era deci explicabil ca toți cei înțepați sau mușcați de *Convorbiri* să se bucure și ei la rîndul lor de ceea ce se întîmpla cîteodată și *Convorbirilor.*

*

Ceea ce supăra pe atunci mai mult în atitudinea *Convorbirilor* și a „Junimei" era suficiența și zeflemeaua.

Desigur că cercul „Junimei" era mult superior oricărui alt cerc literar din țară, dar acesta nu era un rezon ca el să arate în toate manifestările lui o mare suficiență. În genere, un autor nu se supără prea mult (căci de supărat, nici nu e vorbă că se supără) cînd i se face o critică într-o formă blîndă și binevoitoare, chiar severă în fond.

O critică de acest fel este cea obicinuită în revistele franceze. Un critic francez găsește să spună orice voiește și orice gîndește asupra operei, și cu toate acestea reușește în același timp ca să îmbrace gîndirea în forme foarte măgulitoare și foarte curtenitoare pentru autor. Un spirit superficial citind o critică a unui scriitor francez, ar

putea crede că este o laudă de la început pînă la sfîrșit, în realitate însă nu ; criticul caută a menaja amorul propriu al autorului, este o datorie de curtenie pe care o îndeplinește, căci mai la urmă pentru ce să lovească pe autor în amorul său propriu, cînd el poate să spună tot ce gîndește și fără aceasta. Se înțelege că la aceasta contribuie și limba franceză muncită, făurită, dantelată și subțiată de veacuri.

La *Convorbiri* nu se obicinuia asemenea critică ; un lucru însă era salutar : injuria și trivialitatea erau înlăturate ; însă tonul suficient, fraza seacă și rece ustura și ustura cîteodată mai tare decît o trivialitate.

Am zis că a doua caracteristică era zeflemeaua. Aici este altceva. Se înțelege că zeflemeaua nu este permisă cînd e vorba de opere serioase sau de oameni cu reputație stabilită literară, în acest caz zeflemeaua este pur și simplu o necuviință. Cu asemenea opere sau cu asemenea oameni este permisă răutatea, fraza mușcătoare, intenția de a lovi, și de această armă, slavă domnului, *Convorbirile* se serveau cu prisosință.

Zeflemeaua însă este foarte permisă la autori absolut mediocri sau cu debutanți, în care nu vezi nici o scînteie de real talent. Asemenea oameni nu se încurajează, nici nu trebuie încurajați de la început, cu atît e mai bine și pentru ei și pentru literatură.

În această privință *Convorbirile literare* n-au lăsat nimic de dorit. A zeflemisit pe toți autorii mediocri, pe toți debutanții, pe toți amatorii. Zeflemeaua își avea la *Convorbiri literare* un loc deosebit, era acela al *Corespondenței.* Cel ce se

ocupa de această rubrică, am spus, era dl. Iacob Negruzzi.

Cînd nu eram încă la „Junimea", ca adolescent, cel întîi lucru pe care-mi aruncam ochii cînd luam *Convorbirile* era *Corespondența;* găseai lucruri foarte hazlii și de spirit. În această privință au rămas unele clasice ; așa un poet improvizat trimite niște versuri care începeau cu cuvintele : *Cînt natura...,* iar dl. Iacob Negruzzi pune în *Corespondență* la adresa poetului următoarele :

Ai voit să cînți natura
Și te-ai dus, te-ai dus de-a dura

Un altul îi trimete niște versuri intitulate *Oftări.* Redactorul în *Corespondență* îi scrie :

Oftări ? Am oftat după ce am citit.

Poetul însă nu se descurajează și-i mai trimite încă o serie de versuri. Iar dl. Negruzzi îi replică în *Corespondență :*

D-lui G. Am citit și iar am oftat.

Dar autorul cu *Oftări* era foarte persistent, de aceea voi face din acest fapt divers, un mic incident. Decît mai întîi oarecare reflecții generale.

Supărarea autorilor ale căror opere se refuză este cunoscută de cînd e lumea și de multe ori ea a fost exploatată fie în versuri, fie în proză. Autorul este o speță de animal rău, susceptibil, rancunos, cu care nu-i bine să vii în contact. Rana pe care o produce cineva în amorul propriu de autor este adîncă și nu se tămăduiește niciodată. Un om cu pretenții de literat sau scriitor poate să ierte cele mai grave injurii, el însă nu-ți iartă niciodată lovirea cînd îi zici că este un autor prost.

Cine nu știe scenele nostime din *Mizantropul* lui Molière, cum apropo de un sonet, asupra căruia Mizantropul își spunea părerea, acesta își ridică în cap o furtună întreagă. În genere se spune că dacă voiești să cunoști caracterul cuiva, n-ai decît să călătorești împreună ; foarte just, căci voiajul cu diferitele lui peripeții neprevăzute, pune la încercare caracterul unui om, pe care-l poți vedea sub toate fețele lui.

Aș putea zice că tot așa este de adevărată și afirmația pe care o fac, că dacă voiești să cunoști susceptibilitatea și amorul propriu al cuiva, apoi este să ai daravere cu dînsul cu privire la scrierile sale. Și cu această ocazie cunoști ascunsurile caracterului lui.

Așa, în viața mea de conducător de ziare, cîte și cîte mizerii ale caracterului omenesc în această privință n-am văzut !

Pe cînd scoteam *Lupta,* zilnic eram asaltat cu solicitări de a publica tot felul de articole, iar scrisorile cu corespondențe se îngrămădeau teancuri. Ați observat că în fruntea tuturor ziarelor se vede următoarea înștiințare : „Manuscriptele nepublicate nu se trimet înapoi, ci se ard".

Aceasta nu este o simplă frază, ea arată o parte din mizeriile și slăbiciunile autorilor.

Mai toți corespondenții sau autorii, cînd îți trimet manuscrisul, sfîrșesc scrisoarea prin cuvintele următoare : „vă rog a-mi înapoia manuscrisul, la caz cînd nu-l veți găsi demn de publicare". Autorul nu se poate deprinde cu ideea că opera lui refuzată să fie arsă sau trimisă la coș, după cum o mamă nu se poate despărți de copilul ei. Și să nu credeți că cineva cînd trimete un manuscris la o revistă sau la o gazetă, nu-și păstrează copii !

Cu toate aceste, toți îți cer înapoi și cealaltă copie, pentru ca ea să nu sufere profanație în birourile gazetei sau a revistei.

Am zis că ura autorului refuzat este teribilă : trebuie să spun însă că pînă ajunge la această fază de revoltă, el întrebuințează toate ademenirile și lingușirile pentru a te îndupleca ca să-i publici lucrarea. Așa, la *Lupta*, vedem cîteodată pe cineva intrînd cu o figură dulce și zîmbitoare, se interesa pînă în detail de gazetă, lua un abonament, jumătate de oră exala laudele cele mai fără rezervă, apoi făcea o mișcare că pleacă și o dată se oprea, se întorcea și cu un glas cam tremurînd îmi zicea :

— Apropo, uitasem pentru ce am venit, am și eu o lucrare, dacă ați voi să o publicați.

În genere, cînd simțeam mai dinainte că am să fiu atacat pe această temă, mă furișam și lăsam pe dl. Frunzescu, actualmente avocat, ca să-l expedieze pe importun cu manuscris cu tot. Dl. Frunzescu avea talentul de a îndeplini această delicată sarcină cu cît se poate mai puțină durere pentru autor. Cîteodată însă nu puteam să scap și atunci eram nevoit să-l întreb :

— Dar despre ce ați scris ? E mare articolul ?

— Îi cam mare, sunt vreo 40 de foi... însă nu vă speriați, căci obiectul este foarte interesant. Tratez chestia importanței insectelor care distrug omidele.

La aceste cuvinte o sudoare rece mă trecea.

— Foarte bine, dar fiindcă eu nu sunt cunoscător în asemenea materii, am să dau manuscrisul d-lui Frunzescu ca să-l vadă. Știi că d-sa a făcut și medicina, încît este specialist.

La aceste cuvinte, dl. Frunzescu care le auzise, îmi arunca cîte o căutătură desperată, dar n-avea ce face, de vreme ce el era specialistul.

Aș putea pe această temă să istorisesc coloane întregi de lucrurile cele mai nostime, dar ia să mă întorc la atribuțiile d-lui Iacob Negruzzi.

*

Ce provocase următorul răspuns al d-lui Negruzzi ? „*Oftări ?* am oftat după ce am cetit".

Iată : Un domn G. trimisese o poezie intitulată *Oftări ;* era o poezie interminabilă, toată în comparații :

OFTĂRI

Precum roua dimineței prin cîmpie strălucește
Și de-a soarelui lucire, printre iarbă se topește,
Precum apa ce se scurge dintr-un limpede izvor,
Și se împrăștie pe cîmpie, ca o ploaie dintr-un nor,
Precum omul cel departe, de-a lui țărm înstrăinat,
Din a lui piept scoate adesea, fără voie un oftat,
Precum cîinele ce latră pe o piatră de mormînt,
Și oftează, lăcrămează, pe stăpînul său plîngînd,
Etc.

Și așa continua cu *precum* la nesfîrșit.

Natural că această poezie provocase o mare veselie la „Junimea" și fusese refuzată cu entuziasm. Poetul devine irascibil, cînd citește în *Corespondențe* oftatul d-lui Negruzzi, căci de, el credea potrivit ca să ofteze în 60 de versuri, dar un singur oftat după cetirea d-lui Negruzzi, îl credea impertinent. Trebuia să-și răzbune. Și

cum ? Natural lovind și el la rîndul lui în dl. Negruzzi *autor*.

Iată, în adevăr, ce scrisoare primește redactorul *Convorbirilor*, pe care dacă o reproduc în parte, este că starea sufletească a scriitorului este în genere a tuturor autorilor loviți în amorul propriu :

„Am cetit în corespondența nr. 7 :

«D-lui G. — Oftări ? Am oftat după ce am cetit...».

D-ta scrii, — d-ta înțelegi, — însă n-am ce zice, v-ați pus pe un tărîm umoristic cu mult spirit, — cum văd, aveți să întreceți în această privință chiar pe Iacovachi Stoianovici, redactorul *Clopotelor*, — urmați înainte această cale, căci este foarte ușor de a vă căpata mulți abonați, — veți cîștiga multe parale, vă veți face bancher, din jurnalist comic, — vă veți face în fine om mare și bogat...

Vă rog din tot sufletul și vă sfătuiesc amical să părăsiți și d-voastră scrierile cele faimoase ca *Copii de pe natură*, — căci mergeți foarte rău, într-aceasta ca și în celelalte... Însă nu face nimica, este societatea d-voastră literară, în care se va găsi vreun om ca să-ți laude scrierile".

Se înțelege că am rîs din nou, fără de astă dată de a ofta de supărarea d-lui G. Încă o dată, cu această ocazie s-a îndeplinit vorba că „supărarea este rău sfătuitoare". În adevăr dl. G. ca să lovească în dl. Iacob Negruzzi îi amintește în ironie de *Copiile de pe natură*. Critica era absolut nepotrivită, căci dacă dl. Negruzzi a făcut ceva cu haz vreodată, dovedind în același timp un spirit de observație fină și mișcătoare, apoi sunt desigur

Copiile de pe natură. Așa de exemplu *Părintele Gavril, Vespasian și Paninian, Ioniță Cocovei* etc., pot servi ca modele, încă și astăzi, în acest gen.

XII

LUPTA ÎNTRE IAȘI ȘI BUCUREȘTI ÎNCEPE A SE AFIRMA

Între „Junimea" de la Iași și mișcarea literară din București, înțepăturile încep a fi mai dese de pe la anul 1870. Literații din București, după tradiția obicinuită, salutaseră cu elogii apariția *Convorbirilor*, acestea însă nu plătiră cu aceeași monedă apariția revistelor din București, pe care le criticau la cele dintîi numere spre marea supărare a inițiatorilor. Așa fusese cu scoaterea *Albiniei Pindului* de d-nii Bolintineanu și Grandea, așa fu mai în urmă cu toate revistele, fie literare, fie științifice.

În 1870 apare în București *Revista științifică*, redactată de d-nii Aurelian, Grigore Ștefănescu și C.F. Robescu. Seara la „Junimea", întîiul număr al acestei reviste ne fu adus și îmi aduc aminte cît haz a făcut „Junimea", pentru că acei onorabili redactori își pusese pe copertă, pe lîngă numele lor, titlurile lor academice, precum și funcțiile ce ocupau.

După metoda de critică obicinuită, anume că forma nu face nimic, că fondul este totul, dl. Maiorescu zicea :

— N-am nevoie să cunosc diplomele acelor domni, importantul este calitatea revistei, iar revista este proastă.

ACADEMIA BIBLIOTECA

Apoi rîsul a continuat pe tema cum că unul din articolele din revistă se ocupa cu *potopul*, despre care vorbește *Biblia*.

Iar dl. Pogor exclama :

— Ce are a face poveștile jidovești într-o revistă științifică ?

Nu știu cine a fost însărcinat ca să facă o recenziune în *Convorbiri*. O critică foarte aspră apăru. Critica după ce nu găsea nimic bun în revistă sfîrșea astfel :

„Cu toate acestea, fiindcă eroarea este umană, noi vom urmări cu luare aminte această foaie, și dacă vom găsi că se îndreaptă spre o cale sănătoasă, coloanele noastre vor cuprinde în viitor dări de seamă și critice asupra *Revistei științifice*, iar dacă va urma calea celorlalte jurnale care în curînd prin cuprinsul ș-apoi prin dispariţiunea lor au confirmat prezicerile noastre, *aceste rînduri vor fi cele de pe urmă ce se vor ocupa de „Revista Științifică“*.

O altă revistă apăru la București, *Foaia societăţei românismului*, redactată de dl. Hasdeu, împreună cu tineri, care pe urmă s-au distins, precum răposatul G.D. Teodorescu și dl. Grigore Tocilescu.

Era obiceiul la „Junimea“ ca îndată ce o publicație nouă apărea, să fie adusă în cea întîi seară de întrunire de dl. Iacob Negruzzi, redactorul *Convorbirilor*.

Dl. Negruzzi ne spunea impresiile sale asupra ei la început, cînd *descărca carul cu minciunile* așteptînd pe dl. Maiorescu. Dl. Maiorescu făcea pe urmă critica sistematică, critică bineînțeles defavorabilă.

În toate aceste recenziuni, numele d-lui Hasdeu revenea des, el era vizat, fiindcă era cel mai periculos. Pe atunci dl. Hasdeu era un publicist acerb și muşcător, își avea gazeta sa, *Columna lui Traian*, și colabora mai la toate revistele ce apăreau în București.

În *Foaia românismului* dl. Hasdeu începu a publica și documente istorice. În darea de seamă ce apăru în *Convorbiri* asupra *Foaiei românismului*, publicarea de documente nu fu cruțată. Criticul, (mi se pare dl. Iacob Negruzzi), scria următoarele :

„Mai sunt apoi cîteva poezii populare culese, care au meritul tuturor poeziilor populare și mai pe urmă *«documente istorice inedite»* de soiul celor ce a publicat dl. B. P. Hasdeu în foile sale *Traian* și *Columna lui Traian*, pe pagina a patra și *cîteodată, cînd puținele interese ale zilei permiteau de a face foaia și mai interesantă, și pe a treia“*.

*

Se știe cît e de susceptibil dl. Hasdeu și cum are răspunsul ușor. Imediat el începu în *Columna lui Traian* o campanie de răutăţi în contra *Convorbirilor* și, mai cu seamă, în contra spiritului ce anima societatea „Junimea“. Lucrurile între d-sa și „Junimea“ s-a înveninat în urma unei critici făcute de dl. Hasdeu poeziei *Bărăganul* de Vasile Alecsandri și în care dl. Hasdeu fu prins în defect de cei de la *Convorbiri*.

Dar să istorisesc mai în detail faptul, căci este foarte interesant. Este interesant, fiindcă dacă cele două *păcălituri* pe care dl. Hasdeu a înflijat mai tîrziu *Convorbirilor*, și de care voi vorbi, au rămas

clasice, nu mai puțin este adevărat că și d. Hasdeu s-a păcălit singur în chestia *Bărăganului* d-lui Alecsandri.

Dacă nu mă înșel, dl. Hasdeu pe atunci făcea — aproape ca toată lumea — un fel de politică antidinastică, în tot cazul ostilă domnitorului, căci era curentul general.

De această atmosferă generală politică n-a scăpat nici dl. Carp chiar, care astăzi se laudă, și cu drept cuvînt, că totdeauna a fost dinastic. Cuvîntul totdeauna mi se pare prea absolut; dl. Carp ar putea zice mai exact totdeauna de la 1870 încoace, și iată de ce.

Sunt nevoit să deschid o mică paranteză. Sunt acuma vreo zece ani, poate și mai mult, eram în aceeași Cameră cu dl. Neculai Blaremberg. Dl. Carp făcuse un discurs dinastic, mi se pare că atunci pronunțase faimoasa frază : *Regele și dorobanțul*. Dl. Blaremberg, irascibil cum era, nu-și găsea astîmpăr, făcîndu-mi la ureche tot felul de comentarii displăcute la adresa d-lui Carp. După suspendarea ședinței, dl. Blaremberg îmi zise :

— Ai auzit pe acest om, (dl. Carp), făcînd paradă de dinasticism și afirmînd cu nerușinare că totdeauna a avut această idee și numai el e consecvent cu dînsul ?

— De, i-am răspuns, mi se pare că în această privință, are dreptate.

— Te înșeli, te rog vino cu mine acasă să-ți arăt dovada contrară.

Nu așteptă sfîrșitul ședinței și mă scoase din Cameră, ne suirăm într-o trăsură, dl. Blaremberg zise birjarului :

— Acasă la mine, dar mînă iute.

Ajunserăm acasă la dl. Blaremberg. Mă tîrî aproape în bibliotecă și-mi zise :

— Te rog scuză un moment.

Apoi începu a scotoci prin saltarele bibliotecei și scoase o colecție de jurnale, — era *Independentul* sau așa ceva, — de pe la 1868, mi se pare.

Această gazetă am scos-o eu împreună cu dl. Carp și cu Aristide Pascal.

Apoi, răsfoind repede foile, se opri și îmi zise :

— Te rog citește acest articol.

Îl citi. Era o critică destul de *colorată* la adresa domnitorului și a dinastiei străine.

— Ei bine, strigă dl. Blaremberg, ridicînd mîinile la ceruri, știi de cine e scris acest articol ? De dl. Carp, de omul care mai adineauri în Cameră avea curajul să protesteze de inalterabilul său lealism față cu regele. Dar să-ți mai arăt și altele.

Și cu o iuțeală febrilă, răsfoind din nou gazeta, strigă :

— Iată și asta-i tot de dl. Carp, și asta, și asta...

Cine l-a cunoscut pe Neculai Blaremberg, își închipuie în ce furie și în ce surescitație a trebuit să fie în acele momente.

Închid parantezul și revin la „Junimea".

Cu „Junimea" nu e tot așa ; din momentul intrărei mele în „Junimea" și pînă ce am părăsit-o, niciodată n-am auzit un cuvînt rău la adresa domnitorului, actualului rege ; totdeauna ideea dinastică era apărată cu convingere. În curentul general, de care vorbeam mai sus, „Junimea" a făcut totdeauna bandă deosebită, luptînd în contra acelui curent. Alecsandri împărtășea perfect modul de a vedea al „Junimei" și în această privință.

De aceea nu a fost pentru noi mirare cînd poetul a trimis din Franţa, pentru *Convorbiri,* o poezie *Bărăganul,* care avea după titlu, în parantez, cuvintele : *„dedicată măriei sale domnitorului".*

XIII

DL. HASDEU SE PĂCĂLEŞTE SINGUR

Poezia fu publicată. Dedicaţia supără pe dl. Hasdeu ; de aici se născu o polemică între *Convorbiri* şi *Columna lui Traian.*

Iată în adevăr ce publică *Columna lui Traian* relativ la aceasta :

„De la 1866 şi pînă astăzi, singura acţiune a dinastiei asupra literaturei naţionale a fost de a deprinde pe vreo cîţiva scriitori de ultima specie a se gudura pe lîngă stăpîn. Ne pare rău de a vedea pînă şi pe nemuritorul nostru Vasile Alecsandri ambiţionînd o asemenea atitudine".

Mă opresc un moment aici. Este întrebarea : poezia *Bărăganul* şi dedicaţia ei domnitorului era un act de curtenie ?

Desigur că nu ; poezia *Bărăganul* este una din cele mai slabe pasteluri ale poetului. Cu doi ani înainte, Alecsandri inaugurase admirabila lui serie de pasteluri : *Sfîrşit de toamnă, Iarna, Gerul, Viscolul, La gura sobei, Sania, Primăvara* [1], *Cucoarele, Fîntîna, Mărgărinta din Muncel, Puntea* etc.

Toate aceste, scrise într-o limbă admirabilă, fără lungimi, fără umpluturi.

[1] Titlul exact : *Oaspeţii primăverii.*

PRIMĂVARA

În fund, pe cer albastru, în zarea depărtată,
La răsărit, sub soare un negru punt s-arată !
E cocostîrcul tainic în lume călător,
Al primăverei dulce iubit prevestitor.
etc., etc.

Din contră, o mai repet, *Bărăganul* nu se poate compara cu pastelurile citate. Judecaţi :

BĂRĂGANUL

(dedicată măriei sale domnitorului)

Pe cea cîmpie lungă a cărei tristă zare
Sub cer, în fund, departe misterios dispare,
Nici casă, nici pădure, nici rîu răcoritor,
Nimic nu-nveseleşte pe bietul călător.

Pustietatea goală sub arşiţa de soare,
În patru părţi a lumei se-ntinde-ngrozitoare
Cu iarba-i mohorîtă, cu negrul ei pămînt,
Cu-a sale mari vîrtejuri de colb ce zbor în vînt.

De mii de ani în sînu-i dormind, zace ascunsă
Singurătatea mută, sterilă, nepătrunsă,
Ce-adoarme-n focul verei l-al grierilor hor
Şi iarna se deşteaptă sub crivăţ în fior.
Etc., etc.

Pentru ce Alecsandri dedică *Bărăganul* măriei sale domnitorului ? Pentru un singur motiv : pentru că poetul în cele din urmă două strofe îşi exprimă părerea cum că acestui pustiu, Bărăganului, numai trecerea prin el a unui drum de fier

ar putea să-i dea viață și prosperitate. În adevăr, iată cum se încheie poezia :

Ah ! dulce, glorioasă și mult strălucitoare
Va fi ziua de viață, cînd, pe sub mîndrul soare,
Trecînd în răpegiune un zmeu cu-aripi de foc
Goni-va trista moarte ce zace-n acest loc !

Mult vesel va fi cîmpul cînd vecinica-i tăcere
Va dispărea dodată la glasul de-nviere
Ce scoate zmeul falnic din gura lui de fer,
Vestind noua răpire a focului din cer.

Cititorii înțeleg acum de ce Alecsandri face această dedicație. Ca orice dedicație, desigur că era un semn de curtenie, dar ea avea un înțeles mai îndepărtat, în ea nu se vorbea nimic de domnitor, dar vorbindu-se de binefacerile înființării unei linii ferate prin mijlocul Bărăganului, prin aceasta Alecsandri atrăgea atenția domnitorului asupra unei asemenea necesități. Iată pur și simplu semnificația *Bărăganului* și a dedicației.

Dl. Hasdeu deci se înșală de două ori, se înșală întîi cînd crede că *Bărăganul* cu dedicația lui este o simplă platitudine de curtezan ; se înșală însă mai grav, încă o dată, nesesizînd (pasiunea face de asemenea comedii) semnificația celor două strofe pe care le-am citat, crede că ele se referă la persoana domnitorului, că zmeul este domnitorul care anunță cu gura lui de fier învierea pustietății.

În adevăr, iată cum *Columna lui Traian* continua :

„Pînă aici e sublim, (vorbește de cele opt strofe de la început, care numai sublime nu sunt), dar

dl. Alecsandri voiește cu orice preț să sfîrșească printr-o profundă plecăciune la adresa tronului și iată cum o *sclintește :*

(Aici, *Columna lui Traian* reproducea cele din urmă două strofe citate mai sus, apoi continua :)

Slab ca formă și slab ca idee ! Ipocrizia ucide inspirațiunea. Ș-apoi în zilele noastre numai doară copiii în România se mai joacă cu zmei, ridicîndu-i pe *o sfoară în mod artificial și trîntindu-i cu furie jos,* de-ndată ce încetează vîntul..."

Cum vedeți, în realitate dl. Hasdeu o scrintise, neînțelegînd comparația. Iată deci dl. Hasdeu prins de *Convorbirile literare.* „Junimea" o ia de sus și-i răspunde în modul cel mai disprețuitor prin următoarea notiță publicată în *Convorbiri :*

„Nu ne ocupăm de modul cu care redactorii *Columnei lui Traian* lovesc în persoanele cele mai onorabile ; făcînd aceasta ei își împlinesc misiunea ce au și plecarea lor sufletească. Asemenea oameni au fost în toate timpurile și în toate țările, însă în alte țări și timpuri aveau cel puțin mai multă pătrundere de spirit. Ce să zicem însă de inteligența redactorilor *Columnei lui Traian* cînd, după cum rezultă din cuvintele sus menționate, ei au înțeles că dl. Alecsandri *prin zmeul cu aripi de foc și gura de fer* a făcut o aluziune la persoana Domnitorului ?

Un copil ar fi pătruns îndată că poetul a gîndit la drumul de fier.

Asemenea inteligențe critică pe Alecsandri ! !"

Dl. Hasdeu înghite persiflarea și devine mai furios.

Dar lucrul nu se oprește aci.

Într-o satiră, dl. Negruzzi amenință pe dl. Hasdeu cu soarta lui Ureche. Cu ocazia criticei piesei *Răzvan-vodă*, dl. Carp, nerecunoscînd acestei piese nici un merit, trimete pe dl. Hasdeu la jurnalul său umoristic *Aghiuță*, singurul pentru care are talent.

Într-o critică dl. Maiorescu vorbind de poeți zicea că nepăsarea publicului român pe acest teren merge așa departe, încît pune pe aceeași linie cu adevărații poeți, pe *Tăutu, Hasdeu et tutti quanti.*

Natură vindicativă, dl. Hasdeu nu putea să rîmîie nepăsător la toate acestea.

XIV

DIRECȚIA NOUĂ ȘI ÎNTÎIA FARSĂ A D-LUI HASDEU

Dar ceea ce produce în lumea literară din țară o adevărată explozie de indignare este, cum am spus și altă dată, publicarea articolelor *Direcția nouă* de dl. Maiorescu.

Această lucrare putea să fie mai bine intitulată *Critica direcției vechi*, căci ea are mai mult partea negativă, decît cea pozitivă.

Prin *Direcția nouă*, dl. Maiorescu caută a arăta din publicațiile *Convorbirilor* o îndrumare literară mai sănătoasă. Avea dreptate, dar cînd e vorba să dea modele, să ilustreze această direcție prin lucrări pozitive, lucrarea lăsa de dorit.

De ce lasă de dorit? Pentru că fruntașul pe care-l pune înainte ca un model în adevăr necontestat e Alecsandri, iar Alecsandri era deja cunoscut și admirat de toată suflarea românească,

încît nimenea nu putea pretinde cu oarecare temei că ilustrul poet era producția *Convorbirilor*. Ceilalți poeți citați erau sau la începutul carierei sau de o valoare mediocră. Așa, Eminescu nu publicase decît numai cele întîi ale sale trei poezii *Venere și Madona, Mortua est* și *Epigonii*, iar ceilalți ca Bodnărescu, Șerbănescu, Petrino etc., nu aveau destule calități ca să fie citați ca exemple încarnate a unei noi direcții.

Un lucru era necontestat, că dl. Maiorescu în *Direcția nouă* critica sau mai bine își bătea joc de aproape întreaga noastră mișcare literară și științifică. Își bătea joc de poeți și scriitori care se bucurau de oarecare reputație, precum Pralea, Tăut, Țichindeal, Săulescu, Densușeanu etc. Își bătea joc de teoriile limbistice ale lui Cipariu, — o autoritate pe atunci în materie. Dl. Maiorescu zicea despre ele că ar scorni rîsul unui filolog apusan și că teoriile lui nu sunt bune și juste nici măcar în circomscripția Tîrnavelor. Despre dreptul public a lui Bărnuțiu, împrejurul căruia se adunase o numeroasă tinerime, care ridicase acele teorii la valoarea de școală, d-sa zicea că ele n-ar trebui să aibă trecere nici măcar pe malul Bahluiului.

Trecînd la dl. Ureche, releva exagerările în adevăr fenomenale cu care glorifica poezia română. Răposatul Ureche trecea marginele oricărei laude cînd spunea că: lira română de sub degetele lui Mureșanu, Sion, Tăutu, Baronzi se aseamănă cîntărilor lui Horațiu și Dante și compara pe Văcărescu cu Goethe.

În fine, dl. Maiorescu, ca să răspundă la obiecția cum că succesul d-sale de critic în poezia română era foarte ușor, de vreme ce ca să ridiculizeze poezia română se servise cu exemple de poeți

obscuri sau începători, d-sa răspundea categoric că afară de Alecsandri, la toți ceilalți s-a adresat critica sa și că exemplele pe care le-a adus erau din Văcărescu, Sion, Bolintineanu, Aricescu, Pelimon, Hasdeu etc., etc.

Scurt și coprinzător ! Era un război declarat contra întregei mișcări literare și științifice a țării.

Avea dl. Maiorescu dreptate ? Desigur, în cea mai mare parte ; dar iarăși tot așa este de sigur că sub critic, polemistul mergea uneori prea departe, era nedrept ; mai ales ar vedea cineva aceasta cînd ar compara exemplele care le dădea ca model față cu cele care trebuiau reprobate. Era nedrept ca să confunde pe Bolintineanu în mulțimea poeților ca Tăutu și ca Aricescu. Era nedrept chiar ca Sion să fie absolut desconsiderat. Și lumea literară, pasionată și ea, nu putea să primească injuria ca să nu li se recunoască vechilor poeți nici un merit, ci din contra, să li se dea de model pe Matilda Cugler, Bodnărescu, Șerbănescu și Petrino. Din cei pe care dl. Maiorescu îi dădea ca modelul unei direcțiuni sănătoase, n-a rămas decît unul, în adevăr cel mai ilustru, încolo ceilalți au ținut cîtva timp un rang onorabil în poezie, apoi s-a încetat a se mai vorbi de dînșii !

Și atunci, era natural ca să se nască următoarea întrebare în capul adversarilor *Convorbirilor :* Desigur că nu trebuie luat la serios poeții pe care dl. Maiorescu îi impune, ce-l face ca să disprețuiască literatura română ? Cei cîțiva palizi poeți de la *Convorbiri ?* Nu. Ci desigur literatura străină, în special cea germană, pe care *Convorbirile* o are de model și din care scoate aproape inepuizabil traducerile sale. Vra să zică, își ziceau ei, numai ce este nemțesc este bun. Schiller, Heine, Uhland, Lessing etc., aceștia și numai aceștia. Este, deci, continuau a zice, un *parti pris* contra a orice se compune în românește, afară de ceea ce se publică în *Convorbiri.*

Literatorii noștri de pe atunci, oricît de puțin în curent cu literatura germană, cunoșteau totuși pe Schiller, Heine, Goethe, Lessing ; în contra lor nu aveau nimic de obiectat. Dar *Convorbirile* nu se mulțumeau a face traduceri numai din acești clasici, ei se scoborau mai jos și dădeau traduceri din poeți germani relativ obscuri. Așa, ei observară traduceri din Claudius și din un poet *Gaibel.* Acest Gaibel a dat desigur d-lui Hasdeu ideea farsei cu *Gablitz.*

Iată păcăleala.

În numărul din *Convorbiri* din 15 iunie 1871, apare următoarea poezie :

EU ȘI EA

(Din Gablitz)

Ca o liră fără sunet
Ca un fulger fără tunet,
Ca un riu fără murmur,
Ca o pasăre tăcută.
Ca o casă, ce stă mută
Și pustie împrejur —

Astfel sunt și eu, vai mie,
Formă fără melodie,
Pur spectacol făr' idei...

De cînd dînsa nu-i sub soare
Şi puterea-mi cîntătoare
A pierit cu moartea ei.

M. I. Ellias

Această poezie, mi-aduc aminte că a fost citită la „Junimea" şi pot afirma pozitiv că în acea seară nu luase parte la acea şedinţă nici dl. Maiorescu, nici dl. Negruzzi, care amîndoi erau la Bucureşti, fiind deputaţi.

Traducerea din Gablitz fusese adusă de Miron Pompiliu, care înlocuia la *Convorbiri* pe dl. Negruzzi, de cîte ori acesta lipsea. Miron Pompiliu făcea în lipsă corecturele, el primea corespondenţa, el o aducea la „Junimea".

Dintre principalii membri era numai dl. Pogor de faţă. Miron Pompiliu despoind curierul *Convorbirilor* ne spuse :

— Iată, am primit şi o traducţie din poetul Gablitz.

Noi nu eram tari nimeni în literatura germană, de altmintrelea chiar de am fi fost tari, puteam noi şti toţi poeţii şi poetaşii din Germania ?

Cu cîtva timp înainte se publicase tot aşa o traducere din *Gaibel ;* Gaibel, *Gablitz*, nu putea zice nimeni nimic. Trebuie să mai adaug că ea fu citită de Eminescu, care citea frumos şi muzical. După cetire, Eminescu dădu din umeri, adică privi poezia cu indiferenţă, noi ceilalţi nu dădurăm nici o atenţie ; dl. Pogor mi se pare că o găsi chiar bună.

Miron Pompiliu luă poezia şi fiindcă era în plină vacanţie (iulie), iar numărul din *Convorbiri* care trebuia să apară era sărac de tot *(Studiu asupra maghiarilor*, de Slavici, interminabil ; *Observări critice asupra gramaticei*, de Burlă, iarăşi interminabile şi numai două poezii *Idei de toamnă* şi *Strigoiul*, de *Şerbănescu)*, în lipsă de altceva Miron Pompiliu publică pe ultima pagină *Eu şi Ea* de Gablitz.

*

O întrebare : Dacă ar fi fost la „Junimea" dl. Maiorescu cînd s-a citit poezia, s-ar fi admis ? Dacă dl. Negruzzi ar fi fost în Iaşi, s-ar fi publicat în *Convorbiri ?* Nu ştiu ; dar dacă voiţi să vă spun părerea mea, eu cred că tot s-ar fi publicat. După cum voi arăta mai la vale, farsa era prea fină, păcălitura învăluită în versuri prea sonore şi bine învîrtite pentru ca cineva să nu se înşele, dacă nu ar fi avut atenţia atrasă în mod deosebit. Din nămolul de poezii bune şi rele care veneau la *Convorbiri* prin poştă, se făcea un triaj, triajul era prea, dar nu totdeauna ; întîi, ca cercul *Convorbirilor* să se lărgească, şi al doilea, din cauza de lipsă de materie a cărei necesitate se simţea de multe ori la revistă.

De multe ori „Junimea" critica şi-şi bătea chiar joc de poezii, cu toate acestea dl. Negruzzi le publica pentru că avea nevoie de materie.

— Puteţi voi să criticaţi şi să rîdeţi, zicea dl. Negruzzi adesea, eu însă am s-o public în *Convorbiri*, căci n-am cu ce umple opt pagini.

Poezia lui Gablitz a trecut şi ea printre altele multe, mai rele, ce se publicase în *Convorbiri.*

*

Dl. Hasdeu izbutise, căci cum cititorii bănuiesc, poezia *Eu şi Ea* era o farsă a inepuizabilului umorist. Îmi închipuiesc starea de nerăbdare şi de neastîmpăr a d-lui Hasdeu din momentul trime-

terei poeziei *Eu și Ea* la *Convorbiri*, pînă în momentul apariției numărului. Fi-va ea primită de „Junimea“ ? Oare nu va observa nimeni că este o glumă ?

Îmi închipui momentul în care dl. Hasdeu a luat în mînă *Convorbirile* din 15 iulie și bucuria imensă care a simțit cînd în sumarul din capul revistei a citit : *Eu și Ea* de dl. *M. I. Ellias*.

Îndată ce dl. Hasdeu, primind *Convorbirile*, vede că farsa sa a reușit, imediat convoacă pe amicii săi, care erau toți dușmanii „Junimei“ și după ce face mare haz de succesul obținut, se hotărăște ca să dea cea mai întinsă publicitate farsei. De aceea, peste cîteva zile mai toate gazetele din București publică în fruntea lor, următoarea destăinuire :

„Im Traum sah ich ein Männchen, klein und putzig
Das ging auf Stelzen, Schritte ellenweit
Trug weisse Wäsche und ein feines Kleid,
Inwendig aber war es grob und schmutzig,
Inwendig war es jämmerlich nichtsnutzig.

Heine, *Traumbilder*, 4.

La 3 iunie, în ajunul marei serbări naționale în onoarea lui Tudor Vladimirescu, mai mulți amici se întruniseră seara la mine, din care mi-aduc aminte pe dl. Alexandru Lupașcu, dr. Vlădescu, Grigore Tocilescu, T. Rădulescu, N. Popovici și Scurtescu.

În acel moment mi se aduse numărul *Convorbirilor literare*, în care dl. Titu Liviu Maiorescu, bătîndu-și joc de Bărnuțiu, de Șincai, de Cichindeal, de Cipariu, de Sion, de Bolintineanu, de toate *somitățile* cugetării române, și *mai ales de poeți*, celebrează cu emfază așa numita *Noua direcție*,

inaugurată — *risum teneatis !* — de d-nii Bodnărescu, *Eminescu*, Iacob Negruzzi și *tutti quanti*.

Pentru a arăta cît de ridicole sunt toate criticele în bine și în rău ale d-lui Titu Liviu Maiorescu, eu propusei atunci un rămășag, afirmînd, cu deplină certitudine, că nu este nici o galimatias pe fața pămîntului în proză sau în versuri, pe care *Convorbirile literare* să nu se grăbească a o primi în sînul lor, cu singura condițiune esențială ca să nu cuprindă nimic *românesc*.

Drept probă luai condeiul și improvizai pe loc următoarea frivolitate rimată :

EU ȘI EA

(Din Gablitz)

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet,
Ca un rîu fără murmur,
Ca o pasăre tăcută,
Ca o casă, ce stă mută,
Și pustie împrejur —
Astfel sunt și eu, vai mie !
Formă fără melodie,
Pur spectacol făr'idei...
De cînd dînsa nu-i sub soare,
Și puterea-mi cîntătoare
A pierit cu moartea ei.

M. I. Ellias

Observați bine că de la cea dintîi și pînă la ultima literă, totul este vag, absurd, rece, mistificat, fără creieri și fără inimă — o adunătură de silabe sonore.

Titlul *Eu și Ea* ne face a rîde din capul locului.

Gablitz este un poet care n-a existat nicăieri și niciodată ; inventînd acest sunet nemțesc, eu avui în vedere predilecțiunea *Convorbirilor Literare* pentru tot ce se aduce de la Berlin.

Subscrierea *M. I. Ellias* este un nume evreiesc, croit într-adins pentru a măguli simpatiile și aspirațiunile izraelite ale d-lui Titu Liviu Maiorescu.

Primul vers, *Ca o liră fără sunet*, este tot ce poate fi mai comic, prin echivocitatea de a desemna tot așa de bine o harpă ca și o monedă turcă falșă.

Cele cinci versuri de la început, debutînd fiecare prin cîte un mare *C*, formează *Cacofonia*.

Apoi, *un fulger fără tunet, o formă fără melodie, o putere cîntătoare*, tot vorbe în vînt fără nici un înțeles.

În fine un *„vai mie !“* era necesar pentru a complecta tipul sinagogic al acestei bufonade.

Am cîștigat rămășagul.

Era de ajuns o *fantasmagorie evreo-nemțească*, un *Gablitz* în cap, un *Ellias* în coadă și *un înșir-te mărgărinte* la mijloc, dar nici o idee, nici o simțire, nici o aspirațiune românească, pentru ca *Eu și Ea* să placă d-lui Titu Liviu Maiorescu.

De îndată după întoarcerea-i din București, unde devenise atît de celebru prin sfîșierea școalei naționale de pe tribuna parlamentului, dumnealui a și admis cu fericire galimatias *Convorbirilor literare* din 15 iulie.

Mă cred acum dator a divulga rămășagul, rugînd toate ziarele române a-i da o publicitate cît de întinsă, fiind cea mai solidă măsură despre seriozitatea de criticism a d-lui Titu Liviu Maiorescu și cea mai generoasă răzbunare pentru acei scriitori români, filosofi, istorici, filologi, beletriști pe care-i batjocoresc mereu *Convorbirile literare*.

Mie unuia îmi pare bine că de cîte ori voi vrea să fiu poet pentru dl. Titu Liviu Maiorescu, nu-mi trebuie decît *să subscriu evreiește și să zic că am tradus din nemțește*.

Iacă-vă *Noua Direcție !!!*

Hasdeu“

*

Vă puteți închipui marele haz și adînca impresie care a produs în public această farsă ; noi, cei de la „Junimea“, am fost, cum se zice ordinar, opăriți. Notița d-lui Hasdeu era o bătaie de joc acerbă în contra întregei activități a „Junimei“ de cinci ani, și mai cu seamă un atac direct d-lui Maiorescu, în contra căruia dl. Hasdeu și școala sa își dirija atacul, confundînd *Convorbirile* și „Junimea“ cu acesta, considerînd atît „Junimea“ cît și *Convorbirile* ca opera d-lui Maiorescu, în tot cazul revista ca o cantitate neglijabilă, de care nici un voiește să se ocupe ; principalul, singurul adversar era pentru București dl. Maiorescu, și farsa nu avusese alt scop decît a-l micșora.

Dl. Hasdeu vorbind de poeții — care după dl. Maiorescu formează *Direcția nouă* — citează pe Bodnărescu, *Eminescu*, Iacob Negruzzi și *tutti quanti*, adăogînd : *risum teneatis !...*

În această farsă nostimă ilustrul academician se înșală din nou și se înșală enorm asupra lui Eminescu, a cărui talent, nici prin gînd nu-i trecea ca să-l aprecieze, pe care-l punea alături cu *tutti quanti*, bătîndu-și joc.

Asemenea greșeli pot să facă oamenii cînd sunt pasionați.

Este drept că Eminescu nu-şi dăduse pe atunci toată măsura talentului său. Cum am spus, cînd dl. Maiorescu scrie *Direcţia nouă*, Eminescu nu publicase în *Convorbiri* decît *Venere şi Madona*, *Mortua est* şi *Epigonii*, dar pentru un critic aceasta era destul. Şi totdeauna am recunoscut meritul d-lui Maiorescu de a fi fost izbit cel întîi de talentul lui Eminescu.

În adevăr, citiţi cu atenţie *Direcţia nouă*, într-însa veţi observa două stări sufleteşti ale criticului. Grăbit ca să formeze o şcoală şi să o dea drept exemplu, dl. Maiorescu întocmeşte în pripă dintre cei ce scriau la *Convorbiri* un fel de pleiadă, în cea mai mare parte de complezenţă. Complezenţa d-lui Maiorescu de a pune nume proprii printre modelele pe care le dă, purcede din două mobile : Întîi, d-sa are nevoie de nume mai multe, şi alegerea este grea cînd n-ai de unde alege ; al doilea, spiritul de camaraderie, de relaţii literare, îl face să voiască a fi binevoitor cu colaboratorii *Convorbirilor*, de aceea exagerează meritele acestora.

Aceasta este întîia stare sufletească a criticului. Pe deasupra sau dacă voiţi pe dedesubtul acestei stări, cînd e vorba de Alecsandri sau Eminescu, străbate o alta. Citeşti un mare sentiment de convingere la critic cînd vorbeşte de Vasile Alecsandri şi de Eminescu. Pe Alecsandri nu-l critică, ci numai îl laudă ; Alecsandri avea o situaţie literară care excludea orice critică. Pe Eminescu, debutant, îl critică. Dar din critica pe care i-o face se vede sentimentul adînc al d-lui Maiorescu despre talentul real al lui Eminescu, căci după ce îşi face o mulţime de rezerve asupra formei neglijate, asupra comparaţiilor riscate, asupra ideilor chiar,

dl. Maiorescu sfîrşeşte prin a zice de Eminescu : *„dar în fine este un poet, poet în toată puterea cuvîntului"*.

Şi dacă a fost cineva, pe care dl. Maiorescu trebuia să-l dea ca inaugurînd o nouă direcţie în poziţie, desigur că a fost Eminescu, asupra căruia dl. Hasdeu s-a înşelat cu desăvîrşire.

*

Dar, oricum, farsa d-lui Hasdeu izbutise. Trebuie să adaug însă că procedeul nu fusese tocmai leal, el conţinea oarecare perfidie.

Iată de ce : „Junimea" ţinea şedinţele ei, începînd de prin luna octombrie şi pînă pe la vreo 15 iunie ; rar cînd aceste şedinţe se prelungeau pînă la 1 iulie. Pentru ce ? Pentru un lucru cunoscut : d-nii Maiorescu, Negruzzi, Pogor, Gane, acei la care se ţineau şedinţele, pe la 1 iulie plecau în străinătate, la băi ; natural că „Junimea" n-avea unde să se întrunească. Ei se întorceau pe la septembrie, şi numai după ce erau cu toţii în oraş, numai după aceea şedinţele reîncepeau.

Convorbirile literare însă apăreau şi în timpul vacanţei. În vederea acestei perspective dl. Negruzzi îşi aduna material din timp, căci ducîndu-se toată lumea, *Convorbirile* rămîneau fără colaboratori, iar societatea „Junimea" nu mai putea să aibă nici o influenţă asupra celor ce se publică în vacanţie în *Convorbiri*, fiindcă ea nu se mai întrunea, rămînînd totul pe seama oficial a d-lui Negruzzi, în realitate a cîtorva membri care nu părăseau Iaşul în vacanţie.

Mica perfidie a d-lui Hasdeu a consistat deci că a pîndit — ca să facă farsă — ocazia cînd ştia că fiind în preziua vacanţilor, „Junimea" chiar dacă

se ținea, se ținea cu un număr restrîns de membri, iar redacția *Convorbirilor* era neglijată.

Perfidia, mai la urmă, în război e admisă, îndată ce reușește.

Așa că, primită pe la începutul lui iulie, citită la „Junimea" în mod distras, *Eu și Ea* a fost publicată.

Dar eu zic ceva mai mult. Dl. Hasdeu cu farsa sa *Eu și Ea* n-a biciuit numai *Convorbirile literare* și genul de poezie în favoare la acea revistă. Să mă ierte poeții, sau mai bine unii poeți, dar eu cred că *Eu și Ea* este o parodie a unui gen literar poetic întreg, gustat foarte mult de public, avînd de reprezentanți oameni care trec de poeți și de multe ori de poeți cu valoare.

Să luați vă rog volumele celor mai iluștri poeți ai veacului trecut și al acestuia și români și străini și citiți cu atențiune unele din capodoperile lor. Ei bine, veți constata o mulțime de nonsensuri, o mulțime de comparații absurde și idei imposibile, întocmai ca în *Eu și Ea* a d-lui Hasdeu.

Eu și Ea n-are nimic de excepțional și de ridicol și dacă cei de la *Convorbiri* ar fi voit să facă o farsă analoagă celor de la *Revista contimporană* de la București, farsa ar fi reușit tot atît de bine.

În adevăr, este un gen de poezie, genul liric, acela în care poetul își varsă durerea sa imensă pentru pierderea iubitei sau cel puțin pentru despărțirea lui de ea. În acest gen poetul trebuie să arate marea lui durere și disperare și să o arate în termeni sensibili și în fraze zdrobitoare, căci altmintrelea efectul este mediocru.

Ia să ne punem în ipoteza unui poet care voiește a cînta acest sentiment dureros. Este un mijloc și poetic și în acelaș timp și real, acela de a-ți analiza

sentimentele, a arăta în mod modest ce deformare psihologică s-a făcut în tine prin dispariția unei ființe iubite și ce gol ți-a lăsat în activitatea creierului tău. Toate aceste spuse în termeni sinceri și justi.

Dar acest fel este foarte delicat, trebuie să ai multă putere de analiză și sensibilitate concentrată, pentru ca să nu cadă în banalitate sentimentul pe care voiești să-l exprimi și durerea pe care voiești s-o arăți, fiind foarte obicinuite și cunoscute.

Poetul trebuie să evite banalitatea. Banalitatea fiind stînca periculoasă de care se sparge barca sa, el, evitînd-o, forțamente cade în un alt pericol : voind să facă ceva nou, voind să dea simțirei sale forme neobicinuite și izbitoare, el cade în enormități sufletești și recurge la comparații, la metafore și expresii, care dacă, cîteodată, ating sublimul, cele de mai multe ori înoată în plin ridicol.

Asemenea compoziții le găsim mai la toți poeții. Neverosimilitățile le admitem în mod convențional și intrînd în felul de a gîndi al poetului ne extaziem de unele lucruri care lovesc bunul simț și logica.

Dacă aș avea vreme, aș putea să ilustrez această părere cu multe și variate exemple în literatura noastră și cea străină.

Să luăm de exemplu pe Alecsandri. Desigur că din poeții noștri, poetul cel mai logic și mai de bun simț, care s-a îmbarcat mai puțin în concepții banalice și care a întrebuințat un limbagiu mai natural, este bardul de la Mircești. Sub poetul Alecsandri totdeauna vezi pe omul echilibrat, cu mintea sănătoasă, pe cînd în dosul poeziilor lui Bolintineanu și Eminescu simțești oarecare deranjare de spirit. La Alecsandri n-ai să întîlnești gali-

matiasuri de sens sau de fraze, pe cînd la Eminescu înoți cîteodată în plină incoherență iar la Bolintineanu în plin nonsens.

De ce această deosebire ? Lăsînd la o parte organizația respectivă a creierului, voi spune că bunului simț al lui Alecsandri îi repugna genul de care vorbesc ; sau dacă voiți, Alecsandri n-are acel fond de sensibilitate, nici puterea de a analiza mai adînc lucrurile, mulțumindu-se cu pipăire la suprafață.

Alecsandri însă are o poezie sentimentală, aș putea zice una singură, *Steluța*, ea are istoria ei. Poetul iubea sau poate numai era prietenul sorei lui Constantin Negri, care moare prematur la Constantinopole.

Poetul este afectat de această moarte, el caută a-și exprima sentimentul în versuri.

Ne închipuim pe Alecsandri punîndu-se la masa lui de lucru, hotărît să scrie ceva, în care durerea lui să apară în mod extraordinar și măreț. Și atunci vedem un lucru curios ; Alecsandri, poetul logic cu expresii sobre și juste, căzînd într-un fel de sentimentalism exagerat, exprimat într-un stil destrăbălat, cu expresii și gîndiri riscate. Citiți *Steluța* și veți vedea singuri. E destul ca să citez strofa întîi :

> Tu care ești perdută în neagra veșnicie
> Stea dulce și iubită a sufletului meu !
> Și care-odinioară luceai atît de vie
> *Pe cînd eram în lume tu singură și eu.*

Ce înseamnă acest din urmă vers ? Prin rezonamente multiple poți ca să-i găsești un sens, poetul voiește ca să arate că atît era de absorbit de ființa pe care a pierdut-o, încît cînd ea trăia, el nu mai

făcea atenție la nimic în lumea aceasta și că în lume nu erau decît două persoane, *el și ea*. Nu vedeți o apropiere de *Eu și Ea* a d-lui Hasdeu ?

Dar versurile lui Alecsandri amintesc un alt vers al unui poet francez ilustru în acest gen și pe care, probabil, Alecsandri l-a avut în vedere.

În adevăr, cine nu-și amintește *Lacul* lui Lamartine, în care poetul plînge și el pierderea iubitei sale și în care găsim un vers umflat și exagerat, cel puțin ca expresie dacă nu ca sentiment, frumosul vers admirat de critici :

> Un seul être vous manque et tout est dépeuplé.

Poezii pe tema exagerărilor sau a imposibilităților și antitezelor, mai repet, găsim la toți poeții. Caute cineva să analizeze de exemplu poezia *Mortua est* a lui Eminescu, al cărei subiect este, cum vedeți, același ca în *Steluța* lui Alecsandri, ca în *Lacul* lui Lamartine, ca în *Eu și Ea* a lui Gablitz.

Ce ziceți de această strofă :

> Se poate ca bolta de sus să se spargă,
> Să cadă nimicul cu noaptea lui largă,
> Să văd cerul negru că lumile-și cerne,
> Ca prăzi *trecătoare* a morții *eterne*.

Poetul își închipuie cerul ca o boltă. Foarte bine, aceasta era concepția celor vechi asupra lumei ; în antichitate se credea de vulg că cerul este o boltă albastră țintuită cu cuie strălucitoare.

Prin urmare, unui poet modern i se permite ca să utilizeze asemenea credință.

Dar ce sens are că bolta spărgîndu-se, lasă *să cadă nimicul cu noaptea lui largă* ? Dar să admitem că nimicul este neantul. Dar atunci ce caută

cerul negru cu lumile cerului ? Ea căutați să vă dați seama în mod logic de această îngrămădeală de nonsensuri voite.

Din acest punct de vedere, ce este așa de extraordinar, de ridicol, ca un alt poet care și el a pierdut pe iubita lui, pe care o iubea ca și Alecsandri pe a lui, în *Steluța,* încît se credea că în lume nu este decît *El și Ea,* sau ca Lamartine, căruia i se pare că lumea a devenit pustie cînd lipsește ea ; ca Eminescu, care-și închipuie că cu moartea iubitei s-a spart bolta cerească și a căzut nimicul peste lume iar lumile cerne au să dispară și ele — ce e de mirare dar, repet, că acel alt poet analizîndu-și starea lui sufletească după moartea iubitei să se compare :

Ca o liră fără sunet
Ca un fulger fără tunet,
Ca un rîu fără murmur,
Ca o pasăre tăcută,
Ca o casă, ce stă mută
Și pustie împrejur

Dar aveți să spuneți că o liră fără sunet, un fulger fără tunet, un rîu fără murmur, sunt nonsensuri. Sunt și nu prea. Se poate foarte bine un fulger fără tunet, dacă fulgerul este în depărtare ; se poate *metaforic* o liră fără sunet. Dar ce nu se poate în literatură și, mai cu seamă, în poezie ?

Cînd Eminescu în *Epigonii* zice :

Simțiri reci, harpe zdrobite

oare nu este un nonsens a spune *simțiri reci ?*

Prin urmare, vedeți că farsa d-lui Hasdeu era mai la urmă o poezie ca multe altele și alt nimic.

Efectul farsei însă a fost imens. Gazetele din Transilvania au reprodus păcăleala cu o vie mulțumire, *Convorbirile literare* și dl. Maiorescu care lovise în atîtea susceptibilități literare erau la rîndul lor pe *seletă.* Dl. Maiorescu, pus direct în cauză, crede de cuviință să răspundă. În numărul următor al *Convorbirilor* d-sa începe prin a reproduce articolul d-lui Hasdeu și apoi adaugă următoarea notiță :

„În fața acestui articol am onoare a vă ruga să publicați și pentru persoana mea o declarare, făcută deja în primii numeri ai *Convorbirilor literare* (15 iunie 1867). Nici societatea „Junimea" în genere, nici subscrisul în special, nu au nici un amestec la redacția *Convorbirilor.* Atît meritul cît și responsabilitatea acestei întreprinderi privesc exclusiv pe dl. Iacob Negruzzi. Participarea mea la *Convorbiri* se mărginește la articolele subsemnate de mine, pentru a căror publicare această revistă mi-a făcut onoarea de a-mi deschide coloanele sale. Îndeosebi nu am avut nici o știință (și nu eram chemat a o avea) despre poezia menționată mai sus, și în timpul cînd s-a primit și cînd s-a publicat în *Convorbiri* eram absent din Iași.

Nu se poate dar argumenta, de la publicarea acelei poezii străine într-o foaie a cărei redacție nu mă privește, în contra criticelor mele «în bine și în rău» și, prin urmare, cred că dl. Hasdeu, împreună cu scriitorii români la cari face aluzie, «filosofi, istorici, filologi, beletriști» sunt cu mult prea modești, cînd văd în această procedare «cea mai solidă măsură» în contra-mi. Asemenea nu mă îndoiesc că dacă în materie literară și științi-

fică, poate fi vorba de răzbunare, acești bărbați eminenți vor găsi o «răzbunare mai generoasă» și deocamdată mai cuminte.

Primiți, etc.

Titu Maiorescu"

Perfect, dar farsa rămînea tot farsă ; nu cu explicații și cu argumentări se răspunde la o farsă; la o farsă se răspunde prin o alta sau printr-o mică notiță zeflemistă în care să se întoarcă în ridicol scopul urmărit de păcălitor.

Dl. Maiorescu însă răspunde serios și în acel limbagiu moderat, pe care îl întrebuințează cu atît mai într-adins cu cît adversarii sunt mai batjocoritori. În fond, tot ce spune dl. Maiorescu este strict exact ; *în formă, oficial.* În adevăr, *Convorbirile* nu erau organul creat pentru a fi la dispoziția „Junimei", dl. Maiorescu nu făcea parte din redacția *Convorbirilor,* redactorul responsabil al acestei reviste era dl. Iacob Negruzzi.

Încă o dată, strict așa era, dar oare în bună credință lucrul se mărginea numai la atîta ? Cum ? *Convorbirile literare* erau pentru „Junimea", cum ar fi fost *Revista contimporană* pentru X sau Y ? Dl. Maiorescu nu era nimic pentru *Convorbiri ?* Și influența sa în acea revistă se mărginea numai pentru ca dl. Iacob Negruzzi să-i facă onoarea a-i deschide coloanele revistei sale ? Publicațiile din *Convorbiri* erau ele străine și de „Junimea" și chiar de dl. Maiorescu, pînă într-atîta încît într-o asemenea împrejurare să se degajeze de orice responsabilitate, aruncînd-o exclusiv și întreagă numai pe dl. Negruzzi ?

Cînd dl. Maiorescu, prin scrisoarea sa, ca răspuns farsei d-lui Hasdeu, *Eu și Ea,* se leapădă de

Convorbiri literare, arată un egoism regretabil. De altmintrelea, aceasta a fost în acele momente sentimentul de lepădare generală : toți membrii, de la cel mai mic, făcură ca dl. Maiorescu, aruncară toată vina pe *Convorbiri* și în special pe Miron Pompiliu, fără să voiască măcar să-și amintească că poezia *Eu și Ea* fusese citită la „Junimea", și dacă nu fusese aprobată formal, nu fusese nici dezaprobată, așa că bietul Miron Pompiliu se crezuse în drept să o dea publicității.

Mi-aduc aminte cît eram noi de rușinați de farsa ce ne făcuse dl. Hasdeu. În localitate, unde după cum am spus, „Junimea" și *Convorbirile* aveau mulți dușmani, toată lumea jubila. Vreo cîteva zile nu ne aventuram prin locuri unde puteam întîlni adversari. Trecînd într-o zi pe strada mare, iată că dau peste cîțiva fracționiști. Cum mă văzură de departe, începură a rîde, apoi îmi ziseră :

— Așa că a pățit-o Maiorescu al d-voastră cu *Direcția nouă,* cu „Junimea" și cu *Convorbirile !*

În zadar am căutat ca să arăt că dl. Maiorescu n-avea nimic ce căuta în această farsă și că cel mult *Convorbirile* pot fi puse în chestie.

Fracționiștii făcură și mai mult haz de rezoanele ce dădeam și nici nu voiau să admită ideea că poezia s-a publicat fără știrea d-lui Maiorescu.

— Suntem pozitiv informați de un membru de la „Junimea" că însuși dl. Maiorescu a adus-o, el a citit-o și a găsit-o sublimă.

— Cine v-a spus asta, spuneți-mi numele lui ?

— Asta nu se poate, căci nu voim — replicară în cor — ca să expunem pe bietul om la răzbunarea d-lui Maiorescu, căci cine nu știe cît de vindicativ este acest om.

A trebuit să plec furios, iar fracționiștii m-au mai privit în urmă cîteva secunde, făcînd mare haz de necazul meu.

*

Eram rușinați și umiliți, aceasta e pozitiv. O dovadă am găsit și astăzi de starea mea sufletească de atunci. Răsfoind colecția mea de *Convorbiri*, am constatat că ultima pagină din numărul cel cu farsa este ruptă ; pe acea pagină figurase poezia *Eu și Ea*. Numai după sumarul din capul numărului am putut găsi urma unde această poezie este publicată.

Și, lucru curios, la mai toate colecțiile vechilor junimiști se constată această suprimare. Ba ceva mai mult, în tabla anuală de materii pe anul al V-lea, în zadar caută cineva și astăzi la rubrica *„poezii" : Eu și Ea* de Gablitz, căci nu o găsește.

Astăzi însă, văd că asemenea mutilări și suprimări, pornite dintr-un sentiment de rușine, a trebuit o dată mai mult să înveselească pe dl. Hasdeu și cel mai bun lucru ar fi fost ca dl. Negruzzi să puie în tabla de materii și poezia lui Gablitz, *Eu și Ea*, cel puțin asta ar fi echivalat cu *„faire bonne mine à mauvais jeu"*.

Făcea bine dl. Maiorescu cînd se lepăda cu totul de *Convorbiri ?* Și era exact cînd d-sa declara că : „Nici societatea „Junimea" în genere, nici subscrisul în special, nu au nici un amestec la redacția *Convorbirilor*" — adăugînd că „participarea sa la *Convorbiri*" se reduce la articolele subsemnate ?

Ia să vedem. *Convorbirile literare* erau organul recunoscut al societății „Junimea", erau alimentate aproape în întregime de pana membrilor

„Junimei", foarte puțini colaboratori străini aveau. Să iau, de exemplu, anul al V-lea, la întîmplare. Numărul 1 conține : *Fata de birău*, comedie de Slavici, membru al „Junimei" ; *Observări critice asupra gramaticei* de Vasile Burlă, membru al „Junimei" ; *Mortua est* de Eminescu, idem.

Numărul 2 : același, plus o poezie de d-ra Matilda Cugler, membra corespondentă a „Junimei". Zic membră corespondentă, fiindcă d-ra Cugler, ca orice alte doamne, nu era primită la ședințele societății „Junimea" din Iași. Numai tîrziu, după ce „Junimea" se strămută la București, numai acolo se făcu inovația ca și doamnele să fie admise.

Această inovație a distrus caracterul vechei „Junimi", spre marea indignare a d-lui Pogor. În adevăr, o ședință de „Junimea" cu doamne nu mai semăna de loc cu vechile, veselele și spiritualele ședinți de la Iași, unde fiecare își dădea curs vervei fără nici o jenă și unde un cuvînt sărat putea să zugrăvească o situație întreagă literară sau să constituie o întreagă critică a unei opere.

Numărul 3 : *Vidra și Simon*, legendă de Bodnărescu, membru din „Junimea" ; *Martira inimei*, critică de Vârgolici, membru al „Junimei", *Armonii intime* de Iacob Negruzzi ; poezii de Scheletti, membru al „Junimei".

Numărul 4 : *Zoia Zuirvan*, nuvelă de Florantin, membru al „Junimei" ; *O palmă la bal mascat*, de Bengescu, membru al „Junimei" etc., etc.

Și așa mai departe.

Prin urmare, legătura dintre *Convorbiri* și „Junimea" era absolut intimă. Mai mult, *Convorbirile* la început nu se puteau susține prin ele înseși,

membrii „Junimei“ cei cu dare de mînă cotizau ca să acopere deficitul. Iată deci o legătură și materială între „Junimea“ și *Convorbiri*.

Dar dacă ar fi fost numai atîta ! Mai toate bucățile care se publicau în *Convorbiri* erau citite la „Junimea“, iar studiile lungi și fastidioase, cum erau cercetările limbistice, dacă nu se citeau toate în întregul, dar desigur se citea începutul, pentru ca „Junimea“ să-și facă o idee de modul cum autorul înțelege a trata o chestie.

Este drept că în *Convorbiri* se publicau cîteodată și unele lucrări cari nu fusese citite în „Junimea“, aceste însă erau foarte puțin numeroase ; pentru timpul cît am stat la „Junimea“ aș putea să le număr pe degete. Este drept, de asemenea, că dl. Negruzzi publica cîteodată chiar lucrări refuzate de „Junimea“, dar și aceste într-un număr neînsemnat. Și dovadă că „Junimea“ avea ea în definitiv direcția generală a *Convorbirilor* este, cînd dl. Iacob Negruzzi venea seara la ședință era primit cu strigăte și dezaprobări de membrii marcanți ai „Junimei“ care îi reproșau pentru ce publică toate prostiile. La care dl. Negruzzi răspundea, adresîndu-se mai cu seamă d-lui Pogor :

— Tu nu știi să faci altceva decît să cîrtești ; tu n-ai dreptul să vorbești, căci dacă la un an o dată traduci o poezie...

O discuție pe această temă foarte înflăcărată se încingea, iar dl. Pogor în lipsă de alte argumente, ajungea la lucruri cam absurde, cînd îi zicea d-lui Negruzzi :

— Dacă n-ai lucrări bune atunci închide *Convorbirile*, în tot cazul scoate un număr la o lună

sau două, iar nu-mi da la fiecare 15 zile drept literatură, hîrtie înegrită.

Dl. Negruzzi la acestea dădea din umere și zicea cu dispreț, adresîndu-se la noi :

— Cu Pogor nu se poate discuta.

Ceva mai mult. Dacă studiile sau alte lucrări de natura aceasta nu se prea citeau, poeziile care se publicau în *Convorbiri*, mai toate erau citite la „Junimea“. Seara cînd venea dl. Negruzzi, ședința începea cu această parte. După ce d-sa *își descărca carul cu minciunile*, scotea din buzunar corespondența revistei pe care o citea, iar „Junimea“ hotăra ce să se publice și ce nu — bine înțeles că aceasta nu obliga numaidecît pe dl. Negruzzi, dar moralmente desigur că-l obliga.

Încă ceva. Vădit că *Convorbirile* aveau o direcție, fie în cercetări cu caracter deosebit, fie în poezie. Această revistă își avea estetica ei, nu se publicau decît poezii scrise în genul și în felul esteticei revistei. Citiți *Convorbirile* din cei dintîi ani și veți vedea că nu e disonanță din punct de vedere estetic al lucrărilor poetice publicate. O dovadă este chiar farsa d-lui Hasdeu ; dacă acest bărbat plin de spirit ar fi voit ca să facă o farsă *Convorbirilor* trimițînd o poezie scrisă în genul lui Gheorghe Sion sau a lui Tăutu, desigur că nici chiar Miron Pompiliu nu ar fi publicat-o, pentru că toți membrii „Junimei“ de la mare pînă la mic, aveau o concepție precisă asupra ceea ce este poezie și înlăturau de la prima citire orice producție poetică care ar fi lovit în acea concepție.

La „Junimea“ erau în favoare poeziile în felul lui *Eu și Ea* de Gablitz și în aceasta a consistat finețea farsei d-lui Hasdeu.

Fiind așa, este întrebarea : Acea concepție a poeziei de care vorbesc, acele regule estetice ale „Junimei", cine le propagase, cine le stabilise, cine le cristalizase în articole sobre de cuvinte și pline de miez ? Dl. Maiorescu.

Apoi cînd redacția *Convorbirilor* — admițînd că ea era independentă — adoptase ca normă de critică teoriile estetice ale d-lui Maiorescu, era oare generos și drept din partea d-sale ca cu ocazia unei păcălituri să-și degajeze orice răspundere de *Convorbiri* și să arunce meritul cît și responsabilitatea (în acest caz nu era vorba de merit) numai asupra d-lui Negruzzi ?

Iată de ce răspunsul d-lui Maiorescu nu a satisfăcut pe nimeni. N-a putut satisface *Convorbirile,* de care dl. Maiorescu se lepăda așa de ușor. N-a putut satisface pe dușmanii săi personali, căci aceia știau, ca și mine și ca oricine, strînsa legătură dintre dl. Maiorescu și „Junimea", dl. Maiorescu și *Convorbirile literare.*

Un singur lucru este drept și fără replică în răspunsul d-lui Maiorescu, acela că d-sa nu era în oraș și nu participase la „Junimea", nici n-avusese cunoștință de poezia *Eu și Ea.* Acest lucru ar fi fost suficient pentru toți oamenii de bună credință, și dl. Maiorescu putea, după cum a și făcut, să stabilească faptul material al lipsei sale din Iași. Făcînd așa, d-sa își degaja răspunderea fără să o arunce pe spatele altuia și n-am fi văzut declarîndu-se un lucru greu de crezut, un lucru chiar penibil, acela că între dl. Maiorescu și *Convorbiri* nu exista nici o legătură.

XV

TOT DIRECȚIA NOUĂ

În timpul acesta dl. Maiorescu continuă în liniște publicarea lucrărei sale *Direcția nouă.* Desigur că, cu toate încriminările care a stîrnit, și această lucrare a d-lui Maiorescu a avut asupra spiritului din țară un efect salutar. Asupra mea desigur că a avut acest efect, după cum voi arăta îndată, vorbind de prima mea scriere.

Dl. Maiorescu de la poeți în *Direcția sa nouă* trece la prozatori. Aici era mai greu, căci *Convorbirile literare* nu pusese în evidență decît debutanți și e greu ca cu debutanți să poți pretinde a forma o școală. În genere, o școală literară totdeauna nu se desenează decît după ce cei care o indică sunt în maturitatea talentului lor ; orice începuturi, fie cît de fericite, pot da indicațiuni, dar nu pot determina ceva hotărît, și școala așa ceva însemnează.

În privința *Direcției nouă* a poeziei, dl. Maiorescu avusese un om de mîna întîi, cu totul de mîna întîi, pe Vasile Alecsandri ; putea, prin urmare, ca să pună în jurul său pe Eminescu și Bodnărescu și să-i boteze cu numele de *Direcția nouă.* Dar la proză ? Aici, o mai repet, era mai greu. Ca prozatori în genul literar propriu-zis *Convorbirile* n-aveau decît pe dl. Iacob Negruzzi și pe dl. Nicu Gane, dacă exceptez pe abundentul Bodnărescu, care fusese clasat deja printre poeți. Ba mai era încă unul, era dl. Slavici, care pe lîngă studiul său asupra maghiarilor, publicase cîteva

povești populare și o nuvelă sau două. Ca scriitori în diferite genuri era dl. A. Xenopol, desigur cel mai important, Burlă, Vârgolici etc.

Cu aceștia dl. Maiorescu nu putea să se prezinte în noua sa direcție, numai cu ei, căci fiecare și-ar fi pus întrebarea : Cum ? Adică pînă la d-nii de mai sus România nu produsese nimic în proză ? Acest lucru îl simțește autorul, de aceea, în *Direcția nouă*, proza începe cu trei autori care n-aveau nimic de comun cu *Convorbirile*, dar pe care nu putea să-i treacă cu vederea, anume : Odobescu, Strat și Marțian.

Alegerea era nimerită și dreaptă ; desigur că Odobescu a fost cel mai bun scriitor din generația de înainte de 1860, dacă exceptez pe Bălcescu. Înainte de toate el era om de gust în tot ce făcea și scria. Cînd am început a mă ocupa cu chestii de literatură și de știință și am vrut să cunosc ce se scrisese în românește în această privință, mi-am procurat imediat *Revista română* a lui Odobescu pe toți anii, mi se pare cinci ani. Ei bine, am fost foarte plăcut surprins de tonul deosebit, felul ales și elegant, precum și de oarecare profunditate relativă de gîndire ce am găsit în acea revistă, desigur cea mai bună ce apăruse înainte de *Convorbirile literare*, măcar că genul literar nu era specialitatea acelei reviste.

Nu aceeași impresie am putut avea citind *Analele statistice* în care se distinsese Marțian. Nimic deosebit nu izbește în citirea lucrării lui Marțian, nici o chestie economică nu se vede puternic tratată, nici vederi mai deosebite.

Nu înțeleg nici acuma pentru ce dl. Maiorescu îi amintește numele, numindu-l neuitatul Dion.

Marțian, fără ca de altmintrelea să insiste asupra lucrării aceluia.

Înțeleg foarte bine pentru ce îl pune pe Strat în *Direcția nouă ;* Strat aparținea „Junimei". Strat publicase o economie politică foarte elementară, un rezumat al principiilor de economie politică de pe vremea aceea, nimic extraordinar. A, ne zice însă dl. Maiorescu, acel tratat de economie politică, ca toate tratatele, era o *introducere*, și în acea introducere se poate vedea spiritul *Direcției noi*. Nu mai am lucrarea lui Strat și mi-aduc aminte în mod foarte vag de acea introducere ; n-aș putea prin urmare spune nimic pozitiv, dar mai că aș paria că nu era mare lucru de dînsa.

Strat însă făcea politică și făcea politică junimistă ; a fost ministru de finanțe în guvernul lui Lascar Catargi, luptător alăturea cu d-nii Carp, Maiorescu și ceilalți, toate aceste explică cu prisosință pentru ce figurează în *Direcția nouă*.

Dl. Maiorescu era prea fin și pătrunzător pentru ca punînd înainte în proză numile de mai sus, să cadă în exagerațiune ; criticul fin și dificil nu putea ca să distribuiască elogii fără rezervă unor scriitori, care erau încă la începutul carierei lor. Pe urmă este drept ca să spun că ceea ce criticase cu privire la trecut nu fusese lipsa de talent și de cunoștințe a lucrătorilor în *ogorul* național, ci patriotismul umflat și lipsa de bună credință. Prin urmare, dl. Maiorescu cînd vine la proză nu recomandă pe d-nii Marțian, Strat, Slavici, Xenopol, Burlă, Vârgolici, Iacob Negruzzi ca scriitori de talent, ci ca oameni care au cunoștință de ceea ce scriu, însufleți ți de lealitate și sinceritate.

Și din acest punct de vedere autorul avea dreptate, căci dacă dl. Maiorescu prin criticele sale a

căutat să tindă la un rezultat, pe care l-a obținut în cea mai mare parte, a fost acela că a biciuit unde a văzut rea credință sau falșul patriotism, aprobînd tot ce pornea dintr-un spirit sincer și dintr-o lucrare conștiincioasă.

Am spus mai sus că dl. Maiorescu a avut în această privință o mare influență asupra mea. Nu știu în ce direcție m-aș fi îndreptat, dacă n-aș fi fost călăuzit de lucrările sale.

Ia să analizez puțin acest lucru. Să-mi închipuiesc că eu n-aș fi fost la Iași, în acest centru în care „Junimea" domina, și că mi-aș fi făcut studiile în București. Prin aplicațiunea naturei mele la studii, cercetări și analize, desigur că aș fi căutat să mă lipesc pe lîngă vreun om cu vază științifică sau să particip la una din societățile literare și științifice care existau la București. În asemenea condiție, aș fi scris eu, în spiritul pe care-l voi arăta, studiul asupra *atîrnării sau neatîrnării românilor în diferite secole?* Aș fi făcut critica *Istoriei critice* a d-lui Hasdeu, din acel punct de vedere din care am făcut-o? Iată o chestie la care e foarte greu să răspund. Prin natura spiritului meu este drept că urăsc exagerațiunile, umflăturile naționaliste precum și falșificările istorice; dar știu eu ce ar fi putut să se întîmple și cu mine dacă aș fi trăit într-o atmosferă în care asemenea lucruri erau obicinuite?

Trebuie însă să fiu sincer, nu spre lauda mea ci a lucrurilor cum au fost. Începusem a mă ocupa cu tot felul de studii, după cum am arătat în partea întîia a acestor amintiri, încă din liceu, în tot cazul, îndată ce am intrat în universitate. Vreo doi-trei ani am fost mai mult adversarul mișcării de la *Convorbirile literare* decît partizanul, și am spus

de ce: din cauze mai mult politice, nu simpatizam cu politica junimistă. Am trăit acești ani în atmosfera liberală — fracționistă —, în acea școală a lui Bărnuțiu, a lui Cipariu, sau mai bine în școala naționalistă, care era absolut dominantă, și cu toate acestea n-am fost serios atras de asemenea școală, nici nu mi-am pierdut libertatea mea de judecată, după cum voi arăta îndată.

Ba ceva mai mult, faptul că deși nu simțeam simpatie pentru „Junimea" m-am dus la ea, dovedește că era o afinitate naturală între felul meu de a lucra și înțelege, cu acela al „Junimei", pe care dl. Maiorescu îl propaga în diferitele sale lucrări.

SFÎRȘITUL VOLUMULUI I

CUPRINS

Prefață V
Tabel cronologic XXXI
Notă asupra ediției XLVII

AMINTIRI DE LA „JUNIMEA"

PARTEA I

I. 5
Prima mea scriere critică 5
II. 15
III. 27
A doua mea scriere critică 28
A treia scriere. *O satiră în versuri* 34
IV. 37
V. 46
A patra critică a mea contra *Convorbirilor* . . . 49
VI. 54
VII. Cum am intrat la „Junimea" 55
a) *O societate istorică* 57
b) *Apropierea începe* 59

La „Junimea“ 63
VIII. 71
IX. 79
Alecsandri la „Junimea“ 81
X. 90
Sărmanul Dionis 93
XI. Colaborarea mea la *Convorbirile literare* . . 101
XII. 108
Dl. Maiorescu se desemnează pentru Ministerul de Instrucție Publică 115
XIII. 118
Semne de luptă între Iași și București 124
XIV. 127
D-nii Paicu și Gr. Buicliu 128
Traducerile mele din Petrarca 130
O discuție asupra alegerei de subiect pentru prelegeri populare 134
XV. 139
Debutul meu de conferențiar 143
Corespondența *Convorbirilor* 158
Mici tradiții 159
XVI. 162
Bine hrănitul Caragiani 163
Pudicul Naum 164
Creangă 166
Prietenia între Creangă și Eminescu 169
Dl. Carp la „Junimea“ 172
Dl. Theodor Rosetti. *Origina primului d-sale ministeriat* 178

XVII. O privire generală 181
Alexandru Lambrior la „Junimea“ 183
Tot apropo de Lambrior. *Filologia și limba română la „Junimea“* 186
Școala transilvăneană etimologică. Dicționarul Academiei. Ortografia Ministerului de Instrucție 190
Fonetiștii. — A. Pumnul 193
Întîia scriere a lui Lambrior. *Continuare cu filologia la „Junimea“* 195
XVIII. Aniversările „Junimei“ 212
Banchetul 220
La masă 227
O caracteristică a „Junimei“ 239
XIX. „Junimea“, cînd dl. Maiorescu ajunge ministru 242
XX. 246
XXI. Chestii de metafizică 268
XXII. Povești și poezii populare 273
XXIII. Politica la „Junimea“ 285
Politică deghizată. Dosarul „Junimei“ 292

PARTEA A II-A

I. 303
II. 312
III. 317
IV. 324
V. Apariția *Convorbirilor literare* 329
VI. Începuturi de luptă 336
VII. Cîntecile comice și șansonete 358

VIII. Credințele politice ale „Junimei" 362
IX. Eminescu și Veronica Micle 372
X. Petru Grigoriu 380
XI. Mici înțepături 390
XII. Lupta între Iași și București începe a se afirma 401
XIII. Dl. Hasdeu se păcălește singur 406
XIV. Direcția nouă și întîia farsă a d-lui Hasdeu 410
XV. Tot Direcția nouă 435

Lector : CORNELIU SIMIONESCU
Tehnoredactor : POMPILIU STATNAI

Apărut 1971. Hîrtie ziar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 20,59. Coli tipar 15,5. A. nr. 1530/1971. C.Z. pentru bibliotecile mari și mici 859—94.

Tiparul executat sub comanda nr. 10 425 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — R.S.R.